

Arūnas GUMULIAUSKAS

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis Šiauliuose: visiška pergalė savivaldoje

Atkūrus Nepriklausomybę Lietuvoje susidarė paradoksali situacija: aukščiausiosios centrinės valdžios institucijos buvo naujai išrinktos arba suformuotos, o vietose ir toliau valdė sovietinės Liaudies deputatų tarybos (toliau – LDT) bei jų vykdomieji komitetai. Antai 1987 m. birželio 21 d. vykusių nedemokratiškų rinkimų metu į Šiaulių miesto LDT „išrinkta“ net 250 deputatų. Rinkėjų aktyvumo rodikliai ir balsavimo rezultatai buvo stulbinantys. Visame mieste atsirado tik 71 rinkėjas, balsavęs prieš iškeltą kandidatą, o 7 rinkiminių apygardų, buvusių Sovietinės armijos kariniuose daliniuose, rinkimų rezultatai net nebuvo viešinami. Beje, visose rinkiminėse apygardose kandidatavo tik po vieną asmenį (žr. 1 lentelę). Tad tapo aišku, kad tokiu būdu „išrinkta“ miesto valdžia neturėjo nei moralinės, nei juridinės teisės toliau egzistuoti.

1989 m. vasario 12 d. Lietuvos SSR AT priėmė Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos vietos savivaldos pagrindų įstatymą, kuris įsigaliojo nuo 1990 m. kovo 24 d. (rinkimų dieną) bei buvo pradėtas įgyvendinti po vietinių LDT rinkimų¹. Tad naują valdžią vietose, kaip ir AT, teko rinkti pagal sovietinę teisę. Į 556 šalies vietines tarybas numatyta išrinkti 9 331 deputatą. Tačiau buvo išrinkta 7 088, arba 75,94 proc., iš kurių 5 021, arba 70,84 proc.,

nebuvo praėjusio šaukimo deputatas. Į naująsias tarybas pateko 55,82 proc. nepartinių, 34,28 proc. LKP, 6,07 proc. LKP (SSKP) narių². Jeigu apylinkių tarybų rinkimai vyko gana sėkmingai (išrinkta 84,8 proc. deputatų), tai respublikinio pavaldumo miestuose situacija buvo daug prastesnė. Čia rinkimuose dalyvavo tik 60,26 proc. rinkėjų, kurie išrinko 67,07 proc. deputatų. Analogiška situacija susidarė, renkant rajonų tarybas. Tad pirmąsias sesijas tegalėjo šaukti Kauno, Šiaulių, Panevėžio miestų, Alytaus, Joniškio, Kauno, Lazdijų, Marijampolės, Molėtų, Pakruojo, Šalčininkų, Šiaulių, Šilutės, Vilniaus rajonų tarybos. O dėl šiurkščių vietinių tarybų deputatų rinkimo įstatymo pažeidimų Kelmės rajono Vaiguvo apylinkėje rinkimai visai neįvyko³. Rinkėjų abejingumą, matyt, lėmė ne tik ilgas 1990 m. rinkimų maratonas, bet ir savivaldos reikšmės nesuvokimas. Žmonėse vyravo sovietiniai stereotipai, kad viską sprendžia centrinė, o ne vietinė valdžia, todėl rinkėjai labiau susitelkė AT rinkimams. Kita vertus, Sąjūdžiui taip pat buvo sunku paraleliai rengti keliems rinkimams.

Sąjūdžio miesto tarybos valdyboje apie vietos tarybos rinkimus pradėta kalbėti dar 1989 m.

¹ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos vietos savivaldos pagrindų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1990-02-23, p. 3–5.

² Grybas J., Kaip sekėsi rinkti vietines Tarybas?, *Valstybės žinios*, 1990-03-30, p. 1.

³ *Ten pat*, p. 5.

Pirmosios Šiaulių miesto tarybos susirinkimas. Pirmoje eilėje – Valentinas Didžgalvis, antroje eilėje iš kairės – Algirdas Briedis, Vaclovas Vingras, trečioje – Alfredas Vilbikas, Vaclovas Tričys, Alfredas Lankauskas, ketvirtoje – Julius Masėnas, Petras Vaitkus, Liudgirdas Guzevičius, Sigitas Vilčiauskas, penktoje – Vytenis Rimkus, Vilius Puronas. 1990 m. Romualdo Struogos nuotrauka

pabaigoje (1989-12-14)⁴. Šia tema diskutuota ir vėliau (1989-12-20, 1990-02-01, 1990-02-08)⁵. Tačiau tuo metu miesto sąjūdininkai visą dėmesį buvo nukreipę į AT deputatų rinkimus. Padėtis kardinaliai pasikeitė po vasario 24 d. – buvo susitelkta į vietos tarybos rinkimus. Sąjūdžio miesto tarybos valdybos posėdyje (1990-02-27) aptartas preliminarus kandidatų sąrašas⁶, kuris dar ne kartą svarstytas ne tik pastarojoje institucijoje (1990-03-07), bet ir tarybos sueigose (1990-02-28, 1990-03-14)⁷. Pagaliau apsispręsta rinkimuose paremti 54 asmenų kandidatūras (žr. 2 lentelę). O 1988 m. gruodžio mėnesį Šiauliuose įsteigta Kūrybinių organizacijų bendrija paramą išreiškė 13 kandidatų (Algimantui Černiauskui, Valentinui Didžgalviui, Remigijui Jurėlai, Rimantui Kazimierui Kačinskui, Valentinui Mazuronui, Viliui Puronui, Vyteniui Rimkui, Zenonui Eimučiui Sabaliui, Rimantui Stuopeliui, Gražinai Šimoliūnienei, Sigitui Vaičiulioniui, Arūnui Vileikiui, Vaclovui Vingrui)⁸. Iš jų ne visus rėmė Sąjūdis. Taip akivaizdžiai susikirto kultūrininkų ir sąjūdininkų interesai.

Į miesto tarybą šiauliečiai turėjo išrinkti 67 savo atstovus. Kandidatais iškelti 204 (40 moterų, 164 vyrų; 10 darbininkų, 194 tarnautojai; 193 lietuviai, 9 rusai, 2 kitų tautybių) asmenys, bet užregistruoti 179⁹. Tarp kandidatuojančių 6 buvo ekonomistai, 5 – teisininkai, 101 – inžinierius, 14 – pedagogų, 8 – medikai, 70 turėjo kitas specialybes. Reikia pažymėti, kad rinkimuose rengėsi varžytis gana jauni žmonės (iki 30 metų – 23, iki 40 metų – 68, iki 50 metų – 82, daugiau kaip 50 metų – 31). Net keturi darbo kolektyvai kandidatu į miesto tarybą iškėlė V. Rimkų, trys – V. Vingrą. Tačiau rinkimų išvakarėse savo kandidatūras atšaukė net 15 įregistruotų kandidatų: Kęstutis Matkevičius (rinkiminė apygarda Nr. 1), Arūnas Limantas (Nr. 3), Algimantas Berteška (Nr. 5), Lidija Joana Pranienė (Nr. 9), Augenija Žlabienė (Nr. 12), Laima Būdvytienė (Nr. 20), Jonas Musneckis (Nr. 22), Jonas Kęstutis Valantinas (Nr. 24), Juozupas Ambroza (Nr. 28), Bronius Poška (Nr. 30), Vanda Klimgienė (Nr. 33), Vanda Verkulienė (Nr. 42), Anridas Vinkleris (Nr. 47), Rimgaudas Mickus (Nr. 50),

⁴ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 182.

⁵ *Ten pat*, l. 184; LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 9, l. 25, 26, 29, 30.

⁶ *Ten pat*, l. 31–33.

⁷ *Ten pat*, l. 34–36, 38–43.

⁸ Žodis į rinkėjus, *Šiaulių naujienos*, 1990-03-13, p. 1.

⁹ Pranešimas, *Šiaulių naujienos*, 1990-03-13, p. 2; Pranešimas, *Ten pat*, 1990-03-14, p. 2; Januškevičius J. E., Kuo pasitiki šiauliečiai?, *Ten pat*, 1990-03-15, p. 1.

Pirmosios Šiaulių miesto tarybos pirmininko rinkimai. Dešinėje – Zenonas Sabalys. 1990 m. balandžio 6 d. Romualdo Struogos nuotrauka

Juozas Ambrazas (Nr. 59)¹⁰. Tad dėl 67 miesto tarybos deputatų vietų varžėsi 164 šiauliečiai.

Dėl anksčiau minėtų priežasčių kovo 24 d. vykę rinkimai į miesto tarybą nepasižymėjo aktyvumu. Juose dalyvavo tik 59,67 proc. rinkėjų. Vis dėlto dauguma deputatų (56), iš kurių 41 (73,21 proc.) rėmė Sąjūdis, buvo išrinkta jau pirmajame ture (žr. 3 lentelę). Iš senosios LDT į naująją pateko tik 5 asmenys (Z. E. Sabalys, Edmundas Juozas Laugalis, Teodoras Šimkevičius, V. Vingras, R. K. Kačinskas), o tai sudarė tik 7,94 proc. Tik vieno balso persvara į tarybą sugebėjo prasimušti LDT VK pirmininko pavaduotojas Z. E. Sabalys. Kita vertus, kiti miesto vadovai net nebandė dalyvauti rinkimuose arba patyrė juose triuškinantį pralaimėjimą. Tad Z. E. Sabalio laimėjimą galima vertinti, kaip jo gero vadovavimo miesto ūkiui sovietmečiu įvertinimą. Rinkiminėse apygardose vidutiniškai buvo sugadinama po 16 biuletenių. Tai reiškė, kad šiauliečiai rinkimus vertino gana rimtai ir buvo iš anksto apsisprendę, už ką balsuoti.

Pakartotiniai rinkimai įvyko balandžio 7 d. ir gegužės 19 d. (žr. 4 ir 5 lenteles). Jų metu buvo išrinkti dar 8 deputatai, iš kurių 6 rėmė Sąjūdis. Prie pastarųjų reikėtų priskirti Antaną Kliunką, kurio kandidatūra iškelta jau pakartotinių rinkimų metu.

¹⁰ Rinkiminės komisijos pranešimas, *Šiaulių naujienos*, 1990-03-16, p. 1.

Vis dėlto net trijų apygardų gyventojai taip ir nesugebėjo išrinkti savo atstovų į miesto tarybą. Antai 10-ojoje rinkiminėje apygardoje (ribos nuo Vilniaus gatvės S. Daukanto, Birutės, Žemaitės, Vaisių gatvėmis, Aušros alėja, Kaštonų alėja, Vilniaus gatvė iki S. Daukanto gatvės) prie balsavimo urnų teatėjo 25,34 proc., 44-ojoje (gyvenamieji namai Kosmonautų gatvės Nr. 2, 6, 7, 8, 9, 13, 15, 17, 19, 23, Saulės takas Nr. 6) – 33,69 proc., 63-ojoje (gyvenamieji namai Architektų gatvės Nr. 2, 2a, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 18a, 18b, 18c, 20)¹¹ – 21,48 proc. rinkėjų¹².

Tad į miesto tarybą pateko 63 deputatai, iš kurių 47 (iš 54) rėmė Sąjūdis (žr. 6 lentelę). Tai buvo triuškinanti sąjūdininkų politinė pergalė mieste. 1990 m. balandžio 4 d. naujoji miesto taryba susirinko į pirmąjį savo posėdį, pradėjusį naują politinio gyvenimo etapą Šiauliuose.

¹¹ Miesto rinkiminė komisija miesto Liaudies Deputatų Tarybos deputatų rinkimams patvirtino rinkiminių apygardų ribas, *Šiaulių naujienos*, 1990-01-17, p. 3, 4.

¹² Šiaulių miesto tarybos pakartotinių rinkimų, įvykusių 1990 m. gegužės 19 d., rezultatai, *Šiaulių naujienos*, 1990-05-23, p. 1.

RINKIMŲ Į LIETUVOS SSR ŠIAULIŲ MIESTO
LIAUDIES DEPUTATŲ TARYBĄ REZULTATAI (1987 M. BIRŽELIO 21 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Rinkiminės apygardos Nr.	Bendras rin- kėjų skaičius	Balsavimo rezultatai		
				už	prieš	sugadintas biuletenis
1.	Mikalčiūtė Danutė	1	426	425	1	0
2.	Bernotienė Viktorija	2	315	315	0	0
3.	Liutkevičiūtė Zenona	3	800	798	0	0
4.	Jasiulienė Aleksandra	4	370	370	0	0
5.	Matlevičius Kęstutis	5	386	386	0	0
6.	Valionienė Bronė	6	651	651	0	0
7.	Daubaras Valentas	7	445	445	0	0
8.	Žukauskas Vytautas	8	442	442	0	0
9.	Mituzas Aleksandras	9	498	498	0	0
10.	Kriukovienė Irina	10	296	269	0	0
11.	Morkūnaitė Regina	11	291	291	0	0
12.	Gručkiūnaitė Irma	12	225	225	0	0
13.	Baguckas Sigitas	13	129	129	0	0
14.	Marozas Fabijonas	14	553	553	0	0
15.	Bakšinskaitė Gražina	15	566	566	0	0
16.	Servaitė Birutė	16	316	316	0	0
17.	Pocius Vaslovas	17	170	170	0	0
18.	Baublys Algimantas Stanislovas	18	305	305	0	0
19.	Paniulaitytė Rūta	19	329	329	0	0
20.	Poderis Rimantas Ričardas	20	440	440	0	0
21.	Zavadckytė Jadvyga	21	229	229	0	0
22.	Budriūnaitė Irena	22	350	350	0	0
23.	Kalašnikova Valentina	23	303	303	0	0
24.	Lukaševičius Vytenis	24	261	261	0	0
25.	Jamontas Edvardas	25	319	319	0	0
26.	Adomaitis Arūnas Vladas	26	418	416	2	0
27.	Adomavičius Jonas	27	257	257	0	0
28.	Radavičius Augustinas	28	304	304	0	0
29.	Katinauskas Kęstutis	29	375	375	0	0
30.	Zemblys Zigmas	30	351	351	0	0
31.	Makarova Galina	31	250	250	0	0
32.	Meiliulytė Valerija	32	278	278	0	0
33.	Mirnij Anatolijus	33	247	247	0	0
34.	Šukys Zigmantas	34	269	269	0	0
35.	Remiečius Ignas	35	272	272	0	0
36.	Juškus Vytautas	36	521	521	0	0
37.	Kildonavičienė Teresė	37	343	343	0	0
38.	Alchimova Inga	38	542	542	0	0
39.	Šidlauskaitė Raimonda	39	143	143	0	0
40.	Sergejeva Valentina	40	272	272	0	0
41.	Grigaliūnas Artūras	41	302	302	0	0

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Rinkiminės apygardos Nr.	Bendras rinkėjų skaičius	Balsavimo rezultatai		
				už	prieš	sugadintas biuletenis
42.	Petravičiūtė Rita	42	613	613	0	0
43.	Vitkauskaitė Rima	43	485	485	0	0
44.	Bagdonienė Ona	44	385	385	0	0
45.	Mikšienė Aldona	45	129	129	0	0
46.	Madastavičiūtė Genovaitė	46	428	428	0	0
47.	Šarkaitė Stasė	47	152	152	0	0
48.	Milešiūtė Alvyda	48	405	405	0	0
49.	Kauneckas Saulius	49	355	355	0	0
50.	Šumskienė Gertrūda	50	422	422	0	0
51.	Kievišaitė Daiva	51	319	311	8	0
52.	Norkūnienė Danutė	52	319	318	1	0
53.	Riškutė Leokadija	53	541	535	6	0
54.	Gailevičius Stasys	54	404	403	1	0
55.	Sabalys Zenonas Eimutis	55	369	368	1	0
56.	Elenbergas Henrikas	56	480	478	2	0
57.	Jonaitienė Aldona	57	258	256	2	0
58.	Oginskaitė Jolanta	58	264	264	0	0
59.	Chuzina Jelena	59	279	276	3	0
60.	Radionov Michail	60	247	243	4	0
61.	Žuklija Jurgis Rimvydas	61	335	332	3	0
62.	Baltaduonis Bronius	62	393	393	0	0
63.	Lukminienė Rima	63	347	345	2	0
64.	Anciukevičius Saulius	64	398	398	0	0
65.	Kudrickienė Rima	65	152	151	1	0
66.	Gaidukovaitė Taisa	66	147	146	1	0
67.	Mikalajūnaitė Irena	67	367	367	0	0
68.	Mikužytė Irutė	68	319	316	3	0
69.	Lapienis Dainius	69	358	354	0	0
70.	Gaurilčikienė Jadvyga Zinaida	70	410	410	0	0
71.	Katinaitė Romutė	71	230	230	0	0
72.	Jocytė Marija	72	250	250	0	0
73.	Vencuvienė Juzefa	73	283	283	0	0
74.	Kačinskas Rimantas Kazimieras	74	250	250	0	0
75.	Lavrinaitis Tatjana	75	505	504	1	0
76.	Bendikas Vytautas	76	629	629	0	0
77.	Ališauskas Algirdas	77	543	543	0	0
78.	Lukošiūnaitė Eglė	78	431	431	0	0
79.	Kostygova Larisa	79	385	379	6	0
80.	Poželienė Rimutė Liucija	80	180	180	0	0
81.	Ambrasas Stanislovas	81	117	117	0	0
82.	Gedminaitė Birutė	82	345	345	0	0
83.	Kiaulėnaitė Stanislova	83	286	286	0	0
84.	Šaltmeris Antanas	84	466	466	0	0
85.	Čėsna Edmundas	85	196	196	0	0
86.	Abeciūnaitė Nijolė	86	285	285	0	0
87.	Prudnikienė Genovaitė	87	150	150	0	0

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Rinkiminės apygardos Nr.	Bendras rinkėjų skaičius	Balsavimo rezultatai		
				už	prieš	sugadintas biuletenis
88.	Grušienė Audronė	88	572	568	0	0
89.	Mačiūnienė Olga	89	237	237	0	0
90.	Sadauskienė Aldona	90	266	266	0	0
91.	Grigaitytė Dangirutė	91	243	243	0	0
92.	Montautas Sigitas	92	205	205	0	0
93.	Bieliauskas Raimundas	93	621	621	0	0
94.	Vaičius Virginijus	94	183	183	0	0
95.	Novikovas Konstantinas	95	385	385	0	0
96.	Guzejevas Aleksandras	96	460	460	0	0
97.	Launikonis Algirdas	97	346	346	0	0
98.	Mikaliūnas Rolandas	98	258	258	0	0
99.	Bukelytė Danutė	99	161	161	0	0
100.	Baublys Jonas	100	361	361	0	0
101.	Šakinienė Eugenija	101	307	307	0	0
102.	Narbutas Pranciškus	102	309	309	0	0
103.	Aleksandrova Albina	103	288	288	0	0
104.	Ralys Vaclovas	104	284	284	0	0
105.	Avilova Galina	105	336	336	0	0
106.	Bliaskinas Dmitrijus	106	330	330	0	0
107.	Judina Vilhelmina	107	241	241	0	0
108.	Dičius Danielius	108	284	284	0	0
109.	Adomaitis Antanas	109	301	301	0	0
110.	Popovas Anatolijus	110	208	206	0	0
111.	Vaišvila Stanislovas Vytautas	111	470	455	0	0
112.	Šimkevičius Teodoras	112	398	397	0	0
113.	Goštautas Edmundas	113	382	380	0	0
114.	Trinka Marcelinas Giedrius	114	238	238	0	0
115.	Krikščiūnas Giedrius	115	270	270	0	0
116.	Bagavičienė Janina	116	274	274	0	0
117.	Butkus Steponas	117	237	234	0	0
118.	Jakienė Rima	118	252	252	0	0
119.	Eidukaitytė Gražina	119	296	296	0	0
120.	Abramova Marina	120	322	322	0	0
121.	Žukienė Birutė	121	348	348	0	0
122.	Vragova Eugenija	122	286	286	0	0
123.	Raila Vitalijus	123	142	142	0	0
124.	Urnikytė Laima	124	121	121	0	0
125.	Isajeva Galina	125	220	220	0	0
126.	Junkurytė Regina	126	249	249	0	0
127.	Karcovaitė Jūratė	127	177	177	0	0
128.	Gumbakis Česlovas	128	272	272	0	0
129.	Stonys Petras	129	385	384	1	0
130.	Vaišvilienė Marytė	130	421	421	0	0
131.	Skupeika Gintaras	131	457	457	0	0
132.	Romanovska Aija	132	448	448	0	0
133.	Vyšniauskas Kastytis Jonas	133	349	349	0	0

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Rinkiminės apygardos Nr.	Bendras rinkėjų skaičius	Balsavimo rezultatai		
				už	prieš	sugadintas biuletenis
134.	Palinauskas Vytautas	134	358	358	0	0
135.	Kievišas Evaldas	135	346	346	0	0
136.	Misius Gintautas	136	469	469	0	0
137.	Sruogis Rolandas	137	521	521	0	0
138.	Šernauskas Vaclovas	138	426	426	0	0
139.	Budrytė Dalia	139	359	359	0	0
140.	Veriankienė Vida	140	217	217	0	0
141.	Kavaliauskas Algirdas	141	394	394	0	0
142.	Zinkevičius Gintautas	142	623	623	0	0
143.	Jankūnienė Marija	143	388	388	0	0
144.	Pužaitis Algirdas	144	450	450	0	0
145.	Bytautas Steponas	145	795	795	0	0
146.	Gerasimovas Olegas	146	525	525	0	0
147.	Gudauskaitė Gražina	147	344	344	0	0
148.	Vitkauskaitė Reda	148	216	216	0	0
149.	Gudaitytė Meilutė	149	323	321	0	0
150.	Čirpulienė Vanda	150	369	369	0	0
151.	Šartova Irina	151	236	236	0	0
152.	Žilinskas Antanas	152	476	476	0	0
153.	Volkovas Viačeslavas	153	304	304	0	0
154.	Vaitiekūnas Romasis	154	245	245	0	0
155.	Kasakauskaitė Laimutė	155	385	385	0	0
156.	Baliutavičius Zigmas	156	285	285	0	0
157.	Motiejūnaitė Nijolė	157	449	449	0	0
158.	Sabutis Albertas	158	486	486	0	0
159.	Grigalaitis Kęstutis	159	358	358	0	0
160.	Alekna Virginijus	160	455	455	0	0
161.	Rūkaitė Virginija	161	237	237	0	0
162.	Varanauskienė Zinaida	162	285	283	2	0
163.	Volodkaitė Audronė	163	239	239	0	0
164.	Januševičius Ignas	164	411	411	0	0
165.	Birbilas Vaclovas	165	456	454	2	0
166.	Vėgelė Regimantas	166	256	255	1	0
167.	Juška Vytautas	167	473	473	0	0
168.	Kazlauskaitė Elvyra	168	440	440	0	0
169.	Šimkevičius Alfonsas	169	421	419	0	0
170.	Morkūnas Povilas	170	399	399	0	0
171.	Dobrovalskytė Elena	171	353	353	0	0
172.	Gutauskaitė Ilona	172	311	311	0	0
173.	Kaigorodceva Galina	173	375	375	0	0
174.	Jasilionienė Vitalija	174	366	366	0	0
175.	Buivydaitė Laimutė	175	375	375	0	0
176.	Bochonskaja Jevdokija	176	228	228	0	0
177.	Sakalaitė Daiva	177	389	389	0	0
178.	Mačiulytė Regina	178	520	520	0	0
179.	Mirkes Vytautas	179	320	320	0	0

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Rinkiminės apygardos Nr.	Bendras rinkėjų skaičius	Balsavimo rezultatai		
				už	prieš	sugadintas biuletenis
180.	Rimaitė Gailina	180	213	213	0	0
181.	Šimkutė Audronė	181	475	475	0	0
182.	Tarvydienė Asta	182	365	365	0	0
183.	Maksimovas Anatolijus	183	417	417	0	0
184.	Gluoksnis Jonas	184	337	337	0	0
185.	Baltakytė Gražina	185	553	553	0	0
186.	Labanovienė Stanislava	186	551	551	0	0
187.	Matiukienė Julija	187	454	454	0	0
188.	Bražienė Vera	188	370	370	0	0
189.	Sipavičius Danius	189	343	343	0	0
190.	Prišcepionok Sergejus	190	297	297	0	0
191.	Naudžiūnaitė Laimutė	191	310	310	0	0
192.	Kleišmanas Jonas	192	293	293	0	0
193.	Verkulienė Vanda	193	282	282	0	0
194.	Vaičiaitytė Eugenija	194	253	253	0	0
195.	Remeikienė Ona	195	348	348	0	0
196.	Pupliauskas Algimantas	196	391	391	0	0
197.	Rumša Algimantas	197	457	457	0	0
198.	Vingras Vaclovas	198	519	519	0	0
199.	Mikšys Povilas	199	448	448	0	0
200.	Rupšienė Nida	200	425	424	1	0
201.	Janušas Vytautas	201	459	458	1	0
202.	Mikulskis Alfonsas	202	320	318	2	0
203.	Aleksandravičius Stasys	203	418	418	0	0
204.	Nainys Vincas	204	340	340	0	0
205.	Volkovas Vaclovas	205	575	575	0	0
206.	Kurdiapina Natalija	206	591	591	0	0
207.	Černiauskas Eidimtas	207	317	317	0	0
208.	Katajevas Ivanas	208	459	455	3	0
209.	Laugalis Edmundas Juozas	209	480	480	0	0
210.	Beržanskis Vytautas Liudvikas	210	616	616	0	0
211.	Jakubauskas Sigitas	211	445	445	0	0
212.	Karkalas Petras	212	359	359	0	0
213.	Baškys Teodoras	213	421	421	0	0
214.	Nurušaitis Povilas	214	426	426	0	0
215.	Petraitis Juozas	215	648	648	0	0
216.	Gilius Gintautas	216	528	528	0	0
217.	Keinys Virginijus	217	650	650	0	0
218.	Čuda Petras	218	414	414	0	0
219.	Vaitkuvienė Elena	219	459	459	0	0
220.	Ambrasas Juozas	220	454	454	0	0
221.	Ramašauskas Raimondas	221	427	427	0	0
222.	Buinevičius Vladas	222	571	571	0	0
223.	Gulbinas Zenius	223	427	427	0	0
224.	Astrauskas Viktoras Anatolijus	224	648	648	0	0
225.	Armalas Alfonsas	225	382	382	0	0

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Rinkiminės apygardos Nr.	Bendras rinkėjų skaičius	Balsavimo rezultatai		
				už	prieš	sugadintas biuletenis
226.	Milun Lidija	226	384	384	0	0
227.	Daukšas Jonas	227	259	259	0	0
228.	Januškevičiūtė Aldona	228	615	611	4	0
229.	Chudiakovas Viktoras	229	563	563	0	0
230.	Odminienė Adelė	230	343	339	4	0
231.	Grabauskienė Aldona	231	381	378	3	0
232.	Levickas Algimantas	232	476	474	2	0
233.	Norutienė Valentina	233	424	421	3	0
234.	Žymantienė Jūratė	234	653	651	1	0
235.	Stanevičienė Virginija	235	610	610	0	0
236.	Beržinskienė Gražina	236	468	468	0	0
237.	Jankauskas Vytautas	237	424	424	0	0
238.	Budvytienė Danutė	238	250	250	0	0
239.	Mišukytė Raimonda	239	365	365	0	0
240.	Zaleckas Kęstutis	240	438	438	0	0
241.	Samys Antanas Algirdas	241	450	450	0	0
242.	Gauronskis Algirdas	242	300	300	0	0
243.	Ainys Pranciškus Sigitas	243	306	306	0	0
244.	Žemaitis Antanas**	244				
245.	Stegunovas Nikolajus**	245				
246.	Jermakas Piotras**	246				
247.	Usmanovas Valerijus**	247				
248.	Nikitčenko Valerijus**	248				
249.	Gliznuca Ivan**	249				
250.	Laškovas Jakimas**	250				

* Šaltinis: Šiaulių miesto LDT sesijų protokolai, ŠAA, f. 269, ap. 1, b. 269, l. 1–243; b. 2701, l. 1–54.

** Rinkimų rezultatai neskelbiami, nes už kandidatus balsavo Sovietinės armijos 36976, 95846, 13760, 55367, 5204, 06935, 48220, 68505, 69486, 32457, 41493, 30139 dalinių kariai.

SAJŪDŽIO REMIAMI KANDIDATAI Į ŠIAULIŲ MIESTO
LIAUDIES DEPUTATŲ TARYBĄ (1990 M. VASARIO 28 D.)*

Rinkiminė apygarda	Kandidato vardas, pavardė	Rinkiminė apygarda	Kandidato vardas, pavardė
Nr. 1	Jonas Bartkus	Nr. 36	Julius Ragulskis
Nr. 2	Eidimtas Černiauskas	Nr. 37	Eduardas Balčytis
Nr. 4	Birutė Marija Paplauskienė	Nr. 39	Algirdas Januševičius
Nr. 5	Arijus Žigunis	Nr. 40	Petras Vaitkus
Nr. 6	Romualdas Juozapas Prascevičius	Nr. 42	Jonas Genys
Nr. 7	Vilius Puronas	Nr. 44	Stasys Sidaravičius
Nr. 8	Eugenija Povilaitienė	Nr. 45	Vaclovas Vingras
Nr. 9	Rimantas Stuopelis	Nr. 46	Juozas Šilenskis
Nr. 10	Vytautas Petriškis	Nr. 47	Izidorius Kupstys
Nr. 11	Arvydas Mockus	Nr. 48	Petras Ivoškus
Nr. 12	Kazimieras Ščeponavičius	Nr. 49	Algimantas Grakavinas
Nr. 13	Antanas Lukošaitis	Nr. 50	Vaclovas Tričys
Nr. 14	Romualdas Struoga	Nr. 52	Rimvydas Tamulaitis
Nr. 15	Virginija Stanislava Ladietienė	Nr. 53	Giedrė Čepaitienė
Nr. 17	Benediktas Krištaponis	Nr. 54	Albertas Martinaitis
Nr. 18	Regina Ulkštinienė	Nr. 55	Virgilijus Martusevičius
Nr. 20	Mindaugas Končius	Nr. 56	Juozas Vaitiekūnas
Nr. 21	Algimantas Jakučionis	Nr. 57	Sigitas Vaičiulionis
Nr. 22	Vytenis Rimkus	Nr. 58	Rimantas Kazimieras Kačinskas
Nr. 25	Eugenijus Civilka	Nr. 59	Alfredas Lankauskas
Nr. 26	Jonas Tručinskas	Nr. 60	Jonas Zolubas
Nr. 28	Arkadijus Dubas	Nr. 61	Antanas Pniauskas
Nr. 29	Audronė Šleininė	Nr. 62	Valentinas Didžgalvis
Nr. 30	Vytautas Stasys Greičiūnas	Nr. 63	Dalia Janionienė
Nr. 33	Juozas Bagdonas	Nr. 64	Julius Masėnas
Nr. 34	Valė Kastinaitė	Nr. 65	Rokas Jonaitis
Nr. 35	Vytautas Dūda	Nr. 66	Henrikas Karpavičius

* Šaltinis: LS Šiaulių m. tarybos protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 19, p. 38–46;

Šiaulių naujienos, 1990-03-22, p. 4.

ŠIAULIŲ MIESTO LIAUDIES DEPUTATŲ TARYBOS RINKIMŲ REZULTATAI
(1990 M. KOVO 24 D.)*

Rinkiminės apygardos numeris	Kandidato vardas, pavardė	Rinkimuose dalyvavo	Balsavo už	Balsavo prieš
Nr. 1	Romualdas Armalis	900	129	767
	Jonas Bartkus**		653	243
	Rimvydas Vaitiškis		97	799
Nr. 2	Eidimtas Černiauskas**	1175	877	273
	Romualdas Dunauskas		135	1015
	Genovaitė Kuprevičienė		119	1031
	Kęstutis Jonas Vasiliauskas		19	1131
Nr. 3	Albinas Gedvilas	574	186	383
	Rimantas Ilgauskas		54	515
	Zenonas Eimutis Sabalys**		288	281
Nr. 4	Julius Grigaliūnas	890	69	801
	Birutė Marija Paplauskienė**		784	86
Nr. 5	Alfonsas Navickis	566	69	488
	Arijus Žigunis**		478	79
Nr. 6	Romualdas Juozapas Prascevičius	932	347	571
	Zina Ugenskienė		116	802
	Edvardas Žakaris		414	504
Nr. 7	Algimantas Lindešis	700	72	605
	Vilius Purnas**		595	82
Nr. 8	Benediktas Lazutka	1063	285	761
	Gintautas Paknys		183	863
	Eugenija Povilaitienė		513	533
Nr. 9	Rimantas Stuopelis**	376	356	20
Nr. 10	Zenonas Kazimieras Kušlys	773	163	597
	Vytautas Petriškis		308	452
	Mykolas Žalnieravičius		86	674
	Aurelijus Silkinis		105	655
Nr. 11	Edmundas Juozas Laugalis**	486	304	175
	Genovaitė Mašauskienė		57	422
	Arvydas Mockus		107	372
Nr. 12	Kazimieras Algirdas Ščeponavičius**	2014	1933	74
Nr. 13	Gediminas Granoveckas	895	154	740
	Antanas Lukošaitis		704	190
Nr. 14	Virgilijus Jankauskas	905	35	847
	Remigijus Jurėla		203	679
	Augustinas Rimša		170	712
	Romualdas Struoga		323	559
	Eduardas Svirskis		102	780
Nr. 15	Jonas Karbočius	873	92	769
	Virginija Stanislava Ladietienė**		493	368
	Marcelinas Giedrius Trinka		238	623

Rinkiminės apygardos numeris	Kandidato vardas, pavardė	Rinkimuose dalyvavo	Balsavo už	Balsavo prieš
Nr. 16	Valentinas Mazuronis	799	358	427
	Algirdas Milašauskas		63	722
	Povilas Morkūnas		163	622
	Bernardas Šimkus		168	617
Nr. 17	Remigijus Brazauskas	570	23	538
	Emilija Būtienė		42	519
	Valentinas Kostiukas		76	485
	Benediktas Krištaponis**		404	157
Nr. 18	Valdemaras Makarevičius	1701	404	1277
	Regina Ulkštinienė**		1069	612
Nr. 19	Petras Bumblauskas	660	128	514
	Mykolas Dromantas		192	450
	Vytautas Juškus		123	519
	Leonardas Keršis		123	519
Nr. 20	Raimunda Januškienė	996	72	897
	Mindaugas Končius**		629	340
	Sigitas Vincentas Valančiūnas		77	892
	Raimundas Žička		124	845
Nr. 21	Eduardas Babrauskas	825	260	556
	Algimantas Jakučionis**		506	310
Nr. 22	Algirdas Burčikas	682	107	556
	Jonas Keblikas		37	626
	Vytenis Rimkus**		386	277
	Liudvikas Šandaris		76	587
Nr. 23	Teodoras Šimkevičius**	764	631	133
Nr. 24	Arvydas Kukanauza**	1115	1002	113
Nr. 25	Eugenijus Civilka**	890	489	356
	Larisa Liutkienė		90	755
	Rolandas Mikaliūnas		72	773
	Olga Seliugina		70	775
	Kostas Urbonas		87	758
Nr. 26	Jonas Tručinskas**	1386	854	496
	Stanislovas Vytautas Vaišvila		432	918
Nr. 27	Irena Džiugaitė	1134	82	1010
	Leonas Karpalavičius		238	854
	Stanislovas Tolišius		110	982
	Arūnas Vasiliauskas**		574	518
Nr. 28	Arkadijus Dubas	1428	399	994
	Sigitas Vilčiauskas**		882	511
Nr. 29	Albina Narbutienė	792	78	693
	Audronė Šleinienė**		542	229
	Aleksandras Vinogradovas		116	655
Nr. 30	Vytautas Stasys Greičiūnas**	703	514	178
Nr. 31	Vaidutis Petras Kardelis	1156	241	873
	Alfredas Vilbikas**		615	499

Rinkiminės apygardos numeris	Kandidato vardas, pavardė	Rinkimuose dalyvavo	Balsavo už	Balsavo prieš
Nr. 32	Vladimiras Chorikovas**	756	472	260
	Kęstutis Daniulaitis		58	674
	Marytė Jocienė		156	576
Nr. 33	Juozas Bagdonas**	779	530	245
	Antanas Daugmaudis		229	546
Nr. 34	Valė Kastinaitė	1153	394	677
	Rimantas Misius		226	845
	Bronius Štuikys		182	889
	Romualdas Tvirbutas		169	902
Nr. 35	Vytautas Dūda	1019	483	512
	Alvydas Šedžius		143	852
	Algirdas Vileikis		351	644
Nr. 36	Jonas Jakutis	1191	36	1113
	Juozapas Algirdas Pauliukaitis		19	1130
	Julius Ragulskis**		781	368
	Vaclovas Ramonas		130	1019
	Boleslovas Sakauskas		30	1119
	Juozapas Julius Tamošiūnas		12	1137
	Vladislavas Zemikas		118	1031
Nr. 37	Eduardas Balčytis**	847	505	338
	Pranas Nainys		322	521
Nr. 38	Stasys Narutavičius	893	110	702
	Kazys Žvirblis**		702	110
Nr. 39	Algimantas Černiauskas**	875	442	408
	Algirdas Januševičius		377	473
	Mykolas Laurinavičius		31	819
Nr. 40	Petras Vaitkus**	1048	943	103
Nr. 41	Emilija Leviškienė**	671	391	266
	Vida Elena Sireikienė		211	446
Nr. 42	Jonas Genys**	607	561	46
Nr. 43	Algimantas Puklevičius**	594	507	87
Nr. 44	Stasys Sidaravičius	856	395	437
	Arūnas Vileikis		372	460
Nr. 45	Vaclovas Vingras**	937	835	102
Nr. 46	Vladas Petravičius	811	103	689
	Juozas Šilenskis**		644	148
Nr. 47	Izidorius Kupstys**	983	788	195
Nr. 48	Henrikas Elenbergas	864	316	533
	Petras Ivoškus**		497	352
Nr. 49	Algimantas Grakavinas**	1139	604	521
	Virginijus Stankevičius		431	694
Nr. 50	Antanas Vytautas Beniušis	959	302	638
	Vaclovas Tričys**		580	360
Nr. 51	Viačeslavas Volkovas	802	203	579
	Saulius Krugiškis**		440	342
Nr. 52	Rimvydas Tamulaitis**	986	868	118

Rinkiminės apygardos numeris	Kandidato vardas, pavardė	Rinkimuose dalyvavo	Balsavo už	Balsavo prieš
Nr. 53	Algirdas Briedis**	695	352	338
	Giedrė Čepaitienė		292	398
Nr. 54	Vladas Buinevičius	881	153	701
	Albertas Martinaitis**		546	308
	Gražina Šimoliūnienė		87	767
Nr. 55	Virginijus Martusevičius**	997	804	172
	Zigmantas Valiulis		112	864
Nr. 56	Saulius Dargužas	978	114	855
	Stasys Grigaliūnas		305	664
	Juozas Vaitiekūnas**		515	454
Nr. 57	Sigitas Vaičiulionis**	837	444	384
	Zigmas Savickas		334	494
Nr. 58	Juras Andriukaitis	1006	204	784
	Rimantas Kazimieras Kačinskas**		629	359
	Viktoras Mazuras		106	882
Nr. 59	Alfredas Lankauskas**	632	482	150
Nr. 60	Algimantas Kačiuška	725	98	606
	Petras Urbonavičius		149	555
	Jonas Zolubas**		401	303
Nr. 61	Palmyra Mockevičienė	856	127	723
	Antanas Pniauskas**		661	189
Nr. 62	Valentinas Didžgalvis**	654	514	131
	Marija Laisvyda Matusevičienė		87	558
Nr. 63	Arvydas Ivaškevičius	795	346	446
	Dalia Janionienė		372	420
Nr. 64	Irena Brilienė	768	218	544
	Julius Masėnas**		472	290
	Dalia Vaitiekūnienė		20	742
Nr. 65	Rimantas Rokas Jonaitis**	780	454	322
	Regimantas Vėgelė		241	535
Nr. 66	Henrikas Karpavičius**	764	660	100
Nr. 67	Liudgirdas Guzevičius**	688	605	83

* Šaltinis: Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos rinkimų 1990 m. kovo 24 dieną rezultatai, *Šiaulių naujienos*, 1990-03-28, p. 1; *Ten pat*, 1990-03-29, p. 1.

** Išrinktas į Šiaulių miesto tarybą.

ŠIAULIŲ MIESTO LIAUDIES DEPUTATŲ TARYBOS PAKARTOTINIŲ RINKIMŲ REZULTATAI
(1990 M. BALANDŽIO 7 D.)*

Rinkiminės apygardos numeris	Kandidato vardas, pavardė	Rinkimuose dalyvavo	Balsavo už	Balsavo prieš
Nr. 6	Romualdas Juozapas Prascevičius	862	336	503
	Edvardas Žakaris**		483	356
Nr. 8	Benediktas Lazutka	1043	223	817
	Eugenija Povilaitienė**		779	261
Nr. 14	Remigijus Jurėla	876	332	529
	Romualdas Struoga**		479	382
Nr. 16	Valentinas Mazuronis**	709	388	317
	Bernardas Šimkus		294	411
Nr. 19	Petras Bumblauskas	594	178	405
	Mykolas Dromantas**		350	233
Nr. 34	Valė Kastinaitė**	1037	508	505
	Rimantas Misius		456	557
Nr. 35	Vytautas Dūda**	1030	495	508
	Algirdas Vileikis		491	512

* Šaltinis: Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos rinkimų pakartotinių rinkimų 1990 m. balandžio 7 dieną rezultatai, *Šiaulių naujienos*, 1990-04-10, p. 1.

** Išrinktas į Šiaulių miesto tarybą.

ŠIAULIŲ MIESTO LIAUDIES DEPUTATŲ TARYBOS PAKARTOTINIŲ RINKIMŲ REZULTATAI
(1990 M. GEGUŽĖS 19 D.)*

Rinkiminės apygardos numeris	Kandidato vardas, pavardė	Rinkimuose dalyvavo	Balsavo už	Balsavo prieš
Nr. 10	Kazimieras Gailius	392	119	263
	Vytautas Peleckis		225	157
Nr. 13	Antanas Kliunka**	1099	1052	47
Nr. 44	Stanislovas Algimantas Lebeda	468	437	31
Nr. 63	Marytė Jocienė	328	111	213
	Rimantas Lazdynas		211	113

* Šaltinis: Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos rinkimų pakartotinių rinkimų 1990 m. gegužės 19 d. rezultatai, *Šiaulių naujienos*, 1990-05-23, p. 1.

** Išrinktas į Šiaulių miesto tarybą.

ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS DEPUTATAI (1990 M.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatų
1.	Bagdonas Juozas	1946-01-17	Spec. vidurinis, Vilniaus statybos technikumai	technikas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
2.	Balčytis Eduardas	1937-08-29	Aukštasis, Vilniaus universitetas	muzikos mokytojas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
3.	Bartkus Jonas	1958-11-07	Aukštasis, Vilniaus universitetas	matematikas	lietuvis	nepartinis	Projekta-vimo susi-vienijimo Šiaulių skyrius
4.	Briedis Algirdas	1938-12-19	Aukštasis, Kauno medicinos institutas	gydytojas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos olimpinio komiteto Šiaulių miesto taryba
5.	Chorikov Vladimir	1952-03-25	Aukštasis, Karo aviacijos akademija	lakūnas	rusas	SSKP	Karinio da-linio 06935 partinė organizacija
6.	Civilka Eugenijus	1959-06-07	Aukštasis, Vilniaus pedagoginis institutas	istorijos mokytojas	lietuvis	nepartinis	Šiaulių 12 vidurinės mokyklos Sąjūdžio grupė
7.	Černiauskas Algimantas	1949-09-23	Aukštasis, Vilniaus inžinerinis statybos institutas	architektas	lietuvis	LKP	Lietuvos architektų sąjungos Šiaulių skyrius

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatu
8.	Černiauskas Eidintas	1940-01-20	Aukštasis, Vilniaus universitetas	teisininkas	lietuvis	LKP	Teritorinė vanden-tiekio ir ka-nalizacijos valdyba, Lietuvos Sąjūdžio miesto ta-ryba
9.	Didžgalvis Valentinas	1954-01-21	Aukštasis, Leningrado teatrinis institutas	teatrologas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
10.	Dromantas Mykolas	1955-08-08	Aukštasis, Šiaulių pedagoginis institutas	fizikos mokytojas	lietuvis	LKP	J. Janonio vidurinė mokykla
11.	Dūda Vytautas	1931-11-15	Aukštasis, Vilniaus uni-versitetas	teisininkas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
12.	Genys Jonas	1945-01-21	Aukštasis, Vilniaus universitetas	matematikas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
13.	Grakavinas Algimantas	1949-07-02	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius mechanikas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
14.	Greičiūnas Vytautas Stasys	1944-09-08	Aukštasis, Šiaulių pedagoginis institutas	mokytojas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
15.	Guzevičius Liudgirdas	1943-11-26	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius mechanikas	lietuvis	LKP	Šiaulių miesto pra-monininkų asociacijos taryba

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatų
16.	Ivoškus Petras	1933-03-24	Aukštasis, Šiaulių pedagoginis institutas	pedagogas	lietuvis	nepartinis	Tremtinių klubas
17.	Jakučionis Algimantas	1940-09-07	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	kelių inžinierius	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
18.	Jonaitis Rimantas	1939-08-16	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius mechanikas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
19.	Kačinskas Rimantas Kazimieras	1953-03-09	Aukštasis, Vilniaus dailės institutas	architektas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos architektų sąjungos Šiaulių skyrius
20.	Kastinaitė Valė	1945-08-14	Aukštasis, Vilniaus universitetas	pramonės ekonomistė	lietuvė	nepartinė	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
21.	Kliunka Antanas	1956-10-01	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	radijo inžinierius	lietuvis	nepartinis	Lietuvos socialdemokratų partijos Šiaulių skyriaus taryba
22.	Končius Mindaugas	1944-05-12	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	radijo inžinierius	lietuvis	LKP	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių politechnikumo grupė
23.	Krištaponis Benediktas	1941-02-12	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	radijo inžinierius	lietuvis	nepartinis	Gamybinė dujų ofikacijos valdyba
24.	Krugiškis Saulius	1957-07-26	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius elektrikas	lietuvis	nepartinis	Šiaulių kooperatyvų bendrovės taryba

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatu
25.	Kukanauza Arvydas	1959-06-23	Aukštasis, Maskvos valstybinis pedagoginis institutas	filologas	lietuvis	nepartinis	Šiaulių pedagoginio instituto I ir II bendrabučio gyventojai
26.	Kupstys Izidorius	1946-05-17	Spec. vidurinis, Smalininkų žemės ūkio technikumai	technikas mechanikas	lietuvis	nepartinis	Tremtinių klubas
27.	Ladietienė Virginija Stanislava	1943-05-01	Aukštasis, Šiaulių pedagoginis institutas	defektologė	lietuvė	nepartinė	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
28.	Lankauskas Alfredas	1950-12-12	Aukštasis, Vilniaus universitetas	radijo fizikas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
29.	Laugalis Edmundas Juozas	1944-04-16	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius elektrikas	lietuvis	LKP	Gatvių apšvietimo ir elektros tinklų įmonių profsąjunga
30.	Leviškienė Emilija	1935-10-05	Aukštasis, Vilniaus universitetas	žurnalistė	lietuvė	nepartinė	Šiaulių pramoninkų asociacijos taryba
31.	Martinaitis Albertas	1953-07-21	Spec. vidurinis, Vilniaus technikos mokykla	gręžėjas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
32.	Martusevičius Virginijus	1949-02-22	Aukštasis, Kauno medicinos institutas	gydytojas	lietuvis	nepartinis	Šiaulių respublikinės ligoninės II vaikų poliklinika

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatų
33.	Masėnas Julius	1941-05-17	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius	lietuvis	nepartinis	Projekta- vimo sta- tybos susi- vienijimo „Šiauliai“ Šiaulių valdyba
34.	Mazuronis Valentinas	1953-11-18	Aukštasis, Vilniaus dailės institutas	architektas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
35.	Paplauskienė Birutė Marija	1945-11-18	Aukštasis, Kauno medicinos institutas	gydytoja	lietuvė	nepartinė	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
36.	Pniauskas Antanas	1949-11-06	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	radijo aparaturės konstrukto- rius	lietuvis	nepartinis	Lietuvos socialdemo- kratų par- tijos Šiaulių skyrius
37.	Povilaitienė Eugenija	1960-02-25	Aukštasis, Vilniaus universitetas	advokatė	lietuvė	nepartinė	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
38.	Puklevičius Algimantas	1937-01-01	Aukštasis, Vilniaus universitetas	teisininkas	lietuvis	LKP	Šiaulių miesto pramoninkų asociacija
39.	Puronas Vilius	1947-02-11	Aukštasis, Vilniaus dailės institutas	dizaineris	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba, Lietuvos dizainerių sąjungos Šiaulių skyrius
40.	Ragulskis Julius	1944-06-30	Aukštasis, Vilniaus universitetas	teisininkas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatu
41.	Rimkus Vytenis	1930-01-17	Aukštasis, Leningrado I. Repino dailės institutas	menotyryninkas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos architektų ir Lietuvos dailininkų sąjungų Šiaulių skyriai
42.	Sabalys Zenonas Eimutis	1939-01-02	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius	lietuvis	LKP	Lietuvos dailininkų sąjungos Šiaulių skyrius
43.	Struoga Romualdas	1932-02-16	Spec. vidurinis, Šiaulių politechnikumas	technikas elektrikas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
44.	Stuopelis Rimantas	1954-08-29	Aukštasis, Vilniaus inžinerinis institutas	architektas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos architektų sąjungos Šiaulių skyrius
45.	Ščeponavičius Kazimieras Algirdas	1942-01-18	Aukštasis, Vilniaus universitetas	gydytojas	lietuvis	LKP	Šiaulių respublikinė ligoninė
46.	Šilenckis Juozas	1959-07-20	Spec. vidurinis, Telšių dailės technikumai	skulptorius	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
47.	Šimkevičius Teodoras	1941-02-28	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius elektrikas	lietuvis	LKP	Kauno politechnikos instituto Šiaulių fakulteto LKP pirminė organizacija
48.	Šleiniene Audrone	1962-09-15	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	radijo inžinierius	lietuvis	LKP	Lietuvos invalidų draugijos Šiaulių skyrius

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatu
49.	Tamulaitis Rimvydas	1963-07-26	Aukštasis, Vilniaus universitetas	fizikas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
50.	Tričys Vaclovas	1945-09-06	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	docentas	lietuvis	LKP	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
51.	Tručinskas Jonas	1953-04-02	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius elektrikas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
52.	Ulkštinienė Regina	1946-02-13	Aukštasis, Kauno medicinos institutas	gydytoja	lietuvė	nepartinė	Šiaulių respublikinės ligoninės I vaikų poliklinika
53.	Vaičiulionis Sigitas	1948-11-13	Aukštasis, Lietuvos valstybinė konservatorija	choro dirigentas	lietuvis	nepartinis	Lietuvos kultūros fondo Šiaulių miesto skyrius
54.	Vaitiekūnas Juozas	1948-04-09	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius statybininkas	lietuvis	nepartinis	Tremtinių klubas
55.	Vaitkus Petras	1937-02-16	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius mechanikas	lietuvis	LKP	Šiaulių 4 profesinė technikos mokykla
56.	Vasiliauskas Arūnas	1942-03-26	Aukštasis, Šiaulių pedagoginis institutas	mokytojas	lietuvis	LKP	Švietimo ir mokslo darbuotojų profesinės sąjungos Šiaulių miesto komitetas

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatu
57.	Vilbikas Alfredas	1953-06-19	Aukštasis, Vilniaus universitetas	teisininkas	lietuvis	nepartinis	Viešosios tvarkos apsaugos rėmimo draugija prie Šiaulių liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto
58.	Vilčiauskas Sigitas	1943-05-18	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius mechanikas	lietuvis	LKP	Šiaulių miesto pramonininkų asociacijos taryba
59.	Vingras Vaclovas	1944-03-20	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius statybininkas	lietuvis	LKP	Lietuvos kultūros fondo Šiaulių miesto taryba, Lietuvos dailininkų sąjungos Šiaulių skyrius, Lietuvos architektų sąjungos Šiaulių skyrius
60.	Zolubas Jonas	1950-04-04	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius	lietuvis	LSDP	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
61.	Žakaris Eduardas	1952-05-25	Aukštasis, Lietuvos žemės ūkio akademija, Šiaulių pedagoginis institutas	žemės ūkio, ekonomikos ir organizavimo specialistas, tiflopedagogas	lietuvis	LKP	Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos Šiaulių įmonė

Pirmoji Šiaulių miesto taryba. 1990 m.

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Išsilavinimas	Specialybė	Tautybė	Partiškumas	Iškėlė kandidatu
62.	Žigunis Arijus	1948-06-01	Aukštasis, Kauno politechnikos institutas	inžinierius	lietuvis	nepartinis	Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba
63.	Žvirblis Kazys	1935-04-04	Aukštasis, Lietuvos žemės ūkio akademija	inžinierius	lietuvis	nepartinis	Šiaulių miesto pramoninkų asociacija

* Šaltinis: ŠMSA, b. 1-osios sesijos protokolas 1990 m. balandžio 4 d. – liepos 26 d., l. 45–49; Pranešimas, *Šiaulių naujienos*, 1990-03-13, p. 2; Pranešimas, *Ten pat*, 1990-03-14, p. 2.

Vaidotas KANIŠAUSKAS

Trys lietuviški Palemonai: keltiškasis, graikiškasis ir romėniškasis

Nuo Viduramžių Lietuvoje gerai žinoma lietuvių kilmės iš romėnų Palemono legenda, tačiau iki šiol ji laikoma to laikotarpio Lietuvos šviesuolių bajorų, susipažinusių su Antikos istorija Europos universitetuose, prasimanymu. Tą patį man sakė šiuolaikiniai istorikai profesoriai, kai girdėdavo, kad aš domiuosi šia tema. Čia ir glūdi visa esmė, kad iki šiol nieko nežinome apie Palemono¹ romėnus, kurie „atseit“ kažkada Antikos laikais, labai neapibrėžtais laikais, atsikėlė į šių dienų Lietuvos teritoriją. Nepasitikima ir „kiečiausiu“ lietuvių XVII a. istoriku Albertu Vijūku-Kojelavičiumi (1609–1677), kuris savo parašytoje „Lietuvos istorijoje“ įtikinamai rašė, kad „visi, kurie yra tyrinėję lietuvių praeitį, atkakliai tvirtina, kad kažin kokie italai, pakliuvę iš Venedų jūros į Kuršių įlanką, o iš ten prie Nemuno žiočių, pateko, plaukdami prieš srovę, į Žemaitiją ir Lietuvą. Niekas nežino, ar jie, būdami ištremti, ieškojosi čia patogių sodybviečių, ar buvo atvaryti audrų, atplukdžiusių juos iš pakrantės salų. Tačiau šitokia įsigalėjusi nuomonė, paskleista senolių, verta kur kas didesnio pasitikėjimo, ir negalima jos vadinti prasimanymu neįžeidžiant senovės.“²

Panašu, kad mūsų senovė buvo įžeista, nes dabar yra įsigaliojusi kažkada šiuolaikinio istoriko profesoriaus Konstantino Avižonio (1909–1969) išsakyta nuomonė: „XV a. Lietuvoj susidarė ir plėtojosi įdomi teorija, tvirtinanti, esą Lietuvos kunigaikščių dinastija ir aukštoji bajorija yra kilę iš romėnų didikų, užklydusių į Lietuvą. Ta teorija šiandien jokios kritikos neišlaiko ir yra įdomi tik kaip tų laikų historiografinis padaras. Tačiau savo laiku ji buvo tiek stipriai įsigalėjusi Lietuvoje ir kaimyninių valstybių visuomenėje bei istoriniuose veikaluose, jog net 400 metų buvo laikoma tikru ir neužginčijamu istorijos faktu.“³ Nežinau, apie kokią šio ir kitų Palemono legendos neigėjų kritiką galima kalbėti, jei jų darbuose nebuvo surasti visi istoriškai egzistavę, t. y. rašytiniuose šaltiniuose paliudyti, Romos respublikoje ir imperijoje aukščiausio rango romėnai didikai Polemonai (romėniškoje versijoje vietoj *Pa-* vartojama *Po-*), kurie potencialiai galėjo būti susiję su antikinė Lietuva. Vienintelis rimtesnis šios problemos tyrinėtojas buvo Gintaras Beresnevičius⁴, atradęs kelis romanizuotus graikus Polemonus, iš kurių, jo nuomone, tik vienas – Polemonas II, Polemono I anūkas, gyvenęs Romos imperatoriaus Neono laikais, – galėjo būti potencialiai

¹ Strijkovskis M., Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kronika, 1582, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai II*, Vilnius, 2001, p. 537.

² Vijūkas-Kojelavičius A., *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1988, p. 58.

³ Avižonis K., *Rinktiniai raštai*, 3 t., Roma, 1982, p. 245.

⁴ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*. Religinė istorinė studija, Vilnius, 2003.

1 pav. La Teno ir Halštato kultūrų paplitimas
Šaltinis: https://lietuvai.lt/wiki/Vaizdas:Hallstatt_LaTene.png

susijęs su Lietuva, ir viskas – šį Polemoną mini ir kiti istorikai, tarkim, Eugenijus Jovaiša, Tomas Baranauskas.

Tačiau esmė yra ne čia. Esmė ta, kad tyrinėtojai sustojo ties Polemonidais, kurie karaliavo prie Juodosios jūros, tada vadintos Pontu, buvusiose Ponto, Bosforo ir Kilikijos karalystėse. Romėnų visuomenėje aukščiausio rango didikai yra tie, kurių giminėje yra arba buvo senatorių, legionų legatų, konsulų, – tik šie potencialiai galėjo tapti provincijų vietininkais, analogiškais buvusiems karaliams. Pasirodo, kad buvo pražiūrėta kaip tik tokia, nauja, Polemonidų giminė, kurios atstovai buvo romėnų legionų vadai, konsulai (vienas jų buvo I a. pabaigoje, o kitas – II a.) ir buvo kažkada Polemonų valdytų žemių vietininkai. Normalūs kontaktai su antikinė Lietuva galėjo nusistovėti tik I a. pabaigoje ir II a. pradžioje, kada šioje Azijos dalyje valdė šie Polemonidai. Gal laikas pasidomėti, kas jie iš tikrųjų buvo ir iš kur atsirado!

Kuo Palemonas susijęs su keltais?

Istorikas G. Beresnevičiaus savo studijoje „Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys. Religinė istorinė studija“ įrodė, kad „lietuviškų Palemono atsikraustymo legendų turinys yra atsiradęs jungiant ir kompiliuojant vaizdinius iš tų pačių mitologinių vaizdinių komplekso, iš kurio

vaizdinius sėmėsi ir airių padavimai bei legendos apie Airijos užkariavimus. Kitaip tariant, airiškos ir lietuviškos legendos remiasi bendra provaizdžių sistema.“⁵ Kitaip sakant, senais laikais būta baltų lietuvių ir airių kontaktų, neaišku, kokio intensyvumo ir krypties, bet tai, kad jų gyvenimas buvo kupinas tų pačių pasakų, padavimų ir legendų, rodo, kad jie turėjo gyventi kartu arba šalia gana ilgą laikotarpį.

Kalbėdamas apie Palemono legendos keltų pėdsaką G. Beresnevičius, prisiminęs Tacito teiginį, kad aisčių kalba primenanti britų kalbą, o Britanija Tacito laikais buvo keltiška, toliau rašo kaip religijotyros specialistas: „Esu keliose vietose pastebėjęs, kad prūsų religija nežinia kodėl atitinka keltų religinę organizaciją, o krivio krivaičio (krivaičio) bei vaidelotų institucijos bei jų socialinis-religinis funkcionavimas Prūsijoje (Simono Grunau ir kitų „prūsiškųjų“ kronikininkų duomenimis) gali būti gretinamas ar net tapatinamas su keltų druidų institutu.“⁶

Toliau G. Beresnevičius mini, kad Lietuvoje yra nemažas keltiškų vietovardžių palikimas, apie tai šmaikščiai sakydamas: „Ar mes norime, kad keltai, kadaise prasiveržę į baltų teritorijas, paliktų

⁵ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, p. 52.
⁶ *Ten pat*, p. 31.

2 pav. Latovici gentis Dunojaus upės pradžioje
Šaltinis: Gaius Julius Caesar, *Galų karo užrašai*, p. 223

įsmeigę čia savo vėliavą? Kad savo pasienio upę pavadintų keltiškai, koku nors Nemunu? (Nemšaknis keltiškai „šventas“, Nemetona – keltų deivė, Nemain – karo dievo Neito sutuoktinė, plg. slavų Nieman, Neman), kad į Nemuną įtekėtų Neris (Nera keltų mitologijoje keliautojo į pomirtinę karalystę vardas, o jo mitas bemaž pažodžiui atkartoja Sovijaus mito siužetą), kad pirmoji legendinė valstybės sostinė būtų pavadinta keltiškai (Kerna – airiškas vietovardis, pagal airių knygą „Vietų senovė“, *Dindsenchas*, reiškias „Gausybę didvyrių“), kad Ariogala gali reikšti „įkaitus duodančius pavaldinius“, Airgialla. Jeigu mes norime ko nors panašaus, tai turime.⁷ Čia būtų tikslinga pateikti kalbininko Aleksandro Vanago nuomonę: „Dėl Nėmuno vardo daug rašyta, tačiau jo kilmė ir iki šiol tebėra neaiški.“⁸ Visa esmė ta, kad mūsų kalbininkai kaip *velnias kryžiaus bijo* ką nors baltiškai, pvz., vietovardžius ar hidronimus, sieti su keltais. Dabar nusistovėjo nuomonė, kurią vis mėgdavo minėti kalbininkas Zigmas Zinkevičius, kad pats rusų kalbininkas prof. Aleksejus Šachmatovas savo hipotezės apie tai, kad lietuvių ir latvių teritorijose kažkada gyvenę keltai, atsisakė. Ne čia esmė. Esmė ta, kad A. Šachmatovas rado daug vietovardžių ir asmenvardžių, kurie sutinkami Vakarų ir Vidurio Europoje keltų

gyventose žemėse ir baltų (prūsų, lietuvių, latvių ir t. t.) gyventose žemėse. Apie tai A. Šachmatovas parašė straipsnį vokiečių kalba, kuris yra išverstas į rusų kalbą „К вопросу о древнейших славяно-кельтских отношениях“. Kazimiero Būgos atsakas į tą straipsnį pateiktas vokiečių kalba ir pavadintas „Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen?“. Jį galima rasti K. Būgos „Rinktinių raštų“ I tome (496–530 p.). Labai gaila, kad iki šiol mūsų kalbininkai negalėjo išversti tokio svarbaus straipsnio į lietuvių kalbą. Ar K. Būga sukritikavo A. Šachmatovą? Niekio panašaus – jis tik parodė, kad baltų teritorijose randami keltiški žodžiai gali būti paaiškinami kitais baltiškais žodžiais. Tokia gausa baltiškų vietovardžių ir hidronimų keltų teritorijose tikimybine prasme negali būti paaiškinami atsitiktiniais ir sutapimais – šių tautų žmonės gilioje senovėje turėjo gyventi netoliese arba kartu. Aišku, kad tokios baltiškos salelės kitų tautų teritorijose laikui bėgant praranda savo tautiškumą, o ryšius su antikiniaiiais baltais primena tik išlikę tautų, karalių vardai ir hidronimai.

Keltų atsiradimas archeologiškai siejamas su La Teno ir Halštato kultūromis (1 pav.). Daugiau dėmesio skirsime La Teno kultūrai, vėliau paaiškės kodėl. La Teno (*La Tène*) kultūra (V–I a. pr. m. e.) yra ankstyvoji Europos ikiromėninė geležies amžiaus archeologinė kultūra. Pavadinta pagal

⁷ Ten pat.

⁸ Vanagas A., *Lietuvių vandenvardžiai*, Vilnius, 2002, p. 33.

archeologinių radinių vietą *La Tène* Šveicarijoje, už keleto kilometrų nuo Nešatelio (*Neuchâtel*) ežero. Ten Hanslis Kopas 1857 m. rado didelį artefaktų lobį. La Teno kultūra buvo paplitusi ankstyvajame geležies amžiuje (nuo 450 m. pr. m. e. iki romėnų užkariavimo I a.) Dunojaus aukštupyje, iš dalies vidurio ir žemutiniame Dunojaus baseine, dabartinėje Prancūzijoje, Šveicarijoje, Austrijoje, Pietvakarių Vokietijoje, Čekijoje, Slovakijoje ir Vengrijoje. Šiaurėje ji buvo išsiplėtusi iki Šiaurės Vokietijos Jastorfo kultūros. Kultūra išsivystė iš ankstyvojo geležies amžiaus Halštato kultūros be ryškaus kultūrinio lūžio stipriai veikiant Viduržemio (graikų, vėlyvajai etruskų) kultūrai. IV a. pr. m. e. įvyko kultūros centro poslinkis.

La Teno kultūros vietų vardai I a. pr. Kr. būtent ir padeda atsekti keltų ir baltų buvimą kartu. G. Beresnevičius teigia: „Keltai IV–III a. pr. Kr. skirtingomis bangomis įsiveržia į Balkanus, Dunojaus žemupį, gyvena dabartinės Rumunijos teritorijoje, Vengrijoje, Čekijoje, jų stiprus centras gyvuoja Silezijoje, apie dab. Vroclavą. Vidurio Europoje jie iš esmės baltų pašonėje, kaimynystėje, bet atrodo, kad toliau į šiaurės rytus jie neprasimuša. Bent jau iš vakarų ar pietvakarių krypties. Archeologai neskaito archeologinės medžiagos keltišku požiūriu, bet, kiek žinau, Vidurio Europoje daugybė dalykų gali būti tiek priskiriami keltams, tiek ne, latentinės kultūros gali būti etniškai keltiškos, bet gali ir nebūti.“⁹

Tačiau La Teno kultūra, pasirodo, yra daug svarbesnė keltų istorijai, negu G. Beresnevičiui atrodo, nes čia gyvenantys žmonės pirmą kartą istorijoje buvo pavadinti keltų vardu. Ir tai padarė istorijos tėvas Herodotas savo „Istorijoje“: „Mat Istras [Dunojus] teka per visą Europą; jis prasižieda keltų šalyje – jie po kinetų gyvena toliausiai vakaruose. Tekėdamas per visą Europą, Istras iš tos šalies atiteka į skitų kraštą ir įteka į jūrą.“¹⁰ O kur čia lietuviai ar baltai? Pirmiausia, čia Dunojaus ištakos, o Dunojus lietuvių dainose plačiai apdainuotas. Antra, keltų vardas keltologų nėra iki galo etimologiškai paaiškintas, vadinasi, lieka lietuviškas paaiškinimas, kurį supranta net mažas mūsų vaikas. Trečia, tose vietose prasideda ir kita

didelė upė – Reinas, ir čia (abiejų upių ištakose) Cezario „Galų karo užrašuose“ paminėta latų gentis latovicai (lot. *vicus* ‘kaimas’) (2 pav.). Netoli tų vietų stūkso Jūros kalnai ir teka Dubius upė (palyginkime su mūsų Jūros ir Dubysos upėmis!). Čia gyveno Hedujų / Aedujų gentis, tikėjusi žemės ir karo deive *Litavis* ir turėjusi vadus, kurių varduose minima ta deivė: *Convictolitavis*, *Litavicus*¹¹. Keltų etimologijos specialistų aiškinimas, kad *Litavicus* reiškia „tą, kuris nugalėjo deivę Litavis“, manau, yra perdėtas. Kas gali nugalėti deivę? Greičiau, čia nurodo asmenį *Litones* iš Litų kaimo *vicus*, kaip ir gentyje *Latovicus*, kuri dislokavosi visai netoli. Čia vėl susiduriame su lietuvių ir latvių tautovardžių šaknų *Lit-* ir *Lat-* egzistavimu šalia (apie tai plačiau rašiau straipsnyje „Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose“¹²) ir paplitimu, ar tai būtų Baltijos šalys, ar Šiaurės Italija, ar šiuolaikinė Šveicarija. Čia mes turime (nekro)kulto steigimo vietovėse modelį, būdingą tiek lietuviams, tiek ir airiams. Anot G. Beresnevičiaus, mirus įžymiam vadui ar jo žmonai, jo / jos vardu vadinama vieta, ežeras, upė, miškas, o pats žmogus laikomas dievu¹³. Su Latovikų / *Latovicus* genties ir deivės Latonos šaknimi *Lat-* susijusius hidronimus Europoje išrašė kalbininkas Simas Karaliūnas: „*Latis* (upė Italijoje), *Latavio* (laukas, dirva [*saltus praediaque*]), *Latium* (Vidurio Italijos sritis tarp Etrūrijos ir Kampanijos su svarbiausiu miestu Roma), *Latuvà* (acc. sing. *Lātuvaq*) (Žąsos kairysis intakas, Joniškėlis), *Latavà* (var. *Latuvà* ir *Lātupis*) (Šventosios intakas, Anykščiai), *Lātupis* (Striūnos intakas, Vilkija), *Latupys* (Kruosto intakas, Dotnuva; Alko intakas, Dotnuva), *Lātviškis* (upė, Zarasai; ežeras, Dusetos) (<**Lātuviškis*): s. vok. aukšt. *letto* „molis“ (<**lat(i)ia-*).“¹⁴ Greičiausiai šiose vietose susiduriame su mūsų protėviais letais ar letonais ir jų deive motina Leta (Lėtona ar lot. *Latona*) (kurių vardai laikui bėgant pakito, veikiami kitų vietinių žmonių tikėjimų, dievų),

⁹ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, p. 31.

¹⁰ Herodotas, *Istorija*, Vilnius, 1988, p. 226.

¹¹ Gaius Julius Caesar, *Galų karo užrašai*, Vilnius, 1998, p. 150, 160.

¹² Kanišauskas V., Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose, *Padubysio kronikos*, 2021, Nr. 1 (16), p. 30–32.

¹³ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, p. 46–51.

¹⁴ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 363–364.

3 pav. Laodikeia (liet. Laodikėja) miestas Lycaonia regione

Šaltinis: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bo/Asia_Minor_in_the_Greco-Roman_period_-_general_map_-_regions_and_main_settlements.jpg

Apolono motina, kurios kultą į senovės Graikiją, anot Herodoto, atnešė hiperborėjai.

Apie tai išsamiai jau rašiau¹⁵, tačiau nerašiau, kaip visa tai susiję su mūsų ar graikų Polemonu! O ryšys yra didžiulis, kurį 700 metų saugojo Laodikėjos (3 pav.) miesto graikai Polemonai. Skaitydamas apie graikų Polemonus, susidūriau su fenomenu – nesvarbu, kurie Polemonai / Zenonai yra minimi, ar tai būtų V a. pr. Kr., ar II a. po Kr., – visi jie yra iš Laodikėjos miesto (miestas arčiau pakrantės dabartinėje Turkijoje). Kodėl Polemonams / Polemonams toks svarbus Laodikėjos miestas, o gal svarbus Laodikės vardas? Pasirodo, Laodikė buvo viena iš pirmųjų hiperborėjų merginų, kurią jie pasiuntė su dovanomis į Delą: „Pirmą kartą hiperborėjai pasiuntė su aukomis dvi merginas, kurias deliečiai vadina vieną Hiperoche, kitą – Laodike. Jas lydėjo penki hiperborėjai – tie, kurie vadinami perferėjais ir Delo saloje labai gerbiami.“¹⁶ Hiperborėjai gyveno šiaurėje už skitų, vadinasi, probaltų žemėse, t. y. buvo viena iš baltų / lietuvių genčių – gal vadinosi Litavikais ar Latavikais, kas nėra labai svarbu. Svarbu, kad „pradžioje keltai buvo vadinami hiperborėjų vardu, nes Aischilo

prarastoje pjesėje „Išlaisvintas Prometėjas“, parašytoje apie 460 m. pr. Kr., rašoma, kad Dunojus teka per hiperborėjų žemes, o Heraklitas Pontikas IV a. pr. Kr. tuo vardu vadina galus, užpuolusius „graikų“ miestą Romą“¹⁷. Tarp tų hiperborėjų-galų buvo ir stipri bojų gentis, kuri III a. pr. Kr. Litanos miške (manau, tos pačios mūsų deivės Letos / Litavis miške) sutriuškino 25 tūkst. romėnų armiją, nors II a. pr. Kr. pradžioje buvo romėnų nukariauti. O tie įvykiai dar buvo išlikę Viduramžių laikais mūsų kilmės legendoje, kurią perpasakojo Kalimachas: „Kai keltų viena dalis nuėjo į Italiją, kita dalis, vadovaujama Lemonijaus, kartu su vaikais ir žmonomis pajudėjo Šiaurės okeano link, užėmė Europos pakraščius ir iš pradžių įsikūrė būtent tuose kraštuose; netrukus jis, pakeitus vado Lemonijaus vardą, buvo pavadintas Livonija <...>. O kai vėlesniais laikais kimbrai kraustėsi Bosforo link, jis buvo pramintas Kimerų Bosforu <...>. Keltai, palikę savo gyvenvietes vidurio Sarmatijoje, persikėlė į tas žemes, kurias ir šiandien užima <...> graikai, nežinodami tikros jų [lietuvių] kilmės, davė jiems keltoskitų vardą, kuris reiškia ir senąją, ir naująją jų tėvynę.“¹⁸

¹⁵ Kanišauskas V., Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose, *Padubysio kronikos*, 2021, Nr. 1 (16), p. 29–32.

¹⁶ Herodotas, *Istorija*, p. 221.

¹⁷ Kanišauskas V., Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose, p. 30.

¹⁸ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, p. 31–32.

Apie tuos senus laikus kalba ir kita mūsų kilmės iš romėnų legenda: „Platesnės redakcijos Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios Kronika (BRMŠ II, 505, 539) kalba, kad į dabartinės Lietuvos teritoriją atsikėlę romėnai-lietuviai „savo gyvenamą vietą vadino Lituba, po to Lituva, o ilgainiui Litva (atseit Lietuva) taip tą kraštą, kur dabar Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, praminė visi rusai ir lenkai“.¹⁹ Lituba vardo priesaga *-uba* būdinga ir kitiems Romos imperijoje keltiškiems miestams, įsikūrusiems ant upių krantų, arba upių pavadinimams: Plinijaus Vyresniojo „Gamtos istorijos“ Ispanijos aprašyme yra Salduba, Corduba, Onuba, Iponuba, Cuba, Uduba (upė), Maenuba (upė). Panašiai buvo vadinama upė Italijoje – Rutuba, o Vidurio Europoje Dunojus – Dunube (Danuvius – kartais ir taip vadinama). Gaila, kad Viduramžių tyrinėtojai istorikai Litubos varde mato tik pramaną arba protėvius ant kranto (lot. *Litus*), pučiančius triūbas (lot. *tubae* reiškia „trimitą“)²⁰. Istorinį Litubos miestą radau T. Livijsaus veikale „Nuo miesto įkūrimo“ Šiaurės Italijoje ligūrų žemėje, netoli bojų ir insubrų pasienio. Čia vietiniai Litubos miesto gyventojai, kai juos užkariavo romėnai, buvo ne mažiau suinteresuoti romėniška savo kilme negu viduramžių lietuviai. Panašu, kad Baltijos šalių lietuvių legenda apie romėnų atsikėlimą į Litubą pasiekė iš daug senesnės legendinės mūsų protėvių tradicijos²¹. Ligūrijos teritorijoje yra paminėti toponimai *Atilius Palamenuis*, *Priscus Palamenuis*²², kur *Palamenuis* gali būti truputį pakitusi mūsų Palemono vardo versija. Atkreipsime dėmesį, kad šis vardas neturi romėnams būdingo *Po-* pradžioje, o turi būdingą *Pa-*, kaip ir Lietuvoje.

Graikai Polemonai

Rašydamas apie mūsų legendinį Palemoną kaip sinonimus vartojau vardus Palemonas, Polemonas ir Palaemonas, sutinkamus tiek mūsų

rašytiniuose šaltiniuose, tiek ir kitur. Manau, kad kiekvienas mūsų kalbininkas tuo pasibaisėtų, nes jiems svarbi kiekviena raidė ir kirtis. Pvz., Kęstutis Gudmantas savo straipsnio citatose ir komentaruose taip pasisakė: „Rašome „Polemonas“, nes taip yra seniausią Viduriniojo sąvado redakciją atspindinčiame Krasinskių nuoraše. Vėliau įsigali forma „Palemonas“. Nežinia, kas lėmė tokį įvairavimą – konceptualus metraštininkų pasirinkimas (Polemon ir Palaemon – tai du skirtingi vardai: *Polemon* – graikiškai „kariautojas“, *Palaimon* – „kovotojas“) <...>“²³

Vertinant iš laiko perspektyvos, šis legendinis Palemonas siekė mažų mažiausiai antikinės Romos laikus, sakykime, I a. po Kr., ir buvo perpasakotas Viduramžiais, įvairuojančiu laiku, tarkime, XVI a. Per tiek laiko bet koks vardas gali labai pasikeisti, todėl norėdami atlikti analizę turime remtis visais panašiais vardais iš antikinės Romos ir Graikijos. Kadangi mūsų istorinės asmenybės iš romanižuotos Graikijos, tai užtenka pamatyti bet kuriuos išlikusius lotyniškų ar graikiškų užrašus ant to laikotarpio archeologinių paminklų – juose būta daugybę rašybos klaidų. Kaip tai praktiškai atrodo, galima pamatyti iš įvairių tyrinėjimų užrašų, išlikusių Armėnijoje nuo Antikos laikų²⁴, juk ji buvo periferijoje ir romėnų užkariauta. Tai buvo imperijos periferija, ir tuo viskas pasakyta. Todėl neverta ieškoti klaidų esant nežymiems vardų skirtumams, kai kalbama apie legendose minimus vardus.

Kalbant apie mūsų legendinį Palemoną, be šio vardo, buvo ir vardas Palaemonas, kurį vartojo XVIII a. Vilniaus didikai, vadindami Lietuvą palemonišku pasauliu, t. y. lot. „orbis Palaemonicus“²⁵. Palaemonas yra graikiškas vardas. Pagal graikų mitologiją, Palaimonas, Palemónas (gr. *Παλαίμων*, lot. *Palaemōn*) buvo Melikertas, paverstas Jūrų dievu; Heraklio ir Antonojos sūnus; Priamo sūnus; Heraklio pravardė²⁶. Palaemonas buvo ir vienas iš

¹⁹ Kanišauskas V., Lituba/Litua – senobinis/senovinis Lietuvos vardas, *Šiaulių kraštas, Atolankos*, 2019-03-29. Prieiga internete: <http://kelmes.krastas.lt/?data=2019-04-04&rub=1146671142&id=1553781302&pried=2019-03-29>.

²⁰ *Ten pat*.

²¹ Kanišauskas V., Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose, p. 18–20.

²² Criniti N., Scopelliti C., Veleia, ager Veleias, Veleiates: anagrafia e toponimika, *Ager Veleias*, 7.02., 2012. Prieiga internete: <http://docplayer.it/17932898-Veleia-ager-veleias-veleiates-anagrafia-e-toponimia.html>.

²³ Gudmantas K., Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: „romėnai“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 18 kn., 2004, p. 114. Prieiga internete: <https://docplayer.pl/45348395-Kestutis-gudmantas-velyviju-lietuvos-metrasciu-veikejai-ir-ju-prototipai-romenai.html>.

²⁴ Тревер К. В., *Очерки по истории культуры древней Армении (II в. до н. э. – IV в. н. э.)*.

²⁵ Baranauskas T., Aistiškoji mūsų galimybių erdvė, *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2013, Nr. 3 (5), p. 9.

²⁶ Veličkienė A., *Antikos mitologijos žinynas*, Kaunas, 1995, p. 226.

4 pav. Ponto karaliaus (36–8 m. pr. Kr.) Polemono I sidabrinis drachmas

Šaltinis: Lucia Carbone, *When Being a Friend of Rome Makes You a King (or a Queen)*. Prieiga internete: <https://coinweek.com/ancient-coins/when-being-a-friend-of-rome-makes-you-a-king-or-a-queen/>

argonautų. Vertas dėmesio ir panašus vardas Polemas (gr. Πόλεμος, lot. *Polemus*) gr. mit.: „Arėjo bendražygis, Forkino sūnus, mūšio personifikacija.“²⁷

Tą vardą graikai savo kalba rašo kaip Palaemonas / Palaimonas. Atidžiau pažiūrėję į šį vardą galime nesunkiai perskaityti tarmiškai lietuviškai: Palaimintas! Ar gali kitaip vadintis seniausias ir svarbiausias lietuvių protėvis? Lietuvių tautos tradicijoje vaikui niekada neduodamas tėvo vardas (skirtingai nuo romėnų), todėl pas mus Palaimono sūnus negalėjo būti Palaimonas, jis toks nebuvo ir pas graikus – pastarasis turėjo vardą Zenonas, kas lietuviškai turėtų skambėti Senonas. Zenonas turi sūnų Palaimoną, o šis – sūnų Zenoną ir t. t. – nenutrūkstama grandinė daugelį amžių pas Laodikėjos miesto Palaimonus²⁸. Galbūt senovėje lietuvių sakralinėje tradicijoje buvo uždėtas tabu nešioti šventą vardą Palaimonas, todėl, išskyrus legendinį Palemoną, lietuvių asmenvardžiuose jo nėra, išskyrus jo nutrupėjimus su dalelyte *Lai-*: Laimanas, Laimanis, Laiminas, Laimis, Laimus, o Zenonas yra, ir gana dažnas²⁹. Kaip matome iš 1 pav., Zenono versija Senonas pasitaiko, ir kaip

tik tose vietose, kur galėjo būti antikinių lietuvių: Šiaurės Italijoje – prie Bojų ir Rytų Prancūzijoje – prie Aedujų.

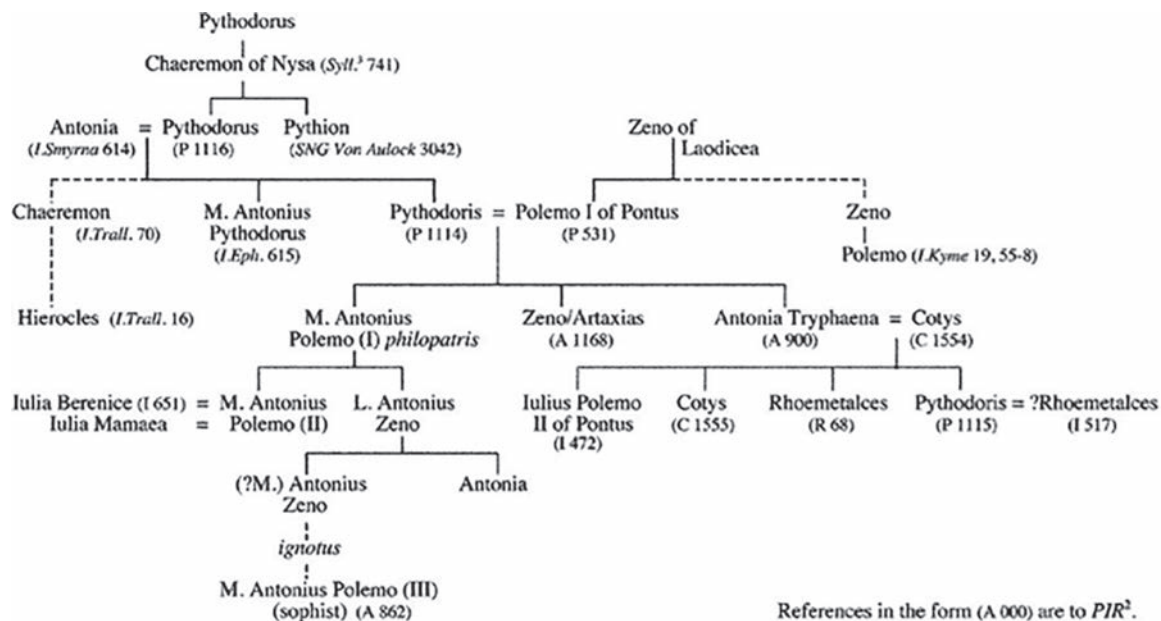
Stebint Romos imperijoje Palemonido vardo Palaemonas / Palaimonas raidą, tai jis trumpėjo – iš pradžių buvo Polaemonas / Polemonas, po to trumpas Polemon (gr. Πολέμων) ar net Polemo. Nežinau, ar čia sutapimas, bet gr. žodis *polemos* reiškia *karą*³⁰. Jei prie žodžio *polemos* pridėtume priesagą *-onas*, kaip tik būdingą Rytų Lietuvoje, tai gausime Polemoną, pažodžiui reiškiantį „karo vaiką, karį“. Tokia prasmė derinasi su tų laikų II a. po Kr. Ptolemajaus paminėtu lietuvių tautovardžiu *veltai*, kurio prasmę iššifravęs kalbininkas Simas Karaliūnas teigia, kad tai labai senas mūsų žodis *būriai* (*karių*), tiesiogiai derantis su Šiaulių / *Saloi* žeme, gretima veltams, kurie susiję su kariais, šauliais ir jų vadais iš *bulionų* giminės, kurios vardas tapatus ilyrų genties vardui Balkanuose *Buliones*. „Iš čia aiškėja, kad senojoje Lietuvoje, matyt, būta atskiros genties **bulā*, o lietuvių kalboje – žodžio **bulā* ir pan. reikšmė „giminė, gentis“, iš kurio

²⁷ Ten pat, p. 243.

²⁸ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, p. 65.

²⁹ Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius, 2008.

³⁰ Kepalas K., *Apie graikų ir lietuvių kalbų panašumus*. Prieiga internete: <http://partizanai.org/karys-1956m-10-11/4789-apie-graiku-ir-lietuviu-kalbu-panasumus>.

5 pav. Chaeremono iš Nisos ir Zenono iš Laodikėjos genealoginis medis

Šaltinis: Lucia Carbone, *When Being a Friend of Rome Makes You a King (or a Queen)*. Prieiga internete: <https://coinweek.com/ancient-coins/when-being-a-friend-of-rome-makes-you-a-king-or-a-queen/>

galėjo kilti visi čia nagrinėti asmenų bei vietų vardai³¹, susiję su šaknimis *bul-*.

Kita vertus, Palaemonas pažodžiui galėtų reikšti *Senoji Saulė*, nes Palaemonas = *palae* + *aemonas*, kur graikiškai *palaeo-* / *palaio* iš *palaios* „antikinis, senas“, kuris kilo iš *palai* „labai seniai“³², o *Aemonas* = *amónas* – egiptiečių mitologijoje iš pradžių Egipto Tebų dievybė, nuo VII a. pr. Kr. viso Egipto saulės, orų ir derlingumo dievas³³. *Aemonas* romėniškai skamba kaip *Emona*, ir tai kitos Saulės dievo Apolono XV legiono kolonijos, buvusios dabartinės Slovėnijos sostinės Liublianos vietoje, vardas. Tai rodo, kad Antikos laikais XV legiono kariai veteranams *Amonas* / *Aemonas* ir *Apolonas* savo prasme buvo panašūs dievai. Kartu tai rodo, kad to legiono kariai patiko Saulės dievai, todėl turėjo patikti dievybė, karių globėjas *Sol invictus* „Nenugalioji Saulė“. Todėl galima tikėtis, kad jei XV legiono veteranai po tarnybos būtų apsigyvenę dabartinio Šiaulių miesto teritorijoje II–IV a., tai greičiausiai būtų atnešę Saulės vardą naujai vietai, ar tai būtų visa teritorija, besivadinanti Saulės

(*Sala* / *Saloi*) vardu, ar tai būtų pagrindinė pilis, pavadinta *Sal* / *Sol* / *Salduvės* (Saulės deivės) vardu.

Verta ilgiau apsisototi ties graikų dievu *Palemonu*. *Palemonas* graikų mitologijoje turi dvi reikšmes. Pirmoji: *Palemonas* – tai jūros dievas. Tai ilga istorija, kurioje, manau, svarbus momentas yra tas, kad eilinis žmogus gali lengvai keisti vardą – iš *Melikerto* tapti *Palemonu* ir nebe žmogumi, bet dievu, jūrų dievu. Antroji: „*Palemonas* – tai *Heraklio* jaunystės vardas. Būtent *Palemonu* jis vadinamas iki pat savo (*Heros* atsiūsto) beprotybės priepuolio, kurio metu jis nužudo šešis savo vaikus, palaikęs juos priešininkais, ir dar du jų žaidimų draugus, po to, jam atgailaujant, *Delfuose* pitija pirmąsyk kreipiasi į jį *Heraklio* vardu, šį vardą (nuo *Heros*) jam suteikia *Apolonas*.“³⁴ *Heraklis* yra pirmojo ryškumo žvaigždė senovės graikų mitologijoje, kur *Palemonui* skirtas antraeilis vaidmuo. Graikų kultūra paprastai laikoma pirmine, nes graikai nemėgsta girtis, ką perėmė iš kitų anksčiau jų žemėse buvusių tautų. Graikų *Palemonų* gimtojo miesto vardas *Laodikėja*. Legendinė mergina, vardu *Laodikė*, anot *Herodoto*, yra kilusi iš *hiperborėjų* – tam tikrų probaltų. Todėl galima daryti prielaidą, kad ir šie *Palemonidai* taip pat yra *hiperborėjų* palikuonys. *Hiperborėjas Palemonas* virsta *Herakliu* – tai gal

³¹ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose* II, p. 267–269.

³² Prieiga internete: <https://www.thefreedictionary.com/paleo->.

³³ Veličkienė A., *Antikos mitologijos žinynas*, Kaunas: Šviesa, 1995.

³⁴ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, p. 43.

6 pav. Polemono I žmona Pitodoridė (Pythodoris) iš Ponto, sidabrinis drachmas, 8 pr. Kr. – 23 m. po Kr.
Šaltinis: Lucia Carbone, *When Being a Friend of Rome Makes You a King (or a Queen)*. Prieiga internete: <https://coinweek.com/ancient-coins/when-being-a-friend-of-rome-makes-you-a-king-or-a-queen/>

visi Heraklio padaryti žygiai buvo padaryti ne graiko, o hiperborėjo Palemono, kas nelabai tiko graikų savimonei, savimeilei. Todėl laikui bėgant legendinis Palemonas buvo paverstas legendiniu Herakliu, sakant, kad ne Heraklis yra Palemono pravardė, bet atvirkščiai – Palemonas yra Heraklio pravardė. Atlikęs statistinę lietuviškų asmenvardžių analizę įrodžiau, kad skitų gelonų ir budinų gentys yra prolietuviškos³⁵. O Herodoto manymu, Heraklis yra skitų protėvis, nes iš jo ir moters gyvatės gimė trys sūnūs: Agatirsas, Gelonas ir Skitas, kuriam paliko valdyti Skitiją³⁶. Pagal vieną iš mūsų kilmės legendų, lietuviai kilo iš pusdievio Gelono³⁷. Galbūt iš to, kurį Heraklis (o gal Palemonas) išvarė iš Skitijos, nes šią turėjo valdyti tik vienas iš sūnų.

Senovės graikai buvo vadinami pagal turimą titulą ir kilmės vietą (artimiausią didesnę miestą). Dabar paanalizuosime pagrindinę senovės Anatolijos graikų Polemonidų giminę, kurios pirmasis mums svarbus asmuo buvo Polemonas I (gr. *Πολέμων*) (4 pav.), Zenono iš Laodikėjos sūnus (gyvenęs I a. pr. Kr., miręs 8 m. pr. Kr.), valdęs Bosforo, Ponto, Kilikijos karalystes ir kitas aplinkines

žemes. Apie jį, jo šeimą ir palikuonis yra nemažai parašyta, rašoma ir dar, bet ne viskas yra tiksliai žinoma, nes rašytiniuose šaltiniuose nėra visos informacijos, todėl tenka remtis išlikusiomis monetomis, kurių vis dėlto yra nemažai ir kurios kai kur prieštarauja šaltiniams. Tik trys Polemonai iš I a. pr. Kr. – I a. po Kr. yra gana patikimai identifikuoti: tai Polemonas I, apie kurį pradėjome kalbėti, po to Polemonas – vienas iš jo sūnų, be titulo, mamos padėjėjas, ir Polemonas II – Polemono I dukros sūnus, Polemono I anūkas. O kur dar trys papildomi Polemonai, randami pagal to laikotarpio monetas?.. Pvz., Polemono I sūnus Polemonas, kai kurių autorių (Strabonoas, Diono Kasijo) taip pat vadinamas Polemonu II. Kadangi mano tikslas nėra atskleisti visą tiesą apie šią karališką Polemonidų giminę, tai pateiksiu vieną iš labiausiai galimų jos genealogijos medžio versijų. Galima remtis 5 pav. genealoginiu medžiu kaip orientyru. Aš daugiau vadovausiuosi G. Beresnevičiaus studija³⁸, nes jis joje rėmėsi rašytiniais šaltiniais, kurių nebeperpasakosiu.

Polemono I gyvenimas ir veikla prasideda I a. pr. Kr. Juodosios (Ponto) jūros teritorijose, daugiausia Anatolijoje, kai 74–63 m. pr. Kr. romėnai trečiajame Mitridato kare sutriuškino Mitridatą. Cezariui kariaujant su Pompėjumi, apie 48 m. pr.

³⁵ Kanišauskas V., Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose.

³⁶ Herodotas, *Istorija*, p. 215–216.

³⁷ Jurginis J., *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius, 1971, p. 48–55.

³⁸ Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*.

7 pav. Frigija, Laodikėja, M. Antonius Polemonas Philotropatris

Šaltinis: Lucia Carbone, *When Being a Friend of Rome Makes You a King (or a Queen)*. Prieiga internete: <https://coinweek.com/ancient-coins/when-being-a-friend-of-rome-makes-you-a-king-or-a-queen/>

Kr., Mitridato sūnus Farnakas bando susigrąžinti savo tėvo Mitridato žemes, bet dėl žaizdų 47 m. pr. Kr. miršta. Prieš tai Farnakas savo bendražygį Asandrą paskiria Bosforo karalystės vietininku, kuris po Farnako mirties tampa faktiniu Bosforo valdovu, pasivadina archontu ir, norėdamas labiau pagrįsti savo pretenzijas į valdžią, veda Farnako dukrą ir Mitridato anūkę Dinamiją. Kaip teisėtas Bosforo karalius jis valdo iki savo mirties 17 m. pr. Kr., kai valdžia pereina Dinamijai (17–14 m. pr. Kr.), kuri, spaudžiama Augusto dešinėsios rankos, bendražygio Agripas (*Marcus Vipsanius Agrippa*, 63–12 m. pr. Kr.), išteka už Ponto karaliaus Polemono iš Laodikėjos, Zenono sūnaus. Polemonas jau buvo pasižymėjęs karvedys, kuris 36 m. pr. Kr. už savo nuopelnus Romai iš Marko Antonijaus (83–30 m. pr. Kr.) gauna Romos pilietybę su vardu (prenomenu ir nomenu) *Marcus Antonius* ir tampa *Marcus Antonius Polemon*. 14 m. pr. Kr. Polemonas tampa ir Bosforo karaliumi. Po Dinamijos mirties ar šiai nusišalinus nuo valdžios 12 m. pr. Kr. Polemonas veda antrą kartą Marko Antonijaus anūkę Pitodoridę (6 pav.), su kuria susilaukia dviejų sūnų (*Marcus Antonius Polemo*, *Marcus Antonius Zeno*) ir dukros (*Antona Trifena*). Polemono I sūnus Zenonas 36 m. po Kr. tampa Armėnijos karaliumi Artaksijumi (*Artaxias*); Antona Trifena tampa Trakijos karaliaus Rimitalko (*Rhometalces*) sūnaus

Kočio (*Cotys*), taip pat vėliau tapusio Trakijos karaliumi, žmona ir jiems gimsta sūnus *Gaius Julius Polemo* (9 pav.), daugelio laikomas Polemonu II, Ponto karaliumi. Kitas Antonos Trifenos ir Kočio sūnus, Juliaus Polemono brolis, tapo Trakijos karaliumi *Rhoemetalces III*. Po Polemono I mirties jo žmona išteka už Kapadokijos karaliaus Archelajaus, kuris valdo Bosforo sostą iki savo mirties 17 m. po Kr. Po jo mirties sostas atitinka sūnams Mitridatui ir Kotisui (*Cotys*). Tačiau 38 m. po Kr., nepaisydamas jokių paveldėjimo teisių, Gajus Kaligula Bosforo sostą perduoda Polemonui II, iš kurio 41 m. imperatorius Klaudijus jį atima ir kaip kompensaciją palieka valdyti dalį Kilikijos provincijos³⁹. Po Archelajaus mirties 17 m. po Kr. Pitodoridė grįžta į Pontą, kurį valdo iki mirties 38 m. po Kr.⁴⁰ Pailniausias likimas Markaus Antonijaus Polemo,

³⁹ Beresnevičius G., *Polemono mazgas. Polemono legendos periferinis turinys*, p. 64–76.

⁴⁰ Carbone L., *When Being a Friend of Rome Makes You a King (or a Queen)*. Prieiga internete: <https://coinweek.com/ancient-coins/when-being-a-friend-of-rome-makes-you-a-king-or-a-queen/>.

8 pav. Pontus Polemoniacus provincija ir jos sostinė Polemoniumo miestas. Netoli jos Satala miestas – Apollinaris XV legiono dislokavimo vieta

Šaltinis: Pontus – Pontic Greeks. Prieiga internete: <https://folkdancefootnotes.org/culture/ethnicity-history-geography/pontus-pontic-greeks/>

Polemono I sūnaus. Pagal „Romos imperijos žodyną“⁴¹, jis kaip tik yra tas asmuo, kuris valdo (su mama ir po to vienas) Ponto karalystę, be to, 39–41 m. jam priklauso ir Bosforo karalystė. Remiantis kitais autoriais, trečiasis Polemo I ir Pitodoridės vaikas M. Antonijus Polemonas niekada netapo karaliumi ir apsistojo Laodikėjoje, kur, kaip spėjama, buvo vadinamas *Antonius Polemo Philotropatris* (7 pav.). Istorikas Strabonas pasakoja, kad „kaip privatus pilietis [jis] padėjo savo motinai [Pythodoris] valdyti jos karalystę“. Tačiau karališkoji valdžia perėjo vienam iš jo sūnų M. Antonijui Polemo, kuris imperatoriaus Gajaus (Kaligulos) laikais tapo Kilikijos dinastu⁴² (5 pav.).

Manau, kad šis Polemono I ir Pitodoridės anūkas M. Antonijus Polemo ir buvo tas Polemo II, Ponto karalius, pavaizduotas su imperatoriumi Neronu (10 pav.). Tai išduoda 10 pav. monetoje žemai, lyginant su akių padėtimi, pavaizduotos Polemo II

ausys, kas derinasi su jo senelės Pitodoridės ausų padėtimi 6 pav. monetoje. Kito Polemo II, Antonijos Trifenos sūnaus Gajaus Julijaus Polemo, su mama pavaizduoto 9 pav. monetoje, ausys yra akivaizdžiai aukščiau akių atžvilgiu. Kartu nesunku matyti, kad Polemonas II, pavaizduotas su imperatoriumi Neronu, yra labiau panašus į savo tėvą (7 pav.) ir senelį Polemoną I (4 pav.). Viena iš M. Antonijaus Polemo (II) žmonų buvo Judėjos princesė Julija Berenikė (28–81 m.), karaliaus Agrippos I dukra, su kuria susituokė apie 50-uosius metus ir gyveno neilgai. Antroji žmona buvo Julija Mamaea, Sirijos Emesen karalystės princesė. Apie šią Polemo II santuoką galima spręsti tik iš išlikusių trijų monetų, datuojamų 60–74 m., kur yra pavaizduotas M. Antonijus Polemo ir Julija Mamaea (11 pav.). Polemonas II Ponto karalystėje įkūrė savo vardo miestą Polemoniumą, kuris vėliau buvo romėnų provincijos *Pontus Polemoniacus* sostinė (8 pav.). Atkreiptinas dėmesys, kad netoli provincijos *Pontus Polemoniacus* yra Satala miestas – XV Apollinaris legiono dislokavimo vieta rytinėje imperijos dalyje. Kita XV Apollinaris legiono dislokavimo vieta yra Karnuntumas (lot. *Carnuntum*) – Panonijos provincijos stipriai įtvirtintas miestas, II a. *Pannonia Superior* provincijos sostinė. Miestas yra ant Dunojaus kranto ir pro tas vietas ėjo įžymusis Gintaro kelias. Kadangi prie legiono būna pagalbinių dalinių,

⁴¹ Bunson M., *A Dictionary of the Roman Empire*, New York, p. 333. Prieiga internete: https://books.google.lt/books?id=HsrGEFpW8oUC&pg=PA333&lp=PA333&dq=gajus+julius+polemo&source=bl&ots=l-dwu-2jRwx&sig=ACfU3U233SjzG_QnW8csfR6wbYEFh-dnZug&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKEwjGutOWpc_2AhXMxIsKHbPgBBgQ6AF6BAGgEAM#v=onepage&q=gajus%20julius%20polemo&f=false.

⁴² Carbone L., *When Being a Friend of Rome Makes You a King (or a Queen)*. Prieiga internete: <https://coinweek.com/ancient-coins/when-being-a-friend-of-rome-makes-you-a-king-or-a-queen/>.

9 pav. Polemonas II (Gaius Julius Polemo) su (motina) Antonija Trifena, sidabrinis drachmas 51 m. po Kr.
Šaltinis: Lucia Carbone, *When Being a Friend of Rome Makes You a King (or a Queen)*. Prieiga internete: <https://coinweek.com/ancient-coins/when-being-a-friend-of-rome-makes-you-a-king-or-a-queen/>

kurių nariai galėjo būti ne romėnų tautybės ir, jei jie buvo pasamdyti iš *Pontus Polemoniacus* provincijos, arba dar geriau – iš Polemoniumo miesto, tai jie galėjo kaip savo gentį (*genus*) nurodyti tą miestą, sutrumpintai vadinamą Polemo, kuris gaunant romėnišką vardą bus trečio vardo (kognomeno) vietoje. Toks žmogus, tarnaudamas XV legione, galėjo patekti į Karnuntumo miestą ir iš čia dalyvauti gintaro ekspedicijoje į Baltijos pajūrį, kur jam patikusios tos vietos, todėl po karinės tarnybos panoro čia grįžti. Tai viena iš realaus romanizuoto Polemono atsiradimo antikinėje Lietuvoje versija, juo labiau kad XV Apollinaris legiono centurionas Kvintas Atilijus I (*Quintus Atilius Primus*), legiono vertėjas, buvęs pirklys, dalyvavo pirmojoje gintaro ekspedicijoje 61–62 m.⁴³

Kad ir kaip būtų gaila, bet I a. pabaigoje Pontas (63 m.), Bosforas (63 m.), Kolchidė (63 m.), Kilikija (72 m.) tapo Romos provincijomis, t. y. be karalių. Trakija romėnų provincija virto dar anksčiau – 46 m. po Kr. Taip Polemonai iš Laodikėjos nuėjo nuo didžiosios politikos arenos, bet ne visai: kadangi jie priklausė galingai romėnų Antoninų giminei, kuri iš naujo sužibėjo II a., kai jos palikuonys sudarė

Romos imperatorių Antoninų dinastiją, valdžiusią 138–180 m. po Kr. Tuo metu iš Antoninų Polemonidų / Zenonų palikuonių buvo vienas konsulas ir vienas įžymus filosofas, imperatorių draugas. Bet tai istorija jau nebe graikų romėnų, o galingų romėnų giminių, kurių istorija slepiasi romėnų vardų suteikimo struktūroje.

Naujieji romėnai Polemonidai

Grįžkime prie straipsnio temos. Lietuvoje visi žino legendinį romėną Palemoną, atplaukusį su 500 bajorų ir apsigyvenusį Lietuvoje Antikos laikais, galbūt tada, kai romėnai kariavo savo pilietiniuose karuose – bent apie tai kalba rašytiniai šaltiniai. Problema ta, kad kilmingas romėnas negalėjo turėti tokio vardo, tokio trumpo vardo, vardo iš vieno žodžio! Taigi, mes nežinome mūsų legendinio romėnų valdovų dinastijos įkūrėjo vardo! Kaip čia dabar yra, kad, kaip sako šios legendos kritikai, kažkokie lietuvičiai bajorai, Viduramžiais prisiškaitę romėnų istorijos Europos universitetuose, sugalvojo lietuvių kilmės iš romėnų istoriją-legendą ir nepasirūpino tuo, kad tos legendos pagrindinis veikėjas pagal vardą būtų nors „normalus“ romėnas, turintis tris tipiškus romėnui vardus? Ar tie lietuvičiai bajorai buvo tiek neišprusę, kad nežinojo, kaip sudaryti tipiško romėnų didiko vardą? Dar geriau – kodėl tos legendos kritikai – iškilieji

⁴³ Kanišauskas V., Šiauliai – priešistorinės Lietuvos sostinė?, *Padubysio kronikos*, 2019, Nr. 1 (12), p. 48. Prieiga internete: https://www.rofondas.lt/wp-content/uploads/2019/06/Padubysio-kronikos_2019_112.pdf.

10 pav. Ponto karalius Polemo II su Nero (Neronu), 56 / 57 m. po Kr.

Šaltinis: <https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1942639&AucID=4572&Lot=431&Val=d302bddd718c83200c64b11263417302>

istorikai – nekalba apie šį vardo nesusipratimą? Nejau ir jie nieko nežino apie romėnų vardus? Romėnui vardas buvo viskas – jame buvo jo kilmė, statusas ir nuopelnai. Dėl bendro supratimo apie romėniškus vardus pakanka pasiskaityti mano straipsnį „Romėnų imperatorių vardai lietuvių vietovardžiuose“⁴⁴.

Pasirodo, net įžymiausias mūsų XVII a. istorikas Albertas Vijūkas-Kojelavičius tikrojo Palaemono vardo nežinojo (o jei žinojo, tai kodėl nutylėjo?), nes savo „Lietuvos istorijoje“ 58 p. sako: „Palemonas arba Publijus Libonas.“ Antikos laikų romėnas A. V. Kojelavičiaus nesuprastų, nes romėnų didikas, koku Palemoną laiko lietuvių kilmės iš romėnų legenda, negali turėti vieną vardą Palemonas arba net du vardus Publijus Libonas. Romėnų didikas turi turėti mažiausiai tris vardus *prenomeną*, *nomeną* ir *kognomeną*. Todėl iš bėdos tas vardas lotyniškai galėtų skambėti taip: *Publius Libo Polemo*. Tačiau tokio didiko pas romėnus nebuvo (bent aš tokio nesu radęs), nebuvo ir antro vardo *Libo* (liet. Libonas) romėniškos giminės. Buvo romėniška giminė – nomenas *Scribonius* – įžymi giminė, turėjusi konsulų, net ir viena iš šios giminės moterų

buvo būsimojo imperatoriaus Augusto žmona. Scribonijams būdingi kognomenai *Libo* ir *Curio*. Tačiau tai giminei nebūdingas prenomenas *Publius* – jai būdingi prenomenai *Gaius* ir *Lucius*. Taigi, prenomenai buvo tam tikru būdu susiję su giminės vardu nomenu, t. y. vienoms giminėms patiko vieni prenomenai, kitoms – kiti, ir tokių prenomenu buvo nedaug – du ar trys. Tačiau tam tikrais laikotarpiais kai kurie prenomenai buvo visuotinai labiau populiari – galbūt juos tuo laikotarpiu turėjo konsulai ir kiti didikai ar imperatoriai. Prenomenas *Publius* buvo visuotinai labiau populiarius II a. pr. Kr., ypač tarp romėnų karo vadų, kurie po II Punų karo padėjo romėnams užimti senovės Graikijos teritorijas. Po to Publijaus vardas išpopuliarėjo IV mūsų eros amžiuje. O gal mūsų legendoje ją persakant ar perrašant yra įsivėlusi klaida ir vietoj *Publius* turėtų būti *Publicius*, kuri yra visateisė romėnų giminė?

Vardo *Publius Libo*, sudaryto iš prenomeno ir kognomeno, situacija netipiška, bet kartais pas romėnus pasitaikanti, ypač pas netikruosius romėnus – tuos, kurie buvo barbarai, pvz., galai, o po to gavę romėnų pilietybę ignoravo naujos romėniškos giminės vardą – antrą vardą nomeną. Vienas geriausių tokio vardo (prenomenas su kognomenu) pavyzdžių yra *Titus Labienus* – įžymus karvedys, legionų vadas, Gajaus Juliaus Cezario dešinioji ranka Galijos užkariavimo kare. „Britannica“

⁴⁴ Kanišauskas V., Romėnų imperatorių vardai lietuvių vietovardžiuose, *Padubysio kronikos* 2020, Nr. 2 (15), p. 12–13. Prieiga internete: https://www.rofondas.lt/wp-content/uploads/2021/01/Padubysio-kronikos_2020_215.pdf.

11 pav. Ponto karalystė, 60–64 m. Polemo II (38–64 m.) dešinėje su užrašu gr. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΕΓΑΛΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΟΛΕΜΩΝΟΣ ir Julia Mamaea su užrašu gr. ΙΟΥΛΙΑΣ ΜΑΜΜΑΙΑΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ (Julia Mamaea karalienė)
Šaltinis: <https://www.acsearch.info/search.html?id=724553>

enciklopedijoje sakoma, kad jis buvo kilęs iš *Atia*⁴⁵ (iš tikro tai *Attius*) giminės, tačiau jis to neafišavo. Jo sūnus buvo taip pat įžymus karvedys *Quintus Labienus*, kuris partų pusėje kovojo su romėnais ir su Polemonu I apie 36 m. pr. Kr., kada Polemonas I buvo patekęs į nelaisvę ir vėliau buvo išpirktas iš jos.

Palaemono vardas, arba vėlesnė jo romėniška versija Polemo, visada buvo pravardė – trečio romėniško vardo (kognomeno) vietoje ir vienas, be paaiškinimų, yra sunkiai suprantamas ir... nereikšmingas grynakraujam romėnui, nes nebuvo būdingas jokiai įžymiai senajai romėnų giminei, kuriomis romėnai visada domėdavosi. Mūsų nagrinėti Polemonai / Zenonai iš Laodikėjos paprastai turėdavo kokį nors karališką titulą ir su juo būdavo vaizduojami ant to laikotarpio monetų, neužrašant viso jų romėniško vardo, pvz.: *Marcus Antonius Polemo*, *Marcus Antonius Zeno*, *Gaius Julius Polemo*. Kadangi ir tėvai, ir vaikai dažnai turėdavo tą patį titulą, pvz., Ponto karalius, tai užrašas *Polemo Pontus Basiliscus* (graikiškai) neleidžia iš karto pasakyti, kieno tai moneta: tėvo ar sūnaus. Pagal romėnų tradiciją, 230 m. pr. Kr. užtvirtintą Senato nutarimu, vyriausiasis romėno sūnus paveldi tėvo asmeninį vardą, pvz., Gajaus Julijaus Cezario

vardą (šiuo atveju visą vardą) turėjo ne tik Cezario tėvas, bet ir senelis, ir prosenelis. Nors Polemonų iš Laodikėjos vietinis aristokratiškumo rangas buvo didelis, tačiau jis nebuvo toks didelis Romos respublikos ir imperijos laikais. Eilinio romėno manymu, žmogaus statusas kyla taip: romėniška pilietybė (ją atspindi romėniškas vardas, turintis prenomeną ir nomeną), duoda tam tikrų privilegijų ir galimybių toliau kilti karjeros laiptais civilinėje ir karinėje administracinėje hierarchijoje, t. y. tapti kokio nors legiono kariu, užimti tam tikras žemiausias pareigas vietinėje (miesto) administracijoje. Toliau eina raitelių luomo rangas, po to senatoriaus, konsulo ir vietinių provincijų vadovų pareigybės. Labai svarbi būdavo karinė karjera: legiono vado-legato pareigybės buvo ypač svarbios, norint tapti konsulais ir vietinių provincijų vietininkais.

1. Antoninų (lot. *Antonius*) giminė – nomenas

Tą nomeną Polemonas I gavo iš Antoninų giminės rytų Romos žemių vietininko Marko Antonijaus ir tapo *Marcus Antonius Polemo*, įeidamas į kilmingą Antoninų giminę, o ne dėl to, kad jo žmona buvo Marko Antonijaus anūkė, kas, aišku, sustiprino jo padėtį. To nereikia pamiršti. Antra, I a. iki 68 m. Romoje dominavo imperatorių Julijų–Klaudijų dinastija, ir tai mažino Antoninams galimybę

⁴⁵ *Encyclopædia Britannica*, *Titus Labienus*. Prieiga internete: https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Labienus.

12 pav. Antoninus Pius ir M. Antonius Zeno (*legatus Augusti pro praetore provinciae Thraciae*) 139–144 m.
Šaltinis: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?q=Marcus+antonius+zeno>

daryti kokią nors karjerą. Ne veltui šie Palemonidai iki I a. pabaigos prarado savo karalystes ir negavo kitų reikšmingų pareigybių. Aišku, liko galimybė padaryti politinę ir karinę karjerą, tampant legionų vadais-legatais ir imperatorių ar senatorių provincijų vietininkais-valdytojais. Visa tai vienas Polemonidų Antoninų giminės atstovas sugebėjo padaryti, kai Romos imperatoriais tapo giminaičiai – pradėjo Antoninų dinastiją 138–180 m. Ir tai yra senatorius M. Antonijus Zeno (*legatus Augusti pro praetore provinciae Thraciae*) 139–144 m., kuris 148 m. buvo išrinktas *suffectus* konsulu, apie kurio egzistavimą rodo išlikę kai kurie užrašai ir keletas romėniškų monetų, iš kurių čia pateikta viena (12 pav.). Šis M. Antonijus Zeno realiausiai gali būti susijęs su asmenimis iš antikinės Lietuvos, nes kognomenai *Zeno* ir *Laetus* kaip tik gali būti ta ieškoma istorinė grandis, pateisinanti lietuvių ir romėnų ryšį II a. po Kr. Apie kognomeną *Laetus* ir jo atstovus Romos imperijoje rašysiu atskirame straipsnyje, dabar svarbu tai, kad istoriškai yra paliudytas aukšto rango kariškis – pirmasis centurionas, vadinamas *primus pilumus*, turintis du kognomenus (kognomeną ir agnomeną): *Zenono* ir *Laetaus*, kas rodo priklausomybę dviem žmonių grupėms – Laičiams ir Zenonams / Palemonams. Tas karys yra *Publius Pacilius P. f. Zenon Laetus*,

daug kur minimas *Epigraphik-Datenbank* duomenų bazėje⁴⁶:

Publication: CIL 14, 04002 = CIL 06, 01482 (p 3318, 4704, 4765, 4771) = CIL 06, 02314 = CIL 06, 30556,085 = EE-09, p 488 = D 03815 = Engfer-2017, 00039 = AE 2003, +00294 = AE 2007, +00106

dating: 71 to 200

EDCS-ID: EDCS-17900078

Province: Latium et Campania / Regio I

Place: Cesarina / Casale Cesarina / Caesarina / Ficulea

P(ublius) Paci[lius P(ubli) f(ilius)] Zenon Laetus p(rimus) p(ilus) bis / aedil(is) praef(ectus) iur(e) dic(undo) et sacris faciundis / aedem Fortunae et Victoriae sua pec(unia) ref(ecit) communivitq(ue)

inscription genus / personal

status: milites; ordo decurionum; tituli operum; tituli sacri; tria nomina; viri

Čia giminė *Pacilius* greičiausiai padaryta iš nomeno *Paccius* pridėjus priesagą *-ilius*. Kariai su kognomenu *Laetus* yra įvairių giminių – nomenų,

⁴⁶ EDCS Epigraphik-Datenbank Claus / Slaby. Prieiga internete: https://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel.php?s_sprache=en&p_belegstelle=CIL+14%2C+04002&r_sortierung=Belegstelle.

13 pav. Istoriniai Anatolijos regionai

Šaltinis: https://en.wikipedia.org/wiki/Paphlagonia#/media/File:Map_Anatolia_ancient_regions-en.svg

todėl neverta į juos kreipti dėmesio; kartu tai greičiau rodo, kad šie kariai buvo barbarų tautybių, vėliau gavę romėnų pilietybę su atitinkamu romėnišku nomenu.

2. Julijų (lot. *Iulius*) giminė – nomenas

Į garsiąją Julijų giminę Polemonai / Zenonai iš Laodikėjos įėjo per Polemono I dukros Antonijos Trifenos vyrą Trakijos karalių Kotį (*Cotius*), kurio vardas lot. yra *Gaius Julius Cotys*. Vyriausias iš Trifenos ir Kočio sūnų buvo *C. Julius Rhoemetalces* – geras Kaligulos žaidimų draugas. Todėl, šiam tapus Romos imperatoriumi, jis gavo valdyti Trakijos karalystę, kurią valdė 38–45 m. *Rhoemetalces III* vardu. Jo brolis, antrasis sūnus Polemonas, romėnišku vardu *Gaius Julius Polemo*, pasiliko su savo motina Antonija Trifena ir tapo Ponto karaliumi (valdė 37–63 m. po Kr.), o jauniausiam – Cotysui [IX] atiteko Mažoji Armėnija, kur jis karaliavo mažiausiai nuo 38 iki 47 m.⁴⁷ Kaip vėliau susiklostė tų vaikų ir jų palikuonių gyvenimai? Tam reikia papildomų studijų, nes neteko matyti nuo II a.

pradžios kokio nors įžymaus romėno su nomenu ir kognomenu *Julius Polemo* ar *Julius Zeno*. Tačiau viena kita Julijų giminės šaka susigiminiavo su šiais Polemonidais ir tapo labai įžymi I a. pabaigoje ir II a.

3. *Tiberius Julius Polemaeanus* giminė

Vieną kartą, vartydamas Romos imperijoje egzistavusių vardų katalogus, aptikau įžymius romėnus: tėvą *Tiberius Julius Celsus Polemaeanus* (15 pav.) ir sūnų *Tiberius Julius Aquila Polemaeanus*, apie kuriuos verta pakalbėti. Pirmiausia į akis krenta prenenas ir nomenas *Tiberius Julius*, kurie galėtų sakyti, kad ši giminė gavo juos kartu su romėniška pilietybe valdant Tiberijui (lot. *Tiberius Claudius Nero*, valdęs 14–37 m.). Įdomu tai, kad netikrieji Polemono I vaikai, t. y. jo žmonos Pitodoridės ir Polemono I vaikų patėvio Kolchidos (vėliau ir Bosforo) karaliaus Archelajaus sūnūs Mitridatas ir Kotys (lot. *Cotys*), pagal savo tėvą turėjo pirmus du vardus – *Tiberius Julius*. Ar šie Polemono I posūniai yra susiję su nagrinėjama gimine, sunku pasakyti, nors tokia galimybė egzistuoja. Viskas slepiasi *Tiberius Julius Celsus Polemaeanus* ketvirtajame varde – agnomene *Polemaeanus* (skaitoma Polemaianus), kurio dalelytė *-an-* sako, kad šio vardo nešiotojas arba kažkuris

⁴⁷ Evgeni I. Paunov, *From Koine to Romanitas: The numismatic evidence for Roman expansion and settlement in Bulgaria in Antiquity (Moesia and Thrace, ca. 146 BC – AD 98/117)*, p. 89. Prieiga internete: <https://orca.cardiff.ac.uk/47428/1/2013paunovephd.pdf>.

14 pav. Celsus biblioteka, 135 m. po Kr.
Šaltinis: <http://www.my-favourite-planet.de/english/middle-east/turkey/ephesus/ephesus-gallery-1-030.html>

15 pav. Tiberius Julius Celsus Polemaeanus skulptūros galva, II a. po Kr.

Šaltinis: <http://www.my-favourite-planet.de/english/middle-east/turkey/ephesus/ephesus-gallery-1-030.html>

jo protėvis su kognomenu *Polemae* ar *Polemo* buvo išūnytą *Tiberius Julius Celsus* vardo nešiojo. To paaiškinimas glūdi romėnų išūnijimo tradicijoje: išūnytasis romėnas perima visus tris vardus (asmeninį, giminės ir pravardės) to asmens, kuris jį išūnija, ir prie jų prijungia savo giminės (2-ą) vardą su gale prijungta priesaga *-an-*: *Gaius Julius Caesar Octavianus*, *C. Vibii Trebonianus Gallus*, *C. Mellius Latronianus*. O ką daryti, jei išūnijamasis yra vietinis, graikų kilmės žmogus su vienu vardu *Polemo* / *Polemonas* (gal iš Laodikėjos ar iš kur kitur)? Koks jo giminės vardas? Natūralu manyti, kad giminės vardas – *Polemo* (juo labiau kad tokiu vardu buvo miestas Ponto karalystėje), ir įvaikintas šis asmuo pagal romėnišką tradiciją. Kas buvo tas išūnijamas vaikas? Galėjo būti koks nors gabus mums nežinomas graikas *Polemonas*, nesusijęs su čia minima *Polemonidų* iš Laodikėjos gimine, galėjo būti susijęs, bet nemėgstamas savo giminės, – spėjimų daug. Kas išūnijo? Istorijoje žinomas ne vienas išūnytas žmogus su kognomenu *Celsus*. Gali būti, kad jokios išūnijimo istorijos nebuvo, tačiau *Tiberius Julius Celsus* ne vieną kartą savo karjeroje būdamas kažkada *Polemonidams* priklausiusių žemių, dabar provincijų, valdytoju nutarė pasiimti agnomeną, susijusį su karaliais

Polemonais. Tai papildomų studijų klausimas. Nors sūnus *Tiberius Julius Aquila Polemaeanus* 110 m. buvo supekt. konsulu, tačiau apie jo gyvenimą mažai žinoma, išskyrus tai, kad už tėvo pinigų pastatė *Celsų* biblioteką su mauzoliejumi (14 pav.). Priešingai, apie tėvą *Tiberius Julius Celsus Polemaeanus* (gr. *Τιβέριος Ιούλιος Κέλσος Πολεμαιανός*) žinoma daug. Svarbiausi biografijos momentai: šis žmogus dažniausiai trumpai buvo vadinamas *Celsus*, gimė 45 m. (mirė apie 114–120 m.) romanizuotų graikų iš *Ephesus* ar *Sardes*, kuriems buvo suteikta Romos pilietybė, šeimoje; 68 m. kariniu tribūnu pradėjo karinę karjerą III Cyrenaicos legione Aleksandrijoje; dėl 69 m. palaikymo keturių imperatorių konflikte imperatorius *Titus Flavius Vespasianus* 70 m. padarė jį senatoriumi; 75–79 m. buvo pretorių legatu (Praetorian legate) Kapadokijos, Galatijos, Paplagonijos (13 pav.) ir mažosios Armėnijos provincijose; 81–82 m. buvo IV Scythicos legiono vadu-legatu; 84–85 m. valdė Bitinijos ir Ponto provincijas, o 89–91 m. – Kilikijos provinciją; 105–106 m. buvo Azijos provincijos prokonsulu; 92 m. tapo konsulu. *Celsus* turėjo žmoną *Quintillą*, dvi dukras ir sūnų *Aquilą*, gimusį apie 70–75 m. ir 110 m. tapusį konsulu.

Išvados

1. Polemono lietuvių kilmės legendoje yra tiek mažai vietos skirta romėnams ir jie net nevadinti įprastais visais romėniškais vardais, kad iš karto galima atmesti kai kurių istorikų teigimą, kad ji buvo sugalvota viduramžiais kai kurių lietuvių bajorėlių, susipažinusių su Romos istorija Europos universitetuose. Šioje legendoje, pasirodo, svarbiausias yra Palemono karališkasis kilmingumas, o ne romėnai, apie juos rašoma labai mažai, o jų vardai tokie neromėniški ir neapibrėžti. Galbūt tas lietuvių siekis turėti kilmingą karalių, nebūtinai savą, ir buvo viena iš LDK žlugimo priežasčių, aišku, nepagrindinė. Tas siekis turėti kilmingą karalių turėjo egzistuoti ir tais senaisiais laikais, siekiančiais lietuvių kontaktus su graikais, keltais ir romėnais. Vadinas, mes turėjome priklausyti tautoms, kurios turėjo tada aukšto rango (turinčius didelius įgaliojimus) valdovus, analogiškus karaliams. Tokie karaliai turėjo vadovauti to meto genčių sąjungoms, tokioms kaip markomanai, gotai, langobardai ir t. t.

2. Jau Gintaro Beresnevičiaus pradėti rimtesni lietuvių kilmės legendų tyrimai leidžia teigti, kad romėnų su vadu Palemonu atvykimo Antikos laikais į Lietuvą legenda yra daugiasluoksni ir apima daug senesnius antikinius laikus, kuriuose kalbama apie lietuvių, vadinamųjų hiperborejų, keltų, galų, bojų, atvykimus į kitus kraštus, ar tai būtų keltų-lietuvių atvykimas į Airiją, nustatytas G. Beresnevičiaus, ar antikinių lietuvių atvykimas į Aedų kraštą (teka upė Dubysa, yra Jūros kalnai, gyvena latovikų gentis, yra deivė Litavis, paminėtas *Litavicus* vadas), ar atvykimas į Ligūrijos kraštą – čia yra mūsų legendinis Litubos miestas, ar lietuvių su galais-bojais atvykimas į Šiaurės Italijos regioną, kur buvo Litanos miškas ir Banonija kraštas bei miestas, o juk anksčiau Semba vadinosi Bojų žemė⁴⁸. Tais laikais baltų kalbinis masyvas nuo Oderio ir Vyslos upių vakaruose tęsėsi iki Volgos ir Okos upių rytuose, Pskovo ir Naugardo miestų apylinkių šiaurėje ir Kijevo miesto regiono apylinkių pietuose, ir tokia galinga kalbiniu požiūriu tauta niekur nekelejo?

3. Liko padaryti pagrindinę išvadą – kada romėnai su vadu Palemonu atvyko Antikos laikais

į Lietuvą? Kadangi I a. pr. Kr. ir I a. po Kr. pirmojoje pusėje istoriniai Polemonai iš Laodikėjos karaliaus įvairiose Anatolijos karalystėse, jų palikuoniams nebuvo ko vyksti į antikinę Lietuvą ir tuometiniam antikiniam pasauliui Lietuva buvo mažai žinoma. Tik Romoje karaliaujant Flavijų dinastijai (69–96 m. po Kr.) turėjo prasidėti rimtesni lietuvių kontaktai su Romos imperija ir jų įsiliejimas į romėnišką, manau, daugiausia į pagalbines, armijas-dalinius. Padedant Flavijams I a. pabaigoje iškyla karys, legionų vadas ir provincijų valdytojas *Tiberius Julius Celsus Polemaeanus*. Per jį arba per kitą Palemonidų šaką su II a. vidurio konsulu *Marcus Antonius Zeno* priešakyje turime ieškoti mūsų legendinių Palemonidų šaknų Romos imperijoje. Palemono legenda byloja: romėnai su Palemonu plaukė Dubysos upe. Prie tos upės yra Tytuvėnai, kurių pavadinimas greičiausiai kilo iš Flavijų prenomeno *Titus*. Pirmieji lietuvičiai, atitarnavę 25 metus romėnų pagalbiniuose daliniuose, gaudavo tada valdžiusių romėnų imperatorių vardus, t. y. prenameną ir nomeną *Titus Flavius*. Dubysos upės pradžia yra ties Šiauliais. Šiaulių miesto kitame pakraštyje stovėjo Salduvės, kuri dar XIX a. vadinosi Salda, medinė pilis. Šiaurės Afrikoje Mauritanijos provincijoje imperatoriai Flavijai įkūrė miestą-koloniją vardu *Saldae*. Gali būti, kad Salda vardą atnešė *Saldae* miesto kariai veteranai, apsigyvenę Antikos laikais Saulės / Šiaulių žemėje. Čia galėjo apsigyventi ir romėnų kariai, susiję su konsulu *Markus Antonius Zeno*, nes Lietuvoje yra daug vietovardžių, padarytų iš prenomeno *Markus* ir nomeno *Antonius*, būdingų II a. Antoninų dinastijos imperatoriams⁴⁹. Taigi, romėnų atsikraustymo į Lietuvą Polemono legenda, labiausiai tikėtina, kalba apie romėnų atsikraustymą į Šiaulių miesto apylinkes I a. pabaigoje arba II a. viduryje.

4. Romėnai su kognomenu *Polemo* galėjo patekti į antikinę Lietuvą ir su XV Apolinaris legionu. Kaip tai galėjo būti padaryta, nurodyta mano straipsnyje „Šiauliai – priešistorinė Lietuvos sostinė?“⁵⁰.

⁴⁸ Kanišauskas V., Semba – bojų žemė!, *Padubysio kronikos*, 2021, Nr. 2 (17). Prieiga internete: <https://www.rofondas.lt/wp-content/uploads/2021/12/PK-17-turiny-001.jpg>.

⁴⁹ Kanišauskas V., Romėnų imperatorių vardai lietuvių vietovardžiuose, *Padubysio kronikos*, 2020, Nr. 2 (15), p. 12–22. Prieiga internete: https://www.rofondas.lt/wp-content/uploads/2021/01/Padubysio-kronikos_2020_215.pdf.

⁵⁰ Kanišauskas V., Šiauliai – priešistorinė Lietuvos sostinė?, *Padubysio kronikos*, 2019, Nr. 1 (12). Prieiga internete: https://www.rofondas.lt/wp-content/uploads/2019/06/Padubysio-kronikos_2019_112.pdf.

Dipukai – tremtis Vakarų kryptimi

Antrojo pasaulinio karo metu daugybė gyventojų traukėsi iš savo tėviškių: „Daugiau kaip 50 milijonų benamių pabėgėlių, tremtinių, karo belaisvių, evakuotų ar kitokių, karui pasibaigus, klaidžiojo svetimuose kraštuose, neturėdami nuolatinės ir saugios gyvenamosios vietos. <...> 13 500 000 tremtinių ir pabėgėlių, iš kurių 9,6 milijono buvo Vokietijoje ir tarp kurių buvo ir lietuvių <...>.“¹ Šie žmonės vadinti įvairiais terminais: tremtiniais, pabėgėliais, emigrantais, išvežtaisiais, išeisviais, egzilais, dipukais ir kt. Kodėl dipukai? Kokia jų vieta Lietuvos istorijoje? Bostone išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ pateikiamas toks aiškinimas: „Dipukai (angl. *Displaced Persons*, prc. *Personnes déplacées*) II pas. karo pabaigoj sąjungininkų suteiktas vardas Vakaruose atsidūrusiems asmenims; jų dalis dėl politinių priežasčių negalėjo grįžti į savo gimtuosius kraštus, T. Rusijos okupuotus. Pirmą kartą DP vardas pavartotas 1945 SHAEF (Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyr. būstinės) G-5 skyriaus memorandume.“² Pagal oficialų apibrėžimą DP vardas tiktų tik tam tikrai pabėgėlių daliai, tačiau tokiais buvo laikomi visi dėl karo svetimuose kraštuose atsidūrę civiliai asmenys, kurie tikėjosi grįžti arba norėjo įsikurti svetur, bet be pagalbos

to padaryti negalėjo. Lietuvių kalboje nėra tikslaus DP vertimo. Iš pradžių buvo vartojamas pažodinis vertimas „išvietintieji asmenys“, vėliau – „perkeltieji asmenys“, bet šie terminai neprigijo. Lietuviai save ėmė vadinti „dipukais“, „dypukais“, o kartais akronimą DP versdavo „Dievo paukšteliai“. Po karo dalis pabėgėlių pasinaudojo pirmąja masine reatriacija ir grįžo į savo gimtąsias šalis.

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje iš Lietuvos buvo pasitraukę apie 250 000 gyventojų. Kiek jų liko Vokietijoje, Austrijoje, Danijoje, Norvegijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje ar kitose Europos šalyse, tiksliai nežinoma: įvairiuose šaltiniuose pateikiami skirtingi skaičiai. Vakarų Europoje kūrėsi DP stovyklos ar atskiros tautinės kolonijos, kuriose pabėgėliai gyveno kelerius metus, tačiau vis dar trūksta išsamių veikalų, supažindinančių su to laikotarpio žmonių gyvenimu, nors jį liudijantys archyvai išsaugoti. Didelę šios spragos dalį užpildė 2012 m. išleista dr. Vinco Bartusevičiaus studija „Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951“, detalios apžvelgianti Vakarų sąjungininkų kontroliuojamose Vokietijos ir Austrijos zonose buvusių stovyklų istoriją. Daugiausia lietuvių pabėgėlių telkėsi šių šalių teritorijose, suskirstytose į keturias zonas (anglų, amerikiečių, prancūzų ir rusų), todėl ten gyvenę tautiečiai labai aktyviai

¹ Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*, Vilnius, 2012, p. 43.

² DP, *Lietuvių enciklopedija*, t. 5, Bostonas, 1955, p. 147.

Bambergo (Vokietija) lietuvių DP stovykla. 1945 m. LNM archyvo nuotrauka

planavo ir jungėsi į laikiną (stovyklą), o vėliau ir naująjį (emigrantų) gyvenimą.

V. Bartusevičius išskiria keturias Lietuvos gyventojų, atsiradusių Vakaruose, kategorijas: pabėgę dėl 1940 m. birželio 15 d. įvykdytos Sovietų Sąjungos okupacijos; perkelti į Vokietiją pagal 1941 m. sausio 10 d. pasirašytą Vokietijos ir Rusijos repatriacijos sutartį; suimti ir išvežti vokiečių okupacijos metu (Reicho darbams, prievartinei karo tarnybai vokiečių kariuomenėje, įkalinti kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose); besigelbėjantys nuo 1944 m. artėjančio fronto ir antrosios sovietų okupacijos³. Daug Lietuvos gyventojų į Vakarus traukėsi gelbėdamiesi nuo tremčių į Sibirą.

1945 m. gegužės 8 d. įsakyme teigiama, „kad DP gyvenimo sąlygos turi būti kokybiškai tiek aukštos, kiek leidžia turimi ištekliai, neatsižvelgiant į vokiečių gyventojų apsunkinimą, jos kiekvienu atveju turi būti gerokai aukštesnės, nei jų ankstesnė vergų ir kalinių padėtis. DP aprūpinami pastoge, net jei ir vokiečių gyventojus reikėtų evakuoti į ką tik išlaisvintas koncentracijos stovyklas.“⁴ Deja, dažnai gyvenimo sąlygos būdavo labai prastos: „Dalis pastatų, kuriuose teko įsikurti tremtiniais, buvo

apgriauti, neapšildomi, be vandens, be elementarių buitinių sąlygų; žmonės gyveno „kaip silkės bačkose“, ypač viengungių kambarėliuose. Sekino ne tik materialinis, bet ir dvasinis skurdas.“⁵ DP stovyklų atsirado ne tik Vokietijoje, bet ir kitose Europos valstybėse. Jos kūrėsi darbininkų barakuose, kareivinėse, buvusiuose konclageriuose, arklidėse, kartais – privačiuose butuose. DP stovyklose buvo pažeidinėjamos žmogaus teisės: gyventojai buvo prievarta vežami į darbus, kratų metu netekdavo asmeninių daiktų, pirmaisiais metais dipukai neturėjo teisės laisvai judėti, stovyklos personalas dažnai su jais nesitardavo ir galėdavo pašalinti iš stovyklos, palikdamas žmones beteisėje padėtyje, buvo vykdoma priverstinė repatriacija, vargindavo kilnojimas iš vienos stovyklos į kitą, dėl netinkamų buitinių, maitinimo, sveikatos priežiūros sąlygų ėmė plisti ligos. DP stovyklose karo pabėgėliams turėjo būti suteiktas prieglobstis ir pasirūpinta jų apsauga, tačiau vykdyta ir kita funkcija – pabėgėliai buvo izoliuoti nuo aplinkinio pasaulio⁶.

Pabėgėliams iš Sovietų Sąjungos likti ir įsikurti kituose kraštuose trukdė sovietų valdžia: ji rūpinosi pabėgėlių grįžimu į „darbininkų rojų bijodama, kad

³ Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*, Vilnius, 2012, p. 30–32.

⁴ Bartusevičius V., *Lietuviai tremtiniai Vokietijoje 1944–1950*, Lampertheim, 1993, p. 12.

⁵ *Išėję sugrįžti*, Kaunas, 2002, p. 11.

⁶ DP stovyklų palikimas: lietuvių karo tremtiniai vakaruose 1944–1954 m., Tomas Balkelis, *Europos istorijos: Rytų ir Vakarų patirtis*, Vilnius, 2010, p. 272.

DP stovyklose išleistos knygos. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

Vakaruose nesusidarytų stipri opozicija prieš Sovietų Sąjungą, o kareivius, patekusius į nelaisvę, paskelbė valstybės priešais ir išdavikais. Daug žmonių buvo gražinti prievarta, kiti priešinosi ar net žudėsi žinodami, kad namuose laukia bausmės. Tam, kad išvengtų prievartinio grįžimo, dipukai klastodavo savo biografijos žinias, padirbinėdavo DP asmens korteles, streikuodavo, kartais net smurtaudavo. Sąjungininkų kariai, vykdę priverstinę repatriaciją, vėliau ėmė jai priešintis, deja, daugumai pabėgėlių iš Sovietų Sąjungos tai jau buvo per vėlu.

Baltijos šalių gyventojų padėtis buvo šiek tiek kitokia, nes amerikiečiai ir anglai nepripažino šių kraštų įtraukimo į Sovietų Sąjungos sudėtį, todėl priverstinę repatriaciją juos veikė mažiau. Tačiau ir jų stovyklose sovietai vykdė agitacinę ir propagandinę darbą, o daugumai grįžusių į jų gimtines vis dėlto nepavyko išvengti Sibiro.

Vakarų Europos DP stovyklose atsidūrusius lietuvius slėgė nežinia, baimė dėl ateities. Palaikė viltis, kad viskas yra laikina ir greitai bus galima sugrįžti į tėvynę. Tačiau istorinės aplinkybės klostėsi nepalankiai ir reikėjo galvoti apie išgyvenimą tremtyje. Tarp lietuvių pabėgėlių buvo daug inteligentų, kurie suradę vienas kitą ėmė burtis į draugijas tam, kad būtų išlaikyta gimtoji kalba, lietuviškas charakteris, tautinė savimonė. 1943 m. Lietuvoje įsikūręs Vyriausiasis Lietuvos

išlaisvinimo komitetas (VLIK) kvietė burtis į Pasaulio lietuvių bendruomenę. Stovyklose buvo renkami vadovai, kurie rūpinosi dipukų gyvenimu. 1946 m. Hanau (Vokietijoje) lietuvių stovykloje įvyko lietuvių tremtinių suvažiavimas, kuriame buvo priimtas Lietuvių tremtinių bendruomenės statutas. Pradėta rūpintis švietimu, knygų ir periodinės spaudos leidyba, organizuoti kultūrinę, sportinę, meninę, visuomeninę veiklą, buvo įkurti darželiai, mokyklos, gauta teisė studijuoti vietinėse aukštosiose mokyklose. Buvo atkuriamos partijos, įvairios draugijos, organizacijos, tarp jų ir Lietuvių žurnalistų sąjunga, Lietuvių rašytojų tremtyje draugija, skautai, ateitininkai, veikė teatras, opera, baletas, vyko parodos, sporto šventės. Švietimo darbui ėmė vadovauti Švietimo valdyba, kultūros – Kultūros taryba⁷.

Kultūrinė, pilietinė ir visuomeninė veikla vyko visose lietuvių stovyklose. 1945 m. daugelyje stovyklų pradėjo veikti mokyklos. Dažnai jos priminė „vargo mokyklas“, kuriose nebuvo baldų, trūko mokymo priemonių, vadovėlių. Pedagoginį darbą dirbo ne tik mokytojai, bet ir dailininkai, rašytojai, mokslininkai. Aktyvių visuomenės veikėjų dėka atsirado progimnazijų, gimnazijų, amatų mokyklų, aukštesniųjų mokyklų, universitetų.

⁷ Išėję sugrįžti, Kaunas, 2002, p. 12.

DP stovyklose išleistos knygos. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

Buvo įkurtas Pabaltijo universitetas, kuris „1946 kovo 14 Hamburge pradėjo savo veiklą ir kuris neturi sau pavyzdžio mūsų istorijoje. Sutelktinių lietuvių, latvių ir estų pastangų dėka Britų užsienio reikalų ministerija jau 1945 lapkričio mėn. leido kurti Pabaltijo universitetą (Baltic University).“⁸ Visiems reikėjo vadovėlių, metodinės literatūros, todėl kūrėsi leidyklos ir spaustuvės. Žinomesnės buvo „Patria“, „Sudavija“, „Lux“, „Gabija“, „Venta“, „Atžalynas“, „Tėviškė“, „Aistia“ ir kt. Iniciatyvų ėmėsi pavieniai asmenys ir grupės: „Savo spaustuves turėjo ir privatūs leidėjai: Povilas Abelkis, Liudas Vismantas, J. Narbutas ir Petras Indreika, Juozas Šlajus, Antanas Urbonas ir kiti. Knygas leido žurnalų ir laikraščių spaustuvės „Aidai“, „Mūsų kelias“, „Mintis“, „Tėviškės garsas“.“⁹

Tremtyje atsidūrė apie du trečdalius Lietuvos rašytojų. Sąlygos kūrybai buvo sunkios: tam, kad išgyventų ir pasirūpintų savo šeimomis, plunksnos broliai drauge su kitais pabėgėliais turėjo dirbti fabrikuose, statybose, žemės ūkyje. Kūrybai laiko likdavo tik po darbo grįžus į gyvenamąsias patalpas, kur vienam asmeniui dažnai buvo skiriami vos 4 kvadratiniai metrai gyvenamojo ploto, o gretimuose kambariuose, kuriuos skyrė tik antklodės, gyveno

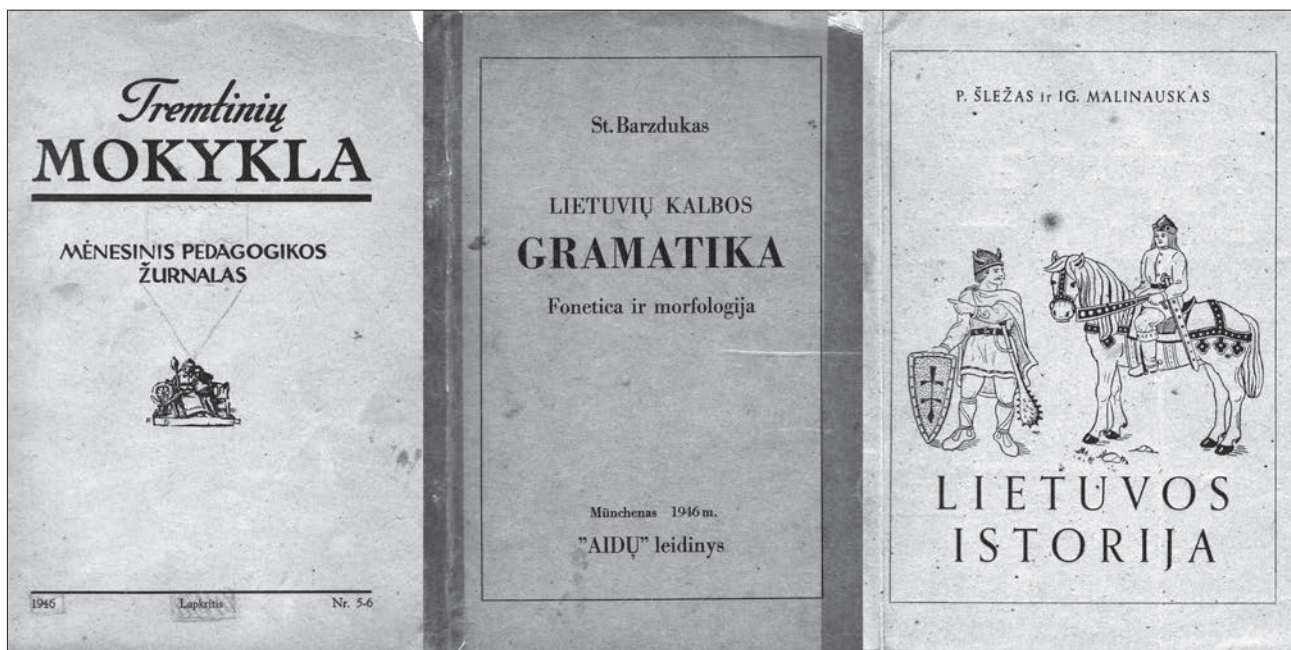
kitos šeimos. Tačiau noras išlaikyti tautiškumą bei siekis ugdyti ir saugoti literatūros tradicijas skatino nepasiduoti. Tremtyje rašytojai ėmė burtis, vienas kitą globoti, susirūpino Lietuvių rašytojų draugijos atkūrimu. Aktyviai darbavosi Vokietijoje gyvenę B. Brazdžionis, S. Santvaras, B. Gražulis, A. Nyka-Niliūnas, P. Andriušis ir kt. 1946 m. Tiubingene buvo atkurta Lietuvių rašytojų tremtinių draugija (LRTD). 1947 m. antrajame šios draugijos suvažiavime iš Lietuvos pasitraukę rašytojai paminėjo 400-ąsias pirmosios lietuviškos knygos metines¹⁰. Šis laikotarpis išeivijoje buvo sunkus, tačiau išsiskyrė išleistų knygų gausa: R. Misiūno pateiktoje statistikoje minima 1 100 leidinių. Daugiausia knygų buvo išleista 1946 m., vėliau dėl įvairių priežasčių leidybos mastai menko¹¹. DP stovyklose kūrybiškai brendo ne vienas rašytojas, poetas, dramaturgas: vieni kūrybinį kelią tik pradėdami, kiti jį tęsdami. Kai kurie tremtyje spėjo išleisti po kelias knygas, buvo premijuotų kūrinių (N. Mazalaitės, F. Kiršos, J. Jankaus ir kt.). 1947 m. išleista knygų su lietuviškos knygos 400 metų sukakties ženklu, minėtinas 1948 m. rašytojų metraštis „Tremties metai“. Kūryboje buvo ryškios tremties, prarastos tėvynės ilgesio temos. Knygų trūkumą padėjo

⁸ Bartusevičius V., *Lietuviai tremtiniai Vokietijoje 1944–1950*, Lampertheim, 1993, p. 32.

⁹ *Išėję sugrįžti*, Kaunas, 2002, p. 109.

¹⁰ *Ten pat*, p. 63.

¹¹ Misiūnas R., *Lietuvių DP knyga 1945–1952 metais*, Vilnius, 2012, p. 11–12.

DP stovyklose išleisti vadovėliai. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

užpildyti naujai išleisti lietuvių klasikų kūriniai (K. Donelaičio, Maironio, V. Kudirkos, M. Valančiaus ir kt.), pasaulinės literatūros vertimai.

Savo darbą tremtyje atgaivino žurnalistai, kurių gretose buvo ir rašytojų (periodinėje spaudoje jie spausdino savo kūrybą, straipsnius literatūros, kultūros klausimais). Spauda buvo gausi ir spausdinama įvairiomis priemonėmis: nuo sienlaikraščių, informacinių biuletenių, rašytų ranka ar spausdintų spausdinimo mašinėle, laikraštėlių, spausdintų rotatoriumi, iki spaustuose atspausdintų laikraščių ir žurnalų. V. Bartusevičius remdamasis įvairiais šaltiniais mini 359 įvairios rūšies 1944–1955 m. periodinius leidinius Vakarų Europoje, tačiau teigia, kad „visųėjusių leidinių nebus galima suregistruoti, ypač dalies smulkių ir trumpai pasirodžiusių leidinėlių“¹². 1946 m. gegužės 11–12 d. Hanau lietuvių stovykloje vykusiame pirmajame lietuvių žurnalistų suvažiavime buvo atkurta Žurnalistų sąjunga, Lietuvoje veikusi nuo 1922 m. Antrajame suvažiavime 1947 m. žurnalistai paminėjo sąjungos įkūrimo 25-ąsias metines. Turėti savo laikraščius ar žurnalus buvo sunku, nes trūko popieriaus, trukdė techninės galimybės, buvo griežta cenzūra, kuri sušvelnėjo tik 1947 m., tačiau beveik visos stovyklos turėjo savo leidinius. Daugiausia jų

pasirodė Vokietijoje: „Lietuvis“, „Aidai“, „Žiburiai“, „Tėviškės garsas“, „Mintis“, „Mūsų kelias“, „Žingsniai“, „Šviesa“, „Saulutė“, „Skautų aidas“ ir daug kitų. Įvairūs spaudiniai buvo leidžiami Austrijoje, Danijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Švedijoje, Belgijoje, Šveicarijoje. Vieniėjo labai trumpai, kiti – ilgiau, kai kurių leidyba po 1950 m. pratęsta Amerikoje („Aidai“, „Ateitis“, „Tėvynės sargas“). Spaudoje buvo informuojama apie politinį, visuomeninį, kultūrinį, meninį, literatūrinį gyvenimą. Spaudai labai pakenkė 1948 m. Vokietijoje įvykdyta valiutos reforma: ėmė strigti leidyklų, spaustuvių darbas, nutrūko kai kurių laikraščių ir žurnalų leidyba.

Svarbus faktas – 1946 m. Lietuvių bibliografijos archyvo (LBA) įsteigimas Berne. Jame buvo renkami ir saugomi tremties leidiniai, todėl vieną egzempliorių leidyklos privalėjo atsiųsti archyvui, kuriuo Berne, o vėliau JAV rūpinosi diplomatas dr. Albertas Gerutis¹³.

Žinios DP stovyklose buvo perduodamos ir radijo bangomis, kai kuriose stovyklose tam tikromis valandomis būdavo skaitomi žodiniai laikraščiai, iš kurių gyventojai sužinodavo apie dienos įvykius.

1948 m. birželio mėnesį JAV Kongrese buvo priimtas imigracijos įstatymas (*Public Law 774*, arba *Displaced Persons Act of 1948*), kurį pasirašė

¹² Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*, Vilnius, 2012, p. 326.

¹³ *Ten pat*, p. 338.

Prezidentas H. Trumenas. Amerika buvo pirmoji šalis, sutikusi priimti karo pabėgėlius. Vien lietuvių ten išvyko apie 30 tūkstančių. Vėliau dipukus išleido Kanada, Austrija, Didžioji Britanija, Belgija ir kitos valstybės. Europoje įkurtos DP stovyklos visiškai buvo likviduotos 1950 m. viduryje. Lietuviškų DP stovyklų archyvai iš Vokietijos 1950–1951 m. buvo perkelti į Čikagą ir saugomi „Lituanistikos tyrimo ir studijų centre“. Atskirų dokumentų, gautų jau vėliau, galima rasti ir kituose archyvuose. Tyrinėtojams liko rašytinis to laikotarpio palikimas, kuriame daug informacijos apie kultūrinį, religinį, literatūrinį, sportinį perkeltų asmenų gyvenimą, jų švietimą, buitį, visuomeninę veiklą. Deja, yra ir sunaikintos medžiagos privačiuose bei kai kurių organizacijų archyvuose.

Po 1991 m. kovo 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo į Lietuvą pradėti siųsti išeivijoje sukaupti dokumentai: knygos, periodiniai leidiniai, rankraštinė medžiaga. Imta tyrinėti diasporos kultūra, menas, literatūra ir kitos sritys. JAV, Australijoje, Kanadoje, Vokietijoje ir kitose šalyse leistų knygų gavo beveik visos Lietuvos bibliotekos, kultūros ir mokymo įstaigos, buvo kuriami nauji archyvai ir centrai. Atskira šio knygų lobyno dalis – DP stovyklose išleisti leidiniai, tapę pokario išeivijos spaudos ištakomis, kurias išsaugojo įvairiose pasaulio vietose gyvenę mūsų tautiečiai. Kai kurių knygų egzempliorių išliko daugiau, tačiau dalis jų tapo bibliografiniu raritetu dėl buvusio nedidelio tiražo, mažai išlikusių egzempliorių. Leidiniams skirtas popierius dažnai būdavo prastos kokybės (pokario spaustuvioms ir leidykloms trūko kokybiško popieriaus, poligrafinių medžiagų, finansų), todėl kai kurių išlikusių spaudinių fizinė būklė labai bloga – lapai subyrėję į skutelius, sudūlėję ar apiplyšę.

Šiaulių rajono Bazilionų mokykloje-daugiafunkciame centre saugoma apie 130 DP stovyklose išleistų lietuviškų knygų. Sąrašas – grožinės

literatūros kūriniai, vadovėliai, istorijos, geografijos, kalbos ir literatūros mokslui skirti leidiniai, išleisti 1945–1949 m. lietuvių įkurtose leidyklose Vakarų Europoje (daugiausia Vokietijoje). Peržiūrėjus šią kolekciją *de visu*, būtų atskleisti įvairūs lietuvių tremties knygos istorijos aspektai: leidyba, tematika, knygos ženklai, įrašai ir kt. Atskirai galima būtų atlikti vadovėlių ir kitos mokymo literatūros apžvalgą, juolab tokia literatūra „sudarė apie 20 proc. visų lietuvių DP knygų – išleista daugiau kaip 200 mokomųjų knygų“¹⁴. Vienas tokių vadovėlių – 1946 m. išleista Stasio Barzduko „Lietuvių kalbos gramatika: fonetika ir morfologija“, kurią išleido Miunchene (Pietų Vokietijoje) veikusi „Aidų“ redakcija. 73-ų puslapių leidinys išspausdintas rotatoriumi. Įžangoje, pavadintoje „Vietoj prakalbos“, užsimindamas apie 1944 m. pasitraukimą iš Lietuvos, autorius argumentuoja šio vadovėlio atsiradimo priežastis: Vokietijoje įkurtoms lietuvių mokykloms labai reikėjo lietuvių kalbos vadovėlių. S. Barzdukas pripažįsta, kad „tai paskubos darbas. Vis dėlto šį tą mokykloje turėti geriau, nei visai nieko.“¹⁵

Buvęs Augsburgio lietuvių gimnazijos ir technikos mokyklos kapelionas Vaclovas Zakarauskas, prisimindamas DP stovykloje praleistus metus, rašė: „Mūsų planetoje nėra garbingesnio vardo, kaip DP. Todėl mes ir esame DP, kad nesutikome nusileisti smurtui, melui, vergijai, todėl mes ir esame DP, kad tikime laisvės ir žmogaus teisės pergale.“¹⁶ Emigracija į svetimus pasaulio kraštus užbaigė dipukų gyvenimą laikinose stovyklose. Dėl įvairių priežasčių kai kurie pabėgėliai vengdavo net menkiausių užuominų apie šį laikotarpį. Įsitvirtinimas emigracijoje tarsi užbaigė varginantį „išvietintųjų“ žmonių gyvenimą, tačiau ilgesys savajam kraštui dažną lydėjo iki paskutinės dienos.

¹⁴ Misiūnas R., *Lietuvių DP knyga 1945–1952 metais*, Vilnius, 2012, p. 13.

¹⁵ Barzdukas S., *Lietuvių kalbos gramatika: fonetika ir morfologija*, Münchenas, 1946, p. [1].

¹⁶ Zakarauskas V., *Dievui ir tėvynei*, Vilnius, 1997, p. 321.

Jonas SIREIKA

Šiaulių burmistras Juozas Orlauskis (Orlauskas)

Miesto, kaip ir bet kokios kitos bendruomenės, gyvenimas labai priklauso nuo jos išorinės aplinkos, vidaus santykių ir stiprių asmenybių, užimančių lyderių pozicijas. Lyderiai gali iš esmės veikti tiek išorinius, tiek ir vidinius bendruomenės būties veiksnius.

Nepriklausomos Lietuvos, arba tarpukario (1918–1940 m.), laikotarpiu vienas iš tokių Šiaulių miesto lyderių laikytinas Juozas Orlauskis.

J. Orlauskis, kaip burmistras, priklauso prie labiau žinomų Šiaulių miesto vadovų. Dar 1993 m. buvo paskelbtas mano kartu su kolege L. Dromantienė parengtas straipsnis¹. Po ketverių metų L. Dromantienė parašė glaustą Šiaulių mokytojų seminarijos, kurios direktoriumi buvo J. Orlauskis, istoriją². Suprantama, kad jam, kaip specialiosios mokyklos direktoriui, dėmesio skirta nemažai, bet kita veikla aptarta labai trumpai arba visai neliesta. J. Orlauskio pedagoginė ir visuomeninė veikla yra paminėta „Šiaulių miesto istorijoje“³. „Lietuvių enciklopedijoje“⁴ J. Orlauskiui skirta mažiau

kaip puslapis teksto, o „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ žinių apie jį visai nėra. Taigi, išsamesnės studijos ar straipsnio apie šią neeilinę asmenybę, jos veiklą iki šiol, deja, neturime. Tai ir paskatino mane istorijos perspektyvoje plačiau ir giliau paanalizuoti J. Orlauskio asmenybę ir nuveiktus darbus.

Mokslai, didžiausia gyvenimo klaida ir darbo pradžia

J. Orlauskis miesto burmistru dirbo trumpai, bet nepaprastai sudėtingu laikotarpiu, jis daugiausia žinomas kaip pedagogas, Šiaulių mokytojų seminarijos įkūrėjas, nepamainomas jos vadovas, taip pat veiklus savivaldybininkas ir visuomenininkas.

Apie jo vaikystę ir mokslus daugiausia žinome iš B. Tarvydo turėtos ir rankraštyje „Šiaulių mokytojų seminarija. 1920–1949“⁵ pateiktos J. Orlauskio autobiografijos dalies, apimančios pirmuosius 27 šio šiauliečio gyvenimo metus.

J. Orlauskis gimė 1887 m. spalio 17 d. Šiauliuose. Pasak B. Tarvydo, jo tėvai buvo „stambūs ūkininkai, kadaise nuomoję net Gegužių dvarą“⁶. Šis teiginys kelia abejonių, nes, pirma, jeigu jie buvo stambūs ūkininkai, tai turėjo daug žemės ir nuomoti dvarą, rodos, nebuvo reikalo, antra, kaip žinome

¹ Dromantienė L., Sireika J., Juozas Orlauskis: burmistras, pedagogas, visuomenininkas, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2, p. 59–62.

² Dromantienė L., *Šiaulių mokytojų seminarija. 1919–1957*, Šiauliai, 1997.

³ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, Šiauliai, 1991, atsak. redaktorius L. Mulevičius, red. A. Gumuliauskas.

⁴ Orlauskis Juozas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, Boston, p. 111.

⁵ Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija. 1920–1949*, Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM), f. 24, ap. 2, b. 1.

⁶ *Ten pat*, l. 331.

iš J. Orlauskio autobiografijos, po vyro Juozapo Mykolo Orlauskio* mirties jo žmona Kotryna, J. Orlauskio motina, vertėsi sunkiai. Jeigu būtų buvęs stambus, tvirtas ūkis, šeimai po J. M. Orlauskio mirties nebūtų tekę kęsti nepriteklių. Nebent dėl mums nežinomų priežasčių J. M. ir K. Orlauskių ūkis dar iki jo savininko mirties buvo susidūręs su dideliais sunkumais.

Apie šeimos sudėtį B. Tarvydas rašo: „Šeimoje buvo du broliai, Juozas ir Vincas ir 2? seserys.“⁷ Kaip matome, B. Tarvydas dėl seserų skaičiaus abejojo. Iš tikrųjų klaustukas nereikalingas – J. Orlauskis tikrai turėjo dvi seseris: Stefaniją ir Zuzaną⁸.

Būdamas 8-į metų Juozukas neteko tėvo, „patyrė daug vargo“⁹. Rūpinimasi daugiavaike šeima perėmė 33 metų mama Kotryna Orlauskienė (merg. Domeikaitė**)¹⁰.

Juozuko „mokslai“ prasidėjo nuo poterių išmokimo: „Pirma mano mokytoja buvo motina. Jai rūpėjo išmokyti mane poterių. Poterius mokė lenkiškai. Tada buvo tokia mada.“¹¹ Mat bajorai ir daugiau mažiau pasiturintys miesto gyventojai vis dar laikėsi iš LDK laikų pasilikusios tradicijos pirmiausia mokėti lenkų kalbą ir ją vartoti bendraujant su kitais, dažnai ir šeimoje.

XIX a. pabaigoje K. Orlauskienė gerai suvokė mokslo svarbą, nes tuomet net ir nekilingi, bet išsilavinę žmonės jau galėjo gerai gyventi, todėl iš visų jėgų stengėsi sūnų lavinti. 1886 m. gruodžio mėnesį motina nupirko lenkišką elementorių ir Juozuką supažindino su raidėmis. Po to sūnų mokė daraktorius. Kaip rašo pats J. Orlauskis, kitą žiemą motina paprašė kaimyną Tamošių Lenčiauskį, tarnavusį Rusijos kariuomenėje net 25 metus, mokyti sūnų oficialiosios to meto kalbos – rusų kalbos¹². 1898 m. J. Orlauskis tapo dviklasės rusiškos mokyklos, įsikūrusios jo senelio namuose

Pagyžių g. (dabar – Vytauto g.), mokiniu. Kadangi mokytis Juozukui sekėsi, jo motinos giminaitė Rozalija Žukauskaitė, tarnavusi pas Berniukų gimnazijos inspektorių Vladimirą Frankeną, patarė K. Orlauskienei leisti sūnų mokytis toliau į gimnaziją. Motinos pasamdytas korepetitorius 1899 m. parengė berniuką stoti į parengiamąją gimnazijos klasę. Sėkmingai besimokantis Juozukas netrukus buvo įrašytas į I klasės sąrašą¹³. Berniukui iš nekilingos šeimos, katalikui tapti gimnazistu* padėjo inspektoriaus V. Frankenų protekcija. V. Frankeną daug metų dirbo mokytoju, o vėliau – inspektoriumi. Iš Baltijos vokiečių kilusį evangelikų liuteronų tikėjimo V. Frankeną, mokiusį lotynų kalbos, mokiniai labai vertino. Prof. Mykolas Biržiška, vienas iškiliausių lietuvių mokslininkų ir visuomenės veikėjų, baigęs Šiaulių berniukų gimnaziją, rašė, kad geresnio mokytojo už V. Frankeną gimnazija neturėjo, ir juo pagrįstai didžiavosi¹⁴.

Gimnazistui reikėjo uniformos, kuri kainavo nepigiai. Čia ir paaiškėjo vargana Orlauskių šeimos padėtis. Bet problemą pavyko nesunkiai išspręsti: R. Žukauskaitė paskolino keletą rublių, o viena šeima atidavė Orlauskiams jai jau nereikalingą, bet dar nenunešiotą gimnazisto uniformą, kuri už paskolintus pinigus buvo persiūta, pritaikyta Juozukui.

Naujasis gimnazijos moksleivis turėjo vieną fizinį trūkumą – buvo trumparegis. Autobiografijoje jis rašė: „Besimokant matematikos, tas trūkumas buvo didelė kliūtis, nes nemačiau, kas buvo rašoma lentoje, ir negalėjau rengti pamokų.“¹⁵ Dėl šio trūkumo iš algebros gavo neigiamą metinį pažymį ir IV klasėje liko kartoti kurso. J. Orlauskis dėl to labai išgyveno: „Tas palikimas antriems metams man buvo labai didelis smūgis.“¹⁶ Čia paauglys bene pirmą kartą parodė savo charakterį ir valią – jis nusprendė savarankiškai išmokyti V klasės kursą ir pavasarį išlaikyti egzaminus, kad galėtų patekti į VI klasę. Kad trumparegystė nebetrunkdytų mokytis, įsigijo akinius.

* Carų laikais jo vardas ir pavardė tikriausiai buvo rašoma Jozef ar Iosif Michal Orlovski.

⁷ *Ten pat.*

⁸ Prieiga internete: <https://www.geni.com/people/Vincetas-Orlauskas/6000000028727977840>.

⁹ Dromantienė L., Sireika J., Juozas Orlauskis: burmistras, pedagogas, visuomenininkas, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2, p. 59.

** Tiek K. Domeikaitė, tiek ir J. Orlauskis galėjo būti kilę iš bajorų, kažkada praradusių bajorystę, nes Lietuvoje kaip bajorai žinomi ir Orlauskiai, ir Domeikos.

¹⁰ Informacijos apie ją suteikė J. Orlauskio giminaitė Rasa Šiaučiūnaitė.

¹¹ Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija. 1920–1949*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 112.

¹² *Ten pat.*

¹³ *Ten pat*, l. 113.

* Tuo metu veikė dar 1887 m. caro vyriausybės išleistas potvarkis „Apie virėjų vaikų“, draudžiantis priimti nekilingus vaikus į gimnazijas.

¹⁴ Krivickas J., *Res non verba. Šiaulių berniukų gimnazijos – J. Janonio vidurinės mokyklos istorija*, Kaunas, 1991, p. 44.

¹⁵ *Ten pat.*

¹⁶ *Ten pat.*

Šiaulių berniukų gimnazija apie 1908 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

Kadangi, kaip rašo J. Orlauskis, tokie egzaminai nebuvo numatyti gimnazijos taisyklėse, jis kreipėsi į patį Rusijos švietimo ministrą Sosnovskį. Gimnazisto, beje, ir mano nuostabai*, kad ir po ilgo kelis mėnesius trūkusio laukimo, ministras atsakė į gimnazisto laišką, leido jam tokiu neįprastu būdu laikyti egzaminus į VI klasę¹⁷. Tai sėkmingai padaręs J. Orlauskis neprarado laiko ir, žinoma, liko patenkintas, nes galėjo pasitikėti savo jėgomis.

Apskritai J. Orlauskiui mokslai gimnazijoje gerai sekėsi, išskyrus jau minėtą matematiką, kurios žinios, laikant baigiamuosius egzaminus, buvo įvertintos tik trejetu**. Dėl šio pažymio J. Orlauskis negavo sidabro medalio.

1908 m. pabaigus gimnaziją, kilo klausimas, kur ir ką toliau mokytis? Jaunuolis buvo linkęs į humanitarinius dalykus, ypač jam patiko istorija, pirmiausia, Lietuvos. Tačiau, pasirinkdamas studijų dalyką, jis padarė didelę klaidą, kurios racionaliai paaiškinti niekaip nepavyksta: „Čia man šoko kvaila mintis pasirinkti matematiką. Todėl, visai nieko negalvodamas, parašiau Peterburgo universiteto rektoriui, kad priimtų mane į matematikos

fakultetą. Tas neapgalvotas žingsnis sugadino man visą gyvenimą.“¹⁸

Įstojęs į universitetą, J. Orlauskis nevažiavo į Rusijos sostinę – pasiliko Šiauliuose. Jis studijavo neakivaizdiniu būdu, mokytis buvo sunku. Egzaminams pasirengdavo savarankiškai, tuomet vykdavo į Peterburgą išlaikyti reikalingų egzaminų, sumokėti mokesčio už mokslą, nusipirkti knygų. Nors savo autobiografijoje J. Orlauskis nenurodė, kodėl pasirinko neakivaizdines studijas, priežastis aiški – neturtinga šeima negalėjo finansiškai padėti jaunuoliui. Pragyvenimui, mokesčiams už mokslus ir kelionėms J. Orlauskis gaudavo pinigų dirbdamas korepetitoriumi.

1913 m. J. Orlauskis pabaigė studijas Peterburge, o už metų prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Jaunuolį paėmė į kariuomenę, bet, pastarajam pranešus, kad jis yra trumparegis, J. Orlauskio regėjimą po dviejų mėnesių gydytojai patikrino karo ligoninėje Dvinske (dabar – Daugpilis) ir pripažino jį karinei tarnybai netinkamu. Šį kartą trumparegystė gal net išgelbėjo jam gyvybę, nes nereikėjo kariuoti? J. Orlauskiui pasisėkė dvigubai. Jis rašė: „Po vienos dienos, sekančią dieną po mano atleidimo iš ligoninės, buvo paskelbtas caro įsakymas, kad visi kareiviai, baigę vidurinę mokslą, pakeliami į

* Carinėje Rusijoje valdininkai buvo labai korumpuoti, paprastai nejautrūs žmonių poreikiams, bet išimčių visada pasitaikydavo. Keletas jų man žinomos.

¹⁷ Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 113.

** Carinėje Rusijoje buvo 5 balų vertinimo sistema.

¹⁸ *Ten pat*, l. 114.

karininkus be jokių paruošimų. Karininkai gi galėjo būti ir trumparegiai, jeigu tik akiniai pataisydavo regėjimą iki normos.¹⁹

Paleistas iš kariuomenės, J. Orlauskis į Lietuvą nebegrižo, įsidarbino pagal specialybę Rusijoje. Anot B. Tarvydo, kad J. Orlauskis „mokytojavo realinėje gimnazijoje, dėstydamas matematiką ir fiziką. Žinomos dvi jo darbovietės: pirma Bochume Donbaso srityje, o vėliau persikėlė prie Maskvos Kiržačyje.“²⁰ Dėl Kiržačio abejonių nėra, nes ir „Lietuvių enciklopedijoje“²¹ randame tą pačią informaciją. Ten nurodoma, kad, baigęs Peterburgo universitetą, J. Orlauskis mokytojavo Berniukų gimnazijoje iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos²². Tik Kiržačis yra ne prie Maskvos, o 90 km nuo Maskvos*. Beje, tame mieste veikė ir Mokytojų seminarija. B. Tarvydas iš pradžių suklydo ir dėl miesto Bochumo pavadinimo, ir šalies, vėliau pavadinimą parašė taisyklingai – Bachmutas. Kaip ir Kiržačis, Bachmutas yra Rusijoje.

1918 m. J. Orlauskis grįžo į Lietuvą. Vokiečių vis dar okupuotoje, tačiau savo mokyklas jau kuriančioje šalyje labai trūko kvalifikuotų pedagogų. J. Orlauskis tų metų rudenį pradėjo dirbti mokytoju Šiaulių gimnazijoje, įsikūrusioje buvusios Mergaičių gimnazijos patalpose.

Antrasis miesto burmistras: kova su suirute ir okupantais

Kai 1919 m. kovo 11 d. į Šiaulius sugrįžusi vokiečių kariuomenė išvijo bolševikus, valdžiusius Šiaulius porą mėnesių, darbą atnaujino laikinoji miesto taryba, valdyba ir jos pirmininkas Kazimieras Venclauskis, kuris pagal vėliau Lietuvoje įsigalėjusią vokiečių tradiciją vadinamas burmistru. Kadangi Vokietija pralaimėjo karą, buvo aišku, kad okupacija greitai baigsis. Nutarta surengti naujus savivaldybės rinkimus, kad būtų sudaryta nuolatinė miesto valdžia, galinti imtis neatidėliotinų Šiaulių tvarkymo darbų. Miesto tarybos rinkimuose, įvykusiųose balandžio 13 d., negausiai dalyvavę miestiečiai išrinko 60 savo atstovų, daugiausia kairiųjų pažiūrų šiauliečių, iš kurių 51 buvo lietuvis, o

9 – žydai²³. Taryba savo pirmajame posėdyje sudarė valdybą, kurios pirmininku (burmistru) perrinktas advokatas K. Venclauskis, turėjęs didelį autoritetą mieste ir apskrityje. Tačiau, praėjus porai savaitių ar mėnesiui*, jis atsistatydino ir išėjo vadovauti apskrities valdybai. Miesto taryba naujuoju, antruoju, burmistru išrinko J. Orlauskį, 32 metų amžiaus tarybos narį, visuomenišką ir atsakingą vyrą, tačiau turintį mažai administravimo patirties.

Burmistras K. Venclauskis dėl susiklosčiusių aplinkybių dirbo tik du ar pusantro mėnesio, įskaitant ir laiką, kai burmistro pareigas ėjo laikinai. Jo vadovaujama savivaldybė „stengėsi perimti iš vokiečių karinės valdžios civilinę valdžią ir įstaigas“²⁴, ėmėsi kai kurių aktualių ekonominių ir socialinių klausimų sprendimo. Tačiau jis tik pradėjo miestui reikalingus darbus. Juos tęsė ir bandė išplėsti naujasis burmistras – J. Orlauskis. Miesto situacija buvo tragiška, tiek kalbant apie likusių jame gyventojų padėtį, tiek ir apie patį miestą: šimtai benamių ir skurstančiųjų, ūkis suniokotas, savivaldybės kasa tuščia, didžioji dalis miesto, pirmiausia, centro, sunaikinta. A. Bironto žodžiais tariant, „miesto vidurys buvo visiškai išdeges, visur riogsojo griuvėsiai, vos keli namai buvo išlikę Mintaujos**, Šeduvos*** ir Kuršėnų**** gatvėse“²⁵. Gauti finansinės pagalbos iš Kauno, kur tuomet dirbo Lietuvos valdžia, iš pradžių buvo neįmanoma: pati vyriausybė lėšų neturėjo, Lietuva skolinosi. Vyriausybės finansinės institucijos Šiauliuose neveikė.

Nesant savivaldos įstatymo, miesto valdžia turėjo veikti savarankiškai, „spręsti iškilusius dienos klausimus, remdamasi savo patirtimi, sąžine, noru padėti žmonėms. Lėšos buvo kaupiamos iš surinktų mokesčių, įvairių rinkliavų, privačių asmenų aukų.“²⁶

²³ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 139.

* Kiek laiko jis dirbo miesto burmistru – neaišku, nes Šiaulių miesto istorijoje (iki 1940 m.), p. 210, rašoma, kad K. Venclauskis burmistru dirbo iki 1919 m. balandžio 17 d., o F. Bugailišio „Šiaulių metraštyje. 1918–1938 m.“, p. 108, nurodoma, kad apskrities valdybos pirmininku K. Venclauskis išrinktas 1919 m. kovo 28 d. Gal savo naujas pareigas jis pradėjo eiti tik po balandžio 17 d.?

²⁴ Morkūnaitė-Lazauskienė A., *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1920 m.*, Šiauliai, 2007, p. 168.

** Dabar – Tilžės, Joniškio link.

*** Dabar – Vilniaus, Radviliškio link.

**** Dabar – Vilniaus, Kuršėnų link.

²⁵ Bironas A., *Bermontininkams Lietuvą užpuolus*, Kaunas, 1934, p. 103.

²⁶ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 128–129.

¹⁹ *Ten pat*, l. 115.

²⁰ *Ten pat*.

²¹ Orlauskis Juozas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, Boston, p. 111.

²² *Ten pat*.

* Tais laikais buvo per 100 km nuo Maskvos.

Vokiečių kariai Šiauliuose 1915 m. Augusto Šerlo nuotrauka, 1915 m. ŠAM F-IF 333

Vokiečiai nebesukūrė savo civilinės administracijos, bet, turėdami mieste komendantūrą, karinių dalinių, trikdė lietuviškosios administracijos veiklą tiek mieste, tiek ir apskrityje, veikė dažnai paisydami tik savo interesų. Lietuvių santykiai su okupantais vokiečiais buvo ypač įtempti dėl dviejų svarbiausių priežasčių: okupantų savivaliavimo, miesto savivaldybės pastangų greičiau perimti visas įstaigas ir neleisti iš miesto išvežti įvairaus turto į Vokietiją. Tuo metu geležinkeliu vokiečiai gabeno geležį iš Zoknių, cemento plytas iš Šiaulių, javų maišus, atsarginius bėgius ir kt., nors anksčiau okupacinė valdžia žadėjo Lietuvos vyriausybei, kad to nedarys²⁷. Lietuvių politinis ir karinis aktyvumas neatitiko okupantų interesų. Todėl vokiečiai „pradėjo nesiskaityti su savivaldybės atstovais, norėjo pajungti savo reikalams, o nepalaužę jų atkaklumo, laikė opozicionieriais“²⁸.

Siekdami parodyti savo viršenybę, įbauginti vokiečiai griebdavosi ir teroro. 1919 m. kovo 24 d., apkaltinę telefono vielų vagyste, Rinkos aikštėje vokiečiai sušaudė tris civilius gyventojus; trumpam areštavo gydytoją P. Avižonį ir advokatą Stanislovą Lukauskį²⁹. Gydytoją Antaną Kvedarą, aktyvų lietuvių Vilniaus konferencijos (1917 m. rugsėjo

18–22 d.) dalyvį, gąsdindami buvo pririšę prie patrankos³⁰. Iš birželio 20 į 21 d., naktį, okupantai užpuolė lietuvių karo komendantūros, įsikūrusios buvusioje Berniukų gimnazijoje, kuopą ir atskirojo Šiaulių bataliono, kuriame tarnavo naujokai, kareivines. Kautynėse 12 lietuvių žuvo, o 18 buvo sužeista³¹. Bataliono kariai buvo nuginkluoti ir išvaikyti, turtas – išgrobstyta. Liepos 18 d., per incidentą Rinkos aikštėje, kai lietuvių patrulis susirėmė su vokiečiais, žuvo karys lietuvis³². Du vokiečių leitenantai apiplėšė švedą plk. Arenbergą*, Lietuvos kariuomenės instruktorių³³.

Nebetekę kantrybės ir pasipiktinę šiauliečiai pradėjo veikti. Šiaulių miesto ir apskrities karo komendanto A. Bironto liudijimu, „pasitarę su miesto burmistru p. Orlauskiu, nutarėva sušaukti Šiaulių miesto visuomenės veikėjų posėdį, pranešti susirinkusiesiems apie visas vokiečių šunynes ir patiekti

²⁷ Puzinas J., *Šiaulių miestas (istoriniai bruožai)*, p. 51.

²⁸ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 129.

²⁹ *Ten pat*, p. 129.

³⁰ *Ten pat*; Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1993, p. 211–212.

³¹ Birontas A., *Bermontininkams Lietuvą užpuolus*, p. 109–111.

³² Puzinas J., *Šiaulių miestas (istoriniai bruožai)*, p. 51;

Ališauskas K., *Bermontininkų įsiviešpatavimas Šiauliuose ir Šiaurės Lietuvoje*. Prieiga internete: <http://partizanai.org/karys-1968m-9-10/5851-bermontininku-isiviespatavimas-siauliuose-ir-siaures-lietuvoje>.

* A. Birontas šį pulkininką vadina Arnbergeriu.

³³ Šiauliai prieš 15 m., *Šiaurės Lietuva*, 1933-03-05, p. 3.

Šiaulių visuomenės vardu vokiečiams ultimatumą tučtuojau iš Lietuvos išsikraustyti³⁴.

Liepos 19 d. įvyko pasitarimas, sudaryta komisija parengė rašto protesto tekstą. Tekstą suredagavo teisininkas K. Venclauskis. Kitaip nei rašo A. Morkūnaitė-Lazauskienė³⁵, remdamasi Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)³⁶, jis tuomet buvo ne Šiaulių miesto burmistras, o Šiaulių apskrities valdybos pirmininkas. Rašte proteste buvo išvardyti vokiečių kariuomenės nusikaltimai Šiauliuose ir apskrityje. Šį dokumentą A. Birontas vadina ultimatumu. Raštą protestą pasirašė 14 pasitarimo dalyvių, atstovaujančių karinei ir civilinei miesto valdžiai, vyriausybės įgaliotiniams apskrityje, katalikų dvasininkijai, pradedant A. Birontu, K. Venclauskiu, J. Orlauskiu ir baigiant Jonišio dekanu kun. J. Jasienskiu. Iš 14 pasirašiusių du buvo žydų tautybės žmonės – Šiaulių žydų organizaciją atstovai: M. Mejerovičius (Mejerovitsch) ir Volpė (Volpe)³⁷. Žydų atstovų prisidėjimas prie lietuvių, be abejo, buvo J. Orlauskio ir K. Venclauskio, gerai sugyvenusių su žydais, nuopelnas.

1919 m. liepos 20 d. šiuo raštu kreiptasi į Vokietijos atstovą apskrityje dr. Knofelį, Šiaulių vokiečių brigadą ir Šiaulių vokiečių komendantą, reikalaujant nubausti kaltininkus ir išsikraustyti iš Lietuvos³⁸. Rašto tekstas nusiųstas ir Lietuvos vyriausybei, Paryžiaus taikos konferencijai*, Antantės valstybių valdžiai, perduotas užsienio spaudai. Dėl šio rašto Šiauliai tapo žinomi svarbiose Europos šalyse.

Prisimindamas tuos okupacijos laikus B. Tarvydas kelia klausimą dėl burmistro J. Orlauskio santykio su lietuvių laiškų vokiečių valdžiai: „Pasiliko neaišku, kiek jis (J. Orlauskis – *aut. past.*) prisidėjo prie rašto <...> 1919 m. vasarą?“³⁹ Kaip matome, prisidėjo, ir iš esmės.

Žinoma, 1919 m. vasarą, palaikydamas ryšius su vokiečių valdžia mieste, burmistras turėjo būti

atsargus, kad bent kiek sumažintų vokiečių nepasitenkinimą ir represijas.

Liepos mėnesio pabaigoje politinė situacija Šiaulių apskrityje dar labiau komplikavosi. Mat į Šiaurės Lietuvą iš Latvijos atsikraustė dar vieni okupantai – bermontininkai* – kariniai daliniai, vadovaujami buvusio carinės kariuomenės kapelmeisterio ir rotmistro, pagal tarpukario laikų Lietuvos karinių laipsnių klasifikaciją kapitono⁴⁰, apsukraus avantiūristo Pavelo Bermondto-Avalovo (apie 1877 – apie 1973). P. Bermondto-Avalovas, anksčiau atsidūręs Vokietijoje ir gavęs finansinę, materialinę pagalbą, iš rusų karo belaisvių ir vokiečių savanorių buvo subūręs mišrią 50 000 vyrų kariuomenę, oficialiai vadintą Rusijos vakarų armija⁴¹. Pats pasiskelbė kunigaikščiu ir pulkininku bei generolu majoru P. Avalovu, kovojančiu prieš bolševikus. Neviešas, tikras, bermontininkų politinis tikslas buvo išlaikyti Vokietijos rankose žemes prie Baltijos, o viešai paskelbtas – kovoti prieš bolševikus už visos Rusijos imperijos atkūrimą.

Šiauliuose bermontininkai pradėjo aktyviai reikštis 1919 m. rudenį, tapo Lietuvai priešiška jėga. Buvęs ketvirtasis Šiaulių miesto burmistras J. Ubeika savo atsiminimuose rašė: „Vieną šventadienį atžygiavo nuo Kuršėnų organizuotos mišrios kariuomenės dalys gana keista uniforma (mišinys rusų ir vokiečių), padarė miesto rinkoje paradą, išklusė stačiatikių apeigomis pamaldas, pagiedojo „Bože caria chranī“*** ir pasiskelbė šalies šeimininkais⁴². Naujieji okupantai išleido atsisaukimų, raginančių vietinius gyventojus laikytis ramiai, klausyti jų vadovybės įsakymų ir žadančių Lietuvai plačią autonomiją Rusijos sudėtyje.“⁴³

Šiauliuose bermontininkai parodė savo tikrąjį veidą jau 1919 m. rugsėjo 28–30 dienomis. Apie tai žinome iš paties J. Orlauskio vėliau pateikto

³⁴ Birontas A., *Bermontininkams Lietuvą užpuolus*, p. 147.

³⁵ Morkūnaitė-Lazauskienė A., *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1920 m.*, Šiauliai, 2007, p. 169.

³⁶ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 129.

³⁷ Birontas A., *Bermontininkams Lietuvą užpuolus*, p. 152.

³⁸ Šiauliai prieš 15 m., *Šiaurės Lietuva*, 1933-03-05, p. 3.

* Paryžiaus taikos konferencija. Valstybių, Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojų, vadovų ir atstovų susirinkimas, vykęs 1919–1920 m., kurio tikslas buvo susitarti dėl santykių su nugalėtomis valstybėmis ir parengti sutartis su jomis.

³⁹ Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 109.

* Šiauliečiai juos vadino kolčakininkais ar netgi kolčakais. Mat formaliai bermontininkai buvo pavaldūs vyriausiajam baltagvardiečių vadui admiralui A. Kolčakui, kovojusiam su bolševikais.

⁴⁰ Birontas A., *Bermontininkams Lietuvą užpuolus*, p. 45.

⁴¹ *Bermontininkai*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/bermontininkai/>.

*** „Dieve, saugok šalį“ – Rusijos himnas.

⁴² Ubeika K., *Taip Šiaulių partizanai naikino Lietuvos grobiukus, Įdomus mūsų momentas*, 1936-04-12, p. 4.

⁴³ *Ten pat*.

Vokiečių kareiviai prie Šiaulių geležinkelio stoties Pirmojo pasaulinio karo metais. Nežinomas fotografas, 1915–1918 m.
ŠAM F-SF 4417

Vokiečių kareiviai prie Šiaulių geležinkelio stoties Pirmojo pasaulinio karo metais. Nežinomas fotografas, 1915–1918 m.
ŠAM F-SF 4418

pranešimo ministrui pirmininkui M. Sleževičiui⁴⁴, taip pat Karo archyvo dokumentų. Rugsėjo 28 d. vokiečių dalinių Lietuvoje vadas plk. von Dibičas* įteikė ultimatumą lietuvių karo komendantui mieste Alfonsui Birontui (1885–1958), su maždaug 200 komendantūros karių įsikūrusiam buvusios Vyrų gimnazijos pastate, kad iki kitos dienos 4 val. po pietų jis apleistų užimamas patalpas (jose vokiečiai ketino įrengti karo ligoninę). Von Dibičas pagrasino, kad, jei komendantas nepaklus, jo vadovaujami vokiečiai puls, „užims ginklu“⁴⁵. Nors, skirtingai nei bermontininkai, lietuviai kariai buvo prastai ginkluoti, A. Birontas ultimatumą atmetė ir pasirengė mūšiui. Pajutę, kad kvepia paraku, vokiečiai atsitraukė. Rugsėjo 29 d. 15 val. vokiečių kareivis atnešė A. Birontui laišką nuo von Dibičo, kuriame pulkininkas pranešė, kad „norint išvengti kraujo praliejimo <...> aš dabar nusprendžiau vokiečių ligoninę įrengti lietuvių gimnazijoje Kuršėnų gatvėj. Apie tamstos elgesį, kuriuo nutraukiami visi geri vokiečių santykiai su lietuviais, aš pranešiu savo vyriausiajai vadovybei ir vyriausiajam

Vokietijos įgaliotiniui* Lietuvoje“⁴⁶. Tą pačią dieną vokiečių žandarai užėmė Mergaičių gimnaziją (dabar – Didždvario gimnazija).

Kitą dieną atėję į pamokas mokiniai ir mokytojai pamatė sargybinių prie centrinių durų. Neįleisti pro centines duris, jie įėjo į mokyklą per užpakalines duris, nuo sodo pusės, pasirengę gintis. Su jais buvo ir burmistras J. Orlauskis, apie gimnazijos užėmimą sužinojęs iš karto, rugsėjo 29 d. Gera suvokdamas ypač sudėtingą padėtį mieste, lietuvių ir bermontininkų, taip pat jiems padėjusių vokiečių karinių jėgų santykį, jis neprašė pagalbos Šiaulių karo komendantui A. Birontui, bet ryžosi pats ginti miestiečių teisę mokytis taikiai būdu.

Vokiečių žandarų rotmistras Platenas su keliais atsivestais kareiviais „pradėjo mokinius mušti, stumdyti ir varyti laukan“⁴⁷, vienai gimnazistei sudavė į veidą. Gimnazistę užstojo burmistras, kuris vėliau apie tai rašė: „Man užsistojus, jis sugriebė mane už krūtinės ir su pagalba kareivių ėmė stumti laukan.“⁴⁸ Mokiniai susispietė antrojo aukšto koridoriaus gale ir giedojo Lietuvos himną. Nepavykus išvaryti mokinių, Plateno nurodymu buvo atvesta

⁴⁴ Ponui Ministeriui Pirmininkui, Pranešimas Šiaulių miesto valdybos pirmininko apie atsitikimus Šiauliuose rugsėjo 30 d. 1919 m., *Lietuva*, 1919-09-06, p. 1.

* Lietuviškuose tekstuose rašoma von Dibič, pats jis pasirašinėjo V. Diebitsch. Visas vardas ir pavardė – Karl Heinrich von Diebitsch.

⁴⁵ *Karo archyvas*, t. 3, p. 84.

* T. y. dr. Knofeliui.

⁴⁶ *Karo archyvas*, t. 3, p. 84.

⁴⁷ *Ten pat*, p. 322.

⁴⁸ Ponui Ministeriui Pirmininkui, Pranešimas Šiaulių miesto valdybos pirmininko apie atsitikimus Šiauliuose rugsėjo 30 d. 1919 m., *Lietuva*, 1919-09-06, p. 1.

rusų bolševikų, dirbusių vokiečiams, – jiems Platenas liepė išvaryti moksleivius su lazdomis. Bet belaisviai, sugėdinti mokytojų ir sugraudinti verkiančių mokinių, įsakymo neįvykdė. Įsiutęs Platenas mokinių Tašerskį mušė kumščiu. Vokietį gėdino mokytojas J. Rimkevičius*, jo elgesį pavadinęs barbarišku. Platenas nustūmė jį nuo laiptų. Neįveikęs moksleivių ir mokytojų pasipriešinimo, Platenas trumpam pasišalino, o mokiniai vėl susinešė inventorių į klases ir užrakino mokyklos duris, dar užrėmė jas suolais.

Po kiek laiko Platenas grįžo su naujais, specialiai šiai užduočiai atrinktais, kareiviais, įsiveržė pro langus ir pradėjo žiaurų susidorojimą: „Puolė mušti durtuvų rankkočiais pirmus pakliuvusius po ranka.“⁴⁹ Platenas daužė mokines ir mokytojas. Mokiniai priešinosi, vieną vokietį sužeidė. Išstūmus mokinius ir mokytojus, susidorojimas tęsėsi kieme: „Reginys buvo toks baisus, kad aprašyti jo negalima. Vokiečių žvėriškumas pasiekė tokio laipsnio, kad spardė gulinčias isterijoje ant žemės gimnazistes ir mušė tuos, kurie nešė apalpusias. Gatvėj mokinius pasitiko raiti vokiečių žandarai ir arkliais ėmė juos trypti.“⁵⁰ Per keturias su puse valandos trukusią pasipriešinimo dramą vokiečiai sužeidė 30 šiauliečių, daugiausia mokinių, nukentėjo ir keli mokytojai, įskaitant direktorių A. Klupšą, mokytoją Oną Bugailiškiene, vienos mokytojos mama Čepulienė buvo labai sumušta⁵¹. Komendantas A. Birontas vėliau prisiminė, kad „mėginęs už vaikus užsistoti miesto burmistras Orlauskis taip pat buvo apstumdytas ir apkultas“⁵². Nepaisant to, jis nepabūgo ir nepasitraukė.

J. Orlauskis su mokytojais ir mokiniais kovojo prieš okupantus nuo pradžios iki pabaigos, todėl tapo svarbiu liudininku: „Visą tą mačiau savo akimis nuo pradžios ligi galo, nes, nors ir buvo vokiečiai mane išstūmę bent kelis sykius, bet pavykdavo sugrįžti atgal.“⁵³

Po gimnazijos šturmo burmistras nuvyko į Kauną ir premjerui M. Sleževičiui perdavė savo

pranešimą, susitiko su keliais užsienio korespondentais, kad informuotų juos apie įvykius Šiauliuose.

Atrodo, kad burmistras, nepaisant okupantų represijų, miesto labai stengėsi palaikyti nors minimalius santykius su jais. B. Tarvydas rašo, kad visgi „visos bylos (turima omenyje gimnazijos užgrobimas – *aut. past.*) neaštrino“⁵⁴. Vokiečiai burmistrai neatleido, dėl jo laikysenos ir kritiškų pasisakymų vadino bolševikiniu agitatoriumi. Vokietijos laikraštis „Deutsche Soldaten Zeitung“ pranešė, kad J. Orlauskis netgi raštu kreipėsi į vokiečių įgaliotinį Šiauliuose dėl jo pravardžiavimo bolševikiniu agitatoriumi: J. Orlauskis rašė, kad jis „joks bolševikinis agitatorius, tą žino visi Šiaulių gyventojai“⁵⁵, nes rinkimai į miesto tarybą įvyko bolševikus išvijus, jie buvo „tiesioginiai, slapti, visuotiniai ir proporcingi“⁵⁶. Tačiau burmistro pastangos rasti bent kokią kalbą su okupantais, neatsisakant savo principų – kovoti už Lietuvą ir dirbti šiauliečiams, nepavyko.

Politinė ir karinė padėtis mieste gerokai pablogėjo, kai spalio 5 d. iš Kuršėnų į Šiaulius su savo štabu persikraustė vienas bermontininkų vadų, pulk. J. Virgoličius. Jis vadovavo daliniams, sudarytiems iš buvusių rusų karo belaisvių. Miestas tapo tarsi kokia bermontininkų „sostinė“, kurioje buvo pilna okupantų kareivių: „Šiauliai, pasak gyventojų žodžių, ir per Did. karą* nebuvo matę tiek daug kariuomenės, kaip 1919 m. spalio mėnesio pradžioje.“⁵⁷ Tuomet bermontininkai „tapo dar daugiau įžūlūs ir veiklesni“⁵⁸. Siekdami visiškai užvaldyti miestą, naktį iš spalio 8 į 9 d. bermontininkai perėjo į puolimą: paryčiui užpuolė Šiaulių komendantūrą, kurią gynė tik kuopa kareivių, suėmė (vėliau paleido**), nuginklavo ir apiplėšė kareivius, karininkų butus,

⁵⁴ Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 2.

⁵⁵ *Ten pat.*

⁵⁶ *Ten pat.*

* Turimas omenyje Pirmasis pasaulinis karas.

⁵⁷ *Ten pat.*, l. 5.

⁵⁸ Ališauskas K., *Bermontininkų įsiviešpatavimas Šiauliuose ir Šiaurės Lietuvoje*. Prieiga internete: <http://library.vu.edu.pk/cgi-bin/nph-proxy.cgi/000100A/http/www.partizanai.org/karys-1968m-9-10/5851-bermontininku-isiviespatavimas-siauliuose-ir-siaures-lietuvoje>.

** J. Virgoličius, vyriausiasis bermontininkų vadas Lietuvoje, elgėsi veidmainiškai: nusiuntė Lietuvos vyriausybei laišką su apgailestavimu: esą jis nekaltas dėl komendantūros sunaikinimo, nes, nors siūlęs derėtis, lietuviai pradėjo šaudyti, sužeidė jo karininką ir 6 kareivius.

* AA prof. V. Rimkaus tėvas.

⁴⁹ *Ten pat.*

⁵⁰ *Ten pat.*

⁵¹ *Karo archyvas*, t. 3, p. 85.

⁵² Krivickas J., *Šiaulių berniukų gimnazijos – J. Janonio vidurinės mokyklos istorija*, Kaunas, 1991, p. 48.

⁵³ Ponui Ministeriui Pirmininkui, Pranešimas Šiaulių miesto valdybos pirmininko apie atsitikimus Šiauliuose rugsėjo 30 d. 1919 m., *Lietuva*, 1919-09-06, p. 1.

Bermontininkai Šiaulių mieste. Nežinomas fotografas, apie 1919 m. ŠAM T-N 1926

užėmė paštą*, išdine su 106 000 auksinų, kitas įs-taigas, išvaikė darbuotojus, apiplėšė parduotuves, sandėlius, kuriuose laikytas amerikiečių Lietuvos vaikams atsiųstas maistas⁵⁹. Bermontininkai uždraudė lietuviams kalbėti savo kalba telefonu, leido vartoti tik rusų ir vokiečių kalbas⁶⁰. Šiaulių miesto ir apskrities komendantas A. Birontas, nors buvo suimtas, pasinaudojęs sumaištimi, pabėgo ir, persirengęs kunigo rūbais, paliko miestą.

Po šio bermontininkų siautėjimo „savivaldybės darbas beveik visiškai sustojo“⁶¹. Kreiptasi pagalbos į šalies vyriausybę, tačiau pastaroji nepadėjo. Mat pagrindinės Lietuvos karinės jėgos, išstūmusios bolševikus iš Lietuvos, kovojo prieš Raudonąją armiją prie Dauguvos, be to, vyriausybė prieš bermontininkus turėjo veikti labai apdairiai, nes jie buvo glaudžiai susiję su Vokietija, dalis vokiečių „savanorių korpuso“ (vok. *freikorps*), vadovaujamo pulk. lt. K. H. von Diebitscho, anksčiau padėjo lietuviams, o paskui veikė su bermontininkais prieš.

Drąsesni ir veiklesni šiauliečiai ieškojo išeities. Kaip rašė K. Ubeika, „Šiaulių inteligentija, kurios daugumą sudarė saviv. ir centro įstaigų tarnautojai, ėmė spiestis į vieną vietą, daugiausia prie apskr. savivaldybės, kur ir buvo rimtesnės jėgos. Čia slaptuose posėdžiuose buvo aptariama, kas veikti ir kaip laikytis.“⁶² Tų pasitarimų metu buvo sudaryta vadinamoji Karo sekcija, kuriai pavesta rūpintis savanoriais Lietuvos kariuomenei ir partizanais kovai su bermontininkais⁶³. Nors K. Ubeika sakosi pats buvęs keliuose pasitarimuose, mini jos dalyvius, bet ne J. Orlauskį. Tai nereiškia, kad J. Orlauskis nedalyvavo, nes, pirma, K. Ubeika buvo ne visuose pasitarimuose, o, antra, kaip būtų buvę galima ignoruoti tokias pareigas užimantį, demokratiškai išrinktą žmogų, kuris, kaip matysime vėliau, dar buvo ir drąsus, veiklus pareigūnas. Taigi, burmistras arba, jei jis dėl kažkokių priežasčių negalėdavo atvykti, jo atstovas tikrai turėjo dalyvauti tuose svarbiuose pasitarimuose.

K. Ubeikos minimai Karo sekcijai skirta užduotis rūpintis partizanais reiškė ne tiek partizaninio pasipriešinimo organizavimą, kiek jau veikiančio koordinavimą ir pagalbą partizanams. Mat partizanus pradėta rengti anksčiau, dar vasarą,

* Nuo pašto pastato nuplėšė lietuvišką vėliavą ir ją sutrypė.

⁵⁹ Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.), p. 130; Puzinas J., Šiaulių miestas (istoriniai bruožai), p. 56, Ališauskas K., Bermontininkų įsiviešpatavimas Šiauliuose ir Šiaurės Lietuvoje.

⁶⁰ Ališauskas K., Bermontininkų įsiviešpatavimas Šiauliuose ir Šiaurės Lietuvoje.

⁶¹ Puzinas J. Šiaulių miestas (istoriniai bruožai), p. 56.

⁶² Ubeika K., Taip Šiaulių partizanai naikino Lietuvos grobi-kus, *Įdomus mūsų momentas*, 1936-04-12, p. 4.

⁶³ Ten pat.

kai bermontininkų Šiauliuose nebuvo. Ypač svarbus vaidmuo organizuojant partizanus teko mokytojams. Apie tai gerai žinome iš žymiausio Šiaulių ir vieno iškiliausių visos Lietuvos mokytojų Jono Murkos (1889–1945), energingo kovotojo prieš bermontininkus, atsiminimų: „Tų pačių metų vasarą paaiškėjo, kad vokiečiai geruoju iš Šiaulių neišeis. Susižinojus su Kaunu, buvo pradėta ruošti partizanų kovai.“⁶⁴ Žodis *susižinojus* šiuo atveju reiškia „pranešus Lietuvos vyriausybei, suderinus su ja šį klausimą“. Kadangi tuo metu Šiauliuose, buvusios Mergaičių gimnazijos patalpose (apie vėliau ten vykusią dramą, jau rašėme), vyko J. Murkos vadovaujami mokytojų kursai, susitarus su Šiaulių karo komendantu A. Birontu, kursų dalyviams, ne tik vyrams, bet ir moterims, buvo įvestos rikiuotės pamokos. Jas vedė leitenantas Milašius: „Pastarasis ateidavo į gimnaziją su ginkluotų kareivių kuopa; šie perduodavo savo ginklus mokytojams ir juos mokydavo čia pat apsieiti su ginklu.“⁶⁵ Po rikiuotės užsiėmimų Zubovų parke vykdavo pratybos. Vokiečiai netrukdydė, bet, matydami mišrią marširuojančią vyrų ir moterų su šautuvais ant pečių kuopą, pašaipiai ją vadino „die Frösche“⁶⁶ (varlės).

Mokytojų kursuose dėstė ir burmistras J. Orlauskis, tuomet vienas iš nedaugelio kvalifikuotų pedagogų Šiauliuose. Atrenkant mokytojus partizanų kovai, parengiant jų veikimo planą apskrityje, jam teko ypač reikšmingas vaidmuo. J. Murkos liudijimu, „kursams pasibaigus buvo padaryta mokytojų atranka: tą darbą man padėjo atlikti, be kitų lektorių, dar Juozas Orlauskas. Po to tik su vienu Orlausku buvo padaryta kita mokytojų atranka: buvo nustatyta partizanų kovai kilus strateginės vietos ir parinkti toms vietoms didesnio intelekto ir didesnės drąsos mokytojai.“⁶⁷ Bet tai dar ne viskas: J. Orlauskis padėjo J. Murkai parengti mokytojų – partizanų – išdėstymo apskrities vietovėse planą, kuris vėliau buvo sėkmingai įgyvendintas.

J. Orlauskiui veikti kaip burmistrai buvo labai sunku ne tik dėl to, kad jam trukdė vokiečiai, o bermontininkų veiksmai pagaliau visai paralyžiavo savivaldybės veiklą, bet ir todėl, kad 1919 m.

pavasarį išrinkta miesto taryba ir valdyba menkai jam padėjo dėl jų narių silpnumo ar netgi nenoro padėti. K. Ubeika savo atsiminimuose miesto tarybą ir valdybą 1919 m. pabaigoje apskritai vertino labai neigiamai, o burmistrą iškėlė: „Miesto saviv-bė tuomet nieko nereiškė. Tai buvo – žydų ir sulenkėjusių miesčionių sudarytas lizdas <...> Orlauskas atstojo visą saviv-bę vienas. Tik su juo buvo kalbama norint ką atlikti.“⁶⁸ Manau, kad šis apibūdinimas yra kažkiek paveiktas to meto, t. y. XX a. 4-ojo dešimtmečio, politinių (antižydiškų ir antilenkiškų) nuotaikų, ypač kalbant apie žydus tarybos narius.

Bermontininkų okupacijos metu, iki gruodžio mėnesio pradžios, burmistrai J. Orlauskiui kartais tekdavo slapstytis, jis tai veikdavo mieste kaip burmistras, tai išeidavo pas partizanus palaikyti ryšių, duoti jiems instrukcijų. J. Orlauskis, saugodamasis priešų, naudojo ir konspiraciją. K. Ubeika jį šiuo atžvilgiu lygino su vidaus reikalų ministru R. Skipičiu, kuris, vykdamas pas partizanus, kad suklaidentų bermontininkus, apsilikdavo sėrmėga, apsiaudavo vyžas, pasiimdavo botagą, suprask, jis yra piemuo. „Panašiai ir Orlauskas veikė.“⁶⁹ Kai burmistras „išeidavo su partizanais, jo vieton vokiečiai rinkdavo kitą burmistrą <...>. Vieną tokį burmistrą Murka, grasindamas, išvijo per 6 val. nuo išrinkimo.“⁷⁰ Šią K. Ubeikos mintį reikia vertinti kritiškai – ji nėra tiksli. Pirma, turėtų būti ne vokiečiai, bet bermontininkai. Tik čia yra toks keblumas, kad dauguma bermontininkų buvo vokiečiai. Antra, K. Ubeikos minimi vokiečiai, t. y. bermontininkai, ne rinkdavo, o parinkdavo į burmistro vietą kokį kolaborantą ar naivuolį. Tokių, ypač iš nelietuvių, buvo atsiradęs ne vienas. K. Ubeika labai stebėjosi kai kurių miestiečių nesiorientavimu politikoje, naivumu, taip pat egoizmu.

Lapkričio 22 d. bermontininkai užėmė ir nunioško miesto valdybos pirmininko kabinetą⁷¹, tuo parodydami, kad visiškai nepripažįsta savivaldybės.

Lapkričio 23 d., Lietuvos kariuomenei, padedant Šiaulių partizanams, bermontininkus sumušus prie Radviliškio, juos nuo galutinio sutriuškinimo

⁶⁴ Murka J., Kaip mūsų partizanai kovojo su bermontininkais, *Įdomus mūsų momentas*, 1936-04-05, p. 2.

⁶⁵ *Ten pat.*

⁶⁶ *Ten pat.*

⁶⁷ *Ten pat.*

⁶⁸ Ubeika K., Taip Šiaulių partizanai naikino Lietuvos grobi-kus, *Įdomus mūsų momentas*, 1936-04-12, p. 4.

⁶⁹ *Ten pat.*

⁷⁰ *Ten pat.*

⁷¹ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 129.

*Šiaulių miesto valdybos pirmininko kambarys bermontininkams išėjus.
Nežinomas fotografas, 1919 m. lapkričio 22 d. ŠAM poz. Nr. 187/I*

išgelbėjo kitą dieną į Šiaulius atvykusi gen. H. A. Nisellio (Niesell) taikos komisija. Ji pareikalavo iš plk. K. Lagygos, vadovavusio Šiaulių operacijai, nutraukti karo veiksmus ir puolančią kariuomenę atitraukti į pradines pozicijas.

Lapkričio 25 d. susirinkę Šiaulių visuomenės ir valdžios įstaigų įgaliotiniai parengė 6 punktų reikalavimą komisijai dėl bermontininkų, kurių miesto savivaldybės vardu pasirašė jos atstovas dr. Žilinskas⁷². Šiauliečiai pareikalavo, kad komisija priverstų bermontininkus grąžinti lietuviams užimtas įstaigų patalpas.

Apskrities ir miesto savivaldybių valdybos apskrities valdybos patalpose H. A. Nisellio komisijos garbei surengė pietus. Per juos kalbas pasakė K. Venclauskis ir J. Orlauskis.

Lapkričio 28 d. H. A. Nisellio komisijos narys, prancūzas, bermontininkų valdžiai „įsako perduoti paštą, telegrafą ir miesto valdybą, bet jo neklauso“⁷³.

Gruodžio 8 d. Lietuvos kariuomenė įvykdė Šiaulių išvadavimo operaciją, o bermontininkams buvo leista išsikraustyti į Vokietiją. Traukdamiesi iš miesto okupantai pridarė dar daugiau žalos. Jie nutarė susprogdinti Gubernijoje buvusius šaudmenų sandėlius. S. Lukauskaitė-Jasaitienė daug vėliau prisiminė, kas būtų laukę Šiaulių, jei

okupantams būtų pavykę įvykdyti savo sprendimus: „Vokiečiai panorą Šiauliams atkeršyti už jų drąsą ir pasipriešinimą. Jie, išeidami iš Šiaulių, norėjo visus amžiams palaidoti – palikti tik kruviną duobę.“⁷⁴ Laimei, vokiečiai (bermontininkai) susprogdino tik mažąjį sandėlį, kuriame, S. Lukauskaitės žiniomis, buvo 20 vagonų šaudmenų⁷⁵. Bet ir tai išdužo namų langai, kai kurie namai buvo gerokai apgadinti, sprogimo garsas buvo girdimas už 60 km nuo Šiaulių. Didįjį sandėlį su maždaug 3–4 kartus didesniu sprogmenų kiekiu pavyko išgelbėti. Apie tai žinome iš Šiaulių partizanų štabo narės S. Lukauskaitės-Jasaitienės atsiminimų. Nuo katastrofos miestą išgelbėjo vokiečių belaisvis rusas kartu su šiauliečiu Antanu Šimkumi. Kaip pasakoja A. Šimkus, ankstų gruodžio 7 d. rytą, atėjęs prie milicijos* patalpų, tarpduryje rado nepažįstamą žmogų, kuris rusų kalba prašė jį nuvesti pas milicijos viršininką Baleišį. Nuvestas pas viršininką, jis pranešė, kad vokiečiai už valandos ar dviejų sprogdins didįjį Gubernijos sandėlį, kurie jie, rusai belaisviai, prieš kelias dienas užminavo. Išgirdęs šią žinią, Baleišis liepė A. Šimkui kartu su rusu nedelsiant eiti į Gubernijos stotį ir perkirpti laidus,

⁷⁴ Lukauskaitė-Jasaitienė Z., Šiaulių partizanų štabas – okupantų siaubas, *Įdomus mūsų momentas*, 1936-09-21, p. 2.

⁷⁵ *Ten pat.*

* 1918–1919 m. policija buvo vadinama milicija.

⁷² *Karo archyvas*, t. 2, p. 227.

⁷³ *Ten pat.*

jungusius sandėlių su Ginkūnais*. A. Šimkus su rusu belaisviu skubiai išėjo. Pakelėje iš pažįstamo siuvėjo pasiskolino dideles žirkles. Prie Gubernijos, epušių miškelyje, rusas parodė nutiestus laidus, kuriuos abu po 8–9 val. perkirpo⁷⁶.

Bermontininkai, jau palikę miestą, nuo Lieporių kaimo atidengė artilerijos ugnį (paleido 13 sviedinių) į ir taip jau sugriautus bei sudegintus Šiaulius.

Burmistru perrinktas ne dėl noro vadovauti, bet dėl reikalo

Nebelikus okupantų mieste, buvo galima pradėti tvarkytis. Pirmiausia reikėjo turėti darbingą, daugumos gyventojų pripažįstamą ir gerbiamą miesto valdžią. 1920 m. pradžioje, vasario 29 d., nutarta surengti miesto tarybos rinkimus, nes tai buvo privaloma pagal 1919 m. spalio 10 d. priimtą Vietos savivaldybės įstatymą⁷⁷.

Pagal Vietos savivaldybės įstatymą miestai, turintys ne mažiau kaip 10 000 gyventojų, gavo apskričių savivaldybių teises, t. y. tapo antrosios pakopos, savarankiškoms savivaldybėms, nepriklausančiomis nuo apskričių savivaldybių.

Tokį statusą pasiekė ir Šiaulių miestas, prieš Pirmąjį pasaulinį karą turėjęs apie 18 000 gyventojų.

Gal dėl visuotinio gyventojų politinio nuovargio, visokiųjų to meto sunkumų sudaryta rinkimų komisija gavo... tik vieną kandidatų sąrašą su 37 pavardėmis (tiek tarybos narių ir reikėjo išrinkti). Dėl to dalis tarybos narių pasielgė gana keistai, ne pagal įstatymą: nutarė, kad rinkimų apskritai nebereikia, „nusprendė šiuos kandidatus laikyti išrinktais, be rinkimų“⁷⁸. Tačiau dalis nerinktos tarybos narių su tuo nesutiko ir atsisakė dirbti taryboje⁷⁹. Tuomet susirinkusi miesto taryba, pirmininkaujant teisininkui Kaziui Šalkauskiui, priėmė nutarimą rinkimus organizuoti kovo 28 d. Nauji, jau treči, rinkimai buvo prastai parengti, miestas, kuriame tuomet gyveno 11 000 žmonių, iš jų 6 428 rinkėjai⁸⁰, neapgalvotai buvo suskirstytas į keturis rajonus.

Centro, kur išlikusiuose namuose gyveno daugiausia išsilavinusių miestiečių, rinkėjus prijungė prie pakraščių rajonų, taip juos išskaidydami.

Buvo sudaryti 5 kandidatų sąrašai, iš jų „2 nuo krikščionių demokratų grupių“⁸¹, vienas žydų. Rinkimų kompanija vyko prastai, miestui aktualūs klausimai nebuvo reikiamai aptarti. Rinkimuose dalyvavo 65 proc.* visų rinkėjų. Pirmą kartą laimėjo krikščioniškosios srovės politikai: „Jie užėmė beveik 2/3 vietų 37 narių taryboje.“⁸²

Dėl rinkimų trūkumų, rinkėjų nesusigaudymo išrinkta taryba buvo silpnoka, į ją nepateko net to meto žinomi ir turintys autoritetą piliečiai, tokie kaip kun. J. Jasienskis (tuo metu žymiausia dešiniųjų pažiūrų politinė figūra) ir advokatas K. Venclauskis (iškiliasias kairiųjų veikėjas). Šiauliuose leidžiamame žurnale „Sietynas“⁸³ buvo rašoma: „Dėl to ir miesto tarybos sąstatas išėjo visai palšas ir nieko gera miesto kultūrai nežadęs.“⁸³ Pirmajame tarybos posėdyje, renkant valdybą, susirūpinta, kad „nebus, kas dirba“⁸⁴.

Prieš renkant miesto tarybos vykdomąją instituciją, valdybą, nutarta padidinti algą valdybos nariams, kad jie neturėtų kitų mokamų pareigų, susitelktų į miesto valdymą. Kai atėjo eilė rinkti valdybos pirmininką, t. y. burmistrą, norinčiųjų, gal teisingiau sakyti išdrįstančiųjų, kandidatuoti į šį postą, nežadėjusių jokių privilegijų, vien tik sunkų darbą ir atsakomybę, nei iš krikščioniškosios daugumos, nei likusios mažumos neatsirado. Tuomet tarybos nariai pradėjo prašyti J. Orlauskį, pagaršėjusį kovų su bermontininkais metu, išrinktą į tarybą jau trečią kartą, kad jis sutiktų kandidatuoti. J. Orlauskis tuomet priklausė Lietuvos valstiečių sąjungai, Centro kairės partijai, dirbo Šiaulių mokytojų seminarijos vedėju (direktoriumi). Jis iškėlė sąlygą – sutiks, jei jam bus leista ir toliau vadovauti Seminarijai, dirbti mokytoju ir Seminarijoje, ir Šiaulių gimnazijoje. Miesto taryba buvo priversta nepaisyti ką tik pačios priimto nutarimo

* Sprogdinimas turėjo būti atliktas iš Ginkūnų, naudojant elektros srovę.

⁷⁶ Lukauskaitė-Jasaitienė Z., Šiaulių partizanų štabas – okupantų siaubas, *Įdomus mūsų momentas*, 1936-09-21, p. 2.

⁷⁷ Vietos savivaldybės įstatymas, *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 14, p. 1–8.

⁷⁸ Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.), p. 140.

⁷⁹ Puzinas J., *Šiaulių miestas (istoriniai bruožai)*, p. 58.

⁸⁰ Šiaulių miesto taryba, *Sietynas*, 1920, Nr. 7, p. 16.

⁸¹ Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.), p. 140.

* Aktyvumą padidino rengiamasis Steigiamojo seimo rinkimams.

⁸² Morkūnaitė-Lazauskienė A., *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida*, p. 99.

** „Sietynas“ buvo nuosaikiai kairiosios krypties leidinys, redaguojamas nepartinio P. Bugailišio, tad politikavimo vengė.

⁸³ Šiaulių miesto taryba, *Sietynas*, 1920, Nr. 7, p. 17.

⁸⁴ *Ten pat*.

Turgaus aikštė Šiauliuose Pirmojo pasaulinio karo metais. Alfredo Kuhlewindo nuotrauka, 1915–1918 m. ŠAM T-N 6259

ir patenkinti J. Orlauskio sąlygą. J. Orlauskis vėl buvo išrinktas miesto vadovu.

Burmistras kartu su valdybos nariais Zaleskiu ir Vaišvila⁸⁵, bendradarbiaudamas su taryba, kūrė lietuvišką vietos administraciją, pradėjo spręsti gyvybiškai svarbius miesto gyvenimo klausimus, susijusius su materialinėmis gyvenimo sąlygomis, sveikatos apsauga, švietimu, piliečių saugumu.

Gegužės mėnesį po nemažų diskusijų taryboje, ypač dėl savivaldybės pajamų (mokesčio už nekilnojamąjį turtą, pelno progresinio mokesčio ir kt.), buvo priimta 1 555 000 auksinų savivaldybės pajamų sąmata. Išlaidų numatyta gerokai daugiau negu pajamų. Tikėtasi, kad skirtumą padengs valstybė. Daugiausia lėšų, 414 000 auksinų, skirta miesto ligoninei ir 343 400 auks. – miesto elektros stočiai išlaikyti. Trečioje vietoje atsidūrė išlaidos miesto valdybai išlaikyti – 153 000 ir švietimui – 131 000 auks.⁸⁶ Miesto ligoninei numatyta skirti daugiausia lėšų dėl nepaprastai blogos sveikatos apsaugos situacijos, siaučiančių epidemijų ir būtinumo priimti ligonius ne tik iš miesto, bet ir apskrities teritorijos. Koks menkas buvo savivaldybės biudžetas, lengvai galima suprasti žinant faktą, kad vien ligoninei išlaikyti buvo skirta beveik ¼ visų išlaidų. Visai neskirta lėšų miestui atstatyti, nors

didžioji miesto centro dalis buvo sugriauta ir sudeginta. Iš viso sunaikinta, kitaip apgadinta 65 proc. visų pastatų⁸⁷. Nepavyko rasti lėšų net gatvėms grįsti, nors jų dangos būklė buvo katastrofiška.

Sunkią finansinę savivaldybės padėtį pirmiausia lėmė beveik visai sunaikinta miesto ekonomika.

Tvarkydamas neatidėliotinus ir nedaug lėšų reikalaujančius miesto reikalus, J. Orlauskis neužmiršo perspektyvos, būtinumo žiūrėti į priekį, kad vykdomi miesto atgaivinimo darbai derintųsi su jo europietiška vizija. Burmistrai, taip pat valdybą ir tarybą tai daryti skatino ir Vidaus reikalų ministerijos 1920 m. kovo 4 d. aplinkraštis apskričių, miestų valdyboms dėl miestų planingo, gražaus užstatymo⁸⁸.

Miesto statymo komisija parengė miesto plano projektą, valdyba jam pritarė, tačiau liepos mėnesį posėdžiavusi taryba projektą atmetė. Mat daliai jos narių ypač užkliuvo svarbus plano punktas, numatęs gatvių platinimą, kuris prieštaravo dalies namų savininkų interesams. Pritarus dokumentui, kai kuriuos namus būtų reikėję „patraukti gilyn“, kad atitiktų planuojamą gatvės plotį, nebėbūt galima panaudoti sugriautų namų pamatų, jeigu jie neatitiktų planuojamo gatvės pločio, siaurintų ją. Nesutarimai taryboje privedė net prie jos

⁸⁵ Šiaulių miesto taryba, *Sietynas*, 1920, Nr. 7, p. 17.

⁸⁶ Šiaulių miesto savivaldybė, *Sietynas*, 1920, Nr. 12, p. 17.

⁸⁷ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 146

⁸⁸ *Ten pat.*

pirmininko Mickeliūno atsistatydinimo ir Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento įsikišimo.

Valdybos santykiai su taryba nesiklostė darniai, kilo konfliktas dėl valdybos siūlymo skirti 10 000 auks. durpynui eksploatuoti ir dėl tarybos, kuri to nepadarė⁸⁹.

Visgi po visų nesusikalbėjimų ir svarstymų, padarius kompromisų, miesto planą pavyko priimti. Pagal planą pirmiausia turėjo būti atstatytas miesto centras. Centre galėjo būti statomi tik 2–3 aukštų mūriniai namai su nedegių medžiagų stogais. Miestas padalytas į rajonus – administracinį, gyvenamąjį, pramoninį ir prekybinį. Įvesta elektra, vandentiekis ir kanalizacija⁹⁰. Pagrindinės gatvės praplatintos iki 6–9 sieksnių⁹¹. Numatytos ir naujos gatvės. Įdomu, kad, tikriausiai nusižiūrėjus į Rygą, planuota aplinkinė (žiedinė) gatvė, kuria turėjo būti nutiesti bėgiai tramvajui. Taip siekta pagerinti susisiekimą mieste. Plane numatytos vietos visuomenės įstaigų statybai, parkams ir aikštėms. Bažnyčios (dabar – Vasario 16-sios) ir Kalėjimo (dabar – Vilniaus) gatvės turėjo tapti bulvarais⁹².

Tiek savivaldybėje, tiek ir Mokytojų seminarijoje vis daugėjant darbų ir rūpesčių, J. Orlauskis nebepajėgė visko aprėpti ir sėkmingai dirbti. Be abejo, bręstančiam sprendimui palikti valdybos vadovo postą turėjo ir nesutarimai su taryba. Todėl 1920 m. rugsėjo 3 d. jis pasitraukė iš burmistro pareigų.

Pedagogas iš pašaukimo ir sėkmingas švietimo įstaigos vadovas

Nors J. Orlauskis visą gyvenimą išgyveno dėl savo nevykusio pasirinkimo studijuoti matematiką, o ne mėgstamą istoriją, bet, kaip liudija jo veikla švietimo baruose, dėl mokytojo profesijos niekada neturėjo abejonių. Išvengęs caro kariuomenės, jis pradėjo savo karjerą Rusijoje realinės gimnazijos mokytoju. Kai grįžo namo, į Šiaulius, prisidėjo prie neformalaus mokytojų lyderio mieste, Jono Murkos, pedagogų būrelio. J. Murkos žmona Elena Gedaminskaitė-Murkienė vėliau prisiminė: „Apie Murką tuo laiku buvo susibūrę negausios jėgos, kaip antai, S. Brašiškis, O. Bugailiškienė, J. Fledžinskas,

J. Kriščiūnas, V. Kurkauskas, A. Mickeliūnas, J. Orlauskas, J. Trečiokas ir A. Žalys.“⁹³ 1919 m. J. Orlauskis įsidarbino Šiaulių gimnazijoje.

Tuo metu pradėta kurti lietuvišką mokyklą, siekta suteikti tautai tinkamą išsilavinimą*. Didžiausia ir aktualiausia problema buvo kvalifikuotų pedagogų, pirmiausia, pradinių klasių mokytojų, stoka.

Dar XIX a. antroje pusėje Vakarų Europos šalyse valdžia suvokė, kad dėl sparčiai didėjančios techninės pažangos, ypač pramonės įmonėse, ir poreikio gerinti komunikaciją su gyventojais visi piliečiai turi mokėti skaityti ir rašyti. Priėmus reikalingus švietimo įstatymus, kai kuriose Europos valstybėse buvo įsteigtos specialios pradinių klasių rengimo mokyklos – mokytojų seminarijos. Jų atsirado ir Rusijos imperijos vakarinėse žemėse, įskaitant Lietuvą.

1919 m. pradžioje Lietuvos vyriausybė nutarė steigti mokytojų seminarias. Tų pačių metų rugpjūčio 30 d. išleido Laikinuosius mokytojų seminarijų įstatus⁹⁴.

Šiauliuose mokytojų seminarijos idėją dar carų laikais bandė įgyvendinti grafai Zubovai. Jie gavo carinės valdžios leidimą steigti seminariją. L. Dromantienė rašo: „Steigiamai seminarijai buvo užsakyti įrengimai, sukomplektuoti pedagogų kadrai, rengiamas pastato projektas.“⁹⁵ Tačiau Pirmasis pasaulinis karas sužlugdė Zubovų planus.

J. Orlauskis perėmė Zubovų idėją, parodė iniciatyvą ir naujomis, Nepriklausomos Lietuvos, sąlygomis ją įgyvendino. Po parengiamųjų darbų atidaryti Šiaulių mokytojų seminariją ketinta 1919 m. pradžioje, rūpintis jos atidarymu paskirtas būtent J. Orlauskis (tikriausiai ne be J. Murkos, gerai pažinojusio J. Orlauskį ir žinojusio pastarojo organizacinius gebėjimus, įtakos J. Vokietaičiui, Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamento direktoriui).

J. Orlauskis siekė, kad Seminarija pradėtų veikti tais pačiais metais, bet dėl vokiečių, o ypač

⁸⁹ Šiaulių miesto taryba, *Sietynas*, 1920, Nr. 13–14, p. 23.

⁹⁰ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 146.

⁹¹ Savivaldybė, *Sietynas*, Nr. 15–16, p. 21.

⁹² *Ten pat*.

⁹³ Bulotaitė G., *Pedagogikos istorikas, tautinės mokyklos kūrėjas*. Prieiga internete: <http://mokslolietuva.lt/2014/07/pedagogikos-istorikas-tautines-mokyklos-kurejas-2/>.

* Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui apie pusę Lietuvos gyventojų buvo neraštingi.

⁹⁴ *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Kaunas, 1990, p. 311.

⁹⁵ Dromantienė L., *Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957*, p. 7.

Šiaulių mokytojų seminarijos kiemas. Gerardo Bagdonavičiaus nuotrauka, XX a. 4 deš. ŠAM F-IF 1097

bermontininkų, okupacijos ir represijų to padaryti nepavyko. B. Tarvydo žodžiais, „jis tą darbą dar pusei metų atideda ir, kaip galėdamas, gelbsti gimnazijos patalpas“⁹⁶. Šiaulių mokytojų seminarija buvo įkurta ir pradėjo veikti tik 1920 m. sausio 15 d.⁹⁷

Ant J. Orlauskio pečių gulė visi su Seminarijos steigimu, materialinės bazės kūrimu ir veiklos pradžia susiję rūpesčiai, vargai, kurių buvo be galo daug, nes pati valstybė tik kilo iš sumaišties ir chaoso, sukeltų karo bei okupacijų. Mieste labai stingant patalpų, Šiaulių mokytojų seminarija įsikūrė Švietimo ministerijos iš pradžių išnuomtuose, o nuo 1927 m. už 135 500 Lt⁹⁸ nupirktuose grafų Zubovų rūmuose, kurie dėl ilgo okupantų vokiečių šeiminkavimo buvo, švelniai sakant, labai prastos būklės (rūmų I aukšte okupantai laikė net arklius⁹⁹).

Pagal Laikinosius mokytojų seminarijų nuostatus, jų direktoriai įeidavo į ūkio komitetų, kurie tvarkė ūkio reikalus, sudėtį¹⁰⁰. Taigi, ir direktorius

J. Orlauskis, neturėjęs specialaus pavaduotojo tiems reikalams, privalėjo daug laiko ir jėgų skirti ne tik apleistam pastatui remontuoti, reikalingiems baldams ir inventoriui įsigyti, bet ir priskirtai žemei, kurioje vėliau buvo atliekama mokymo praktika, tvarkyti.

Valstybė, nors ir įsteigė Šiaulių seminariją, dėl savo finansinio silpnumo neskyrė jai reikiamų lėšų. Teko prašyti pagalbos iš savivaldybių. Seminariją pinigais šiek tiek parėmė Šiaulių ir Raseinių apskričių savivaldybės¹⁰¹.

Gal kiek lengviau direktoriui sekėsi surinkti reikalingų gimnazijos dėstytojų kolektyvą, nes, viena vertus, jis pažinojo nemažai gabių, perspektyvių mokytojų lietuvių, kita vertus, galėjo pasikliauti J. Murkos parama. J. Orlauskio veiklą Seminarijos kūrimosi laikotarpiu apibūdino B. Tarvydas, pats dirbęs Seminarijoje 6 metus, vadovaujant J. Orlauskiui: „Čia jam reikėjo parodyti labai daug administracinių gabumų ir didelio atsidėjimo savo darbui, kai anais laikais iš nedaugelio inteligentinių jėgų reikėjo surasti ir mokytojų kadrus, ir surankioti, geriau sakant, pasigaminti mokomąsias

⁹⁶ Tarvydas, B., *Šiaulių mokytojų seminarija. 1920–1949*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 118.

⁹⁷ *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 177.

⁹⁸ Dromantienė L., *Šiaulių mokytojų seminarija*, p. 10.

⁹⁹ *Ten pat*, p. 11.

¹⁰⁰ 1919 m. Laikinieji įstatai mokytojų seminarijoms; Kaubrys S., *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, Vilnius, 2000, p. 232.

¹⁰¹ Dromantienė L., *Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 12.

priemonės, ir išsiversti su labai kukliomis anais laikais atleidžiamomis lėšomis.¹⁰²

L. Dromantienė, kuri Šiaulių mokytojų seminarijos kūrimosi procesui yra skyrusi nemažai dėmesio, pagrįstai pastebi, kad „įveikti seminarijos steigimo organizacinius sunkumus labai padėjo jos direktoriaus J. Orlauskio autoritetas ir įtaka Šiaulių mieste“¹⁰³. Kaip jau pastebėjome anksčiau, savo autoritetą J. Orlauskis labiausiai padidino kovų su bermontininkais metu.

Sutelkus reikalingą dėstytojų personalą, teko daug jėgų atiduoti organizuojant mokymo procesą, skatinant pedagogus parengti kvalifikuotus pradinio mokymo specialistus, o jau dirbančiuosius mokyklose kelti kvalifikaciją. Tai tapo ypač svarbu, kai 1922 m. lapkričio 10 d. buvo priimtas, o nuo 1928 m. pradėtas įgyvendinti Privalomojo pradinio mokymo įstatymas¹⁰⁴. Savo darbe „Specialaus mokytojo pasirengimo gilinimas“ Seminarijos direktorius, kaip sąmoningas Lietuvos Respublikos pilietis, akcentavo ypač didelę pradinio mokyklų mokytojų atsakomybę: „Mokytojui pedagoginė sąžinė deda atsakomybę prieš savo tautą, prieš savo valstybę, prieš patį auklėtinį ir neduoda išleisti mokinio iš mokyklos, jei jis nebus tinkamai pasirengęs.“¹⁰⁵

Visi žinome, kad kiekvieno darbo kolektyvo veikla labai priklauso nuo psichologinės „atmosferos“ jame, darbuotojų nuotaikų ir santykių. J. Orlauskis sugebėjo sukurti Mokytojų seminarijoje palankią dirbti psichologinę aplinką. B. Tarvydo liudijimu, J. Orlauskio, vengusio biurokratinių darbo metodų, dėka Seminarijoje jos darbuotojų kūrybinės iniciatyvos nebuvo užgožtos, palaikyta darbinga nuotaika, išvengta nesusipratimų dėstytojų santykiuose¹⁰⁶. Į darbą Seminarijoje direktorius priimdavo skirtingų politinių pažiūrų ir įsitikinimų mokytojus – labiausiai vertino jų kvalifikaciją, bet pats vengė politikuoti, „neįsiveldavo į aistringas anų laikų politines rietenas“¹⁰⁷, ir

taip darė teigiamą poveikį savo kolektyvui, skatino bendradarbiauti, siekti Seminarijos tikslų. Įdomu tai, kad, kaip teigia L. Dromantienė, „nors direktorius seminarijai vadovavo griežtai ir reikliai, atmosfera joje vyravo labai draugiška ir demokratiška“¹⁰⁸. L. Dromantienė J. Orlauskį pavadino „mokyklos siela“ ir pacitavo buvusios J. Orlauskio mokinės B. Rutkutės-Knizikevičienės prisiminimus apie direktorių. Jis buvo „ramus, santūrus, nekeliantis balso, rūstokas, nedalyvaujantis jokiuose mokinių susibūrimuose ir kartu visur esantis, visur juntamas. Valdydavo žvilgsniu, tiesiog veikdavo savo asmeniu. Niekam neateidavo mintis jo akivaizdoje triukšmauti, kalbėti juokus, garsiai juoktis.“¹⁰⁹

Būtent dalykinis, o ne biurokratinis Seminarijos vadovo darbo stilius, tolerancija kitaip manančių kolegų atžvilgiu leido šioje specialioje mokykloje sėkmingai dirbti daugeliui žymių Šiaulių pedagogų ir išugdyti kelis šimtus gerai pasirengusių savo darbui, patriotiškai nusiteikusių pradinio mokymo specialistų.

Be jau paminėto J. Murkos, Šiaulių mokytojų seminarijoje dirbo vadovėlių autorius S. Brašiškis, grafikas G. Bagdonavičius, muzikas (įsteigė privačią muzikos mokyklą) A. Likerauskas, S. Augustaitis, K. Ubeika ir kiti žymūs pedagogai. Nemažai Seminarijos auklėtinių tapo žinomi visoje Lietuvoje. Užtenka paminėti vien tik menininkus J. Buračą, A. Gudaitį, T. Kulakauską.

J. Orlauskis, kaip jau rašyta, labai mėgo mokytojo darbą, tiesiog negalėjo apsieiti be mokyklos. Todėl ir Seminarijoje jis dėstė keletą dalykų, vedė pratybas. L. Dromantienės pateiktame „Pedagogų ir tarnautojų, dirbusių Šiaulių mokytojų seminarijoje 1919–1940 m., sąrašė“, nenurodant jo šaltinio, rašoma, kad J. Orlauskis dėstė aritmetiką, krašto mokslą, geografiją ir pedagogiką¹¹⁰. Tačiau kitoje jos darbo vietoje teigiama, kad „pagrindinis direktoriaus mokomasis dalykas buvo aritmetikos dėstymo metodika“¹¹¹. Todėl lieka neaišku, ar J. Orlauskis mokė tik aritmetikos dėstymo metodikos, ar ir aritmetikos?

¹⁰² Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija 1920–1940 m.*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 333.

¹⁰³ Dromantienė L., *Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957*, p. 12.

¹⁰⁴ 1922 m. Pradžios mokyklų įstatymas; Kaubrys S., *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: Galios gimtis*, p. 239–244.

¹⁰⁵ Dromantienė L., *Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957*, p. 15.

¹⁰⁶ Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija 1920–1940 m.*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 333.

¹⁰⁷ *Ten pat*.

¹⁰⁸ Dromantienė L., *Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957 m.*, p. 21.

¹⁰⁹ *Ten pat*, p. 14.

¹¹⁰ *Ten pat*, p. 24–25.

¹¹¹ *Ten pat*.

Šiaulių berniukų gimnazijos 1919–1920 m. m. laidos abiturientai ir mokytojai. 1920 m. gegužės 20 d. Iš kairės sėdi mokytojai: M. Mejerovičius, M. Rakickaitė, J. Murka, direktorius A. Klupšas, kunigas J. Koncevičius, J. Orlauskis, J. Rimkus, B. Urbonas. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Vytenio Rimkaus archyvo

Visuomenininkas: rūpinosi miestu, gaivino istorinę atmintį

Atsisakęs miesto burmistro pareigų, J. Orlauskis dar beveik metus, iki savo kadencijos pabaigos, dirbo miesto tarybos nariu. Į miesto tarybą jis grįžo beveik po 10 metų. 1931 m. birželio 14–15 d. vykusiuose savivaldybės rinkimuose J. Orlauskį kandidatu iškėlė Lietuvių nekilnojamojo turto savininkų draugija, kuriai jis pats priklausė. J. Orlauskis, šios organizacijos sąraše Nr. 1 įrašytas pirmuoju, surinko 1 595 balsus (daugiau šiame sąraše gavo tik kitas pedagogas K. Ubeika – 1 792) ir vėl tapo miesto tarybos nariu¹¹². Pasibaigus kadencijai, 1935 m., J. Orlauskis dalyvavo rinkimuose su kitu kandidatų sąrašu (Nr. 5) ir didelės konkurencijos sąlygomis (rinkimuose buvo net 11 kandidatų sąrašų) vėl nugalėjo savo konkurentus, gaudamas 903 balsus¹¹³. Miesto taryboje J. Orlauskis darbavosi iki pat 1940 m., iki pirmosios sovietų okupacijos.

Būdamas sprendžiamąją galią turinčioje miesto institucijoje, J. Orlauskis laiko veltui neleido, aktyviai dalyvavo tarybos ir nuolatinių jos komisijų posėdžiuose. Jis dažnai kalbėdavo, pasisakydavo

visais svarbiais miesto gyvenimo klausimais, nevengdavo ir pakritikuoti. Po kritinių pasisakymų ir pasiūlymų, taip pat ir kai kuriais svarbiais miestui klausimais (dėl biudžeto, dėl elektros stoties tarifų ir kt.) ne kartą buvo paskirtas į tarybos sudarytas komisijas nagrinėjamiems klausimams išsamiai išsiaiškinti, pasiūlymams pateikti. Koks aktyvus buvo J. Orlauskis, matome kad ir iš tokio pavyzdžio: 1933 m. lapkričio 17 ir 22 d. įvykusių miesto tarybos posėdžių metu¹¹⁴ jis kalbėjo ir teikė pasiūlymus šešis kartus. Keturiems siūlymams taryba pritarė, du atmetė. Buvo atvejų, kai J. Orlauskio, kaip miesto tarybos nario, nuomonė tam tikru klausimu akivaizdžiai skyrėsi nuo daugumos požiūrio, bet jis vis tiek savo nuomonės nekeisdavo. Antai, daug kartų svarstant miestui aktualų Prūdelio mokyklos įrengimo klausimą, J. Orlauskis ne kartą pasisakė prieš mokyklos įrengimo darbus, kol nesusitarta su žemės sklypų, besiribojančių su Prūdeliu, savininkais ir neparengtas detalus Prūdelio sutvarkymo, mokyklos įrengimo planas. Šiuo klausimu tarybos dauguma ignoravo J. Orlauskio nuomonę.

Be darbo savivaldybėje, J. Orlauskis kaip visuomenininkas dalyvavo kelių visuomeninių organizacijų veikloje. Viena jų – Lietuvai pagražinti draugija (LPD), įkurta 1921 m. balandžio mėnesį Kaune.

¹¹² Šiauliečiai, dėmesio, *Šiaurės Lietuva*, 1931-06-14, p. 1; Savivaldybės rinkimai praėjo ir balsavimo rezultatai atrodo šitaip, *Šiaurės Lietuva*, 1931-06-21, p. 1.

¹¹³ Naujoji miesto taryba, *Įdomus mūsų momentas*, 1935-03-24, p. 1.

¹¹⁴ Raša, Viešiesiems darbams 230000 lt., *Šiaurės Lietuva*, 1933-11-26, p. 1, 3.

Draugija rūpinosi medelių sodinimu, paukščių globa, miestelių aikščių ir parkų, istorinių vietų, kapinių tvarkymu¹¹⁵.

Pritardamas Draugijos tikslams 1923 m. vasario 20 d. J. Orlauskis įsteigė šios draugijos Šiaulių skyrių¹¹⁶, kuriam vadovavo iki pat 1940 m. LPD Šiaulių skyrius nuveikė daug, kad miestas taptų tvarkingesnis, gražesnis, palankesnis žmonių sveikatai. Didžiausias, reikšmingiausias skyriaus ir jo vadovo darbas buvo 1863–1964 m. sukilimo dalyvių įamžinimas, sukuriant istorinės atminties vietą Sukilėlių kalnelyje.

Ką tik susikūrusi kaip moderni valstybė, Lietuva turėjo įgyti ir naujas atminties vietas, kuriose būtų galima atlikti valstybingumo ritualus, saugoti ir propaguoti svarbią kovą už laisvę istoriją, ugdyti patriotizmą. 1921 m. vasario 16-ąją buvo atidarytas Kauno karo muziejus, spalio 16 d. atidengtas paminklas Žuvusiesiems už Lietuvos laisvę, įrengtas Karo muziejaus sodelis. J. Orlauskį, kaip pilietišką ir patriotišką žmogų, dėl fatališkos klaidos netapusį istoriku, įvykiai laikinoje sostinėje, Karo muziejaus įsteigimas ir atminties vietos formavimas neabejotinai paveikė. Jis atkreipė dėmesį į kalvą miesto pakraštyje, prie kelio į Kuršėnus, kurioje „buvo įvykdytos septynios egzekucijos“¹¹⁷ 1863–1864 m. sukilimo dalyviams, o jų palaikai užkasti ten pat. Sušaudyta ar pakarta 11 sukilėlių. Dėl to žmonės tą kalvą pavadino Sukilėlių kalneliu. Caro valdžia neleido kaip nors pagerbti nužudytųjų, laikydama juos valstybės išdavikais. Laikui bėgant Sukilėlių kalnelis apaugo krūmais, aukšta žole, tapo baigia vieta. Vykstant Pirmajam pasauliniam karui, 1915–1917 m., kalnelyje buvo palaidota kare žuvusių ar nuo sužeidimų mirusių vokiečių karių.

Sparčiai augantis miestas dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą priartėjo prie Sukilėlių kalnelio, kuris tuomet su gretimomis žemėmis priklausė grafams Zubovams. Po karo Zubovų įgaliotinis Antanas Mikševičius, vykdydamas grafų valią, „dvaro žemę ėmė pardavinėti ir nuomoti <...>. 1921–1922 metais čia buvo pastatytos keturios negražios medinės trobelės.“¹¹⁸ Atrodo, kad tuomet jau tapęs burmistru,

A. Mikševičius nesuvokė vietos ypatingumo ir todėl neprieštaravo dėl paminėtų namelių statybos.

Bet J. Orlauskis ir kai kurie kiti šiauliečiai, kitaip nei burmistras, suprato, kad Sukilėlių kalnelio teritorija, kaip istorinė vieta, turi būti išskirta, o žuvusieji – ten pagerbti. Jau kaip LPD skyriaus pirmininkas jis ėmėsi veiksmų, kad Sukilėlių kalnelio teritorija būtų išskirta ir turėtų kitokį statusą, o ten pastatytos sodybos, kurių savininkai neturėjo jokių dokumentų dėl jų naudojamos žemės legalumo, – nugriautos ar iškeltos. J. Orlauskio iniciatyva 1924 m. balandžio 6 d. buvo priimtas LPD „nutarimas prašyti išskirti jai Sukilėlių kalnelį, rekomenduojama pastatyti namelių savininkams duoti sklypus kitur, neleisti daugiau toje vietoje statybų“¹¹⁹. Birutė Knizikevičienė, buvusi bibliotekininkė ir kraštotyrininkė, rašo, kad trobelių nukėlimo klausimas buvo ilgai atidėliojamas, bet pagaliau visgi išspręstas. O valstybinė Žemės reformos valdyba, vykdydusi dvarų žemės parceliaciją, 1924 m. balandžio 30 d. sutiko Sukilėlių kalnelį perduoti LPD Šiaulių skyriui¹²⁰. Dėl įvairių trukdžių skyrius žemę perėmė tik 1926 m. ir, pasitelkęs miesto mokyklų moksleivius, įskaitant ir Mokytojų seminarijos studentus, pradėjo Sukilėlių kalnelio išvalymo, jo apsodinimo medeliais darbus.

1927 m., artėjant Lietuvos valstybės atkūrimo 10-mečiui, visa šalis pradėjo rengtis būsimajai šventei. Svarbiu jos akcentu Šiauliuose turėjo tapti sutvarkytas Sukilėlių kalnelis su paminklu žuvusiesiems už laisvę. J. Orlauskis suprato, kad su kalneliu susiję darbai negali būti padaryti vien tik LPD miesto skyriaus jėgomis be vietos ir centrinės valdžios pritarimo, politinės paramos. Todėl jis inicijavo, kad miesto ir apskrities savivaldybės susitiktų pasitarti dėl komiteto paminklui statyti sudarymo – susitikimas buvo sėkmingas. Paviešinti visoje Lietuvoje Šiaulių miesto ketinimą pastatyti paminklą žuvusiesiems už laisvę Sukilėlių kalnelyje buvo rasta puiki proga – Prezidento Antano Smetonos vizitas. 1927 m. liepos 31 d. Prezidentas, lydimas kariuomenės vado S. Žukausko, Piliečių apsaugos departamento direktoriaus A. Žilinsko ir gen. V. Grigaliūno-Glovackio, kaip valstybės vadovas pirmą kartą atvyko į Šiaulius. Po iškilnių Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, Rinkos aikštėje, ir

¹¹⁵ *Lietuvai pagražinti draugija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvai-pagrazinti-draugija/>.

¹¹⁶ Knizikevičienė B., *Sukilėlių kalnelis Šiauliuose*, Šiauliai, 1988, p. 36.

¹¹⁷ *Ten pat*, p. 30.

¹¹⁸ *Ten pat*.

¹¹⁹ *Ten pat*, p. 37.

¹²⁰ *Ten pat*.

Šiaulių mokytojų seminarijos ketvirtoji 4 kursų laida. 1928 m. Chaimo Zakso nuotrauka. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

susitikimo Berniukų gimnazijos patalpose, kur priėmė įstaigų vadovus ir visuomenės atstovus, antroje dienos pusėje Prezidentas nuvyko į Sukilėlių kalnelį, „čia padėjo pirmąjį akmenį paminklui žuvusiems už laisvę ir dalyvavo pašventinimo iškilmėse“¹²¹. Pašventinus kartinį akmenį, buvo paskelbtas iš anksto parengtas specialus dokumentas, pavadintas Aktu. Jame rašoma: „Gerbdama atmintį geriausių Lietuvos sūnų, žuvusių sunkiose kovose už Tėvynės laisvę, ir norėdama, kad jų pasiaukavimas ir kilni Tėvynės meilė visuomet eitų gyvu pavyzdžiu ateinančios kartoms, Šiaulių visuomenė sumanė pastatyti žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę paminklą.“¹²² Akte skelbiama, kad paminklui statyti sudarytas komitetas. Jo pirmininku paskirtas J. Orlauskis, o nariais nuo miesto savivaldybės – B. Abramovičius, K. Karauskis, A. Petraitis, K. Reisonas, A. Staškevičius, J. Sondeckis (miesto burmistras), o nuo apskrities savivaldybės – J. Švambaris (apskrities valdybos narys)¹²³.

Kad ir labai gražiai pradėta žuvusiems už laisvę paminklo statymo kampanija, netrukus ji įstrigo ir monumentas Lietuvos valstybės atkūrimo

dešimtmečio sukaktuvėms nebuvo pastatytas. Nėra aiškios visos nesėkmės priežastys, išskyrus vieną, atskleistą paties J. Orlauskio: „To priežastis ir 1928 metų nederlius, dėl kurio ypač nukentėjo Šiaulių apylinkė.“¹²⁴ Statybai pritrūko lėšų.

Nepaisant atsiradusių sunkumų, J. Orlauskis su savo bendražygiais ir šalininkais rankų nenuleido. Toliau buvo tvarkoma kalnelio aplinka: kalnelis aptvertas, įveistas nedidelis parkas, Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio garbei pavadintas Nepriklausomybės sodnu. 1928 m. gegužės 14 ir 15 d. per Tautos šventę, sutapusia su pirmuoju atkurtos Lietuvos valstybės 10-mečio jubiliejumi, Sukilėlių kalnelyje įvyko pirmosios iškilmės. Gegužės 14 d., susirinkus daugybei žmonių ir organizacijų su savo vėliavomis, kalbėjo apskrities viršininkas P. Pranculis, paskui kunigas Petraitis laikė mišias už žuvusiųjų ir pasakė pamokslą¹²⁵. Iš Sukilėlių kalnelio iškilminga eisena patraukė į Šiaulių parapijos kapines prie Talkšos ežero, kur padėjo vainikus ant lietuvių karių, žuvusių nuo vokiečių okupantų rankų 1919 m. birželio 21d., kapų. Tokiu simboliniu veiksniu 1863–1864 m. sukilimo dalyvių, kovojusių už senąją Lietuvos valstybę,

¹²¹ J. E. Valstyb. Prezidentas Šiauliuose, *Šiaulietis*, 1927-08-14, p. 1.

¹²² *Ten pat.*

¹²³ *Ten pat.*

¹²⁴ R. S., Sukilėlių kalnelis Šiauliuose – Šiaulių šventovė, *Šiaurės Lietuva*, 1933-04-16, p. 4.

¹²⁵ Gegužės 15 d. iškilmės Šiauliuose, *Šiaulietis*, 1928-05-22, p. 1.

LDK, aukos buvo susietos su kovojusių už Lietuvos Respubliką aukomis. Gegužės 15 d. iškilmės ant Sukilėlių kalnelio pratęstos. LPD Šiaulių skyriaus pirmininkas J. Orlauskis pasakė kalbą, o kun. Petraitis, orkestrui atliekant bažnytinę muziką, pašventino Nepriklausomybės parką. Nors paminklo ant kalnelio dar nebuvo, atidarius Nepriklausomybės parką, jis jau tapo istorinės atminties vieta.

Reikalui užsitęsęs iš dalies pasikeitė ir paminklo statymo komiteto sudėtis. Nebeliko B. Abramovičiaus, K. Karnauskio ir A. Petraičio, buvo priimti nauji nariai, visuomeniškai aktyvūs gydytojai „Matas Mickis ir Domas Jasaitis“¹²⁶. Dėl paminklo projekto kreiptasi į garsų skulptorių J. Zikarą, bet, nors menininkas sutiko imtis darbo ir atsiuntė paminklo maketą, brėžinius, jo užsiprašyto honoraro suma, B. Knizikevičienės žodžiais, „atšaldė statybos organizatorius“¹²⁷. Reikalą išgelbėjo K. Reisonas, Kauno savivaldybės inžinierius, anksčiau dirbęs Šiauliuose. Jis sutiko imtis darbo ir parengė paminklo projektą neatlygintinai, tikriausiai iš dėkingumo miestui, kuriame iškilo kaip architektas, tapo Lietuvos piliečiu. 1930 m. balandžio mėnesį K. Reisono projektas buvo patvirtintas, neilgai trukus prasidėjo konkretūs statybos ir vietos tvarkymo darbai. Jiems vadovavo „statybos rangovas Kazys Atstupėnas ir skulptorius Antanas Raudonis“¹²⁸.

1931 m. paminklas ant Sukilėlių kalnelio pastatytas lėšomis, surinktomis miesto, apskrities savivaldybių, kai kurių įmonių ir įstaigų, taip pat LPD Šiaulių skyriaus suorganizuotame baliuje, demonstruojant filmą apie 1928 m. iškilmes.

J. Orlauskis suvokė, kad tokio simbolinio sujungimo, koks buvo atliktas gegužės 14 d., neužtenka. Todėl buvo iškelta idėja lietuvių karių palaikus iš parapijos kapinių perkelti į Sukilėlių kalnelį. Pasiūlymas apsvarstytas miesto visuomenės pasitarime paminklo atidengimui aptarti, kuris įvyko 1932 m. balandžio mėnesį. Dauguma pasitarimo dalyvių pritarė šiai idėjai, „buvo gauti miesto valdžios ir dvasininkų sutikimai“¹²⁹. Visgi karių palaikai liko senoje vietoje, nes dalis visuomenės manė, kad būtų negerai lietuvių palaikus palaidoti prie vokiečių

okupantų – Pirmojo pasaulinio karo dalyvių ir buvusių okupantų – palaikų.

Sukilėlių kalnelio jungties su Nepriklausoma Lietuva klausimas galutinai buvo išspręstas kiek kitaip: paminklas, kuris iš pradžių planuotas žuvusiems 1863–1864 m. sukilimo kovotojams pagerbti, pervadintas į paminklą žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę. Toks pavadinimas, suprantama, simbolizavo ir 1918–1920 m. lietuvių kovas už Nepriklausomybę.

Pastačius paminklą J. Orlauskio vadovaujamo LPD skyriaus ir paminklo pastatymo komisijos darbas pasibaigė, paminklą LPD perdavė miesto savivaldybei, kad ji organizuotų galutinį Sukilėlių kalnelio tvarkymą ir paminklo atidengimą. 1933 m. gegužės 19 d. J. Orlauskis skaitė pranešimą paminklo klausimu miesto tarybos posėdyje, pateikė konkrečių pasiūlymų. Taryba jiems pritarė ir paskyrė komisiją iš savo narių – J. Orlauskio (pirmininkas), Žalio, Ubeikos, Šerkšnio ir Masiulio¹³⁰ – reikalingiems baigiamiesiems darbams Sukilėlių kalnelyje atlikti.

Išspūdingą beveik 14 m aukščio rausvo granito paminklą iš pradžių planuota atidengti dar 1932 m. gegužės mėnesį, bet tai padaryti sutrukdė kariuomenės pratybos. 1933 m. buvo labai gera proga – 1863 m. sukilimo 70-metis, bet, greičiausiai, dėl nesutarimų dėl lietuvių karių palaikų perkėlimo į Sukilėlių kalnelį ir paties kalnelio kaip reikšmingos vietos nevienodo vertinimo ji praleista. Tokiam delsimui įtakos dar galėjo turėti ir ta aplinkybė, kad tuomet buvo gilios ekonominės krizės laikai.

Paminklas žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę, vėliau vadintas Nepriklausomybės paminklu, buvo atidengtas tik 1935 m. gegužės 30 d. Į paminklo atidengimo iškilmes iš laikinosios sostinės atvyko Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas plk. J. Černius ir gen. V. Nagevičius-Nagis. Dalyvavo miesto ir apskrities vadovai, Šiaulių miesto ir apskrities karo komendantas, visuomeninių organizacijų atstovai. Be kitų, kalbėjo ir J. Orlauskis, atidavęs daugybę jėgų šiam kilniam reikalui. Ta proga buvo pasirašytas paminklo statybos ir atidengimo dokumentas, pavadintas Aktu. Akte rašoma, kad „šventinant paminklą, jo papėdėj palaidoti su prideramomis bažnytinėmis apeigomis

¹²⁶ Knizikevičienė B., *Sukilėlių kalnelis Šiauliuose*, p. 37.

¹²⁷ *Ten pat*, p. 39.

¹²⁸ *Ten pat*.

¹²⁹ *Ten pat*, p. 40.

¹³⁰ J. M., Atsistatydino Mokesčių komisija, *Įdomus mūsų momentas*, 1933-05-28, p. 1.

Šiauliai apie 1930 m. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

ir kariška pagarba palaikai trijų 1863–1864 m. sukilėlių, rasti tvarkant kalnelį¹³¹. J. Orlauskis pasirašė Aktą kartu su Šiaulių karo komendantu, 8-ojo pėstininkų pulko, dislokuoto mieste, vadu ir miesto burmistru.

LPD skyrius su J. Orlauskiu priekyje Šiauliuose, jo apylinkėse nuveikė daug ir kitų darbų, kad miestas taptų gražesnis, tvarkingesnis, o jo gyventojai turėtų kur pailsėti. Vadovaujami J. Orlauskio Mokytojų seminarijos mokiniai sodino medelius mieste, taip pat prie Salduvės piliakalnio, toje vietoje, kuri vėliau, XX a. viduryje, tapo svarbia Salduvės parko dalimi. J. Orlauskis daug kartų kėlė idėją „kurti prie Rėkyvos ežero ir apie išimtų durpių karjerus gamtos parką“¹³², bet, kaip pabrėžia B. Tarvydas, miesto valdžios „pritarimo nesulaukė“¹³³.

Svarbiu J. Orlauskio visuomeninio darbo baru laikytinas ir jo vadovavimas Šiaulių gaisrininkų draugijai. Būdamas miesto tarybos nariu, J. Orlauskis ne kartą pasisakė (ir pasiekė), kad būtų skirta daugiau lėšų su priešgaisrine apsauga susijusioms reikmėms.

J. Orlauskis dar priklausė Šiaulių kraštotyros draugijai, Lietuvos kūrėjų savanorių ir Vilniui vaduoti sąjungoms.

Asmenybė, šeima, gyvenimo pabaiga

Skaitydamas įvairius tekstus, radau net tris jo pavardės variantus – Orlauskis, Orlauskas, Arlauskas. Kuris iš šių variantų yra tikrasis? Nors dokumento ar jo kopijos nepavyko aptikti, atsakymas aiškus – Orlauskas. Taip teigti leidžia svarbūs faktai – oficialaus pavardės vartojimo atvejai. Pirma, Prezidento A. Smetonos 1928 m. gegužės 15 d. akte dėl apdovanojimo Didžiojo kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu apdovanojamasis įvardytas kaip *Orlauskas*. Antra, kandidatų į miesto tarybą rinkimų sąrašė Nr. 1 ir 1935 m. išrinktos miesto tarybos narių sąrašė yra ne Orlauskio, bet Orlausko¹³⁴ pavardė. Pavardė Orlauskis, kilusi iš slaviškos kilmės pavardės *Orlovski*, kurią turėjo pedagogo tėvas, buvo sulietuvinta. Matyt, tam tikrą laiką pavardės savininkas šį variantą, kiek sulietuvinus jį, vartojo ir Nepriklausomoje Lietuvoje iki 1928 m., nes dar 1927 m. rugpjūčio 14-osios skelbimą savaitraštyje dėl mokinių priėmimo į Mokytojų seminariją¹³⁵ pasirašė *Orlauskis*.

¹³¹ *Ten pat*, p. 47.

¹³² Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija, 1920–1949*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 334.

¹³³ *Ten pat*.

¹³⁴ *Šiaurės Lietuva*, 1931-06-14, p. 1; *Įdomus mūsų momentas*, 1935-03-24, p. 1.

¹³⁵ Orlauskis J., *Visuomenės žiniai, Šiaulietis*, 1927-08-14, p. 3.

Prie pavardės *Orlauskis* visi buvo pripratę, todėl, pakeitus pavardės galūnę, į tai nebekreipė dėmesio, paprastai sakė ar rašė *Orlauskis*. Taip rašoma ir „Lietuvių enciklopedijos“ straipsnyje, skirtame J. Orlauskiui¹³⁶.

Atsižvelgdamas į istoriškai susiklosčiusią aplinkybę J. Orlauską vadinti Orlauskiu, aš taip pat straipsnyje vartojau pavardę *Orlauskis*, bet straipsnio pavadinime skliausteliuose nurodau *Orlauskas*.

J. Orlauskio asmeninės savybės – drąsa, gebėjimas organizuoti, atsakingumas, darbštumas – pirmiausia atsiskleidė jo profesinėje ir visuomeninėje veikloje, kitos – bendraujant su artimaisiais, draugais, pažįstamais. Jis buvo labai išprusęs, namuose turėjo didelę biblioteką, labai mylėjo gamtą, jei tik galėdavo, visada padėdavo žmonėms, pakliuvusiems į „bėdą“. Antai Bronės Balčiūnienės, gyvenusios Orlauskių namuose, atmintyje J. Orlauskis išliko kaip „labai geras, šviesus, išsilavinęs žmogus“¹³⁷. Janiną Baniulienę, dirbusią Mokytojų seminarijoje sekretore, pokariu grįžusią iš tremties, J. Orlauskis slėpė ir išlaikė, padėjo jai legaliai gauti pasą¹³⁸.

Bene išskirtinis J. Orlauskio bruožas – kuklumas. B. Tarvydas ypač pabrėžė pedagogo ir buvusio kolegos kuklumą: „Pats jis apie save nemėgo pasakoti <...> labai nemėgo pasigirti.“¹³⁹ Nepasakodavo ir apie bendražygių nuveiktus darbus, bet pasakydavo, kas buvo nepadaryta dėl susiklosčiusių nepalankių aplinkybių, nežinios. Nenuveiktus darbus J. Orlauskis „pateisindavo likimu, nusiskųsdamas ta tamsia nežinia ir dėl to žmogišku neveiklumu“¹⁴⁰. Nelaimingu likimu jis tarsi pateisindavo daugelį jam ir šeimai atsitikusių nelaimių, ankstyvas šeimos narių mirtis, didelės nesėkmės. Tai leidžia daryti išvadą, kad tam tikra prasme J. Orlauskis buvo fatalistas.

Fatalizmas netrukdė jam būti aktyviam tiek profesinėje, visuomeninėje veikloje, tiek ir asmeniniame gyvenime. J. Orlauskis buvo vedęs du kartus. Pirmą kartą – Mariją Eidrigėvičiūtę (1892–1936),

katalikę, tiek jaunystėje, tiek ir ištekėjus, tapus dviejų dukrų mama, veiklią visuomenininkę. M. Eidrigėvičiūtė baigė Šiaulių gimnaziją. Dar carų laikais ji vaidino „Varpo“ draugijos scenoje, rašė į moksleivių žurnalą „Aušrinė“, Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo Gynimo komitete, kuris rūpinosi karių moraliniu ir materialiniu palaikymu, labdaringose organizacijose¹⁴¹. M. Orlauskienė buvo ambicinga moteris, svajojusi tapti Vydūno tipo rašytoja. Ji labai žavėjosi filosofu Vydūnu (V. Storosta), su juo susirašinėjo, priimdavo namuose, kai Vydūnas atvykdavo į Šiaulius skaityti paskaitų. M. Orlauskienė tapo tiesiog fanatiška Vydūno ir jo propaguotų dorovės, higienos principų taikytoja savo namuose, siekdama išauklėti savo dukras, o gal ir vyrą(?), idealiais žmonėmis. B. Tarvydo liudijimu, „šie paskutiniai jos reikalavimai ėmė slėgti visą šeimos gyvenimą ir jos pačios gyvenimą“¹⁴². Nepaisant to, J. Orlauskis mylėjo savo pirmąją žmoną ir buvo mylimas. Marijos draugė Liuda Tomkytė, dalyvavusi M. Orlauskienės laidotuvėse, J. Orlauskio skausmą prie savo žmonos, pašarvotos Mokytojų seminarijoje, karsto, išreiškė šiais žodžiais: „Šalia sėdi iš skausmo susikūprinęs, raudonomis nuo ašarų akimis visiems žinomas stiprios, nepalaužiamos valios, visų gerbiamas seminarijos direktorius J. Orlauskas, velionės mylimas vyras.“¹⁴³

Antrą kartą J. Orlauskis vedė nacių okupacijos metu Zofiją Daujotytę. Abu kartus jis tuokėsi be bažnyčios. Pirmą kartą tuoktis vyko į Klaipėdą, kuri tuomet priklausė Vokietijai.

Rašant apie J. Orlauskį kaip asmenybę, negalima nepaminėti jo pasaulėžiūros ir politinių pažiūrų. Deja, tai nelengvas klausimas. Nepavyko rasti J. Orlauskio darbų, iš kurių būtų galima spręsti apie jo pasaulėžiūrą ir pažiūras. Nors išaugintas katalikų šeimoje, katalikui būdingos pasaulėžiūros neturėjo, bažnyčios nelankė. Sunkiai sirgdamas ir būdamas arti mirties, kai reikėjo gauti paskutinį patepimą, pasakė: „Sakramentų nepripažįstu.“¹⁴⁴ Tikriausiai nuo bažnyčios atitolo veikiamas XX a. pradžioje

¹³⁶ Orlauskis Juozas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, p. 111.

¹³⁷ Miesto burmistrai, pedagogui Juozui Orlauskiui – 130, ŠAVB (sav.lt).

¹³⁸ Kavaliauskaitė Ž., Žinių apie Šiaulių burmistą gausėja, *Šiaulių kraštas*, 2007-04-28.

¹³⁹ Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija, 1920–1949*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 115, 118.

¹⁴⁰ *Ten pat*, p. 118.

¹⁴¹ Marija Eidrigėvičiūtė-Orlauskienė, *Ižymios Lietuvos moterys: XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė*, parengė D. Marcinkevičienė, Vilnius, 1997, p. 50–51.

¹⁴² Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija, 1920–1949*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 331.

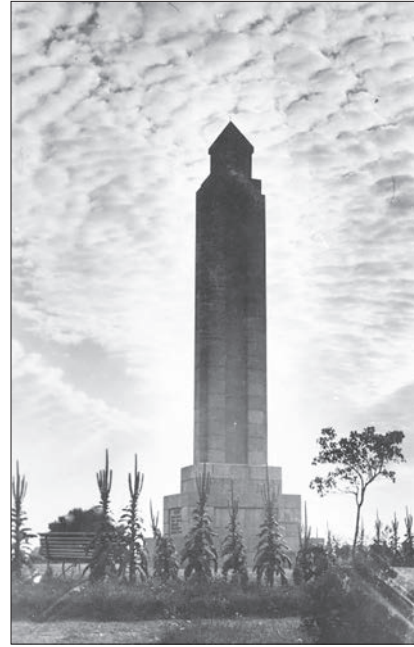
¹⁴³ Marija Eidrigėvičiūtė-Orlauskienė, *Ižymios Lietuvos moterys: XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė*, p. 49.

¹⁴⁴ Tarvydas B., *Šiaulių mokytojų seminarija, 1920–1949*, ŠAM, f. 24, ap. 2, b. 1, l. 332.

Juozas Orlauskis.

Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

Paminklas ant Sukilėlių kalnelio Šiauliuose.

Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

įtakingos pozityvizmo filosofijos, kuri neigė teigiamą bažnyčios ir tikėjimo vaidmenį. J. Orlauskis bent jau trečiajame dešimtmetyje ir ketvirtąjo pradžioje buvo kairiųjų pažiūrų, nes priklausė Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungai (LVLS)*, 1919 m. netgi buvo Lietuvos valstiečių sąjungos (LVS)** Šiaulių skyriaus vienas steigėjų¹⁴⁵. Tačiau platesnės partinės veiklos J. Orlauskis neišvystė. Žinome bent vieną svarbią, politinę, priežastį, kodėl taip nutiko. P. Bugailiškis pažymi, kad „jų sėkminga pradžioje veikla po 1926 m. perversmo staigiai susilpnėjo, 1933 m. jau nebebuvo net susirinkimų, 1933 m. ji uždaryta, ir oficialiai kartu užslopintas jų organas „Šiaulių naujienos“¹⁴⁶.

Su pirmąja žmona Marija J. Orlauskis susilaukė dviejų dukterų – Meilutės ir Rūtos***, o su antrąja žmona Zofija – dar vienos dukters Ritos. Orlauskiai turėjo du namus: vieną – Dubijos gatvėje, kitą – Ryto. Ryto gatvėje J. Orlauskis pastatė nedidelį mūrinį dviaukštį namą ir prie jo įveisė gražų, išpuoselėtą sodą. Tačiau žmona Marija nebesulaukė,

kol ten bus užbaigti tvarkymosi darbai ir paaugs sodelis, ji mirė gana jauna.

1940 m., prasidėjus pirmajai sovietinei okupacijai, Mokytojų seminarijos direktorius, kaip politiškai nepatikimas, neteko savo pareigų. Vargais negalais įsidarbino mokytoju Kaišiadorių vidurinėje mokykloje. Nacių okupacijos laikais grįžo į Šiaulius, gavo darbą gimnazijoje. Tačiau J. Orlauskio nelaimės nesibaigė: nuskendo brolis Vincas, žuvo Maskvoje gyvenusi jo sesuo.

Antrojo pasaulinio karo metu tėviškės namai sudegė kartu su didele biblioteka, į gražųjį sodelį prie dviaukščio pataikė aviacijos bomba ir jį sunaikino. Normalus gyvenimas J. Orlauskiui tapo *fata morgana**. Grįžus sovietams vėl prarado mokytojo darbą, visai vertėsi, kad išgyventų. Nelaimės, didžiuliai išbandymai pagaliau palaužė sveikatą. J. Orlauskis mirė 1970 m. liepos 7 d. Palaidotas Donelaičio kapinėse.

Būtina pasirūpinti miesto labai tiek daug dirbusio, išskirtinei atminties vietai, Sukilėlių kalneliui, sukurti ypač daug padariusio, Šiaulių miesto piliečio J. Orlauskio atminimu.

* Šiaulių miesto istorijoje (iki 1940 m.), p. 210, nenurodant informacijos šaltinio, kažkodėl rašoma, kad J. Orlauskis buvo krikščionis demokratas.

** Lietuvos valstiečių liaudininkų partija buvo įkurta 1922 m., susijungus Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijai su LVS.

¹⁴⁵ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 244.

¹⁴⁶ *Ten pat*.

*** 1944 m. jos emigravo į Vakarų.

* Iš italų kalbos *miražas*, *iliuzija*.

Vidmantas LOPETA

Paslaptingi nakties skrajūnai

Už pagalbą rengiant straipsnį dėkoju Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos Metodinio-analitinio centro gamtosaugos ekspertui (teriologui) Remigijui Karpuškai, už nuotraukas straipsniui – Šikšnosparnių apsaugos Lietuvoje draugijos (ŠALD) pirmininkui Deividui Makavičiui.

Vieninteliai skraidantys žinduoliai

Šikšnosparniai – vieninteliai skraidantys žinduoliai. Vokiečių jie vadinami sparnuotomis pelėmis, rusų – skraidančiomis pelėmis, tačiau savo kilme su pelėmis neturi nieko bendro. Jie pasižymi didele rūšių įvairove: pasaulyje žinoma apie 1 000 rūšių, tai sudaro beveik ketvirtadalį visų žinduolių rūšių¹.

Šikšnosparnių būryje yra du pobūriai: vaisėdžių, arba didžiųjų šikšnosparnių, ir vabzdžiaėdžių, arba mažųjų šikšnosparnių.

Vaisėdžiai gyvena šiltuose kraštuose: Afrikoje, Pietų Azijoje ir Australijoje. Jie tikri gigantai, nes sparnų tarpugalis siekia iki pusantro ar net dviejų metrų. Dėl snukio panašumo į lapės šie šikšnosparniai dar vadinami skraidančiomis lapėmis arba šunimis. Atogrąžų kraštuose, kur gyvena, šių šikšnosparnių būriai padaro daug žalos sodams:

vienus vaisius suėda, kitus tik apgadina ir numeta ant žemės².

Mažieji šikšnosparniai gyvena vėsaus klimato kraštuose, tarp jų ir Lietuvoje. Šikšniukai – vos ilgesni už degtuką, o didžiausiojo – rudojo naktišos – išskleistų sparnų tarpugalis siekia iki 37 cm. Lietuvoje gyvenantys šikšnosparniai minta vabzdžiais.

Gyvieji lokatoriai

Šikšnosparniai puikiai orientuojasi tamsoje dėl ypatingų garsinės lokacijos (echolokacijos) gebėjimų. Jie siunčiu aukšto dažnio – 30–70 tūkst. virpesių per sekundę (kitai – hercų) – ultragarsus, kurie, atsimušę į skrendantį vabzdį ar kliūtį, aidu grįžta į šikšnosparnio ausį. Pagal tai šikšnosparnis nustato atstumą iki objekto, jo dydį ir formą. Be to, visame šikšnosparnių kūno paviršiuje, ypač ant ausų ir sparnų, yra daug smulkių jutimo organų, kuriais gyvūnai junta silpniausias oro sroves³. Dėl šio gebėjimo prisitaikyti tūkstančiai tamsiose kalnų olose gyvenančių šikšnosparnių skraidydami nesusiduria vieni su kitais.

Santykinai ilgos šikšnosparnių ausys gali priimti labai aukšto dažnio (iki 120–150 tūkst. hercų) ultragarsą, sklindantį nuo aplinkos objektų (žmogaus

¹ Pauza D. H. ir kt., *Šikšnosparniai*, Kaunas, 2004, p. 3.

² Ivanauskas T., *Pasaulio žvėrys*, Vilnius, 1973, p. 30.

³ Lietuvos fauna. *Žinduoliai*, 1988, p. 47.

Kurtuvėnų dvaro parkas – šikšnosparnių buveinė vasarą. Vidmanto Lopetos nuotrauka

ausis pritaikyta priimti garsus tik iki 16–20 tūkst. hercų)⁴. Todėl šikšnosparnių skleidžiamų signalų įprastai mes negirdime. Nustatyta, kad, bendraudami tarpusavyje, žvėreliai naudoja žemesnio dažnio – iki 20 kilohercų (kHz) – signalus, kuriuos gali girdėti ir jautresnės klausos žmonės. Garsą šikšnosparniai išgauna gerklėje esančiomis garso stygomis, o išleidžia pro burną arba nosį. Žmogui negirdimi aukšto dažnio ultragarso signalai pažeminami ir girdimais paverčiami naudojant specialius prietaisus – ultragarsinius detektorius. Įvairios rūšys skleidžia skirtingo dažnio signalus, kuriuos įrašius ir iššifravus galima šias rūšis atskirti⁵.

Vaikų darželiai medžiuose

Lietuvoje gyvenantys šikšnosparniai vaikus veda kartą per metus. Dauguma šikšnosparnių susiporuoja rudenį, tačiau patelės subrandina kiaušialąstes tik pavasarį, tad iki to laiko gyvybinga sperma išbūna gimdoje⁶. Nėštumas trunka nuo 6 iki 9 savaičių.

Balandžio–gegužės mėnesiais patelės aktyviai maitinasi, susiburia į grupes ir užima slėptuves. Jos gali būti žmonių pastatuose, medžių drevėse,

šikšnosparniams (retai – ir paukščiams) iškeltuose inkiluose. Priklausomai nuo rūšies, slėptuvės dydžio, gali susiburti į 10–80 žvėrelių grupes. Jauniklius šikšnosparnių patelės atsiveda birželio antrojoje pusėje – liepos pradžioje.

Daugumos rūšių patelės atsiveda po vieną jauniklį, o šikšniukų, nakvių ir dvispalvių plikšnių patelės dažniausiai gimdo dvynukus. Jaunikliai gimsta pliki. Pasaulį išvydęs jauniklis nuropoja ant motinos krūtinės ir pieniniais dantimis įsikimba į spenį. Keletą dienų patelės nesimaitina, žindo jauniklius iš kūne sukauptų atsargų. Vėliau, skrisdama maitintis, motina ant savo krūtinės kartu nešasi ir mažylį. Šikšnosparniai – vieninteliai žinduoliai, kurie pienu maitinami tol, kol pasiekia suaugėlio dydį⁷. Jaunikliai užauga per 4–5 savaites ir mokosi savarankiškai gaudyti vabzdžius.

Patinai laikosi atskirai nuo patelių kolonijų, pavieniui arba susiburia į nedideles grupes. Auginti jauniklių patelėms jie nepadaeda.

Šikšnosparnių klajonės ir migracija

Išaugus jaunikliams, šikšnosparniai susiburia ir pradeda klajoti. Tai būna rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais, prieš migraciją. Tuo metu paslaptinę nakties skrajūnų galima aptikti ten, kur anksčiau

⁴ Ten pat.

⁵ Prieiga internete: <http://www.siksnosparniai.lt/apie-siksnosparnius/echolokacija/>.

⁶ Lietuvos fauna. Žinduoliai, 1988, p. 47.

⁷ Prieiga internete: <http://www.siksnosparniai.lt/apie-siksnosparnius/siksnosparniu-biologija/veisimasis/>.

Žiemoja kūdriniai pelėausiai. Deivido Makavičiaus nuotrauka

nebuvo, pavyzdžiui, įvairiuose žmonių pastatuose ir statiniuose: gyvenamųjų namų palėpėse, bažnyčių, koplyčių, malūnų, sandėlių, gyvulių tvartų pastogėse, patiltėse, medžių drevėse. Šiose vietose šikšnosparniai dienoja – praleidžia dieną.

Rudenį, kai atšąla ir nelieta vabzdžių, dalis šikšnosparnių, kaip ir paukščiai, išskrenda į šiltesnius kraštus: pietinę Vokietiją, Olandiją, Prancūziją, Čekiją. Dažniausiai šikšnosparniai migruoja palei jūrų pakrantes, upių slėnius ir vagas. Migruodami šikšnosparniai aplinkoje orientuojasi regėjimu ir echolokacija⁸.

Iš Lietuvos šikšnosparnių iškeliauja mažieji ir rudieji nakvišos, Natuzijaus šikšniukai, šikšniukai nykštukai, dvispalviai plikšniai; pastarieji vieni iš pirmųjų dar vasaros pabaigoje pradeda migruoti pro Ventės ragą. Įdomu, kad dalis dvispalvių plikšnių žiemoja miestų ir didesnių gyvenviečių pastatuose, tačiau kol kas neaišku, ar tai mūsų šaliai, ar atskrendantys iš šiauresnių šalių. Išskrenda tik dalis rudųjų nakvišų, kiti taip pat žiemoja Lietuvoje – šiltėjant klimatui, pasiliekančiųjų gali daugėti.

Žiemavietės po žeme

Dalis Lietuvos šikšnosparnių lieka žiemoti netoli vietų, kur gyveno vasarą. Susibūrę į įvairaus dydžio grupes ar pavieniui, jie giliai įminga arba, kaip sako mokslininkai, pradeda hibernuoti. Šių žvėrelių hibernacijos vietomis gali tapti šilti, drėgni, stabilaus mikroklimato požemiai, rūšiai, olos, kuriose nėra garso ir šviesos trikdžių. „Hibernacijos laikotarpiu beveik dvidešimt kartų sulėtėja šikšnosparnių kvėpavimas (5/6 įkvėpimai/min.) ir apie 40 kartų – širdies ritmas (iki 15–16 širdies dūžių/min.), o kūno temperatūra neretai būna vos keliais laipsniais aukštesnė už aplinkos ar net artima 0 °C.“⁹ Žiemojantys šikšnosparniai nesimaitina. Tuo metu kūnas lėtai „degina“ vasarą ir rudenį sukauptas kalorijas – per žiemą gali prarasti apie ketvirtadalį savo svorio. Požeminėse slėptuvėse, kur pastovus mikroklimatas ir nėra trikdžių, šie maži žvėreliai praleidžia iki kovo, o kai kurios rūšys – net iki gegužės mėnesio

Didžiausios šikšnosparnių žiemavietės šalyje – Kauno fortai, Antakalnio bunkeriai ir Aukštųjų Panerių geležinkelio tunelis. Giliuose ir erdviuose požemiuose, kur pastovi temperatūra siekia nuo +2 °C iki +8 °C, žiemoja Europoje saugomi europiniai plačiausiai ir kūdriniai pelėausiai, tarp

⁸ Prieiga internete: <http://www.siksnosparniai.lt/apie-siksnosparnius/siksnosparniu-biologija/ziemojimas-ir-migracija/>.

⁹ Pauža D. H. ir kt., *Šikšnosparniai*, Kaunas, 2004, p. 12.

Dienojantis rudasis ausylis. Dainiaus Popovo nuotrauka

jų įsimaišo pavienių vandeninių ir Natererio pelėausių, šikšnių. Europiniai plačiausiai ir kūdriniai pelėausiai retai būna tose pačiose žiemavietėse, nes jiems reikia skirtingo vidaus mikroklimato: europiniai plačiausiai laikosi sausesniuose požemiuose ir nebijo skersvėjų, o kūdriniai pelėausiai žiemoja ten, kur santykinis oro drėgnumas siekia beveik 100 proc. ir nėra skersvėjų.

Požemiuose žiemojantys šikšnosparniai beveik nejaučia oro temperatūros svyravimų, nes viduje temperatūra būna beveik stabili. Todėl didžiąją dalį žiemos jie praleidžia ramiai, daugiau juda tik žiemojimo pradžioje – rudenį ir pabaigoje – pavasarį. Iš požemių kartais perskrenda patinėliai, ieškodami dar neapvaisintų patelių ir patelės, jei kažkas joms nepatinka. O pastatuose žiemojantys šikšnosparniai – dvispalviai plikšniai, kartais ir vėlyvieji šikšniai – žiemą, esant šiltam orui, pabunda, perskrenda iš vietos į vietą, o žiemavietėse atšalus lenda slėptis gilyn. Pabudę praranda dalį energijos. Todėl žiemojančių šikšnosparnių negalima žadinti: liesti, imti į rankas, ilgiau šviesti žibintuvėliu. Visos žiemavietės turėtų būti saugomos, palikta angelė įlįsti į slėptuvę.

Kurtuvėnų regioniniame parke iki šiol aptiktos tik dvi žiemojančių šikšnosparnių rūšys: dažniausiai pasilieka rudieji ausyliai, kurie įprastai žiemoja pavieniui ar nedidelėmis grupelėmis. Daug rečiau

aptinkami pavieniai šiauriniai šikšniai. Žiemą šie žvėreliai praleidžia sausuose daržovių rūsiuose, dažnai įrengtuose po žeme. Tiesa, rudasis ausylis buvo stebėtas ir Kurtuvėnų bažnyčios požemyje, teko girdėti apie šuliniuose pakibusius nenustatytos rūšies šikšnosparnius.

Šikšnosparniai mūsų apylinkėse

Kelmės ir Šiaulių rajonuose šikšnosparnius tyrinėjo keli šikšnosparnių tyrinėtojai (Lietuvoje jų mažai). 1996-ųjų metų vasarą Kurtuvėnų regioninio parko vietovėse iš įrašų rūšis nustatė Dainius H. Pauža. 2019 m. vasarą prie Rėkyvos ežero, Kelmės ir Kurtuvėnų dvarų parkuose, prie Kurtuvėnų Dambos ir Kuzniuko, Kelmės I ir II tvenkinių rūšis fiksavo Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos Metodinio analitinio centro gamtosaugos ekspertas (teriologas) Remigijus Karpuška. Prie Pageluvio ežeryno gražių ežerėlių, Bazilionų bažnyčios šventoriuje šikšnosparnius stebėjo Kurtuvėnų regioninio parko ekologas Vidmantas Lopeta, o rūšis iš įrašų nustatė Remigijus Karpuška. Be to, daugelį metų žiemojantys šikšnosparniai stebimi Kurtuvėnų, Zuikiškės ir Naisių kaimų daržovių rūsiuose.

Iš viso aptikta 14-a šikšnosparnių rūšių. Tyrimų metu nustatyta, kad kai kurios paminėtos vietovės pasižymi didele šikšnosparnių įvairove, pvz.: prie

Kūdrinis pelėausis. Deivido Makavičiaus nuotrauka

Vandeninis pelėausis. Deivido Makavičiaus nuotrauka

Rėkyvos ežero, Bazilionų bažnyčios šventoriuje ir Kurtuvėnų dvaro parke stebėta po 10, Pageluvio ežeryne – net 11, Kelmės dvaro parke – 8 skraidančių žinduolių rūšys.

Skaitytoją trumpai supažindinsime su mūsų apylinkėse aptinkamomis šikšnosparnių rūšimis.

Kūdrinis pelėausis (*Myotis dasycneme*). Vidutinio dydžio šikšnosparnis. Medžioja virš vandens (kaip ir vandeniniai pelėausiai), tik kiek aukščiau jo paviršiaus. Gyvena slėptuvėse netoli vandens telkinių. Kūdrinių pelėausių patelės į veisimosi vietas renkasi gegužės mėnesio pradžioje. Vienintelė šalyje žinoma veisimosi kolonija rasta Kaltanėnuose¹⁰.

Lietuvoje tai reti šikšnosparniai, aptinkami ištisus metus. Vasarą stebimi prie Rėkyvos ežero, o 2019 m. rugpjūčio 13 d. jų signalai užfiksuoti Bazilionų bažnyčios šventoriuje.

Žiemoja giliuose, erdviuose ir drėgnuose požemiuose, kur temperatūra +5–10 °C.

Vandeninis pelėausis (*Myotis daubentonii*). Nedidelis gyvūnas – nuo 7 iki 12 gramų svorio. „Tai prie vandens telkinių įprastas šikšnosparnis, bet gali skraidyti ir toliau nuo vandens telkinių. Medžioja prie pat vandens paviršiaus, 5–20 cm aukštyje. Gauda vabzdžius, retsykiais nuo vandens

paviršiaus gali pagriebti nedideles žuvis. Teritorija, kurioje gyvena, paprastai būna ne didesnė kaip 6 km skersmens, bet gyvenantys prie kanalų ar upelių gali skraidyti ir 10 km linijinio vandens maršrutu.“¹¹

1996 m. birželio 9–14 d. vakarais Dainius H. Pauža 7–8 besimaitinančius vandeninius pelėausius stebėjo virš Juodlės ežero, du – virš Vainagių ežero. Tų metų birželio 16 d. ir birželio 18 d. naktimis virš Šaukėnų dvaro parko stebėta apie dešimt besimaitinančių vandeninių pelėausių. Kelis jų sugavus chiropterologiniu graibšteliu, paaiškėjo, kad tai nėščios vandeninių pelėausių patelės. Iš to buvo galima daryti prielaidą, kad Šaukėnų dvaro parke tuo metu buvo vandeninių pelėausių veisimosi kolonija. Birželio 17 d. vakare kelių besimaitinančių vandeninių pelėausių signalus nustatė virš Gailiškės tvenkinio¹². 2019 m. vasarą besimaitinantys vandeniniai pelėausiai stebėti prie Barsukyno, Dubuko, Šermukšnyno, Raudinuko, Rėkyvos ežerų, Dambos, Kelmės miesto I ir II tvenkinių, Bazilionų bažnyčios šventoriuje¹³.

¹⁰ Prieiga internete: <http://www.siksnosparniai.lt/siksnosparniai/kudrinis-peleausis/>.

¹¹ Prieiga internete: <http://www.siksnosparniai.lt/siksnosparniai/vandeninis-peleausis/>.

¹² Kurtuva, Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, Nr. 3, 1997, p. 19.

¹³ R. Karpuškos tyrimų duomenys, 2019 m.

Branto pelėausis. Deivido Makavičiaus nuotrauka

Branto pelėausis (*Myotis brandtii*). Mažas šikšnosparnis, kurio kūnelio masė – nuo 5 iki 9 gramų. Santykinai ilgoki jo plaukai. „Kadangi Branto pelėausis labai panašus į ūsuotąjį (už pastarąjį šviesesnis), literatūroje minimi kartu (Branto / ūsuotasis pelėausis (*M. brandtii/mystacinus*)). Kaip atskiros rūšys išskirtos 1970 m. Užfiksuota, kad Rusijoje šios rūšies šikšnosparnis išgyveno ilgiau nei 41 metus.“¹⁴

Lietuvoje vasarą šios rūšies šikšnosparniai aptinkami labai retai. 1996 m. birželio 12–13 d. vakarais ir naktimis Branto pelėausiai D. H. Paužos buvo aptikti Kurtuvėnų dvaro parke¹⁵. 2019 m. rugpjūčio 11 d. jų signalai girdėti prie Dubuko ežero, o rugpjūčio 13 d. – Bazilionų bažnyčios šventoriuje¹⁶.

Kiek daugiau Branto pelėausių žiemoja tik Kauno fortuose, o kitur sutinkamas tik vienas kitas žvėrelis.

Natererio pelėausis (*Myotis nattereri*). Vidutinio dydžio šikšnosparnis. Skirtingai nei kiti pelėausiai, vabzdį ar vorą gali sučiupti nusileidęs ant žemės. „Mėgsta gyventi miškuose netoli vandens telkinių, upių ar upelių. Dieną įsikuria medinių ar

akmeninių tiltų erdvesnėse ertmėse ar plyšiuose, senų medžių drevėse, plyšiuose po atsišaknojusia žieve, paukščių inkiluose. Veisimosi periodu dažniausiai apsistoja didelėse drevėse, medinių pastatų ertmėse ir plyšiuose, palėpėse.“¹⁷

Lietuvoje retas. 1996 m. birželio 12–13 d. Natererio pelėausiai D. H. Paužos buvo aptikti Kurtuvėnų dvaro parke¹⁸. 2019 m. rugpjūčio mėnesį jo signalai užfiksuoti Bazilionų bažnyčios šventoriuje, prie Kurtuvėnų regioninio parko Geluvos, Raudiniuko, Dubuko, Barsukyno ežerų.

Užfiksuota ilgiausia Natererio pelėausio gyvenimo trukmė – 20 metų.

Rudasis ausylis (*Plecotus auritus*). Tai plačiai paplitęs, mažas šikšnosparnis. Iš kitų mūsų šikšnosparnių išsiskiria labai ilgomis (beveik kūno ilgio) ausimis. Savo biologija panašus į kitas rūšis: gyvena pastatuose, kartais net paukščių inkiluose. Nuo kitų šikšnosparnių skiriasi tuo, kad vabzdžius gauda ne tik ore, bet ir nuo medžių šakų, lapų, net nuo žemės. Skleidžia labai silpnus signalus, kurie sunkiai nustatomi net jautriu ultragarso detektoriumi. Todėl rudieji ausyliai atrodo retesni, negu yra iš tikrųjų.

¹⁴ Prieiga internete: <http://www.siksgnosparniai.lt/siksgnosparniai/brandto-peleausis/>.

¹⁵ Kurtuva, Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, Nr. 3, 1997, p. 19.

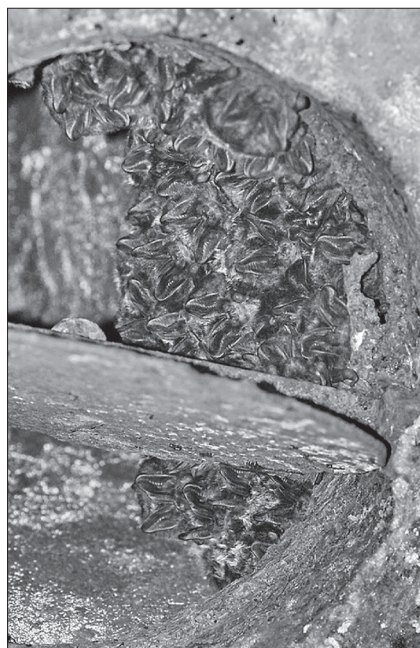
¹⁶ R. Karpuškos tyrimų duomenys, 2019 m. vasara.

¹⁷ Prieiga internete: <http://www.siksgnosparniai.lt/siksgnosparniai/natererio-peleausis/>.

¹⁸ Kurtuva, Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, Nr. 3, 1997, p. 19.

Rudasis ausylis. Deivido Makavičiaus nuotrauka

Europinis plačiaausis. Deivido Makavičiaus nuotrauka

Kurtuvėnų regioniniame parke rudieji ausyliai yra dažniausiai aptinkama žiemojanti šikšnosparnių rūšis. Naisių, Zuikiškės, Bubių kaimuose, daržovių rūsiuose rasti žiemojantys pavieniui. Kurtuvėnų kaime viename rūsyje 2017–2022 m. žiemomis žiemojo nuo 5 iki 12 žvėrelių. 2022 m. balandžio 6 d. šiame rūsyje ant lubų tebekabojo 2 ausyliai, o kiti jau buvo palikę žiemavietę.

Vasarą rudųjų ausylių signalai girdėti Bazilionų bažnyčios šventoriuje ir Kurtuvėnų dvaro parke.

Europinis plačiaausis (*Barbastella barbastellus*). Vidutinio didumo šikšnosparnis, iš kitų išsiskiriantis ausų kaušeliais, kuriuos jungia kaktinė raukšlė.

Vasaroja miškuose, kur dieną slepiasi medžių drevėse, gyvena medinių pastatų pastogėse ir palėpėse. Medžioja saulei nusileidus ir paryčiui, vabzdžius gaudo virš daržų, vandens telkinių, kelių.

Veisimosi metu patelės gyvena atskiromis nuo patinų 10–20 individų kolonijomis. Rudenį juos galima aptikti didelėse gyvenvietėse ir net miestuose. Žiemoja požemiuose ir rūsiuose, kuriuose temperatūra laikosi nuo -4°C iki $+9^{\circ}\text{C}$. Įprastai susiburia didelėmis – iki 200 individų – grupėmis, tačiau kartais jose gali įsimaišyti pavienių kitų rūšių šikšnosparnių.

Lietuvoje europinis plačiaausis retas: žiemojančių aptinkama Vilniaus ir Kauno saugomuose

požemiuose. 2019 m. rugpjūčio 13 d. vieno žinduolio signalas užfiksuotas Bazilionų bažnyčios šventoriuje (rūšį nustatė Remigijus Karpuška).

Europiniai plačiaausiai gyvena iki 22 metų.

Rudasis nakviša (*Nyctalus noctula*). Tai didžiausias Lietuvos šikšnosparnis, sveriantys iki 36 gramų. Jo išskėstų sparnų tarpugalis siekia iki 36 cm, o sparnų ilgis pustrėčio karto viršija plotį (tai būdinga geriems skrajūnams).

Rudieji nakvišos vasarą gyvena įvairių tipų miškuose ir parkuose, įsikuria medžių drevėse; jiems netrukdo net jose perintys paukščiai. Veisimosi metu apsigyvena aukštų pastatų, pavyzdžiui, bažnyčių, palėpėse. Turėdami stiprius žandus, susidoroja su stambiais vabalais: grambruoliais, mėsnavabalais dusiomis, gaudo ir smulkesnius vabzdžius.

Rugpjūčio mėnesį rudieji nakvišos išskrenda į šiltesnius kraštus: žieduoti rasti Čekijoje ir Vokietijoje, už 1 600 kilometrų nuo žiedavimo vietų. Į Lietuvą tada atskrenda šikšnosparnių iš šiauresnių kraštų. Pavasarį iš šiltų kraštų sugrįžta rugsėjo mėnesį.

1996 m. birželio viduryje D. H. Pauža vieno žvėrelio signalus užfiksavo virš Vainagių ežero. 2019 m. liepos mėnesį rudieji nakvišos buvo stebėti prie Rėkyvos ežero, Kurtuvėnų ir Kelmės dvarų

Rudasis nakviša. Deivido Makavičiaus nuotrauka

parkuose, rugpjūčio mėnesį – prie Dubuko, Raudiniuko ir Barsukyno ežerų.

Mažasis nakviša (*Nyctalus leisleri*). Nemažas šikšnosparnis, sveriantis iki 20 gramų. Gyvena įvairių tipų miškuose, kaip ir rudasis nakviša, slepiasi medžių drevėse, rečiau – inkiluose. Pavasarinės ir rudeninės migracijos metu slepiasi po atšokusia medžių žieve, palėpėse, medinių sienų plyšiuose. Maitinasi virš vandens telkinių, miško aikštelėse, parkuose. Veisimosi metu patelės gyvena kolonijomis po 10–40 individų. Žiemoja šiltesnio klimato šalyse, į kurias išskrenda rugpjūčio gale – rugsėjo pradžioje. Sugrįžta gegužės mėnesį.

Dar neseniai mažieji nakvišos buvo laikomi labai reta rūšimi. Atliekant tyrimus 2019 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais, jų aptikta prie Rėkyvos ežero, Raudiniuko, Barsukyno ir Šermukšnyno ežerų, Kurtuvėnų ir Kelmės dvarų parkuose.

Šikšniukas nykštukas (*Pipistrellus pipistrellus*). Mažas šikšnosparnis, sveriantis vidutiniškai 5 gramus. Vasarą gyvena žmogaus kaimynystėje: slepiasi stogų ertmėse, sienose, po palangėmis. Medžioti išskrenda vos saulei nusileidus, medžioja iki pat aušros. Rugpjūčio mėnesį šikšniukai nykštukai susibūriuoja ir netrukus išskrenda, pakeliui sustodami kasmet tose pačiose slėptuvėse. Gegužės mėnesį į Lietuvą grįžta tik patelės, o patinai lieka

netoli žiemojimo vietų. Poruojasi netoli žiemojimo vietų ar žiemavietėse.

1996 m. birželio 12–13 d. šikšniukai nykštukai D. H. Paužos buvo aptikti Kurtuvėnų dvaro parke¹⁹. 2019 m. vasarą stebėti prie Rėkyvos, Barsukyno, Dubuko, Geluvos, Šermukšnyno ir Raudiniuko ežerų, prie Kelmės miesto I tvenkinio, Kelmės ir Kurtuvėnų dvarų parkuose, Bazilionų bažnyčios šventoriuje.

Šikšniukas mažylis (*Pipistrellus pygmaeus*). Vienas iš mažiausių Lietuvos šikšnosparnių, sveriantis iki 11 gramų. Sutinkamas tik šiltuoju metų laiku. Gyvena pastatų pastogėse, inkiluose.

Tai aukščiausio balso šikšniukai, kurių skleidžiamas ultragarsas – yra vidutiniškai 55 hercų dažnio (dėl aukšto dažnio ši rūšis kartais vadinama sopraniniu šikšniuku)²⁰. Vasarą jie aptikti prie Rėkyvos, Barsukyno, Šermukšnyno ežerų, Kurtuvėnų ir Kelmės dvarų parkuose, prie Kelmės I tvenkinio.

Natuzijaus šikšniukas (*Pipistrellus nathusii*). Labai mažas šikšnosparnis, vos ilgesnis už degtuką. Gyvena įvairiuose miškuose, parkuose. Gauda smulkius vabzdžius. Veisimosi metu įsikuria palėpėse, sienų plyšiuose, drevėse, inkiluose. Jau

¹⁹ Kurtuva, Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, Nr. 3, 1997, p. 19.

²⁰ Šikšnosparnių apsaugos Lietuvoje draugijos internetinis puslapis.

Kurtuvėnų senoji klebonija 2015 m. birželio 5 d. Galinėje sienoje gyveno šikšnosparniai. Vidmanto Lopetos nuotrauka

rugpjūčio pradžioje prasideda jų migracija į šiltesnio klimato kraštus. Pavasarį grįžta balandžio pabaigoje ar gegužės pradžioje.

1996 m. birželio 9–16 d. Natuzijaus šikšniukai D. H. Paužos buvo aptikti Kurtuvėnų dvaro parke, virš Juodlės ežero, prie Šaukėnų bažnyčios, Laisvučių kaime. 1996 m. birželio 17 d. Laisvučių kaimo vienintelio namo pietinėje sienoje buvo aptikta žvėrelių kolonija. Šios dienos vakare chiropterologiniu tinkleliu buvo sugauta 20 nėsčių šios rūšies patelių ir suskaičiuota 70 išskrendančių iš slėptuvės šikšnosparnių – buvo siekiama aprašyti šiuos šikšnosparnius²¹. 2019 m. vasarą Natuzijaus šikšniukai rasti Kelmės ir Kurtuvėnų dvarų parkuose, Bazilionų bažnyčios šventoriuje, prie Rėkyvos, Barsukyno, Dubuko, Geluvos, Raudiniuko, Šermukšnyno ežerų, Kelmės miesto I tvenkinio.

Šiaurinis šikšnys (*Eptesicus nilsoni*). Vidutinio dydžio Lietuvos šikšnosparnis: sveria 7–13 gramų, sparnų tarpugalis siekia 24–29 cm. Nugaros plaukai ilgi ir minkšti, kailiuko apacia rudai juoda, o plaukų viršūnėlės gelsvos, todėl šikšnosparnis atrodo tarsi pražilęs.

Veda 2 jauniklius. Žinoma ilgiausia jų gyvenimo trukmė – 14,5 metų.

Vasarą šiauriniai šikšniai aptinkami žmonių gyvenvietėse, pastogėse, kartais – stogų ar sienų ertmėse. Saulei nusileidus skraido miškų, sodų, parkų aikštelėse 2–5 metrų aukštyje, gaudydami naktinius vabzdžius.

Šiauriniai šikšniai – viena iš dažniausiai vasarą sutinkamų rūšių Žemaitijoje. 1996 m. birželio 9–16 d. D. H. Paužos buvo aptikti Kurtuvėnų dvaro parke, virš Juodlės ežero ir prie Šaukėnų bažnyčios. 2019 m. vasarą stebėti prie Rėkyvos, Barsukyno, Šermukšnyno, Raudiniuko, Geluvos, Dubuko ežerų, Kelmės tvenkinių, skraidantys fiksuoti Kelmės ir Kurtuvėnų dvarų parkuose, Bazilionų bažnyčios šventoriuje.

Atsparūs šalčiui ir gali žiemoti net rūsiuose, kur temperatūra nukrinta žemiau 0 °C²².

Pavieniai žiemojantys šikšnosparniai aptikti daržovių rūsiuose Kurtuvėnų ir Naisių kaimuose. 2022 m. balandžio 6 d. Kurtuvėnų kaime dar tebežiemojo šiaurinio šikšnio jauniklis.

Vėlyvasis šikšnys (*Eptesicus serotinus*). Antras pagal dydį Lietuvos šikšnosparnis, sveriantis iki 30 gramų. Laikosi gyvenvietėse – kaimuose, miesteliuose ir net miestuose. Neretai kolonijos aptinkamos bažnyčių bokštuose.

²¹ Kurtuva, Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, Nr. 3, 1997, p. 19.

²² Lietuvos fauna. Žinduoliai, 1988, p. 88.

Šiaurinis šikšnys. Deivido Makavičiaus nuotrauka

Tai vieni iš nedaugelio šikšnosparnių, kurie gali žiemosi slėptuvėse, esant jose neigiamai temperatūrai (iki -3°C).

2019 m. vasarą vėlyvųjų šikšnių signalai užfiksuoti prie Rėkyvos ežero. Tuo pačiu metu pavieniai žvėreliai buvo aptikti Kelmės ir Kurtuvėnų dvarų parkuose. 2019 m. rugpjūčio 13 d. šios rūšies šikšnosparnis aptiktas ir Bazilionų bažnyčios šventoriuje²³.

Dvispalvis plikšnys (*Vespertilio murinus*). Vidutinio didumo šikšnosparnis. Kailiuko plaukai iš nugaros pusės dvispalviai: pagrindas yra rusvas, o galai – šviesūs. Patinėlių medžioklės plotas sudaro apie 87 kvadratinis kilometrus, patelės – tik 16 kvadratinį kilometrą. Iki 2006 m. šalyje dvispalvis plikšnys buvo registruotas tik tai šiltuoju metų laiku ir buvo laikomas migrantu. Tačiau po 2012 m. reguliariai gaunama pranešimų apie žiemojančius Lietuvoje dvispalvius plikšnius, tik nėra aišku, ar tai vietiniai, ar iš šiauresnių šalių atskridę žvėreliai²⁴.

1996 m. birželio 12–13 d. D. H. Paužos keli buvo aptikti Kurtuvėnų dvaro parke, o birželio

16 d. – prie Šaukėnų bažnyčios²⁵. 2019 m. vasarą dvispalvių plikšnių signalai užfiksuoti prie Rėkyvos, Raudiniuko ir Dubuko ežerų, Kurtuvėnų ir Kelmės dvarų parkuose²⁶.

Šikšnosparnių reikšmė gamtoje ir jų apsauga

Mokslininkai nustatė, kad šikšnosparnių reikšmė ekosistemoms yra didelė. „Vaisėdžiai šikšnosparniai laikomi vienais geriausių augalų sėklų platintojų gyvūnų tarpe, o tarp žinduolių jie geriausi, po kurių eina lokiai. Manoma, kad dėl jų veiklos geriausiai atsikuria atogrąžų miškai. Šikšnosparniai taip pat yra svarbūs augalų apdulkintojai, nes dalis jų minta nektaru ir taip žiedadulkes perneša tarp augalų. Atogrąžų kraštuose daugiau kaip 300 žmogui svarbių augalų rūšių siejami su šikšnosparnių veikla. Smulkių rūšių šikšnosparniai, tokie kaip šikšniukas mažylis (*Pipistrellus pygmaeus*) ar Natuzijaus šikšniukas (*Pipistrellus nathusii*), per naktį pastveria 3–5 tūkstančius uodų. Mažieji šikšnosparniai, gyvenantys maliarijos židiniuose, gali labai sumažinti šių kraujasiurbių vabzdžių skaičių. Netgi yra paskaičiuota,

²³ R. Karpuškos tyrimų duomenys, 2019.

²⁴ Prieiga internete: <http://www.siksnnosparniai.lt/siksnnosparniai/dvispalvis-pliksnnys/>.

²⁵ Kurtuva, Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, Nr. 3, 1997, p. 19.

²⁶ R. Karpuškos tyrimų duomenys, 2019 m.

Žiemojantys rudieji ausyliai. Vidmanto Lopetos nuotrauka

kad šikšnosparniai savo veikla nuo maliarijos apsaugo mažiausiai 2 milijonus žmonių.

Stambūs šikšnosparniai – rudasis nakviša (*Nyctalus noctula*) ir vėlyvasis šikšnys (*Eptesicus serotinus*) – pavasarį sugauna nemažai stambių vabzdžių kenkėjų – grambuolių (*Melolonta melolonta*). Vienas žvėrelis jų per naktį suėda daugiau kaip 20. Vien garsiojoje Brakeno oloje (Teksaso valstija, JAV) gyvenantys braziliniai laisvauodegiai šikšnosparniai (*Tadarida brasiliensis*), kurių čia priskaičiuojama apie 20 milijonų, per naktį nutveria 200 tonų vabzdžių. Išskridę iš olos, dalis žvėrelių pakyla į 3 km aukštį ir skrenda ieškoti maisto net už 50 km.

Tad įsivaizduokite, kas atsitiktų, jei šikšnosparnių neliktų...²⁷

Pastebima, kad šikšnosparnių mažėja. Būdami judrūs, gamtoje priešų jie turi nedaug. Kartais juos sugauna pelėdos (2001 m. balandžio 28 d. Kurtuvėnų dvaro parke rastose naminės pelėdos išvamos apibūdintos rudojo ausylio liekanos²⁸), bet tokie atvejai reti. Didžiausias šikšnosparnių priešas – žmogus ir jo veiklos pasekmės.

Šikšnosparnių rūšių įvairovė, populiacijų dydis mažėja dėl įvairių priežasčių:

- 1) intensyvių miškų ir parkų, ypač senų drevėtų medžių, kuriuose gyvena šikšnosparniai, kirtimo;
- 2) senų pastatų griovimo, rekonstrukcijos, nepaliekant jokios galimybės šikšnosparniams juose įsikurti;
- 3) požeminių tunelių, rūšių, bunkerio užsandarinimo arba pertvarkymo kitiems poreikiams;
- 4) intensyvaus žemės ūkio, kai suariamos pievos, naudojami chemikalai, dėl ko mažėja vabzdžių – šikšnosparnių maisto.

Nauja grėsmė šikšnosparniams yra žūtis dėl vėjo elektrinių veiklos. Dažniausiai šikšnosparniai, rasti žuvę po elektrinėmis, yra paveikti barotraumos. „Barotrauma pirmą kartą buvo identifikuota Kanados vėjo elektrinių parkuose. Tai yra plaučių trauma, kuomet, šikšnosparniams priskridus arti vėjo elektrinių menčių sukimosi vietos, dėl slėgio pasikeitimo stipriai padidėja jų plaučiai, alveolių sienelės susproginėja ir iš kraujagyslių kraujas prasisunkia į alveoles. <...> Žinoma, kad besisukančios vėjo elektrinių mentės sukuria aplink save, ypač menčių galuose, net 5–10 kPa slėgio skirtumą, dėl kurio, net ir išvengęs žūtis dėl tiesioginio

²⁷ Prieiga internete: <http://www.sikšnosparniai.lt/reiksme-ekosistemai>.

²⁸ Kurtuva, Kurtuvėnų regioninio parko metraštis, 2000/2001, Kurtuvėnai, p. 34.

Dvispalvis plikšnys. Deivido Makavičiaus nuotrauka

susidūrimo, šikšnosparnis neatlaiko pasikeitusio slėgio ir žūva.²⁹

Žiemojantiems žvėreliams labai pavojingas žmonių lankymasis žiemavietėse. Pažadinti iš miego, jie priversti skristi į kitą vietą, savo kūno temperatūrai pakelti turi sunaudoti labai daug energijos, sukauptos poodiniuose riebaluose rudenį. Kadangi žiemą papildyti riebalų atsargų nėra galimybės, peržiemojimo galimybė labai sumažėja.

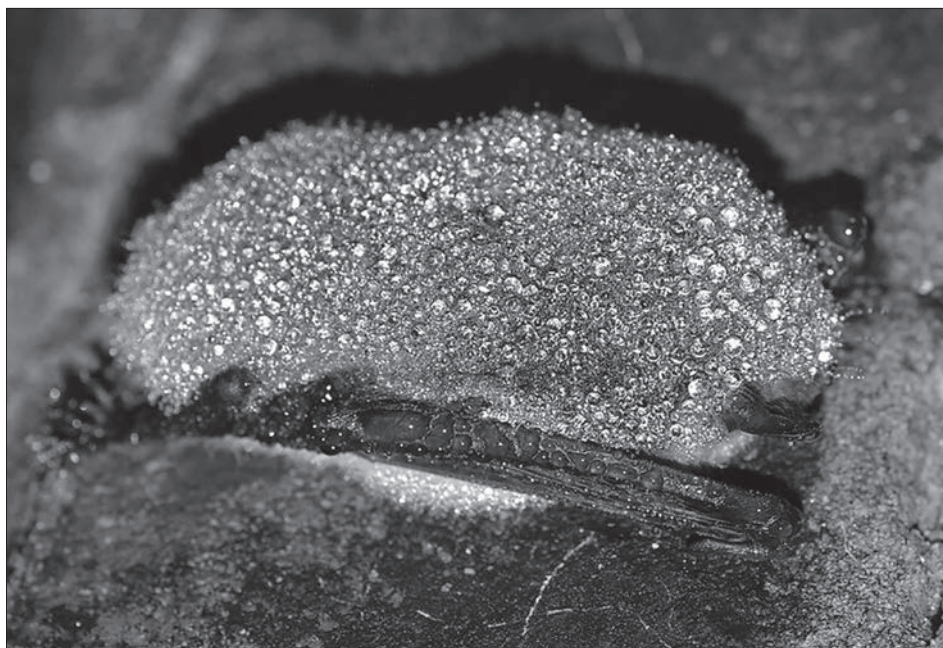
Dabar daugelyje vietų, kur praeityje šikšnosparnių buvo daug, šiandien jų nėra arba belikęs vienas kitas. Todėl Europoje ir Lietuvoje susirūpinta šikšnosparnių apsauga. Visos 14 Lietuvoje šiuo metu aptinkamų šikšnosparnių rūšių turi aukštesnį ar mažesnį apsaugos statusą. Į Lietuvos raudonąją knygą įrašytos 6 šikšnosparnių rūšys: europinis plačiaausis, vėlyvasis šikšnys, Branto pelėausis, kūdrinis pelėausis, Natererio pelėausis ir dvispalvis plikšnys.

Visos Europoje gyvenančios mažųjų šikšnosparnių rūšys, išskyrus šikšniuką nykštuką, įtrauktos į Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos konvencijos (Bernio konvencijos) griežtai saugomų faunos rūšių sąrašą (II priedas). Šią konvenciją 1996 m. ratifikavo ir Lietuvos Respublika. 2001 m. rugsėjo 25 d.

Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Sutartį dėl šikšnosparnių apsaugos Europoje (Londono konvenciją). Šia sutartimi šalys įsipareigoja uždrausti tyčinį šikšnosparnių gaudymą, laikymą ar žudymą, nustatyti tinkamas šikšnosparnių buveinių apsaugos vietas ir saugoti šias vietas nuo trikdymo ir sunaikinimo, vykdyti programas, susijusias su šikšnosparnių tyrimu ir apsauga³⁰. Šikšnosparniai saugomi ir Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvencija, arba Bonos konvencija, – tarptautine sutartimi, kuria siekiama apsaugoti migruojančius gyvūnus ir jų buveines. Šią sutartį Lietuva ratifikavo taip pat 2001 m. Be to, mūsų šikšnosparniai saugomi ir Buveinių direktyva – Europos Tarybos direktyva 92/43/EEB dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos. Vadovaujantis šios direktyvos II priedu, turi būti steigiamos specialios saugomos teritorijos mūsų šalyje gyvenančioms šikšnosparnių rūšims: europiniam plačiaausiui ir kūdriniam pelėausiui. Šios rūšys saugomos jų vasaros buveinėse ir žiemojimo vietose. Šiaulių krašte vasarą gyvenantys kūdriniai pelėausiai saugomi buveinių apsaugai svarbioje teritorijoje (sutrumpintai – BAST) – Rėkyvos pelkėje, į kurią įeina ir Rėkyvos ežeras. Be to, reikia paminėti, kad visos Lietuvoje gyvenančios

²⁹ Prieiga internete: <http://corpi.lt/venbis/index.php/home/bd/group/sik>.

³⁰ Pauža D. H. ir kt., *Šikšnosparniai*, Kaunas, 2004, p. 53.

Žiemoja vandeninis pelėausis. Nomedos Vėlavičienės nuotrauka

šikšnosparnių rūšys įrašytos į Buveinių direktyvos IV priedą, į kurį patekusios gyvūnų ir augalų rūšys turi būti griežtai saugomos.

Lietuvoje žiemojantys šikšnosparniai saugomi Europos svarbos („Natura 2000“) teritorijose: Aukštųjų Panerių geležinkelio tunelyje, Antakalnio bunkeriuose, Kauno miesto ir rajono savivaldybių teritorijose esančiuose Kauno tvirtovės Julijanavos, Milikonių, Naujosios Fredos, Rokų ir Žagariškių fortuose³¹. 2022 m. aptiktas Einorų miško bunkeris bus įtrauktas į Vietovių, atitinkančių Buveinių apsaugai svarbių teritorijų (BAST) kriterijus, sąrašą; jis yra ne saugomoje teritorijoje, bet valstybiniame miške, todėl su Valstybinių miškų urėdija bus sudaryta apsaugos sutartis. Be to, Kauno apylinkėse yra keletas teriologinių (žinduolių) draustinių, daugiausia tai Kauno tvirtovės pastatai (ne fortai), kuriuose aptinkama nuo kelių iki keliolikos žiemojančių šikšnosparnių³².

Kompensuojant senų drevėtų medžių trūkumą, gaminami ir keliami specialiai šikšnosparniams skirti inkilai. Tai sudaro sąlygas įsikurti šiems gyvūnams ten, kur nėra galimybės jiems gyventi (pvz., medžiai dar jauno amžiaus). Nustatyta, kad skirtingų rūšių šikšnosparniai teikia pirmenybę

tam tikro modelio inkilams. Populiariausieji yra standartinio, daugiakamerinio ir plokščiojo tipo inkilai. Manoma, kad inkilo šikšnosparniams idėja kilo 1860 m., kuomet buvo pastebėta, jog žemyn anga apvirtusiame inkile sėkmingai apsigyveno šikšnosparniai. Iš tikrųjų šikšnosparnių inkilai nuo paukščių skiriasi tuo, kad juose yra ne ovali landa inkilo viršuje, o siauras (nuo 15 mm iki 20 mm pločio) plyšys inkilo apačioje. Šikšnosparniai noriai apsigyvena mediniuose inkiluose, kurie keliami miško aikštelėse, miško pakraščiuose, parkuose ar vandens telkinių pakrantėse esančiuose medžiuose – atvirose vietose, kur šikšnosparniams patogų priskristi prie medžių. Įdomu tai, kad šikšnosparniai šiltuoju metų laiku naudojami ne viena slėptuve. Todėl įprastai inkilai keliami grupėmis ant kelių greta augančių medžių, o kad gyvūnams būtų šilčiau, dirbtiniai nameliai ant medžių tvirtinami į pietinę pusę³³.

Įdomūs faktai apie šikšnosparnius

Žieduojant nustatyta, kad Lietuvoje gyvenantys šikšnosparniai gali gyventi ilgiau nei 25 metus. Kitų taip ilgai gyvenančių žvėrelių, sveriančių apie 6–20 gramų, pasaulyje nėra³⁴.

³¹ Prieiga internete: <https://naturalit.lt/suskaiciuoti-vilniaus-pakrastyje-ziemojantys-sikšnosparniai>.

³² R. Karpuškos informacija.

³³ Prieiga internete: <http://www.sikšnosparniai.lt/apie-sikšnosparnius/dirbtines-sleptuves/inkilai/>.

³⁴ Pauža D. H. ir kt., *Šikšnosparniai*, Kaunas, 2004, p. 4.

Inkilai šikšnosparniams. Deivido Makavičiaus nuotrauka

Mažiausias Lietuvos šikšnosparnis – šikšniukas nykštukas – yra vos 4 cm ilgio, o sveria 4–6 gramus. Jis yra vos sunkesnis už mažiausią Lietuvos žinduolį – kirstuką nykštuką, vidutiniškai sveriantį 3,3 gramo ir beveik tokio pat sunkumo, kaip mažiausias Lietuvos paukštis – paprastasis nykštukas (apie 6 gramų svorio).

Tenka girdėti sakant, kad šikšnosparniai veliasi į plaukus. Savo noru šikšnosparniai niekuomet nesisvelia į plaukus, o naudojant ultragarsinį signalą gali išvengti net ploniausių siūlinių objektų. Tą stebime statydami voratinklinius tinklus, kurių siūlo storis prilįgsta plauko storiui. Dažniausiai šių tinklų išvengia, tik jei jie neturi kur dėtis, negali apskristi ir nespėja apsisukti, tuomet patenka į tinklą. Taip ir su žmogaus plaukais – jei žmogus su savo šukuosena uždengia praskridimą (pvz., skylę, per kurią jie išskrenda iš dienojimo vietos) ir nėra galimybės apskristi, tuomet patenka į plaukus. Tokiu atveju dažniausiai iš plaukų išslysta nė nesugebėję įsikibti (yra daryti bandymai – bandyta įvelti šikšnosparnį į ilgus plaukus, tačiau nepavyko), tačiau yra teigiančių, kad buvo įsivėlę, nors įrodymų ir nepateikia³⁵.

Stovint lauke tamsoje kartais virš galvos šikšnosparniai pradeda skraidyti ne todėl, kad nori

įsivelti į plaukus, o dėl to, kad žmogus savo kūno temperatūra, kvapu privilioja daugiau vabzdžių ir šikšnosparniai puola juos gaudyti.

Pietų Amerikoje gyvena trys rūšys vampyrų: paprastasis (*Desmodus rotundus*), baltasparnis (*Diphylla ecaudata*) ir apželtakojis (*Diaemus yungii*). Šie šikšnosparniai minta krauju. Aukų jie įprastai ieško karvių ar arklių bandoje, kiaulių būryje arba naminių paukščių pulke, dairosi silpno ar nuo bandos atsiskyrusio gyvūno. Vampyrų seilėse yra nuskausminamųjų ir kartu kraujo krešėjimą stabdančių fermentų, todėl žaizda gausiai kraujuoja ir vampyras gali laižyti tekantį kraują. Šiuos veiksmus vampyras atlieka per kelias sekundes. Dažnai vieno gyvulio krauju maitinasi keli vampyrai. Jie pasisotina per 1,5–2 val., o aukos odoje palikta žaizda, veikiama kraujo krešėjimą stabdančių medžiagų, dar ilgai kraujuoja. Per dieną paprastasis vampyras išgeria apie 22 ml kraujo³⁶. Mokslininkai mano, kad vampyrų protėviai maitinosi vabzdžiais ir jų lervomis, gyvenančiomis stambių žinduolių žaizdose, o vėliau patys pradėjo misti žinduolių arba paukščių kraują³⁷.

³⁵ R. Karpuškos informacija.

³⁶ Prieiga internete: https://lt.wikipedia.org/wiki/Didysis_vampyras.

³⁷ Prieiga internete: http://www.sikšnosparniai.lt/apie-sikšnosparnius/sikšnosparniai_bendrai/.

Virgilijus LUKOŠIUS

Meižiai – kaimas prie Šiaušės – istorijos tėkmėje ir prisiminimuose

Nuotraukos iš autoriaus archyvo

Meižiai – dabar jau išnykęs kaimas Kelmės rajone, kurio buvusią vietą galima rasti vieškelyje, einančiame nuo Kiaunorių per Elbarus, Elvyravą iki Pašiaušės. Pasukus į šiaurę prie Gedvilaičių, pakelėje lieka Šiaušė, upelis Maldenis, Biekšių miškas. Tai Padubysio žemės prie Pašiaušės, dar Viduramžiais išgarsėjusios jėzuitų dėka.

Skaitytojams pateikiama dalis autentiškų prisiminimų, kurie prieš 20 metų Tytuvėnuose buvo įrašyti į garsajuostę. Juose nerasime sensacingų atradimų ar nuotykių, bet gal jie padės dar giliau suprasti to laikotarpio vieno iš Padubysio apylinkių kaimų gyvenimą. Prisiminimai apima prieškarį ir karo laikotarpį, jų autorė – Zofija Gedvilaitė-Lukošienė (1927–2013), gimusi ir palaidota Tytuvėnuose, nors gyvenimas pokariu su pėdas nuo represinių struktūrų mėčiusiu vyru lėmė jai gyventi daugelyje Žemaitijos vietovių ir kaimų. Gimė ji neturtingų buvusių smulkiųjų bajorų (luomai tada jau buvo panaikinti) Vladislovo Gedvilos (1897–1954) ir Karolinos Drukteinytės (1897–1984) šeimoje. Šiuose prisiminimuose minimi asmenys yra susiję su vieno iš Meižių dvarelio gyventojais – tuomečiais jo savininkais Tolučiais ir jų aplinkos žmonėmis.

Įdomu, kad literatūroje dažnai klaidingai nurodoma, jog paskutinis Meižių dvaro savininkas buvo Stanislovas Tolutis (1869–1956). Tą informaciją dar 1998 m. paskleidė Lenkijos istorikas J. Ženkevičius

(Jerzy Żenkiewicz) savo parengtame lenkų žemvaldžių ir 1919–1939 m. Lietuvos Respublikoje jų valdomų dvarų sąrašė. Jis dar ne kartą Lenkijoje buvo publikuotas iš naujo, o lietuviškai jį pakeistu pavadinimu „1919–1939 metų Lietuvos dvarų ir dvarelių sąrašas“ perspausdino Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos leidžiamas žurnalas „Lietuvos bajoras“, vėliau jis buvo publikuotas ir internetinėje svetainėje genmetrika.lt¹.

Stanislovas Tolutis buvo vedęs Juzefą Liudviką Gruzdytę (1868–1950) iš Suvartuvos, kuri paveldėjimo teise buvo gavusi trečdalį Nabaraučyznos dvaro žemės, ir gyveno 100 ha Paspasčio dvarelyje prie Karklėnų, Kelmės rajone. Taip vadinamųjų „Suvartuvos mergelių“ Gruzdyčių, bent jau suaugusių, buvo septynios, viena iš jų – Šaulių sąjungos įkūrėjo Vlado Putvinskio žmona Emilija. Meižius valdė Stanislovo jaunesnis brolis Zigmantas (1881–1956). Tiek jis, tiek brolis, kaip ir daugelis kitų to luomo atstovų, buvo paveiktas lenkiškos kultūros, bet tai tikrai nereiškia, kad buvo lenkas žemvaldis. Ilgos carinės Rusijos okupacijos metu, matyt, tame gyventojų sluoksnyje su ilgesiu buvo prisimenami taip vadinamosios Žečpospolitos (Abiejų Tautų Respublikos) laisvi laikai ir tas suvokimas dar

¹ Żenkiewicz J., *Dwór Polski i jego otoczenie, Kresy Północne-Wschodnie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2008, s. 117.

Klevas Meižių kaimo vietoje šiuo metu

tęsėsi pirmosios Lietuvos Respublikos metu iki pat sovietų atėjimo.

Šios šakos Tolučiai neabejotinai yra labai sena Žemaitijos bajorų giminė, gyvenusi Kurtuvėnų apylinkėse. Ar ji susijusi su istoriko R. Petrausko minimu bajoru Talučiu (Tallute), 1406 m. iš Vokiečių ordino magistro gavusiu druskos, nėra tiksliai žinoma². Yra žinoma, kad šios šakos giminės pradininkas Vaitiekus Talutis valdovo Žygimanto Senojo 1540 m. lapkričio 7 d. suteikta privilegija įgijo tėvonines teises į Traulėnų dvarą Žemaitijos Kunigaikštystėje (greičiausiai tai dabartiniai Trauliniai, esantys pusiaukelėje tarp Šaukėnų ir Kurtuvėnų)³. Vėliau, pardavę šį dvarą, Vaitiekaus palikuonys gyveno įvairiose Kuršėnų ir Kurtuvėnų parapijų vietose. Kai 1830 m. Stanislovo ir Zigmanto senelis Juozapas Jokūbas (1809–1863) vedė Kotryną Gabrijalavičiūtę (1809–1889), jo šeima apsistojo Gabrijolės bajorkaimyje Kurtuvėnų miškuose. Šių Tolučių herbas buvo *Nowina*, o jį juk dar Horodlės unijos metu gavo Mikalojus Beinoras. Beinorai (arba Beinartai) buvo plačiai paplitę po LDK – nuo Žemaitijos iki Volynės. Jie turėjo ir daugiau įvairių herbų, tad kokie Tolučių giminės ryšiai su tais istoriniais Horodlės unijos bajorais ar

kada tas herbas jiems atiteko, kol kas nėra aišku. Yra žinoma, kad į Padubysį vienuolius bazilionus pasikvietę Beinorai turėjo *Suchekomnaty* herbą. Lenkų istorikas G. Blaščikas savo fundamentaliame ir išsamiaame šešių tomų herbyne yra labai plačiai išnagrinėjęs įvairių Žemaitijos bajorų giminių genezę, deja, šios šakos Tolučių jis netyrė, o ten aprašė Tolučius, turėjusius kitą herbą (Gervę – *Żoraw*), ir kitas panašių pavardžių gimines.

Kaimų ar dvarų Žemaitijoje, pavadintų Meižių vardu, buvo ir daugiau, o kai kurie iš jų tebėra ir dabar. Yra ir panašiai skambančių pavadinimų – Meiželiai, Meižėnai, Meižiškės ir t. t. „Lietuvių kalbos žodyne“ nurodoma, kad veiksmazodis *meižėtis* atitinka žodį *verkti*. Galbūt šie vietovardžiai ir yra kilę iš to žodžio. Mažeikių krašto Viekšnių valsčiuje porą dvarų prie Meižio ežero ir to paties vardo Meižių kaimo XIX a. valdė Pancežinskiai (šie savo dvarą išlaikė labai ilgai – nuo XVII a. vidurio iki pat 1940 m.) ir Gomolickiai. Ten gyvavo legenda, kad prie ežero gyveno pikta ragana Meižienė. Kai kurie iš Žemaitijos kilę kalbininkai nurodo, kad šio kaimo ir ežero pavadinimai prie Kamanų pelkės kilo iš žemaitiškos pavardės Meižis, o ne iš javų – miežių – pavadinimo. Tokia pavardė paplitusi ir Latvijoje, tad gal tai kuršių įtaka. Kad senovėje buvo toks vardas Meižis, neginčijama, nes Lietuvos Metrikos knygoje Nr. 225 yra 1484 m. dokumentas,

² Prieiga internete: <https://www.muziejusalka.lt/varniai/?mid=37&art=341&langID=1>.

³ LVIA, f. 391, ap. 8, b. 1332, 1, 1–2 p.

Fragmentas iš 1918 m. vokiečių karinio žemėlapio

Fragmentas iš 1872 m. rusų carinio žemėlapio

surašytas Kražiuose, kuriame Žemaitijos seniūnas Jonas Kęsgaila nurodo, kad Meižis su dar 3 broliais neprivalo mokėti natūriniais produktais tijūnui, o turi su žirgais tarnauti didžiajam kunigaikščiui, kaip tą darė ir jo tėvai⁴. Dabar jau tokiu vardu vaikai nėra vadinami, beje, kaip ir daugeliu kitų senoviškų vardų. 1537–1538 m. Žemaitijos valsčių (tijūnijų), priklausiusių valdovui, surašyme yra nemažai panašaus skambesio pavardžių, o ypač daug galima aptikti Meižaičių ir Mižaičių⁵. Taip pat galima paminėti, kad Meižių giminė dar sovietmečiu buvo aprašyta S. T. Kondroto mitologiniame, tuo metu skaitytojus pritrenkusiam, siurrealistiniame romane „Žalčio žvilgsnis“, kuris vėliau buvo ir ekranizuotas. Aišku, ne tai juk suteikė vietovėms pavadinimus, bet savotiškai parodo mitinę šio žodžio prasmę. Kas dabar ten žino, kaip buvo, ar tai susiję su kažkokiais tai verksniais, asmenimis, raganomis ar gal, pavyzdžiui, su panašaus skambesio buityje vartojamu nusilengvinimo žodžiu.

Tauragės rajono Gaurės seniūnijoje gilią senovę menančioje Karšuvos girioje esančius Meižius šiuo metu puošia gražusis Šilinės pažintinis takas.

Greičiausiai tai tie patys Meižiai, kurie Veliuonos pavieta po tokio pono Užumeckio mirties 1708 m. buvo perduoti Smolensko pastalininkui J. M. Karpui⁶. Be to, XIX šimtetyje dar buvo minimas Meižių dvaras prie Betygalos. O šiaip Meižių yra ne tik Žemaitijoje, bet ir kitose Lietuvos vietose – Klaipėdos krašte, Aukštaitijoje.

Padubysio Meižiai tokiu vardu tikrai buvo paminėti jau 1730 m., kai vienas bajorų Žaromskių protėvis išsaugojo šį Dubysos aukštupio dvarą savo palikuoniams, na, jie jį vis dėlto vėliau 1790 m. pardavė⁷. Šiaip jau daugybė įdomios ir vertingos istorinės informacijos yra dvarų inventoriuose, mokesčių tarifų išdui surašymuose, tad juos dar nagrinės ir naujų dalykų atradinės ne viena ateities istorikų karta.

Turbūt su mūsų aptariamais Meižiais susijęs ir Meižiškių Kražių pavieta (tuo metu šios vietos apie Pašiaušę įėjo į jį, o žodyne paminėta ir daugiau Meižiškių kituose pavietuose) paminėjimas J. Sprogio Senosios Žemaitijos geografiniame žodyne, kur jis nurodė, kad Raseinių žemės teismo knygoose yra

⁴ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 225 (1528–1547): 6-oji teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), spaudai parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1995, p. 274.

⁵ Mackavičius A., Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m., Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2003, p. 410.

⁶ Katalog rękopisow biblioteki książąt Czartoryskich w Krakowie, Muzeum Narodowe w Krakowie, Krakow, 2005, s. 411.

⁷ Błaszczyk G., Herbarz szlachty żmudzkiej, t. 6, Wydawnictwo DiG, Warszawa, 2016, s. 412.

1584 m. byla, susijusi su šia vietoje⁸. Mums įdomus ir kitas paminėjimas, kad 1590 m. Kristina Gaučaitė su vyru J. Babinu parduoda M. Kiaunarskiui jai po motinos mirties atitekusią Kražių pavieta dalį Pašiaušės dvaro žemės prie Šiaušės ir dalį žmonių Mežaičiuose (nors ši vietovė gali būti susijusi su irgi jau išnykusiais Miežučiais prie Kiaunorių)⁹. Taip pat neaišku, ar su Meižiais, ar su Meižučiais susijęs paminėjimas 1667 m. LDK dūmų surašyme, kad Mykolas Talutis (Talc Mikolaj) Kražių pavieto Pašiaušės Mežaičiuose vietoj Jono Gailevičiaus turi mokėti mokesčius už 1 bajorų dūmą (kiemą)¹⁰. Nagrinėjama tema aktualus istorinis šaltinis yra 1775 m. Žemaitijos Kunigaikštystės dūmų surašymas, iš jo sužinome, kad Meižiuose (ši knyga perrašyta labai gerai įskaitomu braižu, bet ši vietovė parašyta kaip Menzyki, nors šalia aprašyti tie patys Kantučiai ar Gedvilaičiai) yra trys mokesčius turintys mokėti bajoriški kiemai – Antano Gabrijalavičiaus, Jono Stulginskio ir Stanislovo Ganiprovskio¹¹.

Iš archyve išlikusio 1846 m. Kurtuvėnų parapijiečių surašymo matyti, kad tuo metu Meižių dvare šeiminkavo Antano Gabrijalavičiaus, jo brolio Vinco ir sesers Teodosijos šeima su dar aštuoniais tarnais. Kitam šio dvaro šeiminkui Jurgiui Novickiui priklausė penki tarnai ir dar trys daržininkų šeimos, iš viso 14 suaugusių žmonių ir 10 nepilnamečių. Šalimais nurodytame Meižiukų bajorkaimyje buvo Vinco ir Antano Radavičių šeimos, iš viso su tarnais 14 žmonių¹².

Lenkijos Karalystės ir kitų slavų kraštų geografiniame žodyne¹³ (pavadinimas tegu nesuklaidina skaitytojų, kitokio nepraleido carinė cenzūra (!), o faktiškai jis apėmė ankstesnių laikų Abiejų Tautų Respublikos teritoriją) nurodyta, kad 1885 m. Šiaulių pavieto Padubysio bendruomenės¹⁴ Kurtu-

Prisiminimų pasakotoja Zofija Gedvilaitė jaunystėje

vėnų parapijos Meižiuose Gabrijalavičiui (vardas nenurodytas) Šventapolyje (*Świętopól*, senuose žemėlapiuose šioje vietoje šalia Meižių prie Šiaušės galima rasti dar Svistapolio-Pamiškio, Častopolio pavadinimus) priklausė septynių valakų dvaras, o šalia ten pat Meižiuose Antanui Radavičiui ir Ignui Michnevičiui – atskiri dvarai po tris valakus.

Kauno gubernijos žemvaldžių sąrašo pirmajame 1881 m. leidime nurodoma, kad Vincui Gabrijalavičiui Meižiuose priklausė 115 dešimtinių žemės ir 15 dešimtinių miško, paveldėtų dar 1834 m. Antanas Radavičius ten valdė 42 dešimties žemės ir 8 dešimties miško, kuriuos nupirko 1846 m. Ignas Michnevičius Meižiuose paveldėjimo teise nuo 1867 m. valdė 48 dešimties žemės ir 13 dešimtinių miško, taip pat netoliese Brzežinskiuose (dabar – Brazinskiuose) nuo 1851 m. valdė dar 68 dešimties žemės ir 1 dešimtinę miško¹⁵. Po kelerių metų, t. y. 1889 m., išleistame šio žodyno antrajame papildytame leidime paminėta, kad Romualdai Gabrijalavičiui, Vinco sūnui, Meižiuose priklausė 114 dešimtinių žemės ir 6 dešimties miško, o Antanui Radavičiui – 42 dešimties žemės ir 8 dešimties miško. Liudvikas ir Adolfas Michnevičiai paminėti kaip 18 dešimtinių žemės ir 3 dešimtinių

⁸ Географический словарь древней жомойтской земли XVI столетия составленный по актовым книгам Рос-сiенскаго земскаго суда И. Я. Спрогисом, Вильна, 1888, с. 185.

⁹ Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг, Выпуск 2, Вильна, 1903, с. 125.

¹⁰ LVIA, f. 11, ap. 1, b. 572, l. 190.

¹¹ LVIA, f. 11, ap. 1, b. 678, l. 48.

¹² LVIA, f. 605, ap. 8, b. 68 (2), l. 23.

¹³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom VI, Warszawa, 1885, s. 244.

¹⁴ Tokiose bendruomenėse tuo metu po 1863 m. sukilimo ir baudžiavos panaikinimo turėjo prisirašyti visi valstiečiai ir nemažai kitų sluoksnių gyventojų: lenkiškai – *gmina*, rusiškai – *obščestvo*.

¹⁵ Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии на сентябрь, Ковна, 1881, с. 72, 213, 271.

Stasiukas ir Zoselė Gedvilai 1935 m. per Pirmąją Komuniją

miško savininkai netolimuose Mielaičiuose, tame pat Padubysio valsčiuje¹⁶.

Kauno gubernijos gyvenamųjų vietų sąrašė, išleistame 1892 m., Šiaulių apskrities Padubysio valsčiuje už 19 varstų (maždaug tiek ir kilometrų) nuo Šiaulių nurodytas Meižių bajorkaimis, o už 32 varstų – Miežučių dvaras¹⁷. Po 10 metų atnaujintame gubernijos gyvenamųjų vietų sąrašė papildomai nurodyta, kad šiuose Meižiuose yra 16 gyventojų, o už 32 varstų taip pat minimi Mižučiai, tad aišku, kad tai kitur esanti vietovė¹⁸.

Iš istorinių dokumentų matyti, kad buvo ir daugiau panašių vietovių pavadinimų, o paskutinį šimtmetį šioje vietoje prie Pašiaušės labiausiai vartotas Meižių vietovardis, ar tai būtų dvaras, ar bajorkaimis, ar kaimas.

1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, Meižių palivarko trijuose ūkiniuose kiemuose buvo 30 gyventojų¹⁹. 1941 m. Padubysio

valsčiaus (centras Bazilionai) Pašiaušės apylinkės Meižių kaime gyveno 35 žmonės²⁰.

1942 m. okupacinė vokiečių valdžia vykdė Lietuvos gyventojų surašymą, kuris apėmė tuometę Lietuvos generalinę apygardą be Mažosios Lietuvos, bet su dalimi dabartinės Baltarusijos. Kiekviename bute-ūkyje buvo surašytos gyvenusios šeimos, nurodyti asmenų ryšiai, raštingumas, tikėjimo konfesija ir t. t. Gaila, ne visa to surašymo medžiaga pateko į archyvus, tad Lietuvos centriniame valstybės archyve Pašiaušės ir Kiaunorių apylinkių kaimų nepavyko rasti, nors daugelio kitų Padubysio valsčiaus kaimų surašymo medžiaga yra.

Meižiai bei aplinkiniai kaimai XIX a. ir anksčiau priklausė Kurtuvėnų parapijai. Pakapėje iš pradžių buvo Kurtuvėnų filija, o vėliau, nuo 1861 m., įsteigta parapija, bet Meižiai su aplinkiniais kaimais į ją įtraukti tik XX a. pradžioje. O jau 1927 m. iš buvusios Pakapės filijos įsteigus Kiaunorių parapiją Pašiaušės apylinkės buvo priskirtos jai.

Jau gerokai vėliau, tarybiniais laikais, 1959 m. gyveno 44 žmonės, 1970 m. – 35 žmonės. Dar 1975 m. su toliau pateikiamų prisiminimų autore atvažiavus dviračiais į Meižius, namas, ūkiniai pastatai, dideli medžiai tarp laukų dar buvo, gyveno žmonės. Bet jau po dešimtmečio atvykus su „Žiguliais“, nieko nebebuvo. Melioracija praėjo ir viskas jau buvo nugriauta, išlyginta, plytėjo laukai: nebebuvo Grybo sodybos, matėsi tik Banio sodyba. Dabar ten tuščia vieta, tik tas vienintelis didelis klevas laukuose žymi buvusio šio Meižių dvarelio ir kaimo vietą. Na, kad pastarosios Nepriklausomybės metu gyventojų mažėjo beveik visose Lietuvos vietovėse ir kaimuose, visi puikiai žinome ir matome tą reiškinį vykstant toliau. Blogai gal tik tai, kad dingstantys kaimai dažnai dingsta ir iš mūsų atminties.

Iš minėtos garsajuostės pateikiami tik tie Z. Gedvilaitės-Lukošienės prisiminimai, kurie susiję su Meižiais. Pasakotojos šnekta tarmiška – žemaičių paribio gal su kiek jaučiamu šiaulietišku dialektu, pavyzdžiui, žodžių galūnėse sakoma ne „buvo“, o „buva“, ne „ciocė“, o „cioci“, ne „pas tėvus“, o „pas tėvų“ ir t. t. Pirmą pastraipą kaip pavyzdys palikta visiškai autentiškos šnektos, toliau tekste stilius

¹⁶ Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии, Изд. 2-е, испр. и доп., Ковна, 1889, с. 108, 407.

¹⁷ Список населенных мест Ковенской губернии, Ковна, 1892, с. 157.

¹⁸ Алфавитный список населенных мест Ковенской губернии, Ковна, 1903, с. 408.

¹⁹ Lietuvos apgyventos vietos, Kaunas, 1925, p. 314.

²⁰ Gumuliauskas A., Bazilionai (Padubysys) administracinių teritorinių reformų verpetuose, *Padubysio kronikos*, 2013, Nr. 1, p. 15.

nekeistas, tik galūnės kažkiek taisytos artinant prie šiuo metu vartojamos bendrinės kalbos. Ten, kur atrodė, kad tai būtina, papildomai pateikiami kai kurie paaiškinimai nurodytiems vardams ar įvykiams išnašose arba tekste kitu šriftu.

Klausimas: „Kaip atsirado Tavo gyvenime Meižiai, kas ten buvo – koks tai dvaras ar ne dvaras?“

„<...> Meižiuose buvau i prieš karą, i per karą. Nuo kokių 5 metų, jau mažai pas tėvų gyvenau. Gyvenau pas savo cioci i dėdį²¹ Meižių kaime – i ten išgyvenau i karą ligi savo 20 metų. Kaip i mokyklą pirmą kart išėjau? Iš pradžių poterius mokiausi pas tokios čia davatkos, Pikelyti buvo. Špitolėj²² aidavom poterius mokytis i prie pirmos komunijos. Paskiau i mokyklą pradėjau aiti, nu, i ajau, kol 4 skyrius baigiau. I tai tik žiemą i mokyklą, o vasarą i Meižius. Toki cioci buvo Marisė²³, tai su ta cioce i Meižius aidavom pėsčias. Ampolėj (Johampolyje) prie tokia tvarta a sandėlia pasisilsam i nuainam būdava 18 kilometrų. Rudenį vėl pareinu, tada i mokyklą. A kai 4 skyrius baigiau – aijau i išėjau, daugiau jau nebeparejau i namus. A parainant žiemą iš mokyklos su Stasiuku²⁴ būdava važiuojam i mišką malkų parvežt. Kur vyrai kert, ten šakų būdava, prisikraunam rogiukus i parvežam. Ten gyvenom netoli miška. Tėvs su arkliu žiemą i stotį mišką veždava, neturėdava laika, norėdava uždirbt daugiau, nē malkų sau neparsiveždava. Motina tai po namus, gyvulius laikydava: i karvį, i arklį, i kiaules. Daug kraustydavos, dažniausia pavasarį per šventą Jurgį²⁵. Gyvenom, prisimenu, pirmiausia čia Kelmės gatvėj, tokioj Stasauskinėj, da i baba Paulina ten buvo, i Feliksas Druktenis²⁶ da neženots. Ten turėjom kambarį, baba kambariuką, a kitam kambarį buvo Feliksa varstots. Meistravodavo jis, su Vaitkum namus statydava, i langus, i duris, i grabus dirbdava, kam ka reikėdava. Paskui persiskraustēm i Sodų gatvę, o ant

Pirmoje eilėje iš kairės – Stanislovas, Marijona ir Zigmantas Tolučiai, antroje eilėje – Irena ir Antanas Pociai 1956 m. Šiauliuose

gala čia i taip vadinamą Smalnikinį prie pušyna ant kalna. Saki, ka ten girdėjas, kaip žydus šaudi. Paskui jau aš nebebuvo, kur vis nuomodavosi, musēt kai sava nama neturēja, tai taip ir buvo. A karui baigiantis cioci Marisė sykį atėjus pasakoja, ka iš tėva prie Šiluvos bėgdami kažkoki tai vokiečiai, a kas ten arklį su brika (vežimu) atėmē, tai tas tik su botagu pėsčias i namus parēja <...>.

Ciocė Kostancija anksčiau dirbo Rubinavo dvare prie Šilalės, už vyriausią gospadinę (ekonome) pas Povstanskį, atrodo, tokia pavardė buvo to dvarininko. Pasak pasakojimų, buvo graži ir veikli moteris. Dvarininkas po užsienius važinėjo, jai simpatizavo, jau norėjo ir ženytis, nes neturėjo nei žmonos, nei vaikų. Jį nušovė Raseiniųuos, kur buvo atvažiavęs, sako, ar giminės nepasidalino, dar šnekėjo, kad jis turėjo aukso dėžę. Ciocė, kai tokį darbą dirbo, turėjo nemažai prisitaupius pinigų, užsitarnavusi auksinį laikrodį, per šventes apyrankes, žiedus užsidėdavo. Tada kaip tai kas supiršo ir ji atitekėjo i Meižius. Pirms vyrs buvo, kaip ten jo pavardė, ai Radavičius²⁷. Kiek pagyveno kartu, porą metų, tai tas ir mirė. (Moteriško balso replika įrašo fone – gal numarino?) Nee, ko

²¹ Ciocė – tai Konstancija Šimkevičiūtė-Tolūtienė (1863–1947), pasakotojos Zofijos Gedvilaitės-Lukošienės senelės Paulinos Šimkevičiūtės-Drukeitinienės (1863–1938) sesuo. Dėdis – tai Konstancijos vyras Zigmantas Tolutis.

²² Dažniausiai tai prieglauda arba bažnyčios tarnų namas.

²³ Marijona Šimkevičiūtė (1863–1938), netekėjusi Konstancijos Tolūtienės sesuo.

²⁴ Stanislovas Gedvila (1925–1974), porą metų vyresnis Zofijos brolis.

²⁵ Antrojo Lietuvos globėjo diena minima balandžio 23 d.

²⁶ Feliksas Drukteinis (1903–1947), pasakotojos mamos Karolinos brolis, palaidotas Tytuvėnuose.

²⁷ Antanas Radavičius, sūnus Danieliaus (1869–1909), pirmasis Konstancijos vyras, palaidotas Pakapėje. Įdomu, kad jis mirė vasario 15 d. nuo karštinės praėjus tik 10 dienų po sesers Juzefos iš tų pačių Meižių vestuvių.

ten mardins. Pinigų ciocė turėjo, o jo buvo 1 ar 2 broliai, pamokėjo jiems ir paliko tas ūkis. Nu, kai tas jos vyrs mirė, ten netoliese, kur ir Sereikai²⁸ gyveno, Padrupy (Padurupiai – kaimas gretimais, toliau tekste irgi minimi kaimai netoliese), gyveno ir Tolučiai²⁹ su motina – ar 30 hektarų žemės turėjo. Jų motina mirus vyrui po kiek laiko pardavė žemę Gabriolėj, ištekinio dukras, išmokėjo pasogas ir persikėlė į Padrupį. Nu, tai ciocė vėl susipiršo ir apsiženijo. Vaikų nė su vienu neturėjo.

Mano seneliai beveik visi mirę buvo. Tik sava babą Pauliną iš mamuko pusės mačiau. Jie Šilalės krašte žemę arenduodavos. Kai babos vyras³⁰ mirė, kai ji viena paliko su vaikais, tai tuomet mano baba su 6 mažesniais, kai neturėjo iš ko pragyvent, nebuvo gaspadoriaus, tai dar prieš pirmą karą atvažiavo į Meižius pas savą seserį Kostanciją. Škroblynėj buvo namuks prie miško, tai ten ir gyveno. Dėdis atsivežė kaip darbininkus, kad dirbtų. O 4 vyresni jų vaikai išvažiavo į Ameriką, prieš tai visi pėsti buvo atėję į Meižius atsisveikint su motina. Nu, padirbo kiek, nieko neuždirbo – vėl tik ant maisto. Drukteniai Meižiuose nenorėjo tik už maistą dirbti, tai tada išsikėlė į Gedvilaičius. Ten Karolina, mano mama, jau po karo ištekinio už Gedvilą – netoli giminaičiai buvo Gedvilų ir pripiršo. Mano tėvas mokėjo rašyti ir skaityti vokiškai, rusiškai, lietuviškai. Pirmam kare buvo vokiečių plėne (nelaisvėje), kai grįžo, savanoriu jau nebebuvo ir žemės negavo. Tada tarnavo Gedvilaičiuos bernu pas Kazakevičių, o Karolintai piršo našlį su 2 vaikais, bet ji nenorėjo, tada motina liepė jai tekėti už Vladislavo. Po to jau parėjo čia į Tytuvėnus gyvent ir kiti Drukteniai. Baba Paulina čia ir

mirė dar prieš karą. Iš tėvo pusės senelių Gedvilų jau nemačiau, sakė, nuo Šiluvos buvo.

Meižiuose pastatai buvo labai tvarkingai, gražiai sustatyti. Kryžius baltas, kai tik į kalniuką įlipi nuo Maldenio, jau ir matyti Meižių kryžius. Tolutis jau man būnant ten jį pastatė. Eglė tokia didelė buvo miške – šakota, šakota. Stora didžiausia ta eglė, kur tau! Tai nukirto, parvežė, nugenėjo, nulupo, nu, ir vyrai paskui ten pastatė, uždėjo tvorikę aplinkui, gėlėm užsodinta būdavo. Ir baltai nudažė – tai iš tolo matyti būdavo. Jie labai katakaliai buvo, labai tikintys tokie.

Prieš karą tada ūkis ten buvo didelis – 82 hektarai ir miškas, 20 karvių, geri arkliai. Kiaulių, vištų buvo tik dėl savęs, antys prūde, kalakutų nebuvo. Laukuose rugiai, miežiai, avižos – grūdai pardavimui, kviečių nesodindavo, dar daržai buvo. Karvių buvo kartais daugiau ar mažiau, pieną į Gedvilaičius veždavo, ten separuodavo ir bernas atgal parveždavo, nes mokėjo už grietinę. Už pieną gaudavo pinigų, rudenį grūdų parduodavo, gyvulių kokią parduodavo, mėsai daugiausiai.

Kiek aš prisimenu jau, žemę pusininkai dirbo ant pusės – rudenį derlius per pusę. Ponai nieko nedirbdavo – tik laukus apeidavo. Vis keisdavosi po kelių metų, buvo Bartkai ir gyveno antrojo troboj, vėliau pusininkais buvo tokie Janavičiai. Būdavo atvažiuoja 2 vežimai šieno į kiemą, iš-eina šeiminkai – ar dėdis, ar ciocė – ir parodo, kuris vežimas sau, kuris pusininkui. Matyt, kad neapgautų. Ir į daržinės vieną galą, o kitą vežimą į kitą – pusininkų daržinės – galą. Ir taip viską per pusę dalydavos. Grūdus, kai kuldavo, pusė į dėdes svirną, kita pusė – pusininkams. Mašina (kuliamoji) važiuodavo per kaimą iš vieno ūkininko pas kitą, kol nukuldavo. Bulves irgi per pusę. Bulvių ankstyvų būdavo nuo Škapliernos³¹.

Sau samdydavo tik berną ir mergą, nu, tarnaitę. Du geri arkliai – Sartukas ir Baltkarčiukė – buvo dėdės nuosavi. Bernui reikėdavo prižiūrėti tuos arklius, jei kur važiuot reikdavo, tai pakinkyti. Malkas skaldyti, nu, po namus – toks darbas, daugiau jis nieko nedirbdavo. Dar pasikinkęs arklius veždavo į Gedvilaičius pieną po kelis bankerius, bidonai tokie buvo. Tarnaitė valgyti darydavo,

²⁸ Greičiausiai vienas iš šių Sereikų giminės buvo vedęs Zigmanto tėvo Juozo Jono Tolučio (1839–1889) seserį iš Gabriolės. XIX a. pabaigoje Benediktas Sereika Padurupiuose valdė 29 dešimtinių ūkį.

²⁹ Padurupiuose seserų Tolutyčių jau nebuvo. Motina buvo Juzefa Butnėvičiūtė-Tolutienė (1851–1917), o dukros ištekinio: Juzefa Bitienė (1872–?) nutekėjo į Viduklės parapijos, Zofija Sipavičienė (1874–1950) – į gretimą Daujotavos (dabar – Polekėlė) parapiją, Kazimira Vasiliauskiene (Veselovskienė) (1878–?) ištekinio už šiauliškio, bet vėliau gyveno Sedoje, Viktorija Balčiūnienė (1880–1940) – už jauniko iš Gruzdujų ir jauniausia Marijona (1886–1958) – už Raseinių vargonininko Igno Lukošiaus (1863–1942), kilimo iš Katarškiškių kaimo, Blagoveščensko (dabar – Kolainiai) valsčiaus.

³⁰ Simonas Drukteinis (1843–1904) yra palaidotas Šilalėje, su žmona Paulina carinės valdžios buvo areštuotas už savo vaikų mokymą iš lietuviškų elementorių.

³¹ Škaplierna – liepos 16 d., švenčiami Švč. Mergelės Marijos atleidai, susiję su ant kaklo nešiojamais šventintos medžiagos paveikslėliais – škaplieriais.

karves pamildavo, kiaules pašerdavo, pieną į bankerius ir į šulinius suleisdavo. Samdydavosi dažniausiai metams, retai – 2 metams, o metus ištarnavęs nusipirkdavo dviratį. Per karą ūkyje dirbo ir rusų belaisvis Ivanas.

Vieną sykį, kai pernai nuvažiavau ant kapų į Kiaunoris, tai toks vyras, nežinau aš jo nei vardo, nei pavardės: „Kas čia esi, kad nematyta, pas ką buvai?“ Sakau, kad kapus taisau, Tolučio. „Ooo, koks tik klebons nepareidava, toks su Tolučiu draugaudava. Ale vieną sykį važiavau, keliuks buvo siaurs, sniega daug. I jis važiava su klebonu, Tolutis. Reikėjo prasilenkti ir išvirta į pusnis Tolutis. Tai klebons Jasinskis man saka: „Aš tau šliuba neduosiu, kad tu taip padarei.“ A Tolutis: „Nieko tokio, nieko tokio.“ Jo toks priežodis buvo, jeigu kas tai: „Nieko tokio, nieko tokio.“ Matai, žmogus man tokį anekdotą papasakojo.

Baliavodavo tankiai... Tai Brazauskis neturi kur dingt ir ateina. Tuoj užkandos, tuoj buteliuką pasistato, su Brazauskiu labai sudraugavo. Su visais kunigais sudraugaudavo, toks buvo, prisimenu, Gaižutis ir tas Jasinskis, ir dar kažkoks. Daug tų dvarų ten būdavo, bet pas kitus tiek jie nebūdavo, o čia nuolatiniai svečiai – žiūrėk ir atvažiuoja. Tuoj pavaišina, pašneka, pasibūna ir važiuoja atgal. Tolučiai matydavosi bažnyčioje ir po to bendraudavo su tokia dvarininke nuo Užpelkių. Kiaunoriuose buvo atvažiavęs ir vyskupas Brizgys dar prieš karą. Su Jagminiške draugavo, Mižučiuose buvo Janavičiaus dvaras, ten jų dukterė už daktaro Gaižučio ištėkėjo. Elvyravoj 90 hektarų buvo Brazausko, 3 dukros ir 1 sūnus studentas. Dar Miknius buvo toks dvarininkas. Po karo tai vienas Sereikiukas, Juškiukai buvo su žaliaisiais.

Giminės atvažiuodavo. Sipavičius³² vieną kartą atvežė avį – tokią gražią, kad džiaugiaus aš. O balsas jo koks galingas buvo, kaip dainininko kokio. Balčiūnai buvo atvažiavę, tas ponas³³ tokią baltą manišką³⁴ pasirišęs buvo. Ciocės vardadienį švęsavo, Zigmanto gegužės antrą būdavo. Vieną sykį ir man balių pakėlė, tais metais prieš karą, vardadienis buvo gegužę, tai atėjo Brazauskiai,

man gėlių atnešė, kleboną pakvietė. Dar kartą vasarą balių prisimenu, šilta buvo, kad smagūs buvom, išėjom į sodną, kad dainavom, Landsbergiuks ten sodne pabučiavo pirmąkart mane... Prieš karo pabaigą ir Česlovo³⁵ vardadienis buvo liepos 20, Sereikiukai atėjo, dar kažkas – tai tada Pašiaušį bombardavo. Išlėkė visi laukan, kad pradėjo sviediniai³⁶ kristi, viskas buvo matyti.

Nu, šiaip dėdis medžiotojas buvo, šunis laikydavo. Po 9 šunis būdavo, būrys didžiausias – vieni pririšti, kiti palaidi. Medžiodavo, parnešdavo kartais ką nušovęs. Kitą sykį stirną parsivežė nušoven, gal nebuvo valna (leidžiama), gal draudžiamu laiku, nors ir savo miške. Lupom su dėde abudu.

Ciocė tai turėjo tokį mažą šuniuką, kaip žiurkutė, katrą labai jau mylėjo. Sykį vasarą buva tokia giminaitė Helena³⁷, arbatą jai reikėdavo į lovą nešt, o ir lovą paklot. Tai kai ciocės sykį nebuvo namie, tai ji tą šuniuką į lauką išvarė. Ciocei grįžus, kažkas pasakė, tai Helenos atostogos ir baigės.

Česlovas su savo dėde sudraugaudavo, tai per atostogas dažnai į Meižius važiuodavo. Gal 2 kartus į metus, dovanų atveždavo. Dėdis – vis „Česlovs, Česlovs“, kaip poną kokį pasitikdavo. Jis ten nieko nedirbdavo, tik skaitydavo, šnekėdavosi su dėde apie Kauną, politiką. Česlovas į Meižius atvažiavo jau vokiečių laike, jau po savo tėvo smerties. Bijojo, kad Kaune neišvežtų kur ten į darbus, kur tie vokiečiai veždavo. Tada ir jo motina (Tolučio sesuo) vieną kartą atvažiavus buvo iš jo tėvo tėviškės.

Dėdis kartais mane siųsdavo į Pašiaušį, į paštą, korespondencijos, laikraščių parnešti. Česlovas „Kuntaplį“ užsakydavo, būdavo ten jo straipsniukų, po to skaitydavo ir juokdavos. Kartais į Pašiaušės pieninę siuntė sviestą parnešt. Gedvilaičiuos buvo punktas, o Pašiaušėj – pieninė, ten į dvarą ir iš kitų punktų suveždavo. Didžiulė pieninė buvo, ten atsiskaitydavo, pinigų išmokėdavo. Į Kiaunoris – tai į bažnyčią. Kai kada su arkliu važiuodavom, kai kada pėsti eidavom per mišką, per ganyklas. Dėdis pėsčias neidavo, o ciocė kartais

³² Antanas Sipavičius (1859–1954), Zigmanto Tolučio sesers Zofijos vyras.

³³ Gaudentas Balčiūnas (1866–1948) Zigmanto Tolučio sesers Viktorijos vyras.

³⁴ Tai perkelinė krūtinė su apykakle, seniau nešiota prie vyriško kostiumo.

³⁵ Česlovas Lukošius (1904–1983), Zigmanto Tolučio sesers Marijonos vyriausias sūnus.

³⁶ Taip pavadintos artilerijos pabūklų bombos.

³⁷ Tolučio sesers Kazimiro dukterė Elena Vasiliauskaitė, vėliau ištėkėjusi už operos solisto Jono Byros.

nenorėdavo su arkliu važiuot, sakydavo: „Geriau pėsčiai be rūpesčia.“

Aš kaip ir augintinė buvau, kai maža buvau, nieko labai neveikdavau. Taip su cioce pabūdavau, megzt išmokino, kojines megzdavau dėdei iš lininių siūlų. Numegzdavau kojine, jau skubėdavau, skubėdavau atsikratyt nuo tos kojinės, kad nereikėtų megzt, ateina ciocė, pažiūri: „Retai numezgei, gali miltus sijot“, tik brūkšt, brūkšt išardo, išardo ir vėl iš naujo (juokiasi pati). Paaugus jau, kai reikėdavo, ir dirbdavau, kai buvo prievolė, pakavau kiaušinius. Į Tytuvėnus nelabai tankiai pareidavau, gal tik per atlaidus. Jei su arkliais į Šiluvą važiuodavo, tai ir mane veždavos. Dėdis Zigmantas kelis kartus vežėsi į Šiaulius su arkliais į turgų, į krautuves Tilžės gatvė. Ir į Kelmę važiuodavo su reikalais ar pas daktarus – turėjo ratukus be stogo ir geresnius, ir 1 arkliui, ir 2 arkliams. Meižiuose ciocė norėjo, kad dėdį lenkiškai vadinčiau „ujašku“³⁸, bet man nepatiko tas žodis, nevadindavau, gal kartais... Su ponais ateinančiais dažnai tarpusavy lenkiškai šnekėdavosi. Sykį prisimenu, jau tokia pusmergė buvau, atvažiavo toks pons iš Šiaulių, ar jautį pirkto. Aš visada prie dėdes buvau kažkodėl daugiausiai, jau kur jis bus ir aš tenais trindavaus. Tas ir sako: „A čia tamstas duktė?“ Žiūr į mane, o dėdis sako: „Tai taip, kaip ir duktė.“ O tas: „Ale da visai nesisavini, da sakai, kaip ir duktė“ (juokiasi pasakotoja). Kol karo nebuvo, tai kaip ir nieko labai nereikėjo dirbti. Gal būtų gerai buvę, kad karo būtų nebuvę. Gyvenčiau sau Meižiuose – gėlynai, sodnas didžiausias, gražu visur, budinkai (pastatai) gražūs, tvarkingi. O kai karas prasidėjo, tai sunku buvo, piemuo išėjo ir likau 14 metų viena su 16 karvių.

Liepos pabaigoj, mat jau nupjauti rugiai buvo, užėjo rusai³⁹ ir sustojo frontas ant Dubysos. Česlovui rusų karininkas liepė: „Davaj, duok dokumentus.“ Tas prie savęs neturėjo, o čemodaniuke tokiam, kur svirne miegojo. Jau tas tikrins dokumentus, o ten turėjo gerų daiktų: auksinį parkerį, laikrodį auksinį, dar kažką, tai tas pažiūrėjo dokumentus: „Pasiimk čemodaną“ ir išsivarė į mišką, o mums pasakė per kiek tai valandų išsikraustyti. Susikrovėm viską į vežimą, dabar, kai pagalvoju,

tai baisu prisiminti, kaip mes galėjame viską atlaikyti. Kai į Kiaunoris nuvažiuoju, vis galvoju... Pagalvok, juk 16 karvių ir dar jauniklių, tų žalų buvo. Paukščiai tai paliko – nieko nepaėmėm. Vieną naktį miške pernakvojom, paskui pas Sereikus nuvažiavom į Padrupį. Kai Tolučiai su Sereikais anksčiau kaimynai buvo, tai per karą pačių pirmu pas juos išvažiavo, o paskui ir iš ten išvarė. Ir Sereikas, ir kitus išvarė. Tie Sereikiukai tai 3 jauni vyrai buvo: Vladukas, Čezaris ir Zigmas. Gal ir norėjo kada tai anie į Meižius ateit, gal ir ženyti, o kaip gavos... Kaip tai mes tas karves atvarėm iš namų kur tai, gal 4 km. Ir toliau paskui, kaip mes susitvarkydavom, gal gyvuliai protą turėdavo, kad nežinomom vietom tokia banda karvių eitų.

Tenai išbuvom kažkiek laiko, jau sugalvojo dėdis važiuot namo, o tada Padrupy aš karves ganau ir žiūriu – Česlovas pareina per laukus. Ten prie Maldenio 10 dienų jį bunkery išlaikė pririštą, esti po biški duodavo. Parsinešė čemodaniuką, atidaro – tuščias, tas ruskis viską pasiėmė. Nu, tai aprimo biški tas laikas, parvažiavom į Meižius. Ančių ten paliko ar 50, vištų kiek – tik plunksnos kieme, lauke. Bičių avilių buvo 10, visi aviliai išdaužyti, nei bičių, nei medaus – nieko. Viską kareiviai išdaužė, matyt, išpjovė, suėdė – mat kas darės. Kelias dienas ten pabuvom ir pradėjo sviediniai kristi. Sodne buvo duobių prikastų, taip vadinamų „akopų“ (apkasų). Mes tik spėjom į juos sukrist, sviediniai švilpdamiėjo par galvas. Paskui sodne gal 50 duobių suskaitėm, po to kai aprimo. Sviediniai į tvartus krito, verandos kampą sudaužė, tik trobos nesudaužė. Tuoju vėl atlėkė tie rusai ir vėlėk išvarė antrą kartą. Privažiavo rusų, ir tų tankų, ir mašinų. Tada nuvažiavom į Kiaunoris, tokia troba prieš kapines. Kiaunoriuos klebons Jasinskis buvo – tada pietus tik spėjo dėdis su cioce pas kleboną pavalgyt, o mes, aš neatsimenu, ar kur valgėm, ar nevalgėm, tai vėlėk pradėjo į Kiaunoris sviediniai kristi. Ir klebonijos verandą sudaužė. Po špitole buvo rūsiukas, tai gal 20 žmonių sulindom. Kiti jau troško, o čia sviediniai vokiečių nuo Dubysos davė ir davė.

Gera, kad arklius buva iškinę, paleidę į pievą ten toliau, o vežimą čia pastatė, kur dabar tas prūdas yra. Tai prie vežimo kad davė, tekini sudaužė ir visa, ką turėjo vežime, viską sudaužė. Drabužių maišai buvo – visur skylės. Sviedinys kai

³⁸ Turbūt nuo lenkiško žodžio *wujek* – lietuviškai *dėdė*.

³⁹ Turima omenyje 1944 m., kai Raudonoji armija stūmė Trečiojo Reicho kariuomenę Prūsijos link.

sproga šalia, tai skeveldros išdaužė. Medus bėga, bankeriai buvo su medum prie vežimo prikabinti. Iš bankerių skyles padarė, pienas irgi bėga iš tų bankerių. Tada kažin kas davė tą tekinį ir, kai sutaisė vežimą, išvažiuom į Galminaičius ir ten išbuvom iki pat karo pabaigos, gal 2 mėnesius daržinėj tokioj. Ant lauko iš plytų buvo sudėta ir ten virdavom, bet ką ten virsi, kai nieko nebuvo ką virti. Pievos buvo prie Šimšės, ten paleidom karves ir būdavo jos, vandens ten nebuvo, tai vesdavom į upę vieną sykį per dieną atsigert.

Tik spalio pabaigoj pralaužė čia tą frontą ant Dubysos. Tada tik parvažiuom, buvo tik sienos ir stogas, daugiau nieko nebuvo – tuščia viskas buvo. Ir dėdis, ir Česlovas ėjo per akopus, ieškojo lentų, parvilko kiek tai. Buvo kareiviai susidarę tokius akopus, galvojo, kad per žiemą reikės būti... ojoj... Kiek turėjo aukso, auksinius pinigus buvo sudėję ir užkasę daržely, o grįžę vėl rado. Iškart atėjo rusai žiūrėti, ar nėra likę vokiečių kur. Ir tuoj po to mobilizacija visiems vyrams juk buvo. Liko dar 16 karvių, bet nebuvo pašaro, tai dėdė davė karves ir Karolínai, ir Feliksui, dalį pardavė ir papjovė, o vėliau likusias naujoji valdžia vis tiek atėmė.

O kaip užėjo vagys banditai iš dviejų kartų. Dar per karą. Kartą sustatė mus visus į kampą, ar 3 rusų kareiviai kažkokie atėjo, o patys ėjo per visus kambarius, ką rado, viską išnešė. Tai dieną buvo. Kitą sykį naktį kažkokie atėjo. Vakare pagaliu duris užrėmdavom, tai su suolu davė į langą ir sulipo keliese. Nežinau, kas anie buvo...

Po karo Česlovas biški dar pabuvo čia, bet jam ir nesisekdavo – kliūdavo ir kliūdavo. Vieną sykį, pavakary, žiūram, kad jau sribai apstoję trobą. Dėdis sako jam, kad „bėk per anas duris“. Tik bėga, „a kur?“ – šautuvą atstatęs sribas. Trejos durys name buvo, nors bėgo į sodną, bet ir ten žinojo. Tada paėmė jį ir išvežė į Šiaulius prie kokių darbų tai, bet jis mandras buvo, išsipirko sidabrinį portsigarą ar dar kažkuo, ten pabuvo savaitę ir vėlėk parėjo, o kiti išbuvo ir po kelis mėnesius prie tų darbų. Tai tada jau greit jis ir išvažiavo iš Meižių.

Frontui ateinant Tolučiai jau niekur nebėgo – per seni buvo. Brazauskus buvo išvežę prieš karą su pirmu vežimu. Remeikas tuoj po karo išvežė. Kazakevičiai iš Gedvilaičių išbėgo, tik paprašė, kad nebylį paimtų. Česlovas ilgai svarstė – bėgti ar ne. Ar dėdis patarė, ar šalia draugų nebuvo, bet nutarė

pasilikti. Dienom būdėdavau prie sodno. Buvo kartą baimės, kai sunkvežimis nuo Gedvilaičių važiavo, o čia dar 2 kunigai buvo – pakapiškis ir kiaunoriškis, kurie pusiau slapstėsi. Naktim namie nemiegodavo, o tik daržinėj ar kitur... Po karo sykį, kai čia Meižiuos klebonas buvo, Česlovas paprašė ciocės, kad „leiskit mumis ženyti“. Kad taip tą Česlovą gerbdavo, mylėdavo, bet ciocė tąsyk nesutiko. A paskui jau pasibaigė viskas, kad taip sunku buvo po karo, tada jis prišnekino mane, kad važiuojam iš čia. Darbą gavo prie Pavandenės pas švogeri Pocių⁴⁰. Iš ten ir atvažiavo ženyti. Ženijomes Tytuvėnuose pas kunigą Ramanauską, liudininkai Drukteniai buvo. Kiaunoriuos kunigo jau nebuvo, tai dėdis parvežė mane į Tytuvėnus. Išvežė į Sibirą dėdį jau vėliau. Ciocė mirė tą rudenį, anksčiau, nei ji išvežė. Atvažiavo kartą pas mus į Pavandenę Česlovo motina ir pasakė, kad uždegimas koks tai buvo, staigiai suparalyžavo. Palaidojo ją Kiaunoriuose, kur Marisios kapas buvo. O Marisė dar anksčiau sykį atėjus į Meižius susirgo ir ten mirė, sena jau buvo. Aš jau dėdės nebemačiau. Reikėjo ten vežti, ką jis darė? Po to žmonės kažkokie ten Meižiuose gyveno, Peleckiai tokie buvo, nebuvau aš daugiau ten.

Išbuvo Sibire beveik 10 metų. Kai grįžo, kažkas prirodė, kad Šiauliuose yra Pociai. Pagyveno pas juos, paliko auksinį laikrodį ir apyranę jiems, sakė, kad prasivežinėjo per tremtį, suvyniotus purviną nosinę (!), ir atidavė Pocienei, kad paminklą pastatytų žmonai ir jam. Česlovas su vyresniu vaiku dar matė aną Šiauliuos, ten ir jo motina tada buvo. Sakė, kad dėdis Sibire prašė vis Dievą, kad bent numirt Lietuvoj leistų, kad nors 3 dienas pabūt. Baudėmės (ruošėmės) visi važiuot aplankyti jį, antras vaikas dar visai mažiukas buvo, bet kiek dėdis bepagyveno po to ar kelias savaites ir mirė. Sakė vieną sykį kas ten radęs jį ant gatvės, tai už kelių dienų ir mirė. Viso gal 3 mėnesius išbuvo parvažiavęs, kol mirė. Nu ką, ir viskas...“

⁴⁰ Irena Lukošūtė-Pocienė (1911–1994), pasakotojos vyro Česlovo sesuo, Antanas Pocius (1908–1984), jos vyras.

Jonas KIRILIAUSKAS

Legendos apie Kuršėnus

Nuotraukos iš autoriaus archyvo

„...Ateikit! Mintimis nuvesiu jus į keistą,
ūkanotą, dulsvą, šnarantį kraštą...“
Oskaras Milašius

Kiekvienas „save gerbiantis“ miestas tiesiog privalo turėti apie save įtikinamų legendų, nes, jei apie miestą nėra legendų, tai jis beveik neturi istorijos. Legendos juk dažnai yra senesnės už rašytinę istoriją, nors ir nebūtinai, jos gali būti susijusios su kažkokiais labai svarbiais įvykiais, kurie, laikui bėgant, pasakotojams pasakojant, pridedant nuo savęs, pamirštant kai kurias detales, virsta į tikrą kūrybą – į legendą. Jei nebus apie miestą legendos, o ypač pasakojimo apie jo vardo atsiradimą, tai ar galima bus apie jį sakyti, kad tai legendomis apipintas miestas arba legendinis miestas. Legendos yra privalomos ir būtinios tikro miesto palydovės. Kviečiu pakeliauti po Kuršėnų ir Kuršėnų krašto legendas ir įsitikinti, kad Kuršėnai – tikras, senas miestas, legendomis bylojantis apie savo žilą senovę.

Elektroniniame „Lietuvių kalbos žodyne“ pateikiama tokia viena iš žodžio *legenda* reikšmė: „*Tautosakos ir rašytinės literatūros žanras: siužetu ir personažais artimas nuotykių ir buitinėms pasakoms, o menine forma – sakmėms, padavimams, pasakojimams; liaudies sakmė apie kokį nors svarbų įvykį ar išymų žmogų.*“¹

Straipsnyje cituojamos legendos atitinka žodyne pateiktą aiškinimą: jose netrūksta personažų,

svarbių įvykių, o pati paskutinė yra verta rimtesnės analizės, kurios galbūt kada nors ir sulauks.

Tradicinė, kurią kiekvienas vaikas žino, yra legenda apie dingusį šieną ir kuršėniškius, vieną rytą lakstančius po paventį ir šaukiančius savo namarųjį:

– Kur šienas, kur šienas?!

Tai legenda, patapusi iš kokio nors nedidelio Ventos „pokšto“, kai per šienapjūtę upės vanduo trumpam pakilo ir nunešė paventyje buvusį šieną, sukrautą kupetose ar kaip nors kitaip.

Iš Kuršėnų miesto istorijos žinome, kad žydui, karčiamos nuomininkui, net visą daržinę su šieniu yra nunešusi galinga potvynio banga, tiesa, per ledonešį, ne vasarą. Bet Venta yra ne kartą ir ne du patvinusi ir vasarą. Ne vienas kuršėniškis prisimena tuos potvynius, kai vanduo užlieja visas senvages ir ramioji upė tampa panaši į tą, kuri įteka į Baltijos jūrą ties Ventspiliu ir kurios žiotyse plaukioja didžiuliai laivai. Tada Venta atrodo plati ir grėsminga.

Taigi, tarpukariu šią, labiausiai paplitusią, „šieno“ istoriją pasakojo taip:

„*Vietos žmonės taip pasakoja, esą XVI–XVII šimt., kur dabar randasi Kuršėnai, buvo dideli miškai ir žaliuojančios lankos prie upės Ventos. Tuose miškuose buvę daug elnių ir šiaip visokių*

¹ Prieiga internete: <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Legenda>.

Venta nuo Sykės piliakalnio

žvėrių. Iš tolimų apylinkių atvykdavę žemaičiai į šią vietą medžioti. Medžioklės būdavusios labai sėkmingos. Kadangi ši vieta buvusi stebėtinai graži – medžiotojai nusprendę į ją persikelti ir apsigyventi. Miškai pradėję nykti, o vietoj jų pasidariusios žaliuojančios pievos.

Vienais metais, laike šienapjūtės, užėjusi didelė audra ir visą nupjautą šieną nuplovusi į Ventą. Po audros žmonės šieną ieškoję, klausinėdami, kur šienas, kur šienas? Pražuvusį šieną prie Ventos buvę medžiai užlaikę, nuo ko pasidariusios dvi salelės. Tokiu būdu ši vieta ir buvusi pavadinta Kuršėnai.²

Ši legenda net chronologiją savo turi ir, kaip anksčiau jau minėta, yra susijusi su Ventos upės potvyniais, be to, joje minimas ir tikrasis, kol kas ankstyviausias miesto paminėjimas rašytiniuose šaltiniuose – XVI a., o tiksliau, 1563 m.

Tuo pat metu buvo pasakojama ir kita su šieniu susijusi legenda:

„Kas nežino plačios ir sraunios Ventos, kuri net kelis malūnus suka, fabrikus varo. Ot tai bent vandėnėlis! Bet seniau, ūžančių girių laikuose, mūsų upės dar labiau liejosi iš krantų, kėlė neramią savo

kuprą. Kai užeis pavasaris ar potvynis, tai užplūs laukai, visa šalis – didelė ežero stiklinė akis.

Taip ir tąsyk buvę senai senai nebeatmenamose gadynėse, kai bičių medų žmonės kopinėjo, kai giriose stūgavo neramūs žvėrys. Kartą griebė šieną talkinai Ventos pakrantėse, bet kur tau, tuoj kaip toj dviejų brolių dainoje pradėjo lyti. Sudėjo šieną į kupetą, bet kai pradėjo lyti, viedru verst, kad viena nė grieblio nebesuskubo pasiimti. Pylė pylė bent kelias dienas, kai ir laukai nuskendo išsiliejusioje Ventoje, o apie šienelį ką ten kalbėti... nuplaukė pavendeniui.

Važiuoja šeimininkas į miestelį ar į bažnyčią darda ir pamato už alksnio užkliuvusį šieno kūgį, o ant jo grėblį. Pripažino sesių grėblį, puikiai išdrožtą, ir sušuko – va, kur šienas!

Nuo to laiko ir pradėję žmonės tą vadinti Kuršėnais.³

Šioje legendoje, kaip matome, pagrindinis personažas buvo grėblys, jį atpažinęs žmogus ištarė Kuršėnų miesto vardą.

Kita legenda iš panašių laikų yra susijusi su Sykės piliakalniu Kuršėnuose ir su Kuršėnų miestelio bei dvaro perėjimu į privačias rankas, o būtent su tuo, kad nuo XVI a. antrosios pusės dvaras

² Iš kur kilo pavadinimas Kuršėnai, *Mūsų momentas*, 1933, Nr. 1, p. 2.

³ P. J-us, Kaip atsirado Kuršėnų vardas?, *Žemaičių priedėlius*, 1938, Nr. 24, p. 6.

Kuršėnų kirchė

priklausė protestantams Despot-Zenovičiams, o vėliau, nuo 1631 m., – jau ir Gruževskiems. Miestelio pakraštyje dabar stūkso paslaptlingiausias mūsų apylinkėse piliakalnis, vadinamas Syke ar Cyke. Jis šiandien yra neatpažįstamai nuniokotas, kaip ir nemaža dalis mūsų piliakalnių. Ant jo yra protestantų kapinaitės, o prieš Antrąjį pasaulinį karą dar stovėjo ir jų maldos namai – kirchė. Po karo buvo apleisti, pamaldos nevyko, todėl Kuršėnų miesto valdžia 1953 m. gegužės 7 d. įsakė namų valdybai nugriauti ją, o statybines medžiagas naudoti namų remonto darbams mieste⁴.

Tačiau ši vieta yra palikusi apie save mums vieną įstabiausių miesto legendų, kurioje netrūksta veiksmo, dramos, kelionių laiku ir neįtikėtinų stebuklų:

„Tai buvo seniai. Ant Sykės kalnelio stovėjo graži medinė Šv. Jono bažnyčia (prisimenate, ką kalbėjome apie vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių galimą kelionę, kurios pasekmė – įkurtas Joniškis? Gal ir Kuršėnų bažnyčios titulas yra gautas su ta pačia steigėjo vardo intencija?). Vieną dieną per Šv. Jono atlaidus (Kuršėnuose dideli atlaidai per Jonines) žmonės nuo pat anksti ryto iki priešpiečių virvėmis traukė į miestelį. Miestelis

tuomet buvo dar mažas. Iki sumos miestelis liko kimšte prikimštas pėsčių, raitų ir važiuotų. Aukštame bažnyčios bokšte skambino sumai. Žmonės plūste plūdo bažnyčion.

Prasidėjo suma. Bažnyčioje giedojo gaudų „Pulkim ant kelių“ (nežinau, kodėl taip pasakoja, – „pulkim ant kelių“ Strazdelio daug vėliau parašyta). Pakilo karšti atodūsiai į dangų. Visi meldžiasi. Suskambėjo konsekracijai varpelis. Žmonės klaupiasi. Kunigas pakelia Ostiją tarp dangaus ir žemės. Tuo tarpu niekam nejaučiant pradėjo griūti kalnelio pietinis šlaitas. Ir tuojau bažnyčia ir visi joje buvę žmonės pasinėrė Ventos sietuvoje.

Slinko metai ir Ventos vanduo. Žmonės visaip kalbėjo: vieni pasakojo, kad naktį dvyliktą valandą ant kalnelio girdėti gaudūs dūsavimai, kiti – kad vidunaktį išskylanti bažnyčia į paviršių, treči, kad Šv. Jono dieną suskambinus sumai bažnyčioje didįjį varpą iš Ventos girdėti atgarsiai: „Jonai, brolau, Jonai, brolau!“

Daug kalba apie tai žmonės.

Po daugelio metų bažnyčiai nuskendus zakristijonui prisipažnavo, kad paskendusią bažnyčią galima iš vandens iškelti Šv. Jono dieną, kai visa bažnytinė procesija su visais bažnytiniais įrankiais ateis ant kalnelio ir kunigas ten laikys šv. Mišias. Procesijoje būtinai turi būti visi bažnyčioje esą daiktai, daikteliai. Ir jei tik vienas, nors

⁴ Šiaulių regiono valstybinis archyvas, f. 308, ap. 1, b. 41, l. 38.

Šilėnų piliakalnis

Romučių piliakalnis

menkiausias, daiktelis pamirštas, bažnyčia iškils iš vandens iki paviršiaus ir vėl nugrims.

Kitais metais, per Šv. Joną, bažnytinė procesija su visais bažnytiniiais daiktais ėjo į Sykės kalnelį gelbėti paskendusios bažnyčios. Procesija begalinė: žmonių minių minios. Beveik visi su bažnyčios daiktais giedodami traukia į kalnelį. Nuėję apstojo kalnelį iš visų pusių. Kunigas pradeda laikyti šv. Mišias. Visi karštai meldžiasi. Štai susiūbuoja sietuvoje vanduo. Vandens paviršiuje pasirodo bažnyčios bokštas, o paskui ir pati bažnyčia. Tuo tarpu išėjo iš iškilusios iš vandens bažnyčios zakristijonas ir pasakė: „Atėjote mūsų ir bažnyčios gelbėti, lyg nežinodami, kad reikalingi visi bažnyčioje esantys daiktai. Jūs pamiršote žvakių gesintuvo. Nei mūsų, nei bažnyčios neišgelbėsia. Bažnyčia pati iš vandens iškils ir ant kalnelio atsistos tik prieš Dievo teismą. Kitą kartą nebemėginkite mūsų gelbėti, nes žūsime ir jūs. Po daugelio metų visas miestelis šv. Jono dieną nuskęs...“

Tiek tepasakė zakristijonas. Bažnyčia vėl ėmė grimzti į dugną. Pasinėrė. Toje vietoje, kur bažnyčia nugrimzdo, dar ir šiandieną sukasi verpetais vanduo. Vargas tam, kas besimaudydamas įplaukia, – nuskęsta.

Pasibaigė suma. Žmonės grįžta nuo kalnelio bažnyčion.

Daug metų po to atsitikimo praslinko. Niekas nebemėgina paskendusią bažnyčią gelbėti.

Vieną kartą, dar baudžiavos laikais, jauna moteriškė ties tuo kalneliu Ventoje žlugtą skalbusi. Jai beskalbiant atėjo vikrus vyrukas. Tuoj nusivilko viršutinius rūbus ir apatiniuose šoko į vandenį. Pasinėrė. Moteriškė nustebo. Jos nustebimas virto išgąsčiu, kai vaikiną greit iš vandens neiškilo. Praslinko pusvalandis. Vaikiną nėrė iš vandens. Išlipo ant kranto ir apsirengė. Vėliau prisiartinio prie moteriškės. Jo veide buvo matyti ir nustebimas, ir žingeidumas. Pradėjo jis moteriškai pasakoti, kad daugely vietų nardęsis, ir dar niekur nesąs to matęs, ką jis pastebėjęs Ventoje. Sakė matęs paskendusią bažnyčią su žmonėmis ir kunigu, kuris šv. Mišias belaikęs. Kunigas ir žmonės kaip stovėję, taip ir bestovė, tik suakmenėję. Moteriškė jam papasakojo apie nuskendusią bažnyčią, ką pati žinojo. Nepažįstamasis kai ką užsirašė ir nuėjo savo keliu. Tiek ir tebuvo girdėti apie narą...⁵

Ši legenda irgi turi savo tikras istorines šaknis, kadangi protestantai Kuršėnuose XVI a., greičiausiai 8-ojo dešimtmečio pabaigoje, užgrobė Kuršėnų katalikų bažnyčią, tai fiksuojama ir rašytiniuose, ir

⁵ Kiriliauskas J., *Visi keliai veda į Kuršėnus*, Šiauliai, 2018, p. 113–115.

Kuršėnų koplyčia

kartografiniuose šaltiniuose, pavyzdžiui, Žemaitijos žemėlapyje, kurį 1613 m. Amsterdame išleido M. K. Radvila Našlaitėlis, pažymėta ir Kuršėnų protestantų parapija⁶.

Parapijos užgrobimas XVII a. viduryje, tiksliau, bažnyčios apiplėšimas 1654 m., matyt, pagimdė šią legendą apie „nuskendusią bažnyčią“. Tai tikrai labai įspūdinga legenda su kelionėmis laiku, su stebuklais ir su likimo negalėjimu pakeisti nieko, kas jau įvyko. Realybėje katalikai per teismų procesus atsiėmė bažnyčią, o legendoje ji prarandama visiems laikams.

Yra dar viena legenda, susijusi su miesto pavadinimu, ją net galėtume pavadinti antisemitine. Ši legenda galėjo gimi XIX a., kai daugėjant žydų Žemaitijoje kilo ir antisemitizmas. Apie juos neigiamai ir daug rašė žemaičių vyskupas M. Valančius, kiti to meto atgimimo veikėjai, rašytojai. Štai viena jo citata, padėsianti suvokti tos legendos atsiradimo šaknis: „Žydai įsikūrę Lenkų žemėj, atplūdo į Lietuvą ir į Žemaičius. Ilgainiui taip įviso, jog šiandien jų niekas nebiškrapštys it utėlių ir kailinių...“⁷ Čia autorius parinko labai dar švelnų žemaičių ganytojo posakį, tačiau tokių ir panašių pasisakymų būta ir

daugelio Lietuvių atgimimo rašytojų ir visuomeninių veikėjų darbuose. Ko vertas Lazdynų Pelėdos vieno personažo pasakymas: „Ponas, žydas ir velnias, žinai, kad jie tikri broliai...“⁸

Legenda apie miesto atsiradimą skamba taip:

„Pasakoja dar ir kitaip. Esą toj vietoj gyvenęs žydas ir turėjęs karčiamą, prie kurios pravažiuodami žmonės sustodavę pasiganyti arklių. Ne visą šieną padėdavę arkliams ēsti; jo pasilikdavę ir atsargoj – vežime. Bet išėję iš karčiamos neberasdavo vežime šieno. Todėl keliautojai pravažiuodami pro tą vietą sakydavę: „Gal sustosim, kur šieną žydas pagavo.““⁹

Toje legendoje irgi yra teisybės, nes karčiama prie kelto paventyje buvo, ją iš Gruževskių nuomojo žydas. XIX a. iš tikrųjų ji priklausė ponams Gruževskiems, kaip ir visi Kuršėnai, o ponai dvare turėjo bravorą ir virė degtinę, kaip ir daugelis to meto dvarininkų. Žinant tuo meto kylančias antisemitines nuotaikas, galima neabejoti, kad, jei ir prapuolė kam nors prie karčiamos paliktame vežime šienas, tai nebūtinai buvo to žydo darbas. Vagių, kaip žinia, yra visose tautose. Dar XIX a. antroje

⁶ Lukšaitė I., *Reformacija Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje. XVI a. trečiasis dešimtmetis – XVII a. pirmasis dešimtmetis*, Vilnius, 1999, p. 277.

⁷ Valančius M., *Paaugusių žmonių knygelė*, Vilnius, p. 105.

⁸ Lazdynų Pelėda, *Raštai*, t. 1, Vilnius, 1954, p. 54.

⁹ Iš kur kilo pavadinimas Kuršėnai, *Mūsų momentas*, 1933, Nr. 1, p. 2.

pusėje caro valdžios valdininkai skundėsi, kad Šiaulių apskrityje iš visos Kauno gubernijos buvo daugiausia pavagiama arklių, o jau kitos vagystės, tarkim, šienas, buvo, matyt, dar mažiau stebinusios.

Tačiau Kuršėnai turėtų turėti gerokai senesnę legendą, kaip ir garsiausi miestai. Kodėl Kuršėnų įkūrimas negalėjo būti susijęs su nusikaltimu, kaip, tarkim, ir pirmasis, biblinis, miestas, įkurtas Kaino, kuris tai padarė, kai nužudė savo brolių Abelį? Kaip ir senovės Roma, kurią įkūrė Romulas, nužudęs brolių Remą. Kuršėnai turi tokiai legendai daug atributų – piliakalnių, upę ir kita, kas susipina į pasakojimą, ir mes žinome, kad kai kurie ankstesnių laikų pasakojimai šią mintį patvirtina. Kaip galėtų atrodyti tokia legenda, miesto atsiradimo istorija, susijusi su nusikaltimu? Autoriaus bandymas sukurti legendą apie miestą, nes pagaliau visas kitas legendas irgi sukūrė žmonės, tai kodėl nepabandžius.

„Seniai, labai seniai šiuose kraštuose, apaugusiuose nežengiamais miškais ir neišbrendamomis pelkėmis, žmonių mažai apgyvendintomis dykromis, kuriuose knibždėte knibždėjo laukinių žvėrių ir paukščių, gyveno trys broliai – Kuršius, Šilėnas ir Romutis. Jie visi trys įsimylėjo netoli gyvenusių mergelę vardu Venta, kurios akys buvo kaip to krašto dangus – mėlynos, o plaukai kaip kviečiai geltoni. Visi trys broliai norėjo ją vesti, o mergina negalėjo nei vieno pasirinkti, nes nenorėjo jų įskaudinti, nes visi trys broliai jai patiko.

Tada Kuršius sumanė atsikratyti brolių ir juos nužudė, o, norėdamas nuo žmonių paslėpti savo baisų darbą, sumanė štai ką padaryti. Toje vietoje, kur nužudė brolių, jis sukasė visą kalną žemių ir akmenų, tokį didelį, kad niekas negalėjo sulygtinti ar nukasti.

Taip atsiradę mūsų apylinkėse Šilėnų ir Romučių piliakalniai.

Mergelė Venta, sužinojusi apie Kuršiaus piktdarybę, pravirko taip gailiai, kad nebegalėdama nustoti raudoti ir brolių gailėti pati pavirto į upę, kurią žmonės vėliau pavadinę jos vardu.

Ir tekėjusi, ir tekanti ji vietomis smarkiai, o ties piliakalniais sukūriuodama. Tekanti iki pat jūrų marių, kad tik toliau nuo tų žemių, kur dėl jos žuvo nekalti berneliai ir buvo padarytas toks baisus nusikaltimas.

Žmonės pasakoja, kad, kai Venta patvinsta, tai reiškia, kad mergelei stipriai susopa širdis ir ašaros plūstančios taip, kad vanduo pasidaro juodas, verpetingas ir labai sraunus.

Pasakojama, kad Kuršius atėjęs čia į mūsų kraštą ir ant Sykės piliakalnio pastatęs pilį bei jos papėdėje įkūręs miestą, kad iš pilies bokšto langų galėtų žiūrėti į Ventą ir prisiminti amžiams prarastą mergelę ir savo brolius. To miesto žmonės ėmė save vadinti kuršėnais, Kuršio žmonėmis, iš čia ir kilęs paties miesto pavadinimas.

O mergelė Venta, sako, atkeršijusi Kuršiui, mat vieną naktį smarkiai patvinusi ir paplovusi pilies pamatus, ir Kuršius su visa pilimi ir savo kariais amžiams prasmegęs juoduose Ventos verpetuose...“

Viena gana šiurpi legenda apie Kuršėnus buvo užrašyta žymiojo lietuvių tautinio atgimimo veikėjo, etnografo, rašytojo ir leidėjo Mečislavo Davainio-Silvestraičio (1849–1919). Gal jam padėjo tai padaryti jo pusbrolis Aleksandras Davainis-Silvestraitis (1857–1911) iš gretimo Lapkasių dvaro, kažkur išgirdęs šį pasakojimą. To dabar jau nesužinosime. O gal ponui Mečislavui pasakojo jau kažkoks Klemensas Petkus iš Blusių kaimo, gretimos Kurtuvėnų parapijos.

Ji užrašyta gana vėlai, XIX a., kada atsiradusi, sunku pasakyti, kiek siekia tokia pasakomosios istorijos istorija. Legenda vadinasi „Bitwa po smierci“ („Musztines po smerczio“) (dabar būtų „Muštynės po mirties“):

„Kuršėnų miestelyje, Šiaulių pavieta, gyveno viename namelyje savininkas – vyras, o kitame, šalia kaimynystėje, savininkė – moteris, kurie labai nesugyveno tarpusavyje ir visą gyvenimą pykosi bendrai dėl visko ir ypač dėl nedidelio sklypo žemės. Pykčio visų priežasčių tarp kaimynų jau niekas dorai ir neprisiminė.

Nutiko taip, kad jie ir mirė vienas paskui kitą, bet tą pačią dieną.

Kūnus jų pašarvojo vakare Kuršėnų koplyčioje, kuri buvo miestelio kapinėse, o šarvojo todėl, kad Kuršėnų bažnyčioje buvo restauruojamas bokštas ir jų patalpinti ten nebuvo galima. Be to, visa bažnytinė įranga, skirta mirusiems šarvoti, buvo perkelta į koplyčią, o kunigas ją liepė prižiūrėti

Dvaras, bokštas, 1967 m.

trims seniems iš špitolės. Užmokestis jiems už tai buvo pasiūlytas – pusė rublio už naktį. Vienas iš tų senių pasakė:

– Aš galiu ir vienas pats koplyčioje nakvoti!

Sugalvojo jis tai, kad galėtų vienas pats pasiimti pažadėtą atlygį.

Naktį, kur mirusieji buvo koplyčioje, senis išgirdo beldimą. Norėjo pabėgti, bet bijojo pajudėti ir didžiai išsigandęs klausėsi, kas toliau bus.

Mirusieji užsidegė sau dvi žvakes, stovėjusias prie katafalkų, ir pradėjo pyktis ir muštis tarpusavyje taip, kaip gyvi būdami darė.

Mirusioji moteris norėjo eiti pas senelį, pasislėpusį ant chorų, kad jį pasmaugtų, bet mirusysis kaimynas jos eiti ten neleido. Ir taip jie toliau mušėsi. Ši norėjo eiti senį dusinti, o šis neleido.

Prieš rytą jie abu jau bejėgiai nuo tų grumtynių ir muštynių gulėjo prie savo karstų su gerokai suplėšytais drabužiais.

Kai Kuršėnų miestelio gaidžiai užgiedojo, jie taip ir liko gulėti negalėdami grįžti į savo karstus.

Tada senis nubėgo pas kunigą ir apsakė, kas čia naktį nutiko.

Greitai atėjęs į koplyčią kunigas taip kiekvieną ir rado gulintį prie savo karsto su apdraskytais drabužiais.

Tada, kunigo nurodymu, jie buvo laidojami ne kapinėse, o už kapinių tvoros, o senis tas, kur juos saugojo koplyčioje, numirė iš patirtos baimės dar tą pačią dieną.

Buvo tai tikras atsitikimas ir tas, kas netiki, tegu nuvyksta į Kuršėnus, ten bet kas sutiktas jam ir papasakos visą tą istoriją taip, kaip ir čia buvo pasakota. O kunigas tuo metu Kuršėnuose buvo Meižavičius (Mejżuwicze).“

Štai tarsi N. Gogolio plunksnos verta legenda apie jau išnykusią, po Antrojo pasaulinio karo Kuršėnų kapinėse stovėjusią koplyčią.

Tokios galėtų būti trumpai papasakotos Kuršėnų miesto įkūrimo ir kitos legendos, turinčios gilią ir įstabią mūsų miesto praeitį.

Dienoraštis. 1958 metai

1958 m. rugpjūčio 17 d., sekmadienis

Tai pati gausiausia nuotykių diena. Dėl jos teko net nemalonumų patirti. Bet įdomi diena.

Pirmiausia, pusę dešimtos nuėjau prie Inturisto, nes ten buvo sutarusios mergiotės sutikti Niko ir važiuoti į Juodąjį turgų. Ten nuvažiavę nieko gero nenupirkom, nes buvo jau kiek vėlu. Niko norėjo parodyt zoologijos sodą. Zirzdamos, klausinėdamos, ar dar toli, lėkdamos į krautuves su basanoškėmis, priėjo zoologijos sodą. Ir ne tik priėjo, o turėjo jas privežti su mašina. Sodas labai gražus: tarp kalnų, nors nelabai turtingas, bet labai tvarkingas. Mums jau buvo atsibodę, bet Niko surado savo draugą dresiruotoją ir jis mus pavedžiojo po narvus, parodė liūtą, tigrą, hieną ir kitus. Įdomiausiai buvo su hipopotamu, smaugliu ir papūga. Ten mes patys paveikslavomės, šėrėm jį, pirma patys pavalgę ir išgėrę restorane. Kai atsibodo ir prisipaveikslavom, sulindom į mašinėlę, paskui persikėlėm į troleibusą ir nuvažiavom į muziejų. Nepaprastai įdomus dalykas. Nuo 4–3 tūkstantmečio p. m. e. iki šių dienų pramonės išdirbinių, visko ten yra. O kokie puikūs darbai! Drabužiai, indai, reikmenys – viskas viskas puiku. Tik, nelaimė, tos mūsų mergšės išmovė jau iš pirmo aukšto ir mes lėkėm per sales kaip galvas išdegę. Vis tiek buvo naudos. Turiu vaizdą. Norėjom sužinoti pas mergiotes, kodėl jos nenorėjo eiti toliau, bet jos užsitarė, ir mes su Niko nuėjom pas jį.

Ten išgėrėm spirito su vyšniom, suvalgėm žuvies, ir aš išlėkiau rūbų. Koncertas praėjo neblogai. Bet po koncerto Niko užsimanė pasivaikščioti. Po koncerto jis jau laukė prieš viešbučio ir kartu su savo pusbroliu Arturu ragino greičiau eiti. Aš išskviečiau merginas, ir mes neva norėdami padėti lagaminėlį užėjom pas mane. Niko įsiveržė į valgyklą, paėmė vyno ir grįžom. Ruošėmės gerti, bet jis sugalvojo, kad blogai, nes nesą muzikos. Paskambino draugui ir pasakė, kad ateisim. Ką gi – žingsnis žengtas. Reikia eiti. Kol dar prikalbėjau, kad važiuotų Danutė. Pagaliau įsėdom devyniese į „Pobiedą“ ir numovėm. Pas kažkokį biologijos mokslų daktarą. Mus sutiko, tuoj paleido radiolą, įpylė vyno; mes išgėrėm, ėmėm šokti. Iš karto linksmai, paskui atsibodo, mergaitės nori išeiti, o jis nachališkai neleidžia. Šoka dar ir dar, tiesiog nepaleidžia. Ir tas storulis (nors jaunas) daktaras neatsilieka. Trina pilvą, kad oho! Pagaliau supykusios mergiotės užsispyrė ir išėjo. Supyko ir Niko, nors labai neparodė. Jis tyčia gatvėmis darė vingius, norėjo privežti iki savo namų ir ten užsivesti. Bet mergiotės išėjo tiesiai prie viešbučio. Daug kas jas matė. Dėl to buvo tiek nemalonumų, norėjo siųsti namo. Ir man Četkauskas prikišo žurnalistą. Jos nuėjo, o mes su jais. Niko keikia Arnašių, kad jis sugadinęs vakarą. Kai dar užėjom pas jį ir jis ėmė kalbėti su daktaru apie įvairius niekus ir kai aš supratau

merginų vaišinimo tikslą, jis pasidarė bjaurus. Aš sėdėjau kaip ant adatų ir svajojau, kada išeisiu iš čia. Pagaliau nusprendžiau. Jis davė man dar kristalo ir mes išėjom. Arnašius iš Arturo pasiėmė pavardžių ir mes grįžom. Su koku malonumu aš išsitiesiau lovoj! O Arnašius dar sėdo rašyti, nors buvo pusė keturių.

1958 m. rugpjūčio 18 d., pirmadienis

Rytą išvažiavom. Atvyko mašinos. Niko mūsų laukė. Giriasi, kad pasakojo vadovui šokęs su mūsų mergaitėmis. O tai patarnavo jam priekaištu, kad Tbilisy merginas norėjo pasiūsti namo, išmesti iš universiteto. Atsisveikindami dar pasibučiavom kaip draugai, tik paskui aš ėmiau jausti jam antipatiją, bet tik vadovų dėka. Pavakare atvažiavom į Leninakaną. Ten parkas nekoks, bet mes su malonumu sėdėjom pavėsy ir kalbėjom apie savąsias merginas.

Koncertas praėjo gerai, nors vietos nebuvo, ir aš beveik snaudžiau. Nuvažiavę į stotį surengėme šokius, kol pagaliau apie 4 val. išvažiavom. Tbilisy prabuvom visą savaitę, bet aš rašau jau pakeliui į Suchumį, tad aprašysiu bendrai, juo labiau kad nieko labai ypatingo ten nebuvo.

1958 m. rugpjūčio 19–23 d.

Tbilisis. Jau pirmą vakarą išėjom apžiūrėti miesto. Jis daro jaukų įspūdį. Gana tvarkingas, be to, jį visur supa kalnai, tai atrodo mažutis, jaukutis. Na, bet žmonės, nepasakyčiau, kad jaukučiai.

Taip, pirmiausia mes gyvename vagonuose, nes vyksta spartakiada, visi viešbučiai ir mokyklos pilni moksleivių. Bet tai beveik gerai – nereikės kraustyti. Įdomu. Tikrai, iki pat Suchumio mes važiavom tuose savo vagonuose. Prijungia – ir leki. Atsibundi dažniausiai vietoje, stotyje. Taigi, Tbilisy. Prausiamės stotyje prie kranų, pietaujam stoties valgykloje. Bet aš taupau pinigą pirkti dovanoms. Per tai paskui turbūt ir turėjau sirgt. Vis tiek įdomu. Ką darysi – jaunystė.

Jau patį pirmą vakarą susitikom sportininkų lietuviukų. Pasakoja, kad gruzinais tiesiog apgula blondines merginas. Vieną net nušovė, kai tas lindo pro langą. Tikrai, ir prie mūsiškių tuoj prisistatė keli, seka paskui, tai jos nepaprastai džiaugėsi. Mus sutikusios Vilnių gal tik linkteltų praeidamos.

Bet daugiau tokių didelių kibimų neteko pastebėti. Turėjo mūsiškės kelios po priesagą, bet ir

joms, matyt, buvo kančia, nes vadovai taip niekina ir smerkia, ir visi norom nenorom pasiduoda tai nuotaikai.

Mes buvom pasidarę dideliais švilpikais. Baisu, kaip staugėm, kai lošė mūsų krepšininkai vyrai ir merginos. Tądien apžiūrinėjom miestą ir universitetą. Tarp kitko, jų universitetas naujas, bet iš išorės labai gražus. Viduje nieko ypatingo. Perėję Rustavelio prospektu, užsukom į stadioną. Lijo lietus, bet tai mūsų neišgąsdino. Staugėm kaip drambliai. Kitoj pusėj gruzinais, tai, kai įmeta jų, jie pakelia dar baisesnį triukšmą. Mes irgi nenorim nusileisti; bet galima balsus prarasti. Todėl pasiskirstėm – šaukia ir švilpia orkestras ir šokėjai, o švilpia, trypia kojom, mosuoja kepurėm ir daro visokius kitokius paskatinimo judesius choras.

Taip prasėdėjom iki vėlyvos nakties. Bet nepa-
dėjo – pralaimėjo ir vyrai prieš latvius, ir moterys prieš gruzines.

Išleidom juos ir rytdieną išvažiavom patys.

Tačiau ne, dar ne visi Tbilisio įspūdžiai. Juk pragyventa visa savaitė. Koncertą teturėjom tik vieną, o gyvenom ilgai. Ir be reikalo. Geriau būtų pabuvę kurortiniuose miestukuose. O dabar aš nė karto nesideginau. Kiti matė Tbilisio jūrą, o aš nei tos nemačiau. O buvo taip.

Mums būdavo repeticijos. Kasdien. Nešdavom instrumentus iš viešbučio. Ir kartą žiopiai bosai mano kontraboso neatnešė. Aš užėjau paklausti, nes nežinojau, kur atnešė, tai Četkauskas supyko, kad aš jam trukdau repeticiją, ir kai aš prisinervavęs paėmiau Čižo kontrabosą, jis mane aprėkė, kad nemoku groti, ieškau ponas vergų, kurie nešiotų už mane. Aš irgi supykau. Jis mane mokė? Jis turi teisę šaukti ant manęs? Ar apskritai kas mane mokė? Ne, kiek pats išmokau, tiek ir žinau. Velniop! Paėmiau Čižo kontrabosą, nunešiau iki viešbučio, ten pasiėmiau savo kontrabosą, sugrįžau į vagoną ir mokiausi groti, o kiti tuo metu važiavo prie Tbilisio jūros. Pikta, bet varau savo. Pavakare nuėjau į turgų, prisipirkau vaisių, tai skaniai privalgiau.

Tą vakarą funikulierium pasikėlėm į parką. Tai buvo nuostabus vaizdas! Ugnies jūra, dangus ir pietietiški augalai. Gražu. Mes pasėdėjom, pakalbėjom ir vėlai naktį grįžom namo.

Koncertas buvo tik vienas. Bet mus priėmė gražiai: pasveikino, buvo apsilankę žymūs žmonės. Sutikom daug studentų iš KPI, jie čia atlieka praktiką.

Mes gan nuoširdžiai pakalbėjom – iškart draugai. Štai ką reiškia svetima šalis.

Bet Tbilisis paliko toks pat neaiškus, kaip ir buvo. Jerevano vaizdas jau visai kitas – jis man atrodo gerokai pilnesnis, kultūringesnis, nors gal taip ir nėra. Tiesa, buvom spartakiados uždaryme. Vakaras buvo geras. Susitikom Žvigaitytę, ją palydėjom.

Nors Tbilisy nieko gero nemačiau, bet kitos dienos visai panašios, neaiškios.

1958 m. rugpjūčio 24–27 d.

Kutaisis–Batumis–Suchumis–Gagra. Tai gražiausios Kaukazo vietos, pačios gražiausios, bet tiek nedaug tegaliu apie jas pasakyti. Net nepamenu, kas kokioj įvyko. Tiesą sakant, jos labai panašios – atvažiavimas, susitvarkymas, paskui jūra ir vakare koncertas.

Jūra tai visur gera – nepaprastai šilta, mėlyna, permatoma prie kranto lig paskutinio akmenėlio.

Norėjom nueiti į lendrarijų, beždžionių veisyklą, bet visur laiko būdavo per mažą.

Aš taupiau pinigą, nevalgiau. Naktį prie atdaro lango peršalau, todėl Suchumy jau sirguliavau. O Gagroj atėjo atomazga. Jau iš ryto buvo bloga, kad nėjau nė į pliažą, paleidau Birutę, budėjau. Nusipirkau 4 bulkutes, suvalgiau, atnešė pomidorų, nupirko slyvų, ir visa tai aš suvalgiau. Man pasidarė taip nepaprastai bloga, kad aš tik neišvirtau. Sutraukė rankas ir kojas. Truputį pagulėjus, praėjo, bet skrandį tiesiog plėšė. Persigandusios merginos mane išvedė lauk, aš atsiguliau, iškvietė daktarę. Ji davė vaistų, ir blogumas praėjo. Buvo pasilikusi Živilė, o kiti išėjo į koncertą. Reikia pasakyti, kad visi labai rūpinasi. Mudu su Živile kalbėjom apie kursą, apie mūsų pažintį, apie naujuosius fuksus.

O naktį, kai visi grįžo iš koncerto, pasiėmė lagaminus ir susikraustė į mašinas. Jomis nuvažiavom iki Sočio. Gaila, kad buvo naktis, nes kelias labai gražus. Jūra, vingiai, uolos, mėnulis – net dabar gražu. O kas būtų dieną! Tik atvažiavę įsitaisėm stotyje, aš pasitiesiau lietpaltį ir pramiegojau, nes jaučiausi labai silpnas. O mašinoj buvo labai bloga.

1958 m. rugpjūčio 28 d., ketvirtadienis

Plaukiam garlaiviu „Ukraina“. Pradžioj visi smagūs, užkandžiauja, vaikšto, rašo laiškus, o bangos didelės, laivą supa. Stovi stovi Smolskaitė, tik ikkk! – ir apsikabino stulpą. Išvirto Žemaitės kompanija. Palaikis suvalgė du šnicelius, sumokėjo

10 rublių, patenkintas išėjo ant denio, bet ir vėl tik – ukk, ukk, ir šluostosi ūsus.

– Tai, būčiau išsilaikęs, bet pamačiau, kad kiti...

Bet kažin ar dėl solidarumo paaukojo Palaikis 10 rublių. Ne jo būdai...

Gana ilgą laiką miegojau. Pavakare atvažiavom į Novorosijską. Ten kilo incidentas su durnu ruskiu. Jis nenorėjo išleisti, nes mes neturėjom bilietų. O juk jie buvo pas vadovą, nes juk reikės atsiskaityti. Arnašius tą kvailį nupaveikslavo, tai milicija užlaužė, kad paveiksluoja uoste. Norėjo apšviesti filmą, bet jis spėjo persukti. Parodė korespondento pažymėjimą, taip užlaužė tą šturmanėlį, kad pasisakė pavardę, atsiprašė.

Mus nuvežė prie Lenino parko. Ten stovėjo gvardija bobų, ir mes išsiskirstėm kas pas ką. Tokia gan nieko bobelė paėmė mus: Česnių, mane, Nilę, Laimą ir Živilę. Apsitvarkę sugulėm. Aš turėjau karščio.

1958 m. rugpjūčio 29 d., penktadienis

Visą dieną pragulėjau. Rusė atnešė buljono, vištienos. Aš nėjau nė į repeticiją. Vakare buvo koncertas, visi mūsiškiai išėjo, o aš likau. Jos vyras irgi išėjo, o sugrįžo, sako, šviesa užgeso, dar nesibaigė. Boba sako: „Papūsk!“ Žino jos visos, neleidžia nė išgerti.

1958 m. rugpjūčio 30 d., šeštadienis

Vakare išvažiuojam į Anapą. Vaizdai nieko sau, ypač nusileidimas nuo kalnų.

Mumis visi stebisi, kuo baisiausiai stebisi. Mes šalti arba atsakinėjam atsainiai. Aš vėl labai blogai jaučiausi per antrąją koncerto dalį, bet dėl to, kad suvalgiau 3 kilus arbūzų. Parvažiavau šiaip taip.

1958 m. rugpjūčio 31 d., sekmadienis

Buvau nuėjęs turgun. Nusipirkau granatų, kriauklių, susitvarkiau ir nuėjau į pliažą. Deginaus, bet nesimaudžiau. O gerai būtų. Pajūry čia prastas. Bet vis tiek vanduo.

Koncertas praėjo gerai, tik nedaug žmonių. Nuo šiol – gastrolės baigtos. Ryt – į Maskvą, o iš ten – į Vilnių. Valio! Seniai to laiko laukiau.

1958 m. rugpjūtis

Kreicerio „Meilės džiaugsmas“. Jį dažnai grodavo Bendžius. Man tiesiog prisimena sąskambis su jo pieštais paveikslais ir tas kapojantis smuiko skambesys.

1958 m. rugsėjo 1 d., pirmadienis

Mes dar Novorosijske. Miegam iš ryto apsivartydami. Česnavičius ėmė krenkšti, tai atseit serga. Mūsų moteriškos, kaip įprasta, miega iki dvyliktos. Mūsų šeimininkė paskui dukterį, susirgusią difteritu, persikėlė į ligoninę, niekas mūsų netvarko, tai mes ir gyvenam apsileidę. Damos užvertė kambarį savo „cackučiais“. Atsikelia, pasižiūri į mus – eikit, vadinasi, pirkti produktų. Taip vakar aš ėjau, nors buvau labai silpnas ir pykau ant Antano, nes jis tai nė rankos nepajudino produktams įsigyti. Net nu-plauti pomidorus jam yra sunku. Nebeatmenu, ką mes ten valgėm, ir aš išėjau į plažą. Vitlipą sutikau, jis pirkęs didelę kriauklę. Mūsų žmonių nedaug, ir aš jų vengiu, man labiau patinka vienuma. Pasideginu minutę, pabūnu ant tilto. Iš vakarų eina didžiulis lietaus debesis, ir aš susirengiu namo. Visą laiką žvilgčioja dvi ruskės, tinkuotos. Parėjęs pagalvojau pagalvojau ir, Česnių patariamais, nuėjau į dietinę valgyklą. Paėmiau pietų už 5 rublius: ryžių košės, troškintų kopūstų, varškėčio ir porą stiklinių kavos. Pavalgiau kuo puikiausiai, nors mergiotės juokiasi, kad bobiškas valgis. Valgė Četkauskas. Ot jo tai nemėgstu. Jaučiu priešišumą, gal nuo ano karto. Gerai pavalgiau, o po to – miegot. Išėjom šeštą. Palydėjo pats šeimininkas su dideliu malonumu, nes norėjo eiti į futbolo rungtynes. Perdavėm linkėjimus žmonai. Mašina atvyko netrukus, bet mes patekom tik į antrą. Stotyje jau lynojo lietūs. Buvo toks kvailas ruskis. Jis paklausė, iš kur mes ir kodėl nešiojam kitaip negu jie! Mes pasakėm, kad pas mus tokia mada. O kodėl pas juos taip kvailai nešioja, juk ta pati Rusija. Mergiotės kad užriko ant jo, kad jis durnas, asilas ir pan. Jis vis tvirtina savo ir sako, kad mes dar nieko nesuprantam. Paskui tokiam pat girtam kalbėjo, kad mus visus išpjautų ir skaitė pagyrimus didžiajai rusų liaudžiai. Aš pradedu karštai nekęsti tokių. Ką darysi, jie patys prie to veda.

Traukiny pradžioje buvo prisigrūdę ruskių, bet paskui mes juos išgrūdome, įsitaisėm patys ir užmigom, nors jau šalta.

1958 m. rugsėjo 2 d., antradienis

Atsibudau anksti. Traukinys neria per lygius laukus. Kaukazietiško kolorito jau nėra. O ypač jį naikina tikras šaltukas, kai išlipi stotyse. Žmonės apsivilkę vatiniaisiais. Kasa bulves, ima

vaisius – ruduo; nors vasara, matyt, buvo nešalta – matosi arbūzai, saulėgražų, kukurūzų, sorų laukai. Bet laukų išvaizda jau artimesnė. Šmėsteli koks berželių ar drebulių sąžalynas ir smilkteli širdy – Lietuva. Tik toli nuo jos gali pajusti, kas ji yra. Iki šiol aš vaikiškai nevertinau jos, dabar suprantu. Ir liaudies dainos, kur kalbama apie vargą svetimoj šalelėj, iš kurių aš juokdavaus, dabar tampa artimos, suprantamos.

Dieną skaitau apie Onorė Domjė, Ivaną Cankarą, žymiausių slovėnų rašytoją, rašau. Parašiau daug – sutvarkiau užrašus iki pat Novorosijsko. Daug kas skaito, kiti lošia kortomis. Negaliu to pakęst. Mečiau rūkyt. Gal ir nebepradėsiu iš naujo.

Važiuojam kartu su kompanija. Tai pakalbam, bet aš daugiausia žiūriu pro langą, geriau vaizdus. Gulti einu anksti. Tik pinigų tai išleidau daug. Taip jau yra – kai paimu banknotą, man jau ir negaila.

1958 m. rugsėjo 3 d., trečiadienis

Na ir šalta. Tikrai kalenu dantimis. Pravažiavom Mičiurinską. Gaila, kad dar naktį, nemačiau. Kas galėjo pagalvot, kad aš pro jį važiuosiu. O kiek apie jį svajota vaikystėje!

Laukuose visai lietuviški peizažai. Daug beržų, drebulių, krūmų, gluosnių. Pievos lygios kaip Lietuvoj. Net išgraužos, griovos apžėlusios žole. Daugelis keliai, prausiasi, pusryčiauja, tvarkosi lagaminus – laukia Maskvos.

Maskva. Joje išbuvome, rodos, tris su puse dienos. Pirmą dieną nieko gero nebematėm. Įsikūrėm Energetikos instituto bendrabučiuose, prieš tai dar apvaikščioję visus korpusus, nes Sverdiolas nežinojo. Gavom gan prastus kambarėlius, blogesnius negu Taure. O kitur, sako, bendrabučiai liuksusiniai. O čia gyvena daugiausia kinai. Mes kiek išsistatome prieš juos.

Tądien valgėm valgykloj. Maistas neblogas, dubenėliai metaliniai. O bufete pasirinkimas didelis. Mes – užsieniečiai, į mus daug kas žiūri. Ypač, kai mes užsidedam kepuraites. Tada visur – ir gatvėj, ir eskalatorių, ir metro – į mus žiūrima gan atidžiai, net akiplėšiškai.

Tos pat dienos vakare instituto aktų salėj duodame koncertą. Pasiseka labai gerai. Ploja visa akiniuota salė (tai pastebėjo visi). Paskui vadovas sakė, kad mes pateisinome savo vardą – susirinke atsakingi asmenys, kurie mus rekomendavo ir leido

gastrolėna, buvo patenkinti mūsų menu. Sako, galbūt nuo to priklausys tolimesnės mūsų kelionės.

Tą vakarą grįžę mes kaitinom dujomis laidynes, lyginom kėlnes, ruošėmės rytdienai. O rytojaus dieną buvo nuspėta aplankyti VŽŪP. Iš ryto ieškojom valgyklos, apvaikščiojom gretimas gatves, bet neradom. Tai Stupinas su Masiuliu grįžo instituto valgyklon. Bet buvo jau 11 val. O tada buvom nusprendę išeiti. Aš nebelaukiau. Tikrai, liaudis jau susirinko. Patraukėm būriu, bet paskui pamažu apibyrėjom būreliais. Vis dėlto įdomu – tiek skaityta, girdėta. Kažkaip keistai pažįstamos tos iš daugelio nuotraukų matytos vietos: „Tautų draugystės“ fontanas, pagrindinis paviljonas – atrodo matyta, pažįstama. Ir viskas žėri tikrai gražiai. Nuotraukos neatstos natūros.

Parodoje vaikščiojom gana ilgai. Bendras įspūdis – didelis. Žinoma, labiausiai norėjom pamatyti ką nors lietuviško: po mėnesio kelionės taip buvom išsiilgę Lietuvos, kad apie ją tik ir tegalvojom. Mūsų paviljonas kuklutas, eksponatai negausūs, bet kokie jie mieli: linai, kviečiai, dailės dirbiniai, muzikos instrumentai. O kiek buvo juoko ir džiaugsmo, kai pamatėm savo ansamblio nuotraukas, kai matėm besikeičiančius Lietuvos gamtos vaizdus.

Buvom Gruzijos, Armėnijos, Uzbekijos paviljonuose. Turtingiausias Gruzijos paviljonas: oranžerijoj auga bananai, citrinos, apelsinai. Noksta ant medžių. Kaip tai puiku! Primena visai netolimą praeitį, kai mes natūroj gėrėjomės tuo.

Aplankėm smulkiosios industrijos, atomistikos paviljonus. Apskritai, rezultatai dideli, tuo labiau kad geresnių matyti neteko. Su Nilka kalbam, kad mudu turėsime savo „Čaiką“. Ji susižavėjusi žiūri, net glusteli, bet vėl apmaudingai nususuka. Tikras moteriškas charakteris. Dirbtiniai žemės palydovai padarė nepaprastą įspūdį. Vis dėlto matyti, net paliesti tai, apie ką šneka visas pasaulis, yra įdomu. Grįžome ne iš karto. Aplankėm dar GUM'ą, CUM'ą. Daug, oi daug gero yra juose, tik pinigų, to tai nėra. Net Arnašius kaulija pinigų vyno bonkai nupirkti, nes gėda be jos parvažiuoti namo, t. y. redakcijon.

Aš padariau sensaciją: prisipirkau tiek ženkliukų, kad apsegiojau visą atlapą. Kiekvienas vis pareiškia, ir daugelis neigiamą nuomonę, bet matau, kad kiekvienam nebūtų pro šalį nors vienas toks ženkliukas.

O vakare įvyko mūsų balius profesorių valgykloj. Gretimais pro stiklines duris žiūri Energetikos instituto studentai, o mes traukiam dainas, juokiamės. Tik gerti tai beveik nebuvo ko. Paskui liaudis kalbėjo, kad mūsų organizatoriai nušvilpė gerą sumelę, o tada buvom linksmi, patenkinti. Visi kėlė tostus, sveikino. Vadovas dėkojo mums, sakė, kad tikrai gražiai pasirodėm, pateisinom savo vardą. Tik gaila, kad negalėjau paveiksluoti, nes nebuvo progos: šokėjos pametė vadovo dovaną, nebuvo ką dovanoti. Visi zirzė ant jų.

Kitą dieną aplankėm panoraminį kino teatrą. Puikus technikos laimėjimas. Tikras tikrovės įspūdis. Tik gaila, kad nebepagaminama daugiau kino filmų, nors ir į tą „Široka strana moja rodnaja“ sueina, kaip sprendžiam pagal aną dieną, gana daug liaudies – kino teatras buvo pilnas. Geras dalykas tas kino teatras.

Dar kurį laiką pavaikščiojom po krautuves, aikštes, gatves, pavažinėjom metro ir vakare išvažiuom. Visi žiūri į mus – mes su kepuraitėmis. O stotyje šokam, nors man atrodo, kad tai ne visai tinkama. Miegojom blogai, bet nieko – artėja Lietuva. Kai prasidėjo Baltarusijos pušynėliai, jautėmės kaip Lietuvoj – taip artimas peizažas. Ir pikta, kada matai nelietuviškus užrašus. Stoviu vagono aikštelėje, svajoju. Ką daro dabar draugai, kaip namuose?

O štai ir Pavilnys. Vagone visi sukilę, susiruošę, dainuoja lietuviškas dainas. Linksmi ir graudu. Pažįstamos vietovės, tiek kartų matyti bažnyčių bokštai, Gedimino pilis, laikrodžio bokštas.

Stoties aikštė užpildyta studentų. Groja orkestras, mus sveikina pažįstami ir nepažįstami. Merginos verkia, sveikinas. Tik man nėra artimų draugų. Kiek skaudu. Bet ir vėl užmirštu viską, kai matau tiek linksmos liaudies. Vadovas sako kalbą. Mus sveikino atstovai iš įvairių įstaigų. Smagu, kad taip. Iš tiesų, daug kas ir pavydi to. Gal ir yra ko pavydėti, tik mes to neįjuntame.

Skubame namo. Su Arnašium. Kažkaip lengva pagalvojus, kad jis man daugiau nebereikš jokių pretenzijų.

Kambaryje sutinka gan entuziastingai. Rodau savo suvenyrus, vaišinu granatais. Nelabai džiaugiuosi, kai sužinau, kad gyvensiu su Girdeniu, Jarmala, Baltrėnu, Vaiciekausku ir Šiušeliu. Tikėčiau geresnės kompanijos, bet ką darysi... Nueinu aplankyti kitų – pas Vėlių, Kasperavičių. Pasakojau apie

įvykius, žinoma, juos stilizuodamas, visi juokiasi, patenkinti ir, žinoma, pavydi.

O mane traukia į namus. Išeinu pasivaikščioti po miestą. Prospektas atrodo toks mažas, bet mielas, brangus, tos liepos, tos šviesos ir tie žmonės. Gera pasinerti, jausti vėl Lietuvą, draugus, gyvenimo pulsą. Taip, daug teikia kelionės. Tik kurį laiką netekęs savo gimtojo krašto žemės supranti, kokia ji brangi, ką ji reiškia.

Vėlai vakare susitinku Vijolę. Sėdam į traukinį. Pamažu mūsų kupė susirenka keletas ansamblių: Salyga, Genutė, Vita, Dobrovolskis, Nijolė, aš.

Taip nebemiela važiuoti traukiniu! Tiek kelio prasitrankius ant traukinio lentynų norisi pagyventi žmoniškai.

Traukinys neria per naktį, limpa akys, nebenoriu klausytis kalbų, atsiguliu ir užmiegu. Tik prieš Šiaulius pažadina. Naktis šalta. Drebu. Miela stotis. Ji atrodo tokia nedidukė... Kiek palaukęs salėje, išeinu laukti mašinos. Sunku gauti, nes dar ankstyvas rytas. Pagaliau įsirangau vienon ir drebėdamas, slėpdamasis už statinės pasiekiu Pagelavą.

Rytas tykus, šaltokas – jau rugsėjo mėnuo. Spingsi žvaigždės. Pasiimu lagaminus ir pasuku keliuku namo. Tvenkiniai, Jesiulio namai. Kalnas ir, pagaliau, namai. Taip, aš namie!..

Žiūriu, kaip rusena peleninėje nuo mano cigarėtės užsidegęs popierius, ir galvoju: ar ne tas pats yra ir rašytojui?

Tas pats.

Kiek daug rašančiųjų mūsų dienomis rusena kaip tas popierius: blyksteli kibirkštėlė, prigęsta, vėl blyksteli, parusena ir užgęsta. Naudos jokios. Tik dūmai. O kiek jų taip ruseno praeityje!

O juk ta ugnis gali uždegti ne tik tą menką popieriaus gabalėlį. Suliepsnoti gali ir šis kambarys, ir namas.

Ar tai nereiškia, kad ir man teks rusenti? Kodėl tik nedaugelis žmonių sugeba suliepsnoti, degti, sudegti su ugnimi, kaitra, sukeldami vieniems pasigėrėjimą ir džiaugsmą, kitiems siaubą ir išgastį.

Kodėl?

Ech, suliepsnoti taip ir man! Tik sąlygos... O ir aš...

Lebedys pats dažnai naudoja tokią sintaksinę konstrukciją, kaip ir tuose senuose raštuose: tie keli pavyzdžiai poeto *brendimą rodo*.

Jei mokaisi, tai nueidamas nuo stalo nepalik atverstų knygų – išgaruos visas protas. (Taip sakydavo man mama.)

1958 m. rugsėjis

Namai. Aš ateinu, nutildau lojantį Sigi, pakalbu su juo, ir senis mane pažįsta. Tyliai apeinu langus, visi miega, apžiūriu, ar gyvi, ar sveiki, ir tada pasuku pakalnėn. Apvaikštau kūdrą, apžiūriu pievą, nuimtus daržus, apartas dirvas, nukastas bulves. Pasireнку nukritusių kriaušių. Koks malonus skonis, kokia gaivi sultis. Viskas – ir laukų tylą, ir ryto miglą, ir kriaušės sultys – susilieja į neišreikšiamą jausmą.

Gal tai ir vadinama gimtosios žemės meile?

Tikriausiai.

Per seną sodelį grįžtu namo.

Kai pabalda į langą, mama pakelia galvą, pažiūri ir pažinusi puola prie durų. Netrukus pabunda visi, aš sveikinuosi, bučiuojuos. Kiek džiaugsmo Pauliuko akyse! Jis tik pasakoja, kaip mokosi, kaip važiavo traktorium, kaip mušėsi su vaikais. Mama jį tildo, o jis nė klausyti nenori.

Mama neša valgyti, teiraujasi, kaip ten buvę, ar pavalgydavę, ar nesusalę. Kokia meilė! Kaip gera tai jausti.

O netrukus kartu su Pauliuku gulamės, jis mane apsikabina, ir mes užmiegam.

O paskui – valgymas, tinginiavimas, pasivaikščiojimai po mišką. Ir čia gera. Visas visas, iki smulčiausių sąnarėlių, jauti malonų poilsį, kurį, atrodo, tegali suteikti tik gimtoji žemė.

Ką – negi ilgai ilsėsies! Nors man neleido dirbti, bet negalima – reikia dirbti. Padėjau tėtei suvežti avižas. Jis pastebėjo, kad aš gerokai nusilpęs, nebe toks kaip tada, kai ant galo galėjau užversti dvi gubas.

Dirbau ir prie durpių, vežiau malkas ir žabus. Marcinkevičienė leido susivežti iš jų pušynėlių žabus, nes jie išsikelią, visko vis tiek nesunaudos. Vežiau visą dieną. Ir su Pauliuku. Mes kalbamės apie jo reikalus mokykloje, apie kareivius. Kartais aš užsisvajojau apie rašymą, o jis mane klausinėja ir klausinėja. Romuk, Romuk, kaip čia, o kaip ten. Bet negali pykti ant jo. Jis myli mane taip pat, kaip ir aš jį.

Sutvarkau Marcinkienės miškelį taip, kad nepalieku nė vienos šakutės. Jaučiu pareigą daryti kam nors gera. Ir namuose gausėja kuro.

Tik kai tenka dalyvauti sienojų vežime, man nemalonu. Mėtosi tie sienojai nuo tilto statybos, jie niekam nenaudingi: bet juk tai vagystė. Tik tiek, kad jie valdiški, ir, be to, įdomus pats procesas – naktis, paslaptینگumas. Nors tai ir negerai, bet galvoju – pravers ateityje – rašant. Juk kuo daugiau gyvenimiškos patirties, tuo geriau.

Nueinu pas kaimynus – Joniškiene, Bilotienę. Jos patenkintos, kad aplankau. Mat – neįsivaizdinu. Ypač tuo džiaugiasi Bilotienė. Buvau ir mokykloje. Į mane žiūri su pagarba. Taip sako ir mokytojai. Sako: „Paklausk kiekvieno vaiko, ir jis pasakys, kas tu.“ Atsinešiau blicą, paveikslavau vaikus darže, mokytojus. Galvoju paruošti medžiagą apie mokyklos teritorijos sutvarkymą, buvau taip pat nuėjęs ir į dešimtokų gamybinę praktiką.

Ir seniai patenkinti, kai paveiksluoji. Dirbau ir aš kartu, ir ropes graužiau kartu, kalbėjomės irgi kartu.

Tai gali būti pavadinta siekimu neatitrūkti nuo liaudies. Nieko tačiau man iš to neišėjo – neveikiau aktyviai. Jaučiuosi labai atitrūkęs. Kažkaip svetimas. Gal tas apsirengimas, gal padėtis. Ir iš tikro, norisi jau važiuoti Vilniun, rūpi darbas, draugai. Mama, tėtis pyksta, kad aš taip greit išvažiuoju, Pauliukas tik neverkia. Bet ką darysi.

Po varginančios kelionės aš ir vėl Vilniuje. Tuoj pasineri mūruose, jauties kaip namie.

Tokios tai mažos prisiminimų nuotrupos apie Kaukazą ir namus.

Tolesnis gyvenimas, manau, yra aprašytas. Ko nėra, papildysiu kitose vietose. Pasitaikius progai.

1958 m. rugsėjo 18 d., ketvirtadienis

Paskaitos. Iš ryto Balčikonio, po jos Tījūnelytės, paskui Lebedžio. Į vokiečių kalbą ir rusų kalbą nebeinu. Ir taip nėra laiko kada pailsėti. Balčikonis ateina šįsyk gerai pavėlavęs, nes buvo sugedęs tramvajus. Senelis jau visiškai kreta, bet įėjęs tuoj klausia, ar mes pramokom kalbos, gal surinkom vietovardžių? Bet apskritai aš kažkaip pradedu su juo susigyventi. Gal nuo Mirono incidento? Pas Tījūnelytę tik prasėdėjau. Klausė – atsisakiau. Kas gi bus, aš juk beveik nemoku lotynų kalbos! Maniau, kad Lebedys šauks už nebuvimą, bet paklausė, kur mes buvom dingę, ir sužinojęs, kad Kaukaze, tik šypsojosi ir klausė, ką kursui parvežėm. Mano tema sunki: Donelaitis pasaulio pasakėtininkų fone. Bet

įdomi. O kalbininkams tik vienas darbas per visus metus tereiks parašyti, o kai kam – tris. Žemaitis sako: „Pereik.“ Bet kad kalba manęs visai netraukia.

Su Patašium buvom ministerijos valgykloj, paskui pabindzinėjom po miestą, po univermagą, Černiachovskio aikštę ir aš, prisipirkęs chemikalų, grįžau namo. Pabaigiau „Bernardo Gavelio klaidą“ ir išėjau į repeticiją.

Repeticija buvo bendra, daug naujokų, ypač chore, ir šokėjų. Mes jaučiamės seniais, truputį įsivaizdinam, sveikinamės su senais draugais garsiausiais džiaugsmo šūksniais, rodomės nuotraukas. Mane visos mergiotės pešioja už nuotraukas, kadangi aš jų nepadariau.

1958 m. spalio 7 d., antradienis

Eiti ar neiti į paskaitas – tas klausimas dažnai kankina mane. Aš kažko bijau, noriu susitikti su draugais ir viską išsprendžiu dažniausiai nuėjimu. Šiušelis daro paprasčiau: apsiverčia ant kito šono ir duoda į akį. Patašius tuo klausimu visiškai sutinka su juo: jis didelis tinginys ir krapštūnas, dėl ko man nepaprastai įgrišta. Žemaitis keliasi nemurmdamas ir eina, žinoma, jau negirtas iki negyvumo, kaip kartą buvo po spektaklio aktų salėj „Titaniko valsas“ (tiesa, taip buvo tik vieną kartą). Jarmala visada keliasi ir bėga, prieš tai dar pasistengdamas staugimu išbudinti kitus.

Aš užmiršau, kas tai yra mankšta, dantų plovimas, pirtis, neturiu gerų apatinių rūbų, o pas Mилę nuvažiuoti nėra kada. Tikrai, žadėjau gyventi kultūringai, žmoniškai valgyti, bet kur visa tai? Tokia jau turbūt ta žmogaus prigimtis – žadėti, neišpildyti, paskui gailėtis. Nors, tiesa, mankštą padarau kai kada, o praustis – neturiu nei rankšluosčio, nei muilo. Tai išsiverčiu bet kokiais įrankiais. Nieko, greit susitvarkysiu. Nusipirksiu palatą, apsirendysiu bent kiek žmoniškiau, padarysiu nuotraukas, parašysiu seminarinį, tada imsio ruošti egzaminams, rašinėti. O dabar per dienas kankina mintis apie seminarinį, ir per dienas aš prasikrapštau prie menko nuotraukų kiekio.

Šiandien buvo tik viena paskaita. Gėda sakyti – neturiu nė paskaitų tvarkaraščio, nežinau, kada kokioj paskaitoj buvęs. Pasirodo, toj paskaitoj buvau bent porą kartų, aš galvoju, kad tai tik pradžia. Neradau parkerio, nuėjau, prasėdėjau gerą pusvalandį, paskui iš Čėsiaus pasiskolinau pieštuką, surenčiau

kelis apsakymo sakinius – ir visas malonumas. Vis dėlto aš neracionaliai naudoju laiką – pasiėmiau iš Vitos užrašus, nusirašysiu, esą. Paskaitoj puikiau-siai galiu rašyt, o naktį kurti savo apsakymus. Bet ką darysi, už kvailį niekas neatsako.

Kursas svetimas. Rita, apie kurią seniau, ypač vasarą, galvojau, visai netraukia manęs. Taip ir norisi greičiau eiti lauk, dirbti savo darbą.

Jau kada žadėjau sėsti ir šią savaitę parašyti seminarinį. Nieko iš to neišėjo. Vakar gavau pranešimą ir laišką, kad yra siuntinys. Nuėjęs pasiėmiau, pavalgiau, pavaišindamas ir draugus (ai, labai jau jie įprato naudotis mano geru!), paknaisiojau po savo popierius, susidėjau knygas, bet dirbti negalėjau. Būtinai reikėjo išeiti į miestą, išleisti apie 30 rublių, nusipirkti kojines, teptukų, fotopopieriaus, bylų ir tik tada grįžti. Tiesa, ženklų kolekciją papildžiau pora ženklelių. O juk tai vis pinigai, paltas vis sprūsta iš rankų. Paskui dar ilgai dėliojau nuotraukas, žiūrinėjau ženklelius ir tik po gerų pietų sėdau prie darbo. O dirbti, pasirodo, įdomu. Kai įsitrauki, nebenori nė pakilti. Bet Žemaitis prikalbino eiti pavalgyti. Privalgiau iki storumo ir apėmė toks miegas, kad, saugok dieve! Kritau ir užsnūdau. Bet atėjo Kęstas, atnešė bakelius, pradėjo kalbėti apie mergas, aš papasakojau jam savo Kauno įvykius, jis savo, išsinekom apie Liu, paskui apie merginas apskritai, taip kad susitrukdė darbas. Dar, be to, atėjo Maksimka nuotraukų, bet aš jį palikau ir su Patašium išdūmėm lauk, į univermagą. Šalikų, kaip norėjom, neradom, tai aš nutariau eiti pas Liu. Stalino prospekte sutikom Gintą. Tas papasakojo, kaip jo nenorėjo leisti į šokius Karininkų namuose, esą, jo kelnės per siauros ir ant kaklaraiščio kabanti beždžionė. „Ji tėvyninės gamybos, ne jūsų reikalas“, – atsakęs jis prižiūrėtojai ir įėjęs. Jis kalba apie tai, ką veikęs? – gulėjęs, į lubas žiūrėjęs, seminarinis rašyti anksti – yra dar 20 dienų. O vakare atėjo Sigis, Pupkis. Juk mes buvom lygūs, kai įstojom, o bendru išsilavinimu net Jarmala stipresnis už mane. Apie tautosaką kalba tokius dalykus, kurių aš nė nežinau. Užtai kad neskaitęs. Bet aš manau, kad dirbsiu. Dabar jau penkiolika minučių trečios, visi miega, Patašius dar dirbasi su filmom, tik aš rašau, ir smagu, nes junti, kad darbas yra padaromas, nuveikiamas, kad prieš jį laimėjai. Gerokai surinkau medžiagos temai, negaila, kad be reikalo nuvažiavau iki Liu, prastovėjau po langu kelias

minutes ir vėl sugrįžau. Tiek to. Tokia jau žmogaus silpnybė. Apie Liu vėliau. O dabar gulti, nes miegui lieka tik penkios valandos. O ryt kiek darbo!

1958 m. spalio 8 d., trečiadienis

Jau kada aš galvoju, kad paskaitas reikia lankyti visas, reikia užsirašinėti. Atsikėliau pusę devynių, dar prieš pusę. Nusprendžiau – tegul ši diena bus pirmoji visų paskaitų lankymo diena. Jau seniai nebuvau susitikęs Liu, nuo praėjusio šeštadienio. Todėl nuėjau iki Jaunimo sodo tikėdamasis, kad ji eis į paskaitas. Bet jos nebuvo, o laiko beliko tik šešios minutės, todėl nuėjau universitetan. Marksizmo paskaita buvo aktų salėj, nes 34-oje auditorijoje remontas. Įdomi tokia aplinka – sėdim salėj, kiti scenoje. Mudu su Bučiu mokomės lotynų. Oi, su lotynų kalba bus blogai. Blogai bus ir su marksizmu, bet nesirašau, nes neturiu kur, o ir nenoriu – reikia mokytis ir vokiečių, ir lotynų. Lotynų paskaitos vyksta Pilies skersgatvyje, 63-oje auditorijoje. Pas mus yra gera tradicija: pirkti kiekvienam baronkas ir paskui valgyti. Įdomu – pešamės, ginčijamės, kam daugiau, kam mažiau tekę. O per pertraukas rūkom, kalbamės literatūros klausimais, dažnai skaitom eilėraščius. Tik šįkart niekas baronkų nepirko, tai aš pasiėmiau porą bulkučių – nevalgęs gi nebūsi. Dėstytoja šįkart neklausė, klausė praėjusį sykį, įsitikino, kad nieko nemoku. Ji su dideliu malonumu pasakoja antikines istorijas. Pirmą valandą ji klausinėja, paskui užduoda, išverčia ir išeina. Ir niekada ši tvarka nebuvo suardyta. Lauke lyja lietūs. Aš darau nuotraukas. Labai užsidegiau pasiekti nors tokį tobulumą kaip Jonas. Jis parodė man kartą po repeticijos savo darbelius, ir aš likau sužavėtas. Išėjau paveiksluoti per lietų, prasival-kiojau, užkrėčiau ta liga ir Patašių, ir mes abu vaikščiojom po miestą, paveiksluodami naktį. Bet aš nukrypau. Lukšienės paskaita apie filomatus ir filaretus šiandien buvo labai įdomi, tik nerimą kelia tai, kad ji nori daryti koliokviumą. O kiek abejonių buvo, kol nusprendžiau eiti ar ne į vokiečių paskaitą. Pasakiau dėstytojai, kad rašiau seminarinį, – nieko nesakė. Bet aš labai atsiliėku iš vokiečių. Strazdaitė, matyt, labai zubrina, nes pagal knygutę viską žino. Nieko, atsigriebsiu vis tiek.

Grįžtu iš paskaitų tik penktą valandą. Seniai besu tiek išbuvęs. Pavalgau, truputį paguliu ir einu rašyti. Repeticija aštuntą, bet išeinu anksčiau. Po

Kauno incidento reikia būti aktyvesniam, kad vadovas vėl nesakytų, kad aš nieko nebesimokau groti.

Tačiau repeticijos taip ir neįvyko. Mat aktų salėj vyko ataskaitinis fizikų komjaunimo organizacijos susirinkimas, o kitur nebuvo kur susimesti. Visi susirinkom salės vestibulyje, aš parodžiau nuotraukas, sukeldamas didelį susidomėjimą. Atėjo ir vadovas, porą kartų, mačiau, žvalgėsi į mane.

Namo ėjom su Rasa. Ji klausia, kodėl aš skundžiuos Žiužiui, kad ji suvalgiusi mano lašinius. Juokaujam, kalbam apie nuotraukas. Smerkia mane už Kauną, sako, kad kol jų kompanija prižiūrėjo, viskas buvę gerai. O juk kažkada aš ją idealizavau, gerbiau, kažką jaučiau. Bet viskas taip ir baigėsi. Viena iš tūkstančių tokių meilių.

Parėjęs namo, suorganizavau nuotraukų gamybą. Dirbom su Patašium, tik jis mane įvaro pyktin savo amžinu atsikalbinėjimu. O kokių niekų mes neprišnekėjom apie merginas, pasibučiavimus ir kita. Net Kazimieras atsibudęs pareiškė, kad mes kalbam lyg priemenaškos. O tikrai. Geriau miegot.

1958 m. spalio 9 d., ketvirtadienis

Diena visiškai priešinga vakarykštei. Jau gulėdamas nusprendžiau, kad į paskaitas neisiu – rašysiu seminarinį. Bet išėjo kitaip. Pavalgęs ir sugrįžęs ėmiausi savo popierių, tik ne seminarinio. Tęsiai kažkada pradėtą apsakymą. Bet ir to parašiau tik porą puslapukų. Atsakiau į tėtės laišką ir taip tai rūkydamas, tai vėl rašydamas praslankiojau pusdienį. Kai Patašius grįžo iš turgaus su abažūru (kambario labui jis buvo įpareigotas jį nupirkti), mes vėl išėjom į miestą. Užsukom į antikvariatą. O ten gerai. Kai pradėdi žiūrinėti knygas, tai nenori ir atsitraukti. Gerų dalykų yra. Reikės ten dažniau lankytis. Nusipirkau šalį. Tiek to, taip ar taip pinigų nėra. Apvaikščiojom krautuves ir Stalino prospektu grįžom namo. Aš labai mėgstu tokius pasivaikščiojimus ir beveik kasdien stengiuos pereiti. Kai grįžau, Jarmala buvo pradėjęs tvarkyti kambarį. Atėjo Jonas. Užlėkė Stravinskis, varė į talką, bet aš pasakiau, kad išeinu į repeticiją. Jonas žada įsitaisyti mažą studijėlę skulptūrom ir kitiems mažiems dalykėliams pafotografuoti. Jis ir mane patraukia savo sumanymais. Dar nebuvo pas Liu. Vakar ar užvakar slankiojau apie namus, o šiandien nutariau užėti, nors buvo nedrąsu ir jaučiau nemažą baimę. Namie buvo ir tėvas, ir motina, ir Gražka.

Paklausiau Liudos. Ji negrįžus iš paskaitų. Gražka sakė palaukt, bet aš išėjau. Žiūrėjau tinklinio rungtynes ir laukiau pusės septynių, nes žinojau, kad Liu vis tiek pravažiuos. Po pusvalandžio tikrai ji pravažiavo, ir aš tik spėjau parodyt, kad ateisiu. Bet mane pamačiusi ji pakilo. Reiškia, aš jai lieku aš. Tuo metu aš kalbėjau su Žiuželio Laimos drauge apie nuotraukas, apie tai, kad ji neturinti darbo, eis į pasimatymą ir pan. Nuėjom iki tilto, ji pasuko namo, o aš pas Liu. Laukiau ilgai, nes ji manė, kad aš užeisiu. Jai tuoj papasakojau apie Kauną. Ji stebisi. Nuėjom pas mane, parodžiau nuotraukas, daviau savų. Ji papasakoja apie motiną, kad ji esanti žiauri jai. Gal dėl to toks baisus aistringumas ir prasiveržia, kai ji užsimiršta, kas esanti. Mes nuėjom prie Neries, atsisėdom prie valtės ir taip prabuvom iki 10 valandos. Ji sakė, kad bijojusi, jog aš neišeičiau namo. Aš abejoju ja, aš dažnai pavydžiu, bet ji, matyt, mane idealizuoja ar net myli. Kai grįžau, darėm repeticiją kupletams, atėjo Urbonas. O jis labai įdomus. Dirbo kūriku naktimis, dabar padeda kino studijai, rašo „Vakarinėse naujienose“. Žmogus pažins gyvenimą. Ir man norisi taip daryti. Mano draugai lošia kortomis ir taip įsiazartino, kad nenori eiti gult. Tik Kazimieras seniai miega. O aš rašau. Gera nors tai, nors karinio nieko nemoku. Visgi dienoraštis ugdo valią. Juk reikia prisiversti.

1958 m. spalio 10 d., penktadienis

Pirma paskaita buvo Podšikajevo. Kaip sunku sėdėti tame kariniame! Ir kiek linksmiau, kai su Grinbergu važiuojam į užmiestį, kur vyksta praktiškas darbas. Mes šturmuojam įsivaizduojamo priešo pozicijas, šliaužėm, šaukėm „urą“, paskui visai nusikamavę, sušilę ilsėjomės, kalbėdami literatūros klausimais, pasakodami anekdotus apie armėnus, žydus ir meilę. Įdomu, kai Grinbergas šneka. Mes juokiamės, ir jis, žydėlis, patenkintas, dar pasistengia. Grįždami atgal, dainuojame liaudies dainas apie karą, bernelį, ir iš tikro pagalvoji, kad galbūt kada nors teks šitaip važiuoti. Padangėje skrieja lėktuvai, tolumoje girdisi dundėjimas, pro šalį šliaužia traktoriai, o vieną dieną visa tai gali virsti karo realybe: vietoj traktoriaus suurs tankas, girdėsis bombų sprogimai, riaumos reaktyvieniai sviediniai, ir mes mašinose tikrai lėksim į ugnį. Kaip mažai mes galvojame apie karą, kaip mažai. Per daug užsidarę mes auditorijose,

bendrabučiuose. Reikėtų daugiau žiūrėti į gyvenimą. Mes tik nejuntam – ogi koks pasiutęs ir įtemptas ruošimasis karui vyksta visur – pas mus, Rusijoje, Amerikoje...

Einame namo su džiaugsmu, galvodami, kad prieš akis laisvas popietis. Ryt marksizmo seminaras, bet į jį aš neisiu – nėra laiko. Užtai į repeticiją einu su džiaugsmu. Nors dar nedrąsu po Kauno gastrolių, bet kai mane visi apspinta, užmirštu viską. Rodau nuotraukas, juokauju, kalbu su vadovu, ir man linksmas. Prie manęs, kiek pastebėjau, linksta mažoji kanklininkė. Ji ateina, pasiima mano kontrabosą, skambina. Aš rūkau, ir ji paprašo rūkyti, rūkydama juokauja. Senosios kanklininkės lydi mus pašaipiais žvilgsniais, Svirskas pareiškia, kad aš tvirkinu jaunos žmones. Bet iš tikro tai aš nė negalvoju apie ją. Šiandien kortomis nelošiam, neišdykaujam, o mokomės.

Tai gerai.

1958 m. spalio 11 d., šeštadienis

Nebuvau nė vienoje paskaitoje, o iš ryto susiruošiau pas Milę. Mašiną gavau netrukus, kabinėje nuvažiavau kuo puikiau. Milė pasitiko su džiaugsmu, bet truputį pykdama. Pas juos baisiausia netvarka – grybas užpuolė namą, tai išplėšė grindis, išėmė tris sienojus. Dabar šiek tiek geriau. Grybas galbūt bus nugulėtas. Tik jau gražiosios tvarkos, kuri buvo pirma, kuri mane taip nuraminavo, primindavo namus, jos jau nebėra. Milė rūpinasi, taiso valgyt, neša obuolius. Hėlė truputį pikta, bet mane gerbia, kalba, prikalba truputį išgerti. O aš tai neatsisakau. Ir gerokai įkauštu. O obuolių priryju tiek, kad sunku ir pavaikščioti. Pasiėmęs drabužius, reikalingus sąsiuvinius, atsisveikinu su Mile, nes ji išeina į darbą. Su Hėle nebespėju atsisveikinti, nes važiuoja mašina, sustabdau ir, kritęs į kabiną, pamojavęs, nuvažiuoju. Jos labai pyksta, kad aš būnu taip trumpai. Aš teisinuosi, sakau, kad dirbu, negaliu gaišti. Na kaip kitaip aš pasiteisinsiu. Kabinų šilta, ir aš imu snausti. Šoferis nuvežė iki pat Tauro. Daviau 10 rublių, velnias jo nematė. Skubu, nes reikia padaryt nuotraukas. Juk šįvakar susitikimas. Nerandu kur, kol, išvaręs visus, užsibarikaduoju kambaryje ir dirbu. Padariau geras, tik kiek pagadinau fiksuodamas. Kėstas ir visi patenkinti. Padarėm tikrai neblogą darbą, davę pradžių tam pirmakursių metraščiui. Ir mano darbo

daug įdėta, kad ne nuotraukos, niekas ir nebūtų organizavęs to metraščio.

Tačiau pats susitikimas praėjo nevykusiai. Pridėjo trečiakursiai, nupiešė plakatų – šok, juokis, dainuok. Tai gerai. Tačiau nuotaikos nepagyvino. O jau visi kokie apsnūdę buvo. Mane išrinko budelių budeliu, aš baudžiau visus, ėmiau fantus, kas nešoko, bet nuotaika augo labai pamažu. Tik prieš pat galą kiek įsilinksmينو visi. Mūsų kupletai labai nepavyko, dainos irgi ne, tik poezijos pertraukėlė buvo gyvesnė. Žemaitis, Šimkus, pirmakursių seniūnė Kalpokaitė atgaivino visus, o kiti poetėliai irgi buvo eiliniai eilėrašėliai. Išskyrus Urboną. Kalpokaitė (ji dailininko duktė) man patinka. Matyt, stipraus jausmo mergaitė. Ir rašo gerai, stipriai, jausmingai. Aš šoku su ja beveik pusę visų šokių. Ir ji mane vedė. Rytojaus dieną sutikau valgykloje, jau iš tolo mes pasisveikinom, paskui jutau, kad ji stebi mane.

Tačiau nieko nelydėjau. Širdy, kaip ten bebūtų, yra Liuda.

1958 m. spalio 12 d., sekmadienis

Puikiai išsimiegu, išeinu į miestą. Gera pavaikščioti po miestą, bet tai bevaisis vaikščiojimas, tik išleidžiu pinigų popieriui ir knygoms. Dieną rašinėju, dirbinėju, bet nieko gero. Vakare galvojau apie Liu, išeinu, sutinku Joną. Mes vaikštom kalbėdamiesi apie Jagučių šeimą, Gražiną, Liu. Jos per daug drąsios, joms nieko nereikia viešai pabučiuoti. Jonas užtai pyksta. Susitinkam Čižauską, daugiau tokių draugų, visi kalba apie merginas, kaip rasti „geresnių“. Bet aš nenoriu. Atsiskiriu, nueinu, pavaikštau vienas ir, užėjus darbo nuotaikai, grįžtu namo. Patašius eina į šokius, kviečia mane. Aš atsisakau. Žemaitis sako, kad aš pažangėju. Kalbam apie darbą. Anot jo, jei aš dirbčiau, pasiekčiau daug ko. Skaitau jo eilėraščius, jis mano. Jam labai patiko „Katinukai“. Jis daug, nepaprastai daug prirašęs, bet tiek daug chaltūros, pataikavimo laikraščiui, kad koktu. Yra, žinoma, ir daug gerų. Pasakoja jis apie Granauską, sako, jis daug dirba. O aš tinginiauju. Tikrai. Staiga prisiverčiu, sėdu ir rašau. Rašau iki dviejų. Net kada pareina Patašius, pasakoja, kaip jam sekėsi šokiai, kaip jiedu „taisėsi“ prie vienos gražios mergiotės, kaip pražiopsojo, nes nesusitarę, kaip chuliganai, daužė akmenimis langus. Stengiuosi nesiklausyti, susikaupti. Girdenis su Šiušeliu ir

Patašius su Jarmala „šaudė laivus“. Paskui tiedu pradeda tekšenti sau per snukius, ir taip siunta beveik valandą. Pabaigoje net susikruvino kojas. O mes juokėmės susiriesdami.

1958 m. spalio 13 d., pirmadienis

Nors nusprendėme į paskaitas eiti, pabudome po devynių. Tai pavalgę nuėjome tik į antrą paskaitą. Ir joje aš rašiau. O sugrįžęs, nors žadėjau rašyti seminarinį, ėmiausi laišką. Parašiau Laimai, Jau-niui, dabar su jais jau tvarka. Persirašiau visus adresus, kad žinočiau, kam turiu siųsti nuotraukas, laiškus. Apie pusę septynių išlėkiau pas Liu, bet jos pravažiuojančios nemačiau. Sugrįžau, susipykau su Jarmala dėl vištos prie stalo. Buvo rektorius. Labai jau landus, pasakė, kad geriau galėtume pakloti lovas. Mes pageidavome lentynėlės, pažadėjo. Šiandien kažkodėl visi irzlūs, nepasiduodantys. Gal kad diena tokia bjauri, lynojanti, gal dėl to, kad stipendijos nemoka ir visi pusalkaniai, o gal prisidėm vienas kito. Tiek to, dirbsiu nuotraukas.

1958 m. spalio 28 d., antradienis

Nerašiau apie dvi savaites – nebuvo laiko, nors per tą metą įvyko gan daug įvykių.

Pirmiausia, mūsų liaudis buvo išvažiavusi į kolūki. Gyvenom mudu su Patašium. Patį pirmąjį šeštadienį buvo atėjusi Liu. Mes pakalbėjome labai nuoširdžiai apie gyvenimą, siekimus. Jis žiūrėjo į mane, džiaugėsi visa esybe. Kartą, dar prieš tai, naktį, prie Neries, kai mes, palikę valtis, kuriose sėdėjome, ėjome namo, ji prisiglaudė ir pasakė:

– Romuk, aš tave labai labai myliu.

Tada aš atsakiau šaltokai, aš nejaučiau kokio nors stipraus jausmo, buvau tik nustebintas tokio posūkio. Paskui mes kalbėjome su Girdeniu, ir jis pasakė, kad jis manęs, jog merginos meilė, jei ji yra tyra, persilieja per kraštus ir užlieja kito širdį. Tada aš nelabai patikėjau, bet šeštadienį aš tuo įsitikinau. Tiesa ne tik tai, tiesa ir tai, kad nematydamas gali užmiršti net labai mylimą žmogų, tiesa ir tai, kad matydamas, tik matydamas ir bendraudamas su juo, gali rasti jame daugiau teigiamybių, grožio, gali labiau pamilti. Mes nesusitikom gal ilgai, ir aš apie ją galvodavau. Atėjus pusei septynių, aš išlėkdavau prie Jaunimo stadiono ir rūkydamas laukdavau, kada ji pravažiuos troleibusu, kad ją pašaukti, pakalbėti.

Kartą Palaikis man pasakė, kad ją matęs su kažkokiu fruktu. Ji buvo tada žadėjusi eiti į koncertą su savo kurso draugais. Ką gi, prašau. Pasirodo, ji buvo su kitu. Po to nuėjo į Karininkų namus, į šokių. Man buvo labai nemalonu, kai šitai sužinojau. Išvaizdos ir nuotaikos pasikeitimą pastebėjo visas ansamblis, aiškinausi nesveikuojas. O Patašius patarinėjo mesti ją, pirma sugavus, ištardžius. „Susirasi geresnę“, – sakė jis. Nežinau, aš nepykau, mačiau, kad jis taip stengėsi iš draugiškumo. Aš žadėjau ją „užlaužti“, bet kai sutikau, paklausiau, kur buvusi, ji viską papasakojo taip atvirai ir nuoširdžiai, kad man nieko nebeliko daryti, kaip tik užvesti kitą kalbą.

Apskritai aš negaliu jai pasakyti blogo žodžio, nes ji tokia paprasta, atvira, nuoširdi, jausmo žmogus. Jos padėtis namuose nepavydėtina – paltukai blogi, kojineis pinigų neturi. Ji neturi draugo, sielos draugo, ji nori pasipasakoti, pasiguosti. Ji nekenčia motinos. Mes įsikalbėjome apie tai. Sakau, juk ir mamai, kai nebuvo tėvo, buvo sunku, tik darbas, darbas, o namuose dėl to lieka tik pyktis. Vaiko siela liauna – išsiugdė pyktį, dabar jo neišmesti; motina tai mato, ji visai atšąla. Sugyvenimo nėra. O kas kaltas? Teisingai, kalta esu ir aš, sako Liu; bet mama irgi kalta. Taip, o kas privertė jas abi nusikalsti? Kas buvo išvežę tėvą? Štai ką aš labiausiai kaltinu, nors be žmonių individualybių tas santykių formavimasis neapsiejo.

O kaip ji džiaugėsi gavusi 200 rublių stipendijos: „Romuk, aš niekada nesu turėjusi tokios sumos pinigų! Tai kažkaip keista.“ Ji nuėjo nusipirkt saldainių. Gaila, graudu žiūrint į tai.

Bet paskutiniu metu ji truputį pasikeitė. Pasi-darė šaltesnė, santūresnė, o aš jaučiu ne tik įdomumą, naujų santykių patrauklumą, nebevaikštau su ja, kaip ji mano žodžiais pasakė, „kad pažinčiau gyvenimą“, o jaučiu kažką svarbesnio, kaip tada, septintoj klasėj, kada vaikščiodavau po mišką ir galvodavau apie Ireną.

Šeštadienį Liu žadėjo užteiti pas mane, mes pakalbėsime apie „daug ką“. Gera buvo, kai nebuvo mūsų draugų. Mes su Patašium gyvenom laisvai, nežiūrėdami tvarkos. Užfiksavau nuotraukose kai kurias mūsų buities daleles, ir visi sako, kad *klasė*. Tik kartais tekdavo drebėti, kai aplink vaikščiodavo komisija ar į ją kas nors panašaus ir barškindavo į duris. Tada mes nusprendėm susitvarkyti, bet

taip ir likdavo netvarka. Tada mes svajodavom apie kokį privatų kambarį, kuriame galėtume gyventi, kaip mums patinka. Bet pinigų nėra, sunku palikti draugus, ir man būtų sunku palikti bendrabutį. Jeigu išmes, tada ką darysi...

O išmesti susidarė visos galimybės.

Reikalas buvo toks.

Pas mus buvo laisvų lovų. Kartą atėjo Kėstas su kažkokiais dviem draugais. Miegojo pas mus. Paskui buvo dar du. Kitą naktį keturi, ir visi man nepažįstami. Aš į juos nekreipiau dėmesio – tegul miega. Per tai ir užsidirbau.

Su vienu jų – Virgiu – susipažinau arčiau. Jis miegojo pas mus ištisą savaitę. Kai jis pareidavo, ateidavo Kėstas. Kalba visada prasidėdavo apie merginas.

Truputį daugiau apie tuos du tipus, tipus, nes jie tipiškai laisvo, palaido ir visiškai neproduktingo gyvenimo atstovai.

Kėstas, kai jis tik pasirodo, apie nieką kitą nekalba, tik apie merginas. Jis esąs ne toks jau mandrus, na... bet nepėsčias. Kiti vaizduoja, aš nevaizduoju, dirbu. Kaune turėjau merginą. Ji truputį „skėlė bajoriuką“ su tokiau „bachuru“. Tas ją sekiojęs. Ji sakius: turiu *bachurą* Vilniuj, atseit jį. Jis neatstojęs. Pagaliau, kai ji atsakiusi griežtai, palindęs po traukiniu, nupjovė jam kojas ir ranką ir iš ryto miręs.

Aš esu labai durnas, kai pasigeriu, sako. Gausiu kada, gausiu smarkiai. Ir jis pasakoja, kaip jau kartą gavęs, nes tvarkęs savo igėrusią „chebrą“, žydukai jį palaikę vadovu ir prikūlę.

Iš viso, jis labai jau mėgsta pabrėžti savo sugebėjimus merginų atžvilgiu, sugebėjimą vadovauti, gerą dainavimą ir skambinimą gitara, o ypač kad jis ekonomistas. Ekonomistai! Žinai, ekonomistai tai vyrai! Filologai, ką jie, tik kastruojasi, pjaunasi ir šoka nuo penkto aukšto.

O aš kaip tik tokius vertinu. Jie yra kvailiai, amžini kvailiai; bet stiprios valios, nesitaikstą su aplinka. Tu ištirk tą kvailį ir pamatysi, kokia istorija slypi po tuo draugus ekonomistus juokinančiu įvykiu. Ne ir dar kartą ne, neišdrįstų taip padaryti nė vienas teisininkas ar ekonomistas – jų sielos jau apaugo dumbliu, jie susitaikė su viskuo, universitete jie tik ruošiasi padlaižiauti, sukčiauti, o nesimoko. Kam jiems mokslas? Svarbu diplomas, kad paskui galėtų karaliauti nediplomuotų sukčių

ir padlaižiautojų miniai ar bausti juos, kai tik to reikės. O patys išliks sveiki ir juoksis iš viso to.

Filologas tai gyvena. Nors jis gyvena užsidaręs (kartais), bet tikrai gyvena, jo siela kunkuliuoja. Tik toks žmogus ir gali padaryti tokius dalykus; žinoma, tai gal ne kvailumas, tai gal nematymas išėities iš padėties.

Antras, Virgis, visiškai panašus. Tik jis juokiasi iš Kėsto, kad tam niekada netrūksta kalbos „apie mergas“, kad jis nepaprastai didžiuojasi ekonomistais ir tuo pats atrodo kvailas. Žinoma, Kėstas nėra kvailas, jis samprotauja teisingai. Pavyzdžiui, kaip jis supranta žmonos pasirinkimą, kokia ji turi būti. Bet pats jau tas pasakojimas juokingas, ir dar juokingiau, kai jis patarinėja man. Jis moka pasakoti ir įdomių istorijų. Pavyzdžiui, apie savo pusbrolių. Jis dirbęs, buvęs labai kuklus. Po kariuomenės, o dar nematęs moterų. Ten dirbusi viena pulkininko žmona. Pulkininkas išvažiuodavęs ilgam, jai nuobodu, ji nusižiūrėjusi į jį. Jie eidavo namo, kalbėdavo; prie bažnyčios ji jį pabučiavo. Po to priėjo prie rimtesnių dalykų. Ji tapo nėsčia. Auginti kūdikio nenorėjo. Vyras nesuprato. Ji išeidavo lyg į turgų, o eidavo pas jį. Paskui jie išsikraustė, viskas taip ir baigėsi. Įdomu, bet svarbiausia, ką Kėstas vertina, kuo džiaugiasi, kaip pasakoja. Oi, kaip lengva iš to pažinti žmogų!

Bet apie Virgį. Jis augęs, nedraudžiamas darydavęs, kas patinka. Pabėgdavęs iš pamokų, iš namų, šaudydavęs pistoletu. Sėdėjęs kalėjime – kaip supratau, už chuliganizmą. O jaunas – 1938 metų gimimo.

Pasakoja apie merginas. Dvi ateina pas jį su draugu, dvi vėl užvirsta. Jie sukasi, slepiasi, merginos sužino, nebeateina, velniai! O kokie jo santykiai! Kai pasigeria: „Eik šalin, prostitute!“ O vis dėlto jam patinka laisvas elgesys, eina į šokius ir pan.

Taigi, su tokiais reikalų turėjau visą savaitę. Šeštadienį dirbau nuotraukas. Įeina vienas, nepažįstamas. Prašo pernaktoti. Galvoju – vienas iš jų. Girtas. Perkūnai jo nematė, tegul miega. Atsigulė. Apie 4 val. beldžiasi kažkur. Žiūriu – milicija, štabas. Pamatė praviras mano duris ir įpuolė. Kas gyvena? Dek šviesą. Užžiebė žiebtuvėlį. Tas guli. O, to mums ir reikia! Išvertė. Renkis! O man – ko laikai nepažįstamus, pašalinius. Aš teisinuosi tamsoj nepažinęs, sakau, žadėjęs ateiti kažkoks

Kęsto draugas, galvojau, tas. Nežinai, ką laikai. Juk jis apsigovė, sukėlė muštynes. Keikia jį, ragina rengtis. O spintoj tupi dar vienas, buvęs pas mus. Aš stoviu ir drebu: kas bus, jei atidarys spintą; bet neatidarė, išsinešdino. O tas liko nakvoti. Parėjo ir Virgis. Miegojo. O rytą ir jį gaudė, jis bėgo. Pasirodo, ir tas sukėlė kažkokias muštynes. Kas būtų buvę, jei būtų užgriuvę naktį?

Rytą susitariau su Kęstu, sureguliuavau veiksmus. Būčiau sakęs, kad tai buvo ne Kęsto draugas, aš apsirikau. Jo draugas neatvažiavęs, tai pasakė jis, grįžęs iš šokių.

Tokios tai yra mano iš bendrabučio išlėkimo galimybės.

Dar ką. Tų priverstinių atostogų metu aš žadėjau daug dirbti. Svarbiausia – nuotraukos ansamblui. Tiesa, dirbau, bet ne dieną ir naktį, kaip buvau žadėjęs, o priešokom. Ir nieko nepabaigiau, tik pradėjau. Žadėjau parašyti seminarinį, neparašiau. Tiesa, skaitinėjau, rašinėjau, bet tai geriausiai apibūdina šis žodis – čiupinėjausi. Ne daugiau. Guldavausi apie 3, keldavausi apie 1 val. Baisu! Prasitrini, pavalgai, pavaikštai. Pinigai plaukia, palto nenusipirkau. Laiškų negaunu. Ilgu, tuščia, nyku. Nors visą laiką svajoju apie darbą, ir tai teikia naujų jėgų. Simas, pavyzdžiui, irgi nuobodžiauja, bet jis nuobodžiauja tikrąja to žodžio prasme, be perspektyvos į darbą. Aš tai čiumpu viską ir nieko nebaigiu. Pavyzdžiui, pradėjau ruošti apsakymų rinkinėlį apsvartymui, bet tai irgi ilgam užsimes, nes dabar prieš akis seminarinis, ir jei neparuošiu jo iki lapkričio 1 – negausiu įskaitos. Patašius tai tik žada dirbti. Dabar jau 2 valandos, o jis dar miega. Aš tai nors rašau. Bet kaip nepatenkintas tokiu gyvenimu! Nieko, eisiu pirkti žadintuvo, tada normuosiu miegą ir dienos laiką griežčiau.

Kas dar įdomesnio? Buvau susitikęs su Rimu. Pakalbėjom apie nuotraukas, darbą. Jis papasakojo, kaip žydukai išmušė akį vienam jo draugui, susitarėm, kada dirbti nuotraukas, pavalgėm, pakalbėjom apie Liu. Jis man apskritai patinka.

Vakar visa diena praėjo irgi neproduktingai. Skačiau Dž. Londono „Rytas aušta“, nes noriu rimtai pradėti skaityti – aš labai atsilikęs literatūriniam gyvenime.

Vakare turėjo būti koncertas.

Nuėjau pas Svirką, bet instrumentus jis buvo išvežęs. Sutikau Joną. Mes su juo dažnai kalbam apie

kiną, televiziją, foto. Jis dabar pradės rimtai dirbti. Su kažkokiu vyruku stato filmą, multiplikacinį. Ruoš Vilniaus albumą etiuduose. Per penkerius metus – tai jo uždavinys. Koncertą davėm vėlai. Iki tol vaikščiojom, rūkėm, kalbėjom filharmonijoje. Atėjo Liu su Lilka. Supažindino. Lilka nieko mergytė. O koncertas pavyko velniškai. Prieš tai buvo visokios inscenizacijos, solistai. Liaudis beveik išsiskirstė. Miegojo! Kai išėjom mes, visi atgijo. Ploja! Pabaigėm koncertą, tai dar dukart turėjom ką nors pagroti. Ir dar nenorėjo paleisti mūsų. Liu ploja man. Bet tai jau nebedaro tokio įspūdžio, kaip tada, kai ji man plojo pirmąkart.

Po koncerto ėjom namo. Kalbėjom, juokavom. Jos abi nenutilo besijuokdamos, o man pokštų ir kalbos nestigo.

Su Liu pabuvom mūsų pamėgtoj vietelėj, prie laiptukų.

Arnašius apšaukė, kad neatnešiau reportažo. Turėjęs išeiti. Tiesa, aš dabar ten dažnai lankausi. Gavau darbo iš Baužytės, padariau reportažą iš grąžtų fabriko apie Povilą Ambrazą. Gavau ir daugiau – kalu pinigų. Vakar jos buvo koncerte. Pamatė mane, šypsosi, sveikinas.

Tiesa, aš dažnesnis svečias filharmonijoje, operoj. Klausiausi Ter-Merkiriano, valstybinio ansamblio, žiūrėjau baletą „Audronė“. Tai įdomu, gražu, gera. Ypač visuomenė. Viskas mane žavi.

Pažadina beldimas, ir gerai, nes būčiau pramiegojęs. Penkiolika minučių, bet aš spėju nueiti. Paskaitose tik keletas studentų. Aš neturiu užrašų, skaitau knygą.

Lietus lyja – jau tikras ruduo. Ir širdyje liūdna. Gerai, kad gaunu laišką iš Laimos. Perskaitau ir sėdu rašyti. Nykuma pranyksta, aš įsitraukiu į darbą ir, kai jį baigiu, darosi linksmiau.

Prieš akis proseminaras, aš nepasiruošęs, bet dirbsiu, mokysiuos. Pasiėksiu ko nors.

Seminaran buvau nuėjęs, bet mūsų susirinko tik keletas. Račkaitis, referento, nebuvo. Aš, reikia pasakyti, norėjau, kad jo nebūtų. Juk tai egoizmas. Jam bus blogai, o aš norėjau išnešti savo kailį, nes nebūčiau gerai koreferavęs. Pasikalbėjom su Lebedžiu, pajuokavom, aš vaizduoju baigias rašyti, bet kaip reikės juokauti šeštadienį, nežinia.

Buvau nuėjęs į polikliniką, norėjau susitvarkyti su fiziniu, bet nežinau, kaip išeis. Nes negaliu – vieną dieną nuo penkių, kitą dieną nuo trijų.

Vakare buvo repeticija. Vadovas apšaukė, kad nemoku „Ūdrio dainos“. Pikta, apmaudu.

1958 m. spalio 29 d., trečiadienis

Į paskaitas nėjau, nuo pat ryto nuėjau į skaityklą. Tiesa, ne nuo pat ryto. Vakar Jarmala ryškino filmas, išdirbau ir aš savo reportažinę. Tuo pat atsisėdęs parašiau ir tekstą, tai šiandien iš pat ryto nunešiau redakcijon. Arnašius tuoj nunešė kažkokiam apkūniam, paskui pristatė ir mane. Gana nieko vyras – pasisveikinom, pakalbėjom. Sako, gerai eis. Smagu. Nuėjau į pieno kavinę ir ant tos intencijos pavalgiau, nors, tiesa, nelabai gerai. Skaitykloje prasėdėjau iki penktos valandos. Patašius atėjo apie 1 val., gerai išsimiegojęs. Kas bus, nežinau; darbas man nors skuba į priekį, o jis tik pradėjo versti lenkišką tekstą. Reikia 40-ies puslapių, per valandą išeina puslapis. Kada jis išvers, kada dar sulyginu, nežinau, nes iki atidavimo termino beliko trys dienos. O jis šaltai jaudinasi ir miega iki pirmos.

Penktą valandą kieme ėmė rinktis studentai. Mat prie Lenino aikštės turėjo įvykti mitingas. Per visą miestą ėjom gatvėmis iki aikštės. Ėjau ir aš. Vis dėlto įdomu, nors turėčiau nedalyvauti iš principo. Vadinasi, mano principai silpni, jei juos aukoju, „kad pažinčiau gyvenimą“. Liaudis – studentai, amatokai, fabriku darbininkai – neša plakatus, portretus, vėliavas, gėles, bet negausiai, juokauja, kalba, grūdasi. Ir kaip tai juokinga – gryna ceremonija. Eini todėl, kad reikia. Tik kai pagalvoji, kad gal kada taip, būdamas kareiviu, eisi tomis gatvėmis, trenkiant dūdų orkestrui, žiūrint minioms žmonių, kaip dabar, tik žiūrinčių ne su šypsenėle ir nuostaba, o su skausmu, kai taip pagalvoji, per nugarą nueina šiurpas.

Buvo mitingas, jeigu jį taip galima pavadinti. Kalbėjo Marcinkevičius, Stepšys iš universiteto, Bieliauskas, dar keli ir visi pasakoja apie savo ištikimybę partijai. O vyrai rūko, moterys klega, kas vyksta prezidiume niekas nemato, net ruporus nustelbia klegesys. O rytojaus laikraščiuose buvo paskelbta, kad po kažkieno kalbos, kur buvo prisiekama partijai, mitingo dalyviai vieningai sušukę: „Prisiekiam!“ Kas gali būti durniau už tokį žurnalistinį triuką? Apima ir beviltiškas pyktis, ir juokas, pagaliau nori spjauti į viską ir eiti velniop. Bet dalyvauji toje komedijoje. O dalyvauji ir todėl, kad per

spalio šventes norėsis parvažiuoti namo, jei dabar nebūsi, vadovas gali neatleisti nuo demonstracijos.

Diena apsiniaukus, rūkas, beveik lynoja, po to mitingo pavaikštau dar, žiūrinėdamas, gal yra Liu. Bet jos nėra.

Einiu namo. Taip tuščia. O čia dar randu, kad laikraštyje iš Kraštotyros muziejaus nuotrauką įdėjęs kažkoks Landzbergis. Aišku, tai redakcijos šulas, negi jie nebendradarbiauja!

Dirba nuotraukas Antanas. Tai einu gult; nors būtų geriau dirbti, bet širdyje džiaugiuosi, kad galėsiu pamiegoti.

1958 m. spalio 30 d., ketvirtadienis

Pažadino kažkokia moteris. Ji teiravosi, ar prie manęs suėmė Milašauską. Susirašė viską, pavardes, davinius, išklausinėjo. Papasakojau, ką gi. Moteriškė jaudinasi, prašo nežudyti Algio per teismą. Ką gi, negi mes ką nors pabloginsim.

Ji pasakoja, kad Algis paprašęs jos išleisti. Niekad neprašydavęs. Ji kažką nujautus. Draugas prašė, kad leistų. Jis ilgai negrižo. Atvažiavo čia, nuėjo pas „Pergalės“ direktoriaus dukterį (matyt, Algis su ja draugavo), ir ta jai pasakė, kad Algis suimtas.

Tėvo neturi, mirė jo sesuo 19 metų. Draugai kviesdavę jį „nusiraminti“. Jis įprato. Ir štai prie ko. Moteriškė tik neverkia.

Ką darysi...

Keliuosi, darau mankštą, nusiprausiu ir sėdu dirbti; visi išeina į paskaitas, tik Patašius miega. Nors pas Šiušelį ateina mergiotės atsiimti nuotraukų, bet man darbas kruta. Ir apie pietus pasakėčios išanalizuotos. Darbo tempas atslūgsta. Parašiau porą laiškų, paskui išeinu į komjaunimo komitetą, nes vakar gavau iš Pliugžmos šaukimą. Tikriausiai dėl Milašausko. Tikrai, dar kartą turėjau išpasakoti visą istoriją, paskui užsipuolė dėl to, kad laikiau nepažįstamą asmenį. Tikrai, kaltas mano nuolaidumas, bet jie neatsižvelgia į jokiais žmogaus individualias savybes, o teisia kaip kokie teisės milžinai. Kėstas irgi prikergtas. O tai jau negerai. Jie netiki, kad Milašausko anas nepažįsta, kad ne jo prašymu atvyko Milašauskas. Aš norėjau susitikti su Kėstu, susitarti, bet jo nebuvo. O Aleliūnui turėjau duoti garbės žodį, kad nieko su Grybausku nesutarsiu. Gaila, kad neradau, o tikrai būčiau patikslinęs laiką. Aš galiu jiems duoti garbės žodį, kad niekšams garbės žodis negalioja.

Vakar skambino Arnašius. Šiandien tik iš kelinto karto prisiskambinau. Kam jam reikia? Kaip visada, einant į redakciją, ima nerimas. O ten, pasirodo, buvo gan linksma. Arnašius nusipirko lenkiškos medžiagos, jam reikia pasiskolint 300 rublių. Aš prižadavau surasti, nes jis man žada negatyvus. Jo draugas Algis duoda obuolį, pakalbam, pajuokaujam. Nieko. Namuose dirbu prie seminarinio – perrašinėjau, bet liaudies daug, visi zirzia. Mes su Patašium nueinam į repeticiją, bet darbuotis gerai negalim ir čia salę užėmė drama, mūsų salė – šokėjai, mes nusikraustėm žemyn, pagrojom truputį. Aš surūgęs. Vijolė klausia, kas per istorija slegia. Aš jai papasakoju. Ji stebisi. Iš tiesų verta. Juk Aleliūnas – pirmos klasės kvailys. Einant namo kalbam apie Baiką, Vita ir Jolita juokauja, kad ir aš būčiau nieko, jei sekčiau Baika. Atėjo Arnašius. Atnešė laikraščius su mano straipsniu. Nors ir padlaižiuojamas – pinigų bus. Paskolinau jam 300. Chebra sėdo lošti kortom, o aš rašyt. Ir tai, rodos, pažangiau. Aš jau turėsiu ką parodyt. O jie? Kingą?

1958 m. spalio 31 d., penktadienis

Karinis – kančia, kaip ir visada. Paskaitose jau nebuvau visą savaitę, tai karinis primena, kad aš mokausi universitete.

Bet buvo įdomus dalykas. Podšikajus pradėjo pasakoti apie tai, kad rusai pirmi išrado tankus, kad jiems priklauso ta garbė. Kažkas iš mūsų prunkštelėjo. Jis nutilo. Paskui sako, kad nėra ko juoktis. Per pertrauką pasikvietė Ulį, išvadino mus *šūdeliais*: „Govniūgi vy.“ O man džiugu, kad liaudis šiek tiek nacionalinio išdidumo dar turi. Parodė tai nušiurusiai ruskio galvai, kad mes ne tokie jau mulkia. O per Vilenskio paskaitą mes jaučiamės laisvai. Jis patarė galvoti, ką norim, bet to neparodyti. Sako, per įskaitas jums gali būti blogiau. Jis iš tikro skelbia, kad vienuoliktosios grupės nekenčia. Tegul. Galvoja, kad visi gali tik padlaižiauti.

Tądien link seminarinio nieko nenuveikiau. Parėjęs namo pradykinėjau, paskui buvo repeticija, taip visa diena ir praėjo.

1958 m. lapkričio 1 d., šeštadienis

Iš ryto nuėjau į biblioteką, prasytyniau beveik porą valandų, kol susiradau ir užsisakiau knygų. Ir vėl visa diena praėjo vaikščiojant, kalbantis su visokiais mulkais ir t. t.

Buvau paėmęs bilietus į estradinį, o su Liu susitariau, kad ji ateis pas mane 8 val. Bet aš nutariau – ji vis tiek eis. Palaukęs poros troleibusų, nusprendžiau, kad ji bus namie. Ėjau drąsiai. Kai įėjau, ji su chalatelium ir balta bliuzele žvilgterėjo pro duris ir pasislėpė. Pas ją buvo draugės, kvietė eiti į Rasas. Aš atsisakiau, jos juokaudamos išbėgo. Troleibusas buvo perpildytas, bet mes juokaujam, smagūs. Koncertas buvo vidutinis. Pirmas dalis tiesiog menka. Partija. Taika. Nulis. Antra pagyvino nuotaiką. „Čiko čiko“, lenkų daina apie kaštonus, „Tina Mari“, ypač pastaroji liaudžiai patiko. Salė griaudėjo. Turint omeny, kad tai pirmasis ir poros metų Lietuvos estradinis orkestras, reikia atleisti. Gal išaugs. Tiškus man patinka. Toks vaikutis.

Su Liu ir jos drauge mes nuėjom į daile. Buvo šokiai. Jos kursiškai graibo ją, ironizuoja mane, bet man nepikta, net linksma. Lomonosovas iškart atkreipė dėmesį į Liu, kartą išvedė,ėjo antrą, bet aš išėjau šokti su ja, ir jis grįžo nušluostyta nosimi. Greit išėjom. Durininkei daviau 5 rublius, atseit džentelmenas. O tos Dalkos berniokas visai lumžius: nei jis kalba, nei juokauja. Kalbos man užteko iki pat namų: pasakojau apie pinigų skolinimą, gėrimą, o jos juokėsi, juokėsi.

Ilgai mes su Liu stovėjom verandoj, bet buvo nepatogu, kai atėjo jos tėvas ir pamatė ją. Tik spėjau sulaikyti ir susitarti, kad ryt 8 val. ji bus pas mane.

1958 m. lapkričio 2 d., sekmadienis

Buvo repeticija, gan ilgai teko laukti, kol galėsiu eiti namo. Visa diena praėjo nenaudingai, nepaisant to, kad truputį skaitinėjau, rašinėjau.

Buvo jau 8 val. Visi išėjo, paliko laisvą kambarį. Aš laukiau Liu, bet ji atėjo tik apie pusę devynių. Parodžiau nuotrauką, straipsnį, skaitė apsakymą ir supyko už natūralizmą. Ir šį vakarą mes praleidom smagiai. Aš buvau tiesiog laimingas, nekalbant apie ją. Mes pasiduodam savo jausmams. O kokius ji turi stiprius jausmus. Aš paklausiau, ką ji yra mylėjusi. Nenorėjo sakyti. Tada aš papasakoju apie Anutą. Ir ji papasakojo. Mylėjo aštuntoj klasėj. Ruskiuką. Gražus. Bet jos net nepabučiavo. Ji pabėgo. Jis nebeatėjo. Ji aštuonis mėnesius kankinosi, nieko nematydama. Žinau, koks tai buvo baisus kankinimasis, nes ji nepaprastai aistringa. Paskui buvę dar du. Man jos gaila ir skaudu. Gal kad ne visa meilė man tenka. Tai egoizmas? Galbūt. Nejučiom

įsišnekom apie vedybas. O kokia ji laiminga! Juokėsi, eidama namo, juokėsi!.. Tu? Tu? Ir vėl juokiasi. Buvo Gražka su Jonu. Jų santykiai jau kitokie. Ar nebus taip ir mums su Liu kada nors? Parėjęs radau visus. Jarmala, klebenęs duris, jau miegojo.

1958 m. lapkričio 3 d., pirmadienis

Rašęs užrašų knygutėse, sąsiuvinuose, lapuose, pagaliau vėl ėmiau rašyti tikrajame dieno-raštyje. Aš tikiu, kad turėsiu visą savo gyvenimo darbų aprašymą. Palikau vietos vasaros išpu-džiams: egzaminai, Ryga, namai, paskui ruošimasis kelionei į Kaukazą. Kada nors užpildysiu. Visus lapukus surinksiu; vaikystės ir mokyklos dienų prisiminimai, daugiau dokumentine negu menine forma, jau irgi pradėti. Surinkęs viską, turėsiu nepaprastai daug medžiagos. Kas žino, gal paskui iš tų lapukų ir sąsiuvinų gims geros knygos arba, kaip esu numatęs, romanų serija? Aš tai visiškai pajėgčiau padaryti, tik reikia darbo. O dienoraščių, kurių irgi netrukus būtų apie porą tomų, bus man pirmoji to būsimojo didelio kūrinio redakcija.

Sunku prisėsti prie sąsiuvinio, bet kai prisėdi, nebenori atsitraukti. Kaip ir prie kiekvieno darbo. Pavyzdžiu gali būti ši diena. Tikrai, jei visos tokios būtų, gal ir būčiau patenkintas.

Visi išėjo į paskaitas, o aš pavalgęs sėdau prie stalo. Nepakildamas rašiau tris valandas. Paskui nuėjau laišku. Radau iš Živilkos ir Meilės. Sėdau, parašiau Živilei. Ir vėl iki 3 val. rašiau seminarinį. Mintys klostosi laisvai, auga prirašyti lapai. Tik paskui ateina visi draugai, prasideda kalbos, triukšmai, imame šluotis, tvarkytis, nes sužinom, kad bus komisija. Iškyla daug triukšmo su Jarmala, Girdenis su juo ginčijasi dėl socialistinio realizmo, partiškumo, kalba apie Pasternaką. Ateina Zigmas su Adolfu. Ir kaip jie man bjaurūs! Tiesiog sukelia pasišlykštėjimą. Kad neatidariau durų, tai jis lyg juokais sako: „Ot galvijai.“ Man lyg kuolu į galvą. Nuraudau, žadėjau neduot rankos, bet susivaldžiau. Adolfas nori pinigų, tas – kokio nors švarko. Nieko nepešė nei tas, nei tas. Eina jie velniop! Zigmas taip ir taikosi, kad pasigirtų šeštadienio pijokyste, merga ir dar velniai žino kuo.

Repeticija užtruko ilgai. Šiandien komjaunimo metinių minėjimas. Kada, po perkūnais, jis baigsis? Kažkokios senos bobos, neva revoliucionierės, plepa apie Kapsuką ir dar kažką. Pikta ir klausyti. Pjesė

„Naujieji metai“ labai sunki, bet kai kurias vietas aš pagroju, ir džiugu, kad čia aš jau nevisiškas žio-plys. Čižauskas buvo atėjęs, nes vadovas jo prašęs. Vėl pasiims „savo“ kontrabosą. Kada tai baigsis, kada aš tapsiu tikru kontrabosu, grosiu iškart? Na, netrukus.

Namie, kaip kas vakaras, pokalbiai. Apie Pasternaką, žemaičių kalbą, žodžius, literatūrą, merginas. Aš taikstausi rašyti, o kol jie nesumigę – sunku.

O kaip gera būtų gyventi miške, atsiskyrus nuo visų mažoje trobelėje, ir rašyti nuo ryto iki nakties. Prie manęs būtų mano Liu, o aš dirbčiau ir dirbčiau.

Tas mano svajones Girdėnas pavadino svaičio-jimu. Gal ir tiesa. Nuo miesto neatitrūksi. Ir Liu juk gyvas žmogus.

Aš vis prisimenu ją, kokia ji buvo vakar. Žavi savo jausmų antplūdyje! Tikrai – akys žiba, ji juokiasi. Jos krūtinė balta, tik pora mažų rausvų spuogučių. Ji labai liesutė. Gal ir tiesa, kad tokiose merginose slypi karščiausi jausmai. Netikėdavau romanais, bet matau dabar, kad ji dėl meilės viską padarytų. Ir kartais man kelia nerimą klausimas „Kuo baigsis mūsų meilė?“ – vedybomis, apie kurias vakar kalbėjom, ar tragedija. O kad gali būti tragedija – labai galimas dalykas. Na, sudie, mintys mintelės!

1958 m. lapkričio 10 d., pirmadienis

Kai tik kiek daugiau įvykių, nėra kada ir berašyti. O įvykių per tą savaitę įvyko gan daug. Vyko pasiruošimas šventėms. Žinoma, man jis nieko nereiškia, bet visi karštligiškai trauko plakatus, vėliavas ir visą kitą raudoną niekalą. Miestas ili-minuotas. Tada ir mūsų Vilnius primena kultūringą miestą.

Prieš šventes buvo koncertas, šokiai aktų salėj pasibaigė greit, tai nuėjom į konservatoriją. Ten labai kultūringai priėmė, šokiai taip pat geri. Visą laiką šokau su Nilka. O kitą vakarą nuėjau į Dailę. Liu buvo didžiai nustebusi, pavadino mane geni-jumi. Bet kai sužinojo, kad vakar buvau šokiuose, nutarė pašokti, o ne tuoj pat eiti su manim. Ją daug kas šokdina, giria kitus už gerą šokimą. Aš užuo-minom pakalbėjau apie tą „operatorių“. Pasirodo, jis tikrai nori žmonos, suprantančios jį, jo darbą. Liu juokiasi. O aš ir negaliu pykti, nors ji pasakė, kad vaikščiojo su juo, susipažino su jo tėvais ir t. t.

Prieš išvažiuodamas irgi buvau pas ją. Nusi-vežiau aparatą, nupaveikslavau vaiką, tėvus. Jos

tėvas pastatė vyno, mes išgėrėm, pakalbėjom apie girtuoklystes, užmušimus, paskui rūkydami pakalbėjom apie darbą. Liu sakė, kad motinai aš padaręs labai gerą įspūdį, dėl ko ji vaikščiojo patenkinta visą dieną. Ji dovanojo man mažutį durkliuką ir nuotrauką. Juos buvau parsivežęs į namus. Durkliukas sukėlė visuotinį susižavėjimą, o į nuotrauką aš kaskart pažvelgdavau, net šokiuose.

Buvo demonstracija. Tiesa, velnio išsigalvojimas. Jei nereikėtų ansamblui, tikrai nebūčiau ėjęs. O dabar kelkis anksti iš ryto, apsirenk tautiškais drabužiais, šalk nuėjęs prie universiteto. Ir žmonių nedaug tesusirinko – 36 iš mūsų išvis neatėjo. Einam per miestą Neries pakrantėmis iki Žvėryno. Paskui laukiam, kol ateis mūsų eilė „demonstruoti“, t. y. pereiti prospektu dainuojant, šaukiant „valio“. Velniams tas išsigalvojimas, pompastika. Juk visa tai nesąmonė, aukščiausia nesąmonė; čia išniekinamas visas žmogaus orumas; o gal jo mes visai ir neturim, jei leidžiamės taip su savimi elgtis, kaip to panori *kažkas*?

Po tos vadinamosios demonstracijos su Algiu susitariam važiuoti namo. Su triukšmu ir trenksmu susiruošiu namo, bet stotyje liaudies masės. Jau mieste negalima įsėsti troleibusan, nutempiu lagaminą pats, o ką jau kalbėt apie išvažiavimą. Tas pats ir autobusų stoty. Nusispjaunam ir grįžtam atgal. Pavalgę gulam, Algis taip ir lieka miegot, o aš atsiukeliu, išsiskalbiu marškinius ir nueinu pas Liu. Ji paskui mane ir išlydėjo stotin. Išvažiuoti gavom, ir reikia pasakyti, gana neblogai. Kupė buvo jaunimas, nauja ansamblietė šokėja, nuobodžiauti neteko. Paskui užsirangiau ant lentynos, pasiginčijau su palydovu dėl batų, paprašiau, kad kalbėtų lietuviškai, ir užmigau. Šiauliuose miegojau pas Algio seserį. Jos nebuvo, mes išsiknarkėm iki 10 val., parvažiavau tik apie 12. Nuo namų atbėgo pasitikt Laima ir Paulius, pavalgiau žmoniškai, pakalbėjau, nusmigau. Kitą dieną buvau miške, šeštadienį – šokiuose, o sekmadienį pavakare išvažiavau. Gaila mamos: ji tiek ruošėsi, o aš negalėjau nė pabūt žmoniškai. Bet ką darysi... darbas laukia. Be to, galvoju apie Liu. Jau koks buvo parvažiavimas, tai nereikia nė klausti: grūstis, spūstis, boba tokia spyrė man į čemodaną, bet aš vis tiek įsiveržiau, radau net vietą kur atsisėsti. Lošėm kingą su tokiais jaunais įsimylėjėliais. Nuo Kauno traukinys buvo pustūstis, o iki jo stovėjo prisigrūdę. Bilietus tikrino netoli

Vilniaus. Iki Kauno daug kas jų neturėjo, aš buvau gavęs – jį parūpino toks pilietis dar Šiauliuose. Bet galėjau ir neturėti – manęs netikrino. Parvažiavau su tuo pačiu piliečiu „Pobieda“ iki Tauro. Su malonumu užmigau.

Pirmadienį, antradienį lankiau visas paskaitas. Jaučiau didelį malonumą. Tikrai gera, kai sąžiningai dirbi. Bet po to užsukau į redakciją, ten darbo yra, tai visą trečiadienį pravaikščiojau po įstaigas: pas gydytoją Skliutauską, jo neradau, į žemės ūkio mechanizacijos technikumą, ten surinkau gerą medžiagą, paskui po ilgų svyravimų nuvažiavau į konservų fabriką „Gerovė“. Bet taip nieko gero ir nenuveikiau. Tiesa, iš technikumų reportažą paėmė, sako, geras, reikės tik perpaveiksluoti, nes negatyvas gavosi neryškus.

Paskaitas vėl praleidinėjau. Kariniame beveik miegu, nes dirbdamas nuotraukas neišsimiegojau. Kitą naktį vėl neišsimiegojau, nes iki pusės pirmos buvo repeticija, po to ruošiausi kariniui.

O kiek tos repeticijos užima laiko! Vakar, t. y. 14 d., buvo apžiūra. Pasirodė neblogai, nors ir ne taip, kaip reikia. Buvo susirinkimas, svarstė nelankymą, pavėlavimus, gėrimą. Labai barė Karloną, Krapą ir kitus už pobūvį. Gaila Karlono. O keiksmazodis „pliugžma“ tai tikrai neblogas – toks pat muzikiškas, kaip ir jo šeimininkas.

Mes dabar abejojam – mes mokomės universitete ar grojam ansambly – dirbam kaip profesionalai.

Kambary irgi nieko naujo. Švaros gavom 4, buvo apie mus laikraštį. Pirma mes buvom blogi, atėjo Visockas ir pasidarėm geri.

Tiesiog nežinau, kas bus su mokslu. Atsilikau nepaprastai, o juk vakar per susirinkimą tarp kitų nepažangių paminėjo ir mane, kaip turintį du trejetus. Blogai. O kur išeitis? Gal reikės baigti su ta redakcija. Juo labiau kad mano būdas neatitinka jos poreikių.

1958 m. lapkričio 15 d., šeštadienis

Nėjau į paskaitas, nuėjau į redakciją, ruošiausi eiti perpaveiksluoti reportažui, bet Algis redakcijoje pasakė, kad negatyvai geri, iš jų bus galima padaryt nuotraukų. Bet jis abejoja, ar apskritai eis tas puslapis. Pažadėjo nors atskirai, bet išspausdinti. Štai ką reiškia tiesiogiai būti redakcijoje. O dėl Skliutausko, tai patarė visai nesijaudinti – silpnai

parašyta, vis tiek nespausdins. Viena diena praėjo nenaudingai. Jaučiau didelį nepasitenkinimą. Prieš penkias nuėjau į paštą, pasiėmiau honorarą 136 rub. Paskui į polikliniką, pasižiūrėjau, palaksčiau, bet nieko gero nesutvarkiau. Nuėjau į fizinį, pamelavau, kad paskyrė į spec. grupę, pažaidėm tinklinį ir parėjom namo. Šiušelis žada važiuoti Vokietijon, tai esą beveik tikra. Jis gerokai išgėręs, todėl mes kalbam „broliškai“.

Parėjus Patašius suorganizavo puslitrį degtinės ir vyno, mes išgeriam, nes Patašius gavo bendrabutį.

Atėjo Liu. Aš buvau gerokai išgėręs, Liu tas nepatiko. Jai kažkodėl pasidarė bloga, aš maniau, kad vakaras bus sugadintas. Parėjo Šiušelis su Laima. Liu norėjo išeiti, bet Žiužys užgesino šviesą, mes sugulėm, pradėjom kalbėtis. Žiužys su Laima bučiuojasi, mes juokiamės ir taip pat bučiuojamės. Ji sako, kad tamsoje visiškai kitaip jauties. Bet ji, matyt, patenkinta. Apžiūrėjau kojines, o ji nieko nesako. Juokingi dalykai. Kas man – įdomu ir tiek. Ilgai negalėjom būti. O gaila, būtumėm dar pakalbėję. Parėjo Girdenis, kiti, mes su Šiušeliu keliamės, mūsų mergiotės taisosi rūbus, man net smagu. Tai gyvenimas, o jie kuo gali pasididžiuoti? Buvo gan vėlu, todėl prie durų nebestovėjom, ji palydėjo mane tiesiai prie troleibuso.

1958 m. lapkričio 16 d., sekmadienis

O jis irgi parėjo gan nenaudingai. Pirmiausia buvo repeticija. Padirbėjom neilgai, bet svarbiausia, kad aš atsikėliau per anksti, visą valandą teko laukti. Vadovas sirgo, tik pasirodė ir vėl išvažiavo. Būčiau geriau važiavęs į Baltarusiją. Girdenis buvo išsirūpinęs vietą, turėjau dėl repeticijos atsisakyti.

Kur likusioji dalis dienos dingo, dabar ir negaliu pasakyti. Tiesa, vaikščiojau po krautuves, valgiau. Bet tai atsimenu tik gerokai pagalvojęs. O tai labai charakteringa mūsų dienoms. Kad jis praeitų kiek turiningiau! Ką gi, mes patys kalti.

Pavakare susiruošiau baigti apsakymą. Bet nebaigęs išėjau pas Liu. Pabuvom namuose, pakalbėjom, sugalvojom nueiti į kiną, bet bilietų nebegavom. Todėl geroką laiką prasivaikščiojom gatvėse. Kalbam apie gyvenimą. Ji visiškai įsitikinusi, kad aš ją imsiu. Aš dažnai irgi pagalvoju, bet darosi keista. Juk mes dar vaikai. O svajojam apie namus, gerą gyvenimą, pinigus, dabar jų teturėdami tik

nuograužas. Net saldinių negaliu kiek reikiant nupirkti. O ji labai nori, tiesiog vaikiškai.

Nuėję sodelin pasėdim, bet man jau laikas namo. Ji taip nenori skirtis. O ir man dar nebūtų blogai pasėdėti, pakalbėti, dar kartą pabučiuoti.

Grįžtu. Dar dvi valandos iki 12, tai baigiu per-taisyti apsakymą, susidedu daug darbo ir išeinu budėti. Bet darbas ne taip jau einasi, kai beveik savaitę miegojęs po tris valandas. Iš karto rašau, paskui skaitau Kiminiaus eilėraščius, Remarką, o paskui snaudžiu. Gerai, nebuvo nei girtų, nei kas skambino.

1958 m. lapkričio 17 d., pirmadienis

Visi išėjo į paskaitas, net Žiužys, o aš guliu. Gera išsimiegoti; visai nesirūpinu, kas bus dėl paskaitų nelankymo; o tai jau blogai. Žiužys parėjo po kokių trejeto valandų girtas, išleido mat draugą. Kertasi su Bibliotekarijum, dainuoja tirolietiškai, neleidžia jam miegoti. „A, tiesa, Rašytojas miega. Tegul miega. Jam reikia!“ Išėjo patriukšmavęs.

Aš dar pagulėjau, patinginiavau. Atsikėliau apie 1 val., diena šviesi, nuotaika gera. Sėdau perrašyti apsakymo. Kai pabaigiau, susegiau juodraščius, sumažėjo šlamšto, vėl geriau širdyje. Pamažu pradėsiu tvarkytis, galvoju.

Su dideliu malonumu ir palengvėjimu pusę penkių nuėjau į vokiečių paskaitą. Nieko gero ji man nedavė, tik tiek, kad būsiu buvęs. Bet aš labai noriu turėti visų paskaitų užrašus. Tai yra ir įdomu, ir gera.

Patašius „užfundijo“ vakarienę. Jis jau išsikrausto. Padėjau nunešti daiktus. Mes su juo plūstamės, pykstamės, bet kažkaip susigyvenom.

Vadovo šiandien vėl nėra – dirba su jaunaisiais birbynininkais. Mes gerokai pagrojame, paskui merginos ima prisiminti senus linksmus laikus, kai Mykolas girtas įlipo į stulpą, per lietaus vamzdį į antrą aukštą, kaip naktį pūtė savo kontrabosą. Aš gailiuosi, kad aš ne šposininkas, nes nemoku papasakoti.

Einant Nijolė papasakoja, kaip vienas mylėjo merginą, studentę, dabar veda kitą, kad liktų mieste. O ta mergytė jį tebemyli. „Ką tu darytum?“ „Nežinau, – sakau, – aš pats tokioj padėty.“ Vakaras toks miglotas. Mes kalbamės su Vijoje ir norisi dar pakalbėt.

Kambary visi filosofuoja apie Žemės ir apskritai visatos kilmę, apie rašytojus, ir aš matau,

kaip mažai aš nežinau, nors kur skaičiau, ten savo nuomonę turiu ir niekas jos neužginčys; nors labai principingas ir nesu.

Sadauskui buvau nunešęs apsakymą. Jis perskaitė. Patiko. Sako, kad duos Pociui. Aš pažadėjau jam duoti dar porą, tada tegul neš. Reikės kuo greičiausiai paruošt, kad padaryt pradžia. Jis sako, kad aš daug rašau, netingiu. O ką aš galiu parodyt? Iš tikrųjų – nieko.

1958 m. lapkričio 24 d., pirmadienis

Taip amžinai – pradedu kaip žmogus, dirbu ir vėl nieko gero. Ar dienoraštis to nerodo?

O juk tiek daug įvykių... Penktadienį pas mane atėjo Liu. Aš ėjau valgyt, dainavau koridoriuje visa gerkle. Nutariau nebevalgyt. Kalbėdamiesi apie praėjusių dienų įvykius, nuėjom ant kalnų. Staiga ji prisiglaudė ir pradėjo verkti. Aš buvau nustebęs, tik po kurio laiko išaiškėjo, kad ji susipyko su motina ir atėjo pas mane, nes jai nesą daugiau kur eiti. Motina iš jos reikalauja 180 rublių, o ji juk neturi. Ji Liu vadina „krokodilo oda“. Liu verkia pasikūčiodama. „Kokia ji man motina!“ Ji nutarusi išeiti. Aš pritariu. Ką čia, po velnių, kentėti! Aš uždirbsiu pinigų, pragyvensim kaip nors. Jeigu ji už porą rublių pragyvena visą dieną, tai aš jau gal sugebėsiu suteikti jai geresnes sąlygas. Sūrios jos ašaros, bet dar sūresnis jos gyvenimas. Ką reiškia tėvai!

Apie Liu kalbėjau su Vijole. Ji nustebė. Sako, tik tau taip ir tegali atsitikti. Ji sako, kad nebijo, jei Liu papuolė į tokias rankas. Nežinau. Bet man atrodo, kad aš tikrai sugebėsiu ją išauginti. Vijolė pavydi man, nes jos gyvenimas, kaip ji sako, nesuteikia tokių įdomių įvykių. Kuo tai visa baigsis? Kuo baigsis? Aš tai dažnai kartoju sau.

Šeštadienį ir sekmadienį buvom Kaune. Visą savaitę ruošėmės apžiūrai, net atsipūsti nebuvo kada. Tiesa, buvom nuėję į vargonų muzikos koncertą. Buvo puiku, nors norėjau, kad vargonai suskambėtų visu savo pilnumu.

Taigi, tik tas vargonų koncertas. O daugiau – repeticijos. Nuo 7 iki 12, pusės 1. Nieko sau. Į Kauną atvažiuom su dengtom mašinom. Nebuvo šalta, buvo net įdomu. Diena drumzlina, bet kokia graži ta mano Lietuva! Kaukazas niekis. Įdomi tik jo egzotika. Kaune dar buvo repeticija. Miegojau pas Juozą. Sekmadienį ląksčiau, kol suradau rūbus, t. y. pasiėmiau iš Laimos. Susitikau Živilką. Ji tokia pat

nerimta, nors atrodo suaugusi mergina. Laisvas jos gyvenimas, dešimtys berniukų. Gal taip ir geriau... Laima irgi turi berniukų, bet kas be to... jos su Roma, atrodo, sugyvena. Juozas man, atrodo, nieko. Ir Elena įdėjo keletą apelsinų kelionei. Aš žaidžiau su vaikais – kavojomės, vaidinome medžiotojus. Jiems labai patiko.

Butė irgi vaišino, kuo galėjo. Gera apsilankyti, tik gaila, kad neatvežiau Juozui knygų. Jis, sako, pykęs.

Bet taip gerai pasikalbėti ir negavom. Vakare vėl buvo koncertas. Kai daviau, net styga nutrūko. Bet kiek vargo! Tik nepalikau aparato. Laiku susigriebiau.

Važiavom vėl neblogai. Pasakojomės įvairiausias istorijas apie užmušimus. Dainavom, kaip kas išmanom, ir juokėmės. Bet aš vis pagalvoju apie Liu. Šviečia mašinų prožektoriai.

Grįžom apie pirmą valandą. Mudu su Vijole apvirtom. Ji man sakė, jeigu kas, tai kreiptis į ją. Ji labai gerai supranta kitą. Geras žmogus. Ir Jonas. Abu. Gerai, kad jie draugauja.

Šiandien iš pat ryto buvau skaitykloje. Bet nedaug tepadariau. Nieko, dirbsiu naktį. O dabar laukiu Liu, buvau pas ją, ji dar nebuvo grįžus. Gražka sakė, kad pasakys. Grįždamas mačiau, kaip iš mašinos iškrito moteriškė. Galva tvojos į grindinį. Sukliko. Pusgyvę įkėlė į mašiną. O kiek tokių istorijų atsitinka...

Laukiu Liu. Laukiu tikrai, kaip nebuvo laukęs. Jeigu ji nebūtų atėjusi, aš būčiau ėjęs pasivaikščioti – dirbti buvo sunku. Ką tai reiškia?

Mes kalbėjom apie Birutės šeimos išžudymą, bučiavomės gatvės vidury ir vėl svarstėm, kaip mums reiks gyventi. Šeimos galva, sako Liu ir juokiasi.

1958 m. lapkričio 25 d., antradienis

Į paskaitas nėjau, dirbau, perrašinėdamas seminarinį darbą. Ir tik paskubom, nes atėjo Urbonas ir pasakė, kad vakar redakcijoj manęs reikalavę. Nuėjau. Tikrai, ir Kliukas, ir Arnašius „davė prikurit“, nes tas Skliutauskas buvo pas redaktorių, ir Arnašius gavo velnių. Nuėjau tuojau pat. Pasirodo, jis žydas, bet nieko neužsiminė apie praeitį, tik pakalbėjo, kad nueičiau pas ją nuotraukos padaryt, kai ką gal ir pataisyčiau. Nuėjau namo, pervyniojau filmą, nuėjau vėl. Patekau ne ten, kur reikia, supykau ant tokios gydytojos; paskui vaikščiojau,

klausiau milicininko, kol suradau tą gatvę. Bet ir dabar Perevičiūtės nebuvo. Eidamas sutikau Zigmą, pakalbėjom apie tai, kaip gyvenam, kad aš dirbu, kaip sekasi su Liu. Iš karto net smagu buvo, bet paskui vėl ėmė įkyrėti tas jo kvailasis charakteris.

Seminarinis mano buvo parašytas blogai, tai žinau, bet padaviau, tegul nurodo, paskui perdirbinėsiu. O ta mergaitikė temą parašė gerai.

Ir aš parašysiu. Darbo aš nebijau.

Tingiu, nesinori, bet prisiverčiu nueiti pas tą Perevičiūtę. Ir vėl nėra. Teks eiti rytoj. Parėjęs skaitau literatūros istoriją, nusinešu ją į repeticiją, tik skaityt netenka. Kai pradedi domėtis mokslu, kiek iškyla rimtų klausimų, kad pasidaro įdomu. Aš imu pavyzdį iš savo Liudos. Ji taip stengiasi nepraleisti nė vienos paskaitos, su tokiu įdomumu pasakoja apie kretiečių egiptiečių architektūrą, kad ir man darosi įdomu.

Girdenis sako, kad taip dienoraštį rašyti negerai. Reikia minčių. Tas tiesa – visi rimti žmonės taip daro. Bet visų pirma aš dar nesu rimtas žmogus, be to, manau, kad reikalingi smulkūs gyvenimo faktai, detalės. O kai paskaitau, ką turiu užrašęs, atgimsta ir tos mintys, kurias sukėlė man vaizdai, net jeigu tai buvo įvykę ir labai seniai. Gal kada nors pasitenkinsiu mintim ar detale, bet dabar tik faktų, faktų ir dar kartą faktų – jie bus reikalingi.

Galina, tarp kitko, pasakė skaičiusi mano apsakymą; sako, skaitosi lengvai. Ir pasakė, kad Sadauskas žadėjęs nešti į „Pergalę“. Jam nunešiau ir „Sūneli, ką tu padarei“. Ledas ir Vasiliauskas iškritikavo, sako, motina tai ne motina, o išsigimėlė. Pažiūrėsim, ką Sadauskas pasakys. Girdeniui apsakymas patiko.

1958 m. lapkritis

Kuo baigsis mano santykiai su Liu? Nežinau. Aš jai pritariau, kai ji pasakė išeisianti iš namų. Juk aš imuosi visą atsakomybę už jos likimą... Nežinau, bet man atrodo, kad pajėgsiu paversti ją žmogum. Na, ne paversti, o suteikti sąlygas jai išlikti tokiu žmogumi, koku ji dabar yra. Tai vienas iš mano gyvenimo didžiųjų klausukų. Duok dieve, kad sugebėčiau jį tinkamai išspręsti.

1958 m. gruodžio 20 d., šeštadienis

Kiek nerašyta! Beveik mėnuo. Bet tai priežastis rimta – buvo pražuvęs jis, šis mano dienoraštis.

Tikrai, tokio triuko dar nebuvo įvykę. Darbų buvo tiek, kad nutariau parašyti per paskaitą. Ir kaip, pats nežinau, matyt, palikau. Po poros dienų paieškojau – nėra. Neatkreipiau dėmesio. Ir tik po kurio laiko, perkraustydamas knygas, pamačiau, kad jo iš tikrųjų nėra. Kas galėjo paimti? Man iš karto kilo mintis, kad palikau. O kai Šimaitis pasakė, kad rusistės rado Girdenio dienoraštį, supratau, kad tai mano. Ką daryt? Pasakiau Algiiui. Juo vienu tik tepasitikiu. Visai nejučiom susidraugavom ir gan rimtai. Pakalbam nacionaliniu klausimu. Jis, žmogus, teisingai galvoja – tik nacionalizme mūsų Lietuvos išsigelbėjimas. Taigi, aš jam pasakiau, kad dingio dienoraštis. Nepatogu prisipažinti, kad pats kaip žioplys palikau. Sakau – dingio. Jis nuėjo. Rado. Pas I kurso rusistę Valiukonytę. Ji jam nedavė net iš antro karto. Turėjau nueiti pats. Nesinori. O ir ne iš karto ją radau. Pakalbėjom. Nieko. Sako, ir jos pažiūros panašios. Gerai, kad pas ją patekė, o tai būtų išpūstas didelis burbulas. Rimtai pagalvojus – taip. Sako, kad taip atsitikę. Man, sakau, tai yra didesnis klausimas negu jums. Ji patarė slėpti. Laimė, kad taip gerai pasibaigė.

Pabaigiau dar vieną nemalonų darbą – darbą redakcijoje. Paruošti 4 reportažai. Sako, kartą sukilusi ant kojų visa redakcija, kai keturi skyriai pasiūlė man darbus. Sako, kas jis būsiąs. Arnašius patenkintas juokiasi. Taip tai taip, o spausdinti tai ir nespausdina. Padariau Perevičiūtės nuotraukas, užrašiau, palikau, tegul žinosi. Dabar nebeužėsiu, kol baigsis įskaitos. Ir taip jau daug laiko suėdė man ta redakcija. O Arnašius sako, kad bus etatas, galiu ateiti dirbti. Liu tam griežtai priešinasi, nors aš pats svyruoju. Iš tiesų, mokslas mane vis labiau traukia. Gal ir gerai, kad yra įskaitos, tik per jas sužinai mokslo įdomumą, o šiaip skendėjo smulkiuose reikalėliuose.

Su Liu dažnai nesusitikdavau, nes prasidėjo įskaitos, reikia suktis, kiek spėji. Kartą buvau atsivedęs ją į kambarį. Visi išsinešdino, tik Šiušelis grįžo su kažkokiu savo draugu. Ir nebeišėjo. Mokėsi, o tas skaitė. Buvau gerokai supykęs, nors neparodžiau. Mes vis tiek gulėjom su Liu ant lovos, kalbėjom, juokavom. Ji migdo mane ant kelių. Taip, pasakyčiau, neblogo, ir pikta, kai reikia keltis ir eiti. Ir ji buvo nepatenkinta, kai Šiušelis nematė, rodė jam kumštį. Mes dažnai vaikščiojam, kalbam apie gyvenimą. Ji svajoja apie gražius namus, sako,

daranti eskizus. Nori, kad aš būčiau gražiai apsirengęs. Pienburniai, mes pienburniai. Tikrai, anot Bibliotekarijaus, blogai, kad nematėme to filmo.

O neseniai aš pamačiau Liu atšiaurią. Buvo koncertas, ataskaitinis miesto meninės saviveiklos kolektyvų. Labai puikiai pasirodė emigrantai iš Brazilijos, dirbą troleibusų parke. Rūbai, šokiai, dainos, viskas gerai, egzotika. Aš papasakojau apie tai Liu. Ji labai norėjo pamatyti. O aš nepasakiau, tiesiog nenuėjau ir tiek. Ji atėjo, manęs dar nebuvo, išėjo, nes reikėjo eiti į šokių repeticiją. Švažas jos neišleido, baigėsi repeticija, nors visi tikino, kad nepamatys, ji atlėkė ir pamatė. Plojo ir man nuo balkono. O kai pasilikom po visko, ji paprašė popieriaus bateliams suvynioti. Aš norėjau paimti į lagaminėlį. O ji kad pasisuks: „Nelisk!“ Akys tik sužaubavo. Iškart prisiminiau Gražkos žodžius: „Tu nežinai, kokia ji yra.“ Gal ir iš tikro. Norėjau važiuoti namo, bet kai pasakiau, kad yra butas, ji vėl juokiasi, pasakoja, kad Adas įtikinėja ją netekėti, pagalvoti apie mane. „O vis tiek jis turi racijos.“ Gatvėj atsisveikinam. Ji pati pabučiuoja. Bet kodėl mūsų santykiai tokie paprasti? Susitariam susitikti sekmadienį 4 val. Įskaitos, aš gaištu daug laiko ir neturiu valios atsispirti. Tikrai, apie įskaitas galvoti verta. Kad ir lotynų. Nesimokiau per metus, o paklausė patį pirmą. Beveik pusę valandos klausinėjo ir pasakė, kad aš *tabula rasa*. Nusiminiau baisiai – aišku, negausiu įskaitos. O kitų klausinėja tik po kelias minutes. Bet pabaigus (kelių visai neklausė), Patašius pasiuntė knygutę kartu su visų, ir ji pasirašė. Kaip gerai, nors ir gėda. Tvirtai pasiryžau mokytis. Užteks.

Prieš karinį dvi dienas gulėjau ir mokiausi. Visi zubrinom. Prirūkyta, visi vartosi lovoje, aš nebeturiu pinigų, nėra ko valgyt, rūkau galiukus cigarečių, išeinu, pasivaikštau po miestą ir vėl mokausi. Migla galvoje didesnė negu gatvėse.

Baisu buvo, nieko neatsiminiau, sukau, sukau ir įskaitą gavau. Gera. Ir Podšikajevs patenkintas. Ir dar kartą nutariu mokytis sesijos metu.

O iš fizinio „užlaužė“. Sako, pirma nueik į medkontrolę, tada gausi. Vis tiek gerai, nesvarbu, kur paskirs, svarbu, kad nuėjus per semestrą į fizinį 2 kartus galima gauti įskaitą.

O kaip gailėjausi, kad nelankiau marksizmo seminarų, kad nepasisakydavau! Kai kurie gavo. O kitiems, tarp jų ir man, ruoškis, kad nori! Artėja

Lukšienės įskaita, Vilenskio, baisu ir pagalvoti. Čia dar reikia baigti seminarinį. Jeigu išsisuksiu, bus gerai.

Atitrūkau nuo gyvenimo. Neturiu kaip apsirengti, niekur nenuėinu. Net laiškų neparašau. Ansamblis daug laiko suėda. Ir šiandien buvo koncertas. Kas bus? Gal kaip nors išsirisiu. Visi skaito, eisiu gulti ir aš, paskaitysiu literatūros istoriją. Gera, kai vėl mintis palengvini rašymu. Buvau jo pasiilgęs.

1958 m. gruodžio 21 d., sekmadienis

Iš ryto aplaksčiau visas krautuves, nes netikėtai buvo atgijusi viltis gauti paltą. Mat vakar Liu pažadėjau paimti bilietą į kiną, eidamas susitikau Joną, jis nešėsi žalią paltą. Pasirodė neblogas, bet paskui pamačiau, kad labai ūkiškai pasiūtas. Aplaksčiau Gorkio gatvę, Stalino prospektą, univermagą, bet nieko gero nebuvo. Amžinai taip: nėra pinigų – pasitaiko daiktų, yra pinigų – nėra ką pirkti. Ap rūpinimas, po velnių. Paskui atsistoja į eilę prie bilietų. Keturis kartus apsirangius apie sienos, kol pusę praėjau, 6 ir 8 valandai bilietų nebebuvo. Nusišpjojiau ir nuėjau namo. Rūkau nuorūkas, graužiu duoną, nes pinigų nėra. Jau ir tarp palto 1000 rublių praimta. Aš gerokai sublogau. Darbo daug, o ir esti nėra ko. Visiškas malonumas. Gyvenk ir norėk!

Ketvirtą valandą išėjau pas Liu. Susitikom tėvus. Išėjom į kapines, ji matavo koplyčią. Gera taip pasivaikščioti. Migla, drėgna. Ilgainiui sušalom. Kai kalbos apie mokslą ir darbą išseko, kai blyninėj pavalgėm ir vėl bevaikščiodami sušalėm, užėjom pas mane. Jarmala vertė lotynišką tekstą. O kodėl ne aš? Reikia mokytis!

Kai Antanas išėjo, mes susėdom ant lovos. Kiek meilės jos akyse? Jis tyras, tas žvilgsnis? Juk jos poelgiai namuose verčia taip galvoti. Kažkas pabeldė į duris. Aš užgesinau šviesą. Gerai ji sakė, kad tamsoje nekontroliuoja savęs. Greitai ji nebeteko jėgų.

– Prakeiktas vakaras!

– Kaip šlykštu...

– Nedrįšk!..

Mes abu neturėjom jėgų, o tas blogai. Gatvėje jai darėsi bloga. Palydėjau iki namų, sugrįžau. Čia gimė pokalbis apie meilę. Girdėnas piktas. Paaiškėjo, kad jis negali – pas mane ateina Liu, pas Dzūką buvo Monika, jis pasijunta vienišas, skaudu. Bet jis siekia tikslo, susivaldo. Vakara jį kvietusi mergina, o

jis nenuėjo, kankinosi prie kortų. Nes kai įsivarys, bus su juo blogai, jis tai žino. Taip elgiasi jis todėl, kad visi jo veiksmai turi būti motyvuoti – jei jis neina pas merginas, pateisinimas yra, o jei eis, kur pateisinimas? Iš dalies teisingai.

Aš buvau nusirengęs, skaičiau, kai kažkas pabarškino ir po ilgo klausinėjimo Dzūkas įleido Rimą su Živilka. Liaudis labai palinksmėjo, kilo susidomėjimas vienam bloke, nes, užgesus šviesai, ji nuėjo ieškoti Garbės seniūno, kad duotų šviesos. Pavalgę sugulėm. Ji mano lovoj, aš pas Dzūką. Bibliotekarijus ją vis „kibina“, Dzūkas eina Angelo Sargo pareigas. Pliurpia visi nesąmonės, kol seniūnui nusibosta, pradeda tildyt.

Penktą valandą pažadina laikrodis. Kaip sunku keltis! Prisiverčiu. Miestas dar miega. Nueinam pėsti. Bilietą gaunu. Atsisveikindama ji mane pačiuoja. Palydovė pažiūri.

Troleibuso lange pamatau, koks aš sudžiūvęs. Vieni plaukai.

Pamažu velkuosi per miestą ir galvoju apie praėjusią naktelę. Kiek nedaug tereikia, kad prarastum galvą. Visa laimė, kad aš dar sugebu galvoti. Jaučiuosi pavargęs. Nenusirengęs atsigulu ir užmiegu.

1958 m. gruodžio 22 d., pirmadienis

Pavalgau ir jaučiuosi sustiprėjęs. Parėjęs atsigulu skaityt. Matyt, miego buvo per maža. Snaudžiu. Paskui galva prašviesėja.

Ketvirtą valandą su Šiušelio broliu nueinam iki kino. Ateina Liu, Lilka, plepam, paskui valgom bulkutes. „Lauros jaunikis“ – argentiniečių muzikinė kino komedija. Yra subtilumo, racijos, psichologiškai motyvuoto juoko; ne nuogo, kaip būna dažniausiai pas mus. Su Liu kalbėjom apie vakar vakarą. Ji pasakiusi motinai, kad išeis už manęs. Motina jautusi. Vakare juokavo, ką galės duoti kraičiui, o rytą pradėjus pykti, sako, jūs nieko neturite, kuo aprūpinsit šeimą. Vaikų bus. Jis, sako, nežiūrės juk visą laiką į tavo akis. Kas tiesa, tai tiesa. Liu sako,

kodėl aš taip skubu? Aš pats nežinau. Šneku ir tiek. Na, užteks. Man ji brangi, tik bijau, kad mano būdas dar ne tam tikęs, kad būtų supančiotas šeimos. Ji pyksta, kai aš kalbu, kad pinigų turėsiu. Aš tylėsiu, pas jos tėvus neisiu, dirbsiu. Rašysiu. Apie tai jai nieko nesakau. Atsisveikinom prie instituto. Mūsų santykiai darosi labai šeimyniški. Tikrai, jei vesiu – mokslas velniop. O dabar įsitikinu, kad tik jame gyvenimo esmė ir įdomumas. Mes skaitom literatūrą, kiti lošia kortomis. Ir visi ginčijamės apie studentus. Girėnui idealas – vien tik besimokąs. Nieko kito nematąs. Aš sakau, kad mokytis reikia, bet reikia matyti ir dabartį. Bibliotekarijus ginčijasi, pritaria Girėnui, bet jo nuomonė menkutė. Taip, mokslas. Vien tik jis padaryti gali tai, ką aš laikau laime, – pasiekti to, kad tą mažą tautą, kuri tave pagimdė, padaryti didžią. Ar įmanoma man. Juk Liu sako, kad aš mužikėlis...

1958 m. gruodžio 23 d., antradienis

Sunki diena. Nutariau ryt žūtbut gauti literatūros istorijos įskaitą, šiandien fizinio lavinimo. Iš ryto, dar prieš devynias, šaudau į polikliniką. Gera, susitvarkau. Nieko manyje neranda, kas įgalintų paskirti spec. grupėn.

Lukšienės paskaita. O po to įskaita. Bet aš grįžtu ir mokausi. Pareina Garbės seniūnas su savo kolegom gavę įskaitas. Kaip pavydu. Aš pradėdau jaudintis, įnirtingai kimbu į mokslą. Darau trumpas santraukas. Nuo keturių einu į med. kontrolę. Trukdosi laikas. Bet gerai, nunešu pažymėjimą, dėstytojas tuoj pasirašo. Norėjau eiti laikyti marksizmo, nes kiti gavo. Bet neradau.

Parėjęs vėl kibau. Iki 2 val. perskaičiau. Nugara skauda, bet miego neginori. Galva skauda, nes ištisą dieną mokytasi, o dar ateina visokie draugai, trukdo.

Šiušelis graužiasi – negavo anglų. Gaila jo brolio, negali net pavaikščioti, nėra laiko.

Gulu su didžiuliu malonumu.